

Nicolae Adrian CIOANGHER

PATRIMONIUL INDUSTRIAL DIN BUCOVINA

**PREZERVARE ȘI VALORIFICARE
LA SCARĂ TERITORIALĂ**

Editura Universitară „Ion Mincu”
București, 2022

Volum publicat în cadrul proiectului:

„Dezvoltarea capacității instituționale a UAUM pentru cercetare în arhitectură și urbanism prin crearea unei culturi a diseminării rezultatelor”, Acronim CULTADISER

Proiect finanțat prin Consiliul Național pentru Finanțarea

Învățământului Superior - FDI 2022

Domeniul Strategic de Finanțare D6 – „Dezvoltarea capacității instituționale pentru cercetare în universități”

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CIOANGHER, NICOLAE ADRIAN

Patrimoniul industrial din Bucovina : preservare și valorificare la scară teritorială / Nicolae Adrian Cioangher. - București : Editura

Universitară "Ion Mincu", 2022

ISBN 978-606-638-264-9

71

725

Lucrarea de față reprezintă strict punctul de vedere al autorului. Responsabilitatea lucrării îi revine în întregime autorului, atât în ceea ce privește conținutul, cât și forma.

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această publicație nu poate fi reprodusă, stocată sau transmisă prin orice mijloace de natură electronică, mecanice, de copiere, înregistrare sau alte forme fără permisiunea scrisă a autorului și a editurii.

© 2022, Editura Universitară „Ion Mincu”, Strada Academiei, nr.18-20, sector 1, București, cod 010014, tel. 40.21.30.77.193

PREFAȚĂ

Problemele patrimoniului istoric reprezintă de o bună perioadă de timp o componentă principală a strategiilor care privesc managementul așezărilor umane, fiind integrate politicilor de dezvoltare. Patrimoniul reprezentat de infrastructurile industriale sunt mărturii ale dinamicii orașelor și reprezintă un potențial specific de valorificare capabil să readucă în viața comunităților spații reprezentând mărturii istorice care pot redefini identitatea urbană. Aceste preocupări generale materializate prin lucrarea prezentată pe scurt în continuare, rezultată în urma studiului doctoral se încadrează în preocuparea generală a valorificării patrimoniului industrial. Subiectul este dezvoltat într-o viziune teritorială și are o evidentă caracteristică originală prin nota particulară dată de abordarea subiectului la nivelul unei regiuni reprezentată de un spațiu cultural și etnic transfrontalier: Ținutul Bucovinei. Pe cale de consecință, toate analizele sunt integrate în cadrul unei abordări teritoriale, acest tip de studiu integrat constituind o excelentă fundamentare a identificării celor mai favorabile soluții pentru valorificarea complexă a patrimoniului industrial din Bucovina.

Domeniul larg referitor la conceptul de patrimoniu, incluzând sfera materială dar și cea imaterială a creației umane poate fi într-o măsură esențială înțeles prin identificarea elementelor de structură care îl alcătuiesc. Viziunea interrelațiilor dinamice dintre acestea la scara istoriei și manifestându-se pe întinderi teritoriale diferite depășește prin complexitate simpla lor enumerare și, pe cale de consecință, trebuie să ia în considerare elemente dintre cele mai diverse convergente către schițarea unui crâmpei de civilizație dezvoltat într-un timp și spațiu specifice.

Studiul complex prezentat în acest volum, rezultat al unor studii aparținând sferelor amenajării teritoriului, urbanismului și al obiectului de patrimoniu are la bază o alegere tematică (Patrimoniul Industrial), fapt care, departe de a simplifica problematica generală abordată a amenajării teritoriului și a patrimoniului, reliefează subtila țesătură a determinărilor reciproce dintre spațiul geografic și politic și elementele specifice ale dezvoltărilor caracteristice unora dintre elementele determinate de o serie de momente istorice derulate pe un spațiu astăzi transfrontalier al României și Ucraina.

Studiul sintetizat în acest volum are ca obiect tematic general de cercetare dezvoltarea industrială declanșată în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, continuată în secolul următor, această ultimă

perioadă de timp care marcând în mod deosebit dezvoltarea istorică și modul de viață în interiorul localităților din teritoriul istoric al Bucovinei. Pe cale de consecință, ținând cont de spațiul geografic abordat (și aceasta constituie una dintre premisele esențiale ale abordării) prezentul studiu materializat într-o teză doctorală este caracterizat de o firească raportare la contextul teritorial transfrontalier care implică, pe lângă dimensiunea spațială și pe cea temporală.

Cercetarea materializată prin lucrarea prezentată aici se înscrie în sfera mai largă a dezvoltării complexe a teritoriului. De aici rezultă și unele dificultăți metodologice ale cercetării, bine punctate în această lucrare, dificultăți determinate de o dificilă tematică în care problematica patrimoniului industrial este cercetată într-un contextul mai larg al unui spațiu de locuire care a cunoscut de-a lungul timpului o serie schimbări politice și administrative. Sesizarea acestei dinamici diferite a evoluției acestui tip de patrimoniu este firesc prezentată implicit în acord cu decupajele teritoriale actuale ale spațiului cercetat.

Aceste aspecte au generat din partea autorului incursiuni pertinente în domeniul teoretic al subiectului general și într-o perspectivă istorică, firească pentru tema studiată. În pofida acestor dificultăți, sunt propuse și cea mai mare măsură realizate aprofundări și diversificări ale subiectului abordat, care constituie unele dintre asumările curajoase ale lucrării.

Încadrarea acestei cercetări în cadrul interesului pentru un anume program istoric de arhitectură este dezvoltat la scara teritoriului, mai exact în sfera mai largă a preocupărilor privind peisajul cultural care cuprinde puternice valențe identitare transfrontaliere. Această realizare a fost posibilă prin sublinierea relațiilor între domenii conexe care consolidează complexitatea subiectului multi-scalar spațial (geografia, arhitectura, istoria).

Sferă perenă de studiu de mai bine de 100 ani, patrimoniul cultural își găsește firesc locul în cadrul abordării clare a subiectului, demers concentrat pe un anume segment al acestuia, dezvoltat pe parcursul întregului volum.

Aspectele scărilor spațiale diferite ale studiului reprezintă o altă dimensiune a domeniului abordat care conferă una dintre calitățile specifice acestei cărți și anume direcția sa practică, pe deplin valorificată inclusiv transfrontalier. Delimitarea ariei de cercetare care în mod asumat se referă în special la problemele generale legate de scara urbană și teritorială sunt foarte clar dezvoltate și abordate în mod necesar la scara obiectelor de patrimoniu industrial.

Această lucrare, rezultatul unor ani de studiu doctoral focalizat pe elementele care vizează identitatea teritorială și locală, reprezintă prin

actualitatea și complexitatea problematicii abordate un subiect mereu important pentru înțelegerea și managementul dezvoltării complexe a teritoriului. Ipotezele, întrebările și răspunsurile dezvoltate sunt convingător susținute de un aparat conceptual și prin definirea unui limbaj teoretic adecvat tematicii studiate, care, în plus față de importanța teoretică, evidențiază potențialul de cercetare și aplicabilitate în sfera operațional-teritorială, constituind argumente privind necesara continuitate a acestei tematici de cercetare.

Rezultatul acestor intenții s-a concretizat în această carte prin evidențierea complexului context spațial dinamic determinat de evoluția teritorial-istorică a acestuia. Pe cale de consecință, lucrarea a avut în vedere rata schimbării diferite la scara fizică a patrimoniului evidențiind dinamica privind utilizarea acestuia (incluzând reutilizarea și abandonurile cărora elementele de patrimoniu industrial le sunt subordonate dezvoltărilor tehnologice, economice și ale celor social-istorice).

O dificilă tematică prezintă în acest volum o reprezintă problematica patrimoniului industrial într-un context mai larg, al unui teritoriu care a cunoscut de-a lungul timpului o serie schimbări complexe de natură politică și administrativă. Sesizarea acestei dinamici diferite ale evoluțiilor acestui tip de patrimoniu s-a materializat prin identificarea complexității generate de diversitatea domeniului care include perioade istorice, ramuri industriale și stări fizice ale obiectelor de patrimoniu avute în vedere.

Atingerea subiectelor abordate a fost posibilă printr-un efort de acumulare și de cercetare a informațiilor și de contextualizare a acestora din punct de vedere spațial și istoric.

Palierul metodologic și cel practic al acestei cercetări care vizează arheologia industrială, pleacă de la analize punctuale care deschid domeniul aplicativ al valorificării la nivel local, dar permanent concentrate pe problematica mai generală al acestui tip de patrimoniu transnațional, în acest caz România – Ucraina, fiind evidentă preocuparea pentru un management complex integrat al acestuia: transfrontalier, regional-național, regional și local al teritoriului. Tema practică esențială a lucrării o reprezintă integrarea și transformarea patrimoniului industrial, direcție de cercetare care este abordată din perspectiva complexă a subiectului.

Aceste tematici de care amintim sunt totodată susținute și de incursiunea europeană în identificarea acestui tip special de patrimoniu care clarifică principalele direcții de analiză și unele căi practice care rezultă din această abordare, dimensiunea internațională a problematicii patrimoniului industrial, concentrarea tematică și teritorială privind domeniul acestei cercetări doctorale sunt urmărite cu fermitate pe parcursul cercetării.

Studiile de caz din Europa analizate în lucrare au abordat și exemple de revitalizare a unor regiuni și metode diferite de valorificare a patrimoniului industrial, ceea ce consolidează rezultatele practice ale preocupărilor care privesc dezvoltarea complexă a teritoriului.

În plus lucrarea cuprinde și elementele administrative și legislative generate de situarea transnațională a patrimoniului abordat, chestiune care este de fapt cu atât mai importantă cu cât cartea argumentează și formulează deschideri ale unor importante direcții de cooperare și coordonare ale direcțiilor strategice și acțiunilor privind posibilitățile de valorificare integrată a patrimoniului industrial din Bucovina. Din această perspectivă, lucrarea consolidează cercetarea privind arheologia industrială și sugerează în planul practic metode de valorificare la nivel local, teritorial și transnațional direcții de acțiune coordonate privind valorificarea patrimoniului specific industrial.

Amintim aici subteme esențiale pentru deschiderea generală a cercetării: impactul favorabil al transformării către obiective practice privind dezvoltarea comunităților, elementele specifice de management, integrarea obiectivelor și siturilor industriale valoroase în rețele de interes multicriterial spațial de care aminteam anterior (zonal, național și european) și nu în ultimul rând identificarea unor direcții referitoare la instrumentele financiare necesare dezvoltării proceselor. Aceste subiecte sunt tratate în cadrul mai general al valorificării patrimoniului cultural industrial, identificat ca un esențial element identitar. Această dezvoltare a subiectului este integrată în mod firesc conceptului multidimensional al dezvoltării durabile.

O importantă parte a acestui demers de cercetare științifică cuprins în acest volum este dedicat procesului de conversie a patrimoniului industrial, de fapt o parte a direcțiilor de acțiune care vizează integrarea acestuia în politicile de dezvoltare complexă a teritoriului și a spațiului urban. În acest sens sunt abordate identificarea coordonatelor esențiale referitoare la evoluția cadrului legislativ și instituțional general privind protecția monumentelor istorice de pe teritoriul României, concomitent cu analiza situației proceselor de conversie a siturilor industriale la scară națională și la nivelul județului Suceava.

În aceeași viziune multi-scalar spațială de care aminteam, abordarea complexă a problemei conversiei patrimoniului industrial din Bucovina analizează în aspectele sale definitorii raportul dintre dezvoltare industrială și dezvoltare teritorială în raport cu evoluția demografică și dezvoltarea rețelei de localități.

Una dintre cele mai dificile probleme ale studiului concretizat în acest volum a constituit-o analiza patrimoniului industrial din Bucovina în

contextul teritorial transfrontalier. Dincolo de identificarea obiectelor care definesc acest tip particular de patrimoniu, autorul a analizat comparativ particularitățile ale teritoriului Bucovinei în raport cu cadrul instituțional din cele două state, în particular organizarea administrativ-teritorială a celor două țări care cuprind spațiul fostei Bucovine istorice (România și Ucraina), fundamentând elementele esențiale referitoare la cooperarea la nivel teritorial transfrontalier ca premisă a valorificării patrimoniului industrial precum și identificarea resurselor umane și distribuția acestora la nivelul centrelor urbane.

Lucrarea se evidențiază prin modul coerent structurat al analizelor fiecărui caz în parte și probează pe de o parte deplina înțelegere a celor mai importante coordonate ale valorificării siturilor industriale, prin includerea aspectelor morfologice considerațiilor complexe referitoare la dimensiunile economice, sociale și de management ale tranziției către utilizări civile, precum și consecvența desfășurării a cercetării într-o perspectivă istorică pe mai multe paliere spațiale.

Studiul reprezintă un excelent exemplu de studiu de fundamentare pentru amenajarea teritoriului, cu valoroase valențe aplicative și aduce o valoroasă contribuție metodologică prin integrarea spațială generoasă pe care o realizează.

Această carte se adresează domeniului referitor la aprofundarea analizei în vederea înțelegerii și funcționării teritoriului, dincolo de aspectele sale direct materiale, vizând importanța simbolică a obiectelor analizate. În plus, este cu claritate subliniată problema integrării transfrontaliere a problematicii, de natură să lase deschise cercetări și acțiuni coordonate. Acest fapt, susținut de analizele cuprinse în acest studiu constituie o generoasă premisă a unor viitoare și necesare cercetări interdisciplinare a subiectului.

Un element esențial al acestui studiu îl constituie confluența ideilor privind înțelegerea teritoriului și acela al patrimoniului specific plecând de la scara obiectului până la cel spațial-teritorial. Pe cale de consecință, subiectul se află într-un câmp al ideilor plin de conotații care evidențiază complexa dinamică a dezvoltării economice, sociale dar mai ales în aceea a cadrului istoric specific teritoriului studiat.

Contextul în care obiectivele științifice sunt subsumate scopului studiului care vizează propunerea unui cadru metodologic de cercetare și de propunere ale unor direcții principale de management specific siturilor industriale abordate în context teritorial, include ca un element esențial al cercetării problematica peisajului cultural din perspectiva dezvoltării teritoriului.

Rezultatul cercetărilor cuprins în volum poate avea un important ecou teoretic, dar mai ales practic, prin consolidarea tematicilor discutate și prin direcțiile de implementare ale unora dintre problematicile nuanțate pe care le pune în discuție această carte.

Remarcabila dimensiune teoretică la fel ca și cea aplicativă a studiului evidențiază un potențial important pentru o serie de inițiative concrete privind dezvoltarea unui teritoriu transfrontalier prin valorificarea complexă a patrimoniului industrial. În acest sens subliniem elementul de originalitate care caracterizează rezultatele materializate în acest studiu și anume abordarea problematicii valorificării prin integrarea în rețele de interes, diverse ca tematici dar și ca scară de desfășurare.

Unele dintre ideile majore ale acestei lucrări care vin în completarea dimensiunii potențial operative ale studiului vizează propunerile privind un sistem instituțional structural și funcțional adecvat problematicii uneori contradictorii a spațiului Bucovinei în raport cu subiectul cercetat.

Lucrarea pe care am prezentat-o succint demonstrează atitudinea de reafirmare și consolidare a păstrării elementelor identitare prin studiul complex la scara urbană, teritorial-regională și transfrontalieră prin demonstrația detaliată privind implicațiile necesare privind obiectivele păstrării și consolidării monumentelor specifice patrimoniului industrial din Bucovina.

Prof. univ. dr. arh. Cătălin Niculae Sîrbu

Universitatea de Arhitectură și Urbanism “Ion Mincu”, București

CUPRINS

Capitolul 1 PREZERVAREA ȘI VALORIFICAREA PATRIMONIULUI INDUSTRIAL - ARHEOLOGIA INDUSTRIALĂ	5
1.1. Dezvoltarea industrială. Rolul și efectele acesteia în procesul de dezvoltare urbană și teritorială	5
1.2. Arheologia industrială sau patrimoniul industrial. Preocupări pentru preservarea valorilor de patrimoniu industrial	8
1.3. Arheologia industrială în practică și metodele de valorificare la nivel local	12
1.4. Protecția și valorificarea patrimoniului industrial la scară teritorială.....	19
1.5. Concluzii.....	22
Capitolul 2 VALOAREA UNIVERSALĂ A PATRIMONIULUI INDUSTRIAL. LINII DIRECTOARE PRIVIND PREZERVAREA ȘI VALORIFICAREA	26
2.1. Patrimoniul transnațional. O valorificare în comun a unui potențial sau un produs al altei culturi?	26
2.2. Recomandări la nivel internațional privind valorificarea obiectivelor industriale	28
2.3. Managementul integrat transnațional al teritoriului	38
2.4. Concluzii.....	38
Capitolul 3 STUDII DE CAZ DIN EUROPA. REVITALIZARE PRIN PREZERVAREA ȘI VALORIFICAREA PATRIMONIULUI INDUSTRIAL.	40
3.1 Aspecte generale.....	40
3.2. Bazinul Ruhr-ului - proiectului IBA Emscher Park	41

3.3. Valorificarea patrimoniului industrial din voievodatul Silezia (Polonia)	54
3.4. Patrimoniul industrial din regiunea Champagne-Ardenne	62
3.5. Concluzii.....	70
Capitolul 4 PATRIMONIUL INDUSTRIAL DIN ROMÂNIA ȘI PROCESUL DE CONVERSIE.....	79
4.1. Evoluția cadrului legislativ și instituțional privind protecția monumentelor istorice de pe teritoriul României	79
4.2. Cadrul legislativ și instituțional actual	80
4.3. Patrimoniul industrial clasat la nivel național	81
4.4. Conversia siturilor industriale la nivel național	88
4.5. Situația la nivelul județului Suceava	101
4.6. Concluzii.....	101
Capitolul 5 BUCOVINA. DEZVOLTARE INDUSTRIALĂ ÎN CONTEXT TERITORIAL	104
5.1. Dezvoltarea activităților de tip industrial pe teritoriul Bucovinei	104
5.2. Evoluția demografică a Bucovinei și impactul ei asupra dezvoltării industriale	124
5.3. Dezvoltarea rețelei de localități	131
5.4. Concluzii.....	138
Capitolul 6 PATRIMONIUL INDUSTRIAL DIN BUCOVINA ȘI CONTEXTUL TERITORIAL AL DEZVOLTĂRII.....	141
6.1. Patrimoniul industrial identificat pe teritoriul Bucovinei	141
6.2. Particularități ale teritoriului Bucovinei	161
6.3. Organizarea administrativ-teritorială a celor două țărilor care cuprind spațiul fostei Bucovine (România și Ucraina).....	174
6.4. Cadrul instituțional din cele două state.....	177
6.5. Cooperarea la nivel teritorial ca premisă a valorificării patrimoniului industrial	177

6.6. Resursele umane și distribuția acestora la nivelul centrelor urbane	180
6.7. Sursele de finanțare pe care se poate sprijini valorificarea.....	184
6.8. Concluzii.....	186
Capitolul 7 MODALITĂȚI DE VALORIFICARE INTEGRATĂ A PATRIMONIULUI INDUSTRIAL DIN BUCOVINA	192
7.1. Valorificarea patrimoniului industrial din Bucovina.....	192
7.2. Posibile soluții de valorificare a patrimoniului industrial.....	194
7.3. Posibil sistem de organizare și cooperare în relație cu actualul cadru instituțional	196
7.4. Evaluarea multicriterială a potențialului zonei și activități posibile	199
7.5. Posibilități de integrare a patrimoniului industrial în cadrul unor rețele regionale, naționale sau internaționale.....	211
7.6. Elemente de strategie propuse	212
7.7. Concluzii.....	217
Capitolul 8 CONCLUZII.....	219
8.1. Concluzii generale.....	219
8.2. Concluzii privind problematica patrimoniului industrial și utilitar din Bucovina.....	220
8.3. Potențialul global de reutilizare al patrimoniului industrial	225
8.4. Valorificarea patrimoniului industrial în context transfrontalier	228
8.5. Impactul favorabil al transformării.....	230
8.6. Integrarea obiectivelor și siturilor industriale valoroase în rețele de interes zonal, național și european.....	231
8.7. Elemente specifice de management.....	232
8.8. Delimitarea ariei de cercetare	234
8.9. Concluziile în raport cu obiectivele studiului.....	234

8.10. Deschiderea unor direcții specifice de cercetare	235
8.11. Elemente de noutate	236
BIBLIOGRAFIE	237
ANEXE	245

Introducere

Dezvoltarea industrială declanșată în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, perioadă pe care astăzi o cunoaștem sub denumirea de *Revoluția Industrială*, a marcat în mod deosebit dezvoltarea și modul de viață în interiorul localităților.

Odată cu acest proces, s-au stabilit noi relații între localități și teritoriile adiacente, mobilitatea devenind astfel crucială pentru dezvoltarea economică.

În contextul în care productivitatea angajaților a fost asociată cu condițiile de lucru și de trai, s-a conturat treptat o nouă atitudine în rândul industriașilor. Localizarea muncitorilor cât mai aproape de locul de muncă a fost văzută ca un avantaj, conducând astfel la dezvoltarea unor zone de locuit (ansambluri rezidențiale sau colonii de muncitori). Toate aceste ansambluri împreună cu sistemul de activități productive sunt astăzi mărturie ale proceselor de dezvoltare care au vizat localitățile și teritoriile în ansamblul lor. Din acest motiv, preservarea și integrarea bunurilor de patrimoniu industrial în cadrul strategiilor de dezvoltare devine astăzi prioritară, având în vedere valoarea istorică și potențialul pe care îl reprezintă.

Declinul industrial apărut pe fondul globalizării, al creșterii costurilor de producție și al scăderii competitivității, a determinat reorientarea activităților economice către sectorul terțiar. Acest fenomen, conturează astăzi tendințele de dezvoltare ale majorității centre urbane din Europa. Industria tradițională lasă moștenire vaste zone inactive și degradate, care sunt greu de gestionat și care ridică probleme pentru politicile de dezvoltare urbană.

Deși, patrimoniul industrial a fost recunoscut ca parte componentă a patrimoniului cultural abia spre sfârșitul secolului al XX-lea, inițiativele de preservare și valorificare ale acestuia datează încă de la primele semne ale declinului industriei tradiționale. Aceste acțiuni, chiar dacă nu au fost extinse la scară largă, au tras semnalul de alarmă asupra valorii patrimoniului industrial pentru dezvoltarea economică și tehnică a diferitelor state. În Anglia s-au întreprins primele acțiuni pentru conștientizarea importanței activităților productive în dezvoltarea economică a țării. Într-o primă fază, măsurile de protecție și de valorificare a obiectivelor industriale s-au rezumat la transformarea lor în muzee, apoi din rațiuni de rentabilitate s-au căutat alte activități care să poată susține utilizarea acestora pe termen lung.

Acest proces de conștientizare, s-a transformat treptat, spre sfârșitul secolului al XX-lea într-una dintre cele mai noi ramuri ale științei, care se consolidează permanent datorită multiplelor studii și cercetări.

În paralel cu acest proces, măsurile de protecție și valorificare ale siturilor industriale au început să fie extinse și în alte țări ale Europei și din lume, patrimoniul industrial jucând astfel un rol din ce în ce mai important în definirea unor politici de dezvoltare urbană și de (re)consolidarea a identității.

Unul dintre cele mai reprezentative exemple, cu un impact teritorial major, a fost proiectul IBA Emscher Park din Bazinul Ruhr-ului, Germania. Acest proiect a devenit pentru multe areale similare din Europa și din lume, un adevărat model de intervenție nu numai datorită preservării elementelor de patrimoniu industrial, ci mai ales datorită valorificării integrate a acestora.

În contrast cu aceste viziuni de dezvoltare, existența zonelor industriale în cadrul orașelor a fost văzută, nu de puține ori, ca fiind una nefirească, ca fiind un factor care generează destructurarea țesutului urban și care limitează dezvoltarea echilibrată a localităților.

La aceste aspecte s-au adăugat cele de natură legislativă sau economică, care au favorizat conturarea unei atitudini orientate în special spre profit și mai puțin pe preservarea și valorificarea patrimoniului industrial. Astfel de exemple sunt numeroase în România, dar și în alte țări ale Europei de Est.

În mod paradoxal, în aceste zone, perioada 1945-1990 a fost mai puțin distructivă pentru ansamblurile industriale în comparație cu cea postcomunistă. Consolidarea activităților industriale din acea perioadă a contribuit într-un mod aproape involuntar la preservarea și valorificarea lor.

În contrast cu această perioadă, pe fondul deschiderii către piața liberă și a lipsei de competitivitate, majoritatea activităților industriale au intrat într-un declin puternic. Acest proces, suprapus cu interesele de valorificare ale terenului, a determinat apariția unui amplu fenomen de reutilizare a acestor zone în alte scopuri.

În România, acest proces s-a transformat într-o tendință aproape generală, afectând chiar și construcțiile care se presupune că sunt protejate. Același fenomen se constată și pe teritoriul fostei Bucovine, marcat de măsuri insuficiente de protecție sau chiar de inexistența acestora (cum este cazul zonei de nord, aflată acum în Ucraina).

Aceste procese s-au manifestat mult mai devreme în majoritatea statelor europene, iar gestionarea siturilor industriale este și astăzi o adevărată provocare pentru politicile de dezvoltarea urbană și teritorială.

Tendențele de dezvoltare ale orașelor postindustriale din Europa, se concentrează astăzi pe schimbarea profilului funcțional, proces caracterizat prin diminuarea ponderii activităților industriale, concomitent cu creșterea rolului sectorului terțiar. În cadrul acestui proces de tranziție, un rol deosebit de important îl au spațiile fostelor activități productive, care datorită poziției în cadrul localităților și al nivelului ridicat de echipare tehnico-edilitară, oferă condiții optime pentru dezvoltarea unor investiții.

Pe fondul declinului activităților productive (apărut la sfârșitul secolului al XX-lea), care s-a materializat prin abandonul unor vaste zone industriale, necesitatea schimbărilor din cadrul structurilor urbane și teritoriale a fost subliniată și susținută de o serie de documente strategice europene. Aceste schimbări s-au manifestat prin reutilizarea siturilor industriale și reintegrarea acestora în cadrul structurilor urbane sub o altă formă. Pe de altă parte însă, este de subliniat faptul că actuala viziune de dezvoltare a Uniunii Europene pentru următorii ani este tocmai aceea de (re)consolidare a industriei ca pilon principal al dezvoltării economice. În acest sens, *Strategia Europa 2020*, acordă o atenție deosebită dezvoltării unor noi mijloace de producție, printr-o utilizare cât mai eficientă a energiei și a resurselor, printr-o promovare a tehnologiilor și a metodelor de producție care reduc utilizarea resurselor naturale, dar și printr-o reciclare mai eficientă. Diminuarea efectelor globalizării și reorientarea către sectoarele de producție profitabile, sunt priorități pe care Uniunea Europeană mizează în reconsolidarea sectorului secundar, în competiția cu țările puternic industrializate de pe alte continente (China, Statele Unite ale Americii, etc.).

În acest context, dacă tendințele generale la nivel european sunt acelea de consolidare a rolului sectorului terțiar, este lesne de înțeles faptul că această specializare nu poate fi una oportună pentru toate localitățile. În schimb, diversificarea activităților și reorientarea către sectoarele profitabile, poate constitui cadrul unei dezvoltări economice pe termen lung. Exemplele cele mai de succes de revitalizare urbană, au mizat pe diversificarea activităților economice și pe păstrarea caracterului funcțional (chiar dacă acesta a fost diminuat ca importanță).

Rolul acestor obiective industriale devine astăzi unul extrem de important în cadrul proceselor de dezvoltare urbană și teritorială, iar prezervarea identității zonelor în care acestea au fost amplasate, devine o prioritate pentru multe țări din Europa. Reutilizarea sub diverse forme a acestor spații are o amploare din ce în ce mai crescută, în cadrul acestui proces intrând o categorie extrem de variată de spații industriale, arii urbane și chiar părți întregi din teritoriu.

Recunoașterea valorii elementelor de patrimoniu industrial este o componentă la fel de importantă ca și procesul de reutilizare și de integrare a siturilor industriale în circuitul economic.

La nivelul teritoriului României, puține dintre aceste obiective industriale au fost incluse în Lista Monumentelor Istorice. Din acest motiv mare parte a siturilor industriale sunt văzute ca spații cu un potențial economic și imobiliar deosebit. Lista Monumentelor Istorice din anul 2015, înregistrează un număr de 420 de poziții pentru obiective de tip industrial. O cifră aparent mare, însă mai bine de 50% dintre acestea sunt construcții și instalații de tip preindustrial (mori de apă, fierăstraie hidraulice, vâltori, pive, etc.). La acest lucru se adaugă și includerea pe poziții separate a unor corpuri de clădiri care aparțin unui singur ansamblu industrial, sau chiar a unor fragmente de infrastructură. Din acest motiv, numărul real al acestor obiective industriale este extrem de redus la nivel național.

În același timp, trebuie remarcat faptul că măsurile de protecție impuse asupra acestor obiective industriale, nu sunt o garanție a integrității pe termen lung. Puținele exemple de conversie funcțională, realizate la nivel național, ne evidențiază faptul că spațiile rezultate și activitățile incluse în cadrul lor nu aduc întotdeauna un plus de valoare zonei. Sunt extrem de rare situațiile în care aceste intervenții au un impact urban major, reușind să polarizeze alte activități și să schimbe caracterul zonelor adiacente.

Acest fenomen se constată și pe teritoriul Bucovinei istorice, unde au fost clasate un total de 13 obiective, dintre care doar 4 sunt reprezentative (celelalte fiind echipamente de tip preindustrial). Dintre acestea, doar Uzina de Apa din municipiul Suceava a beneficiat de o conversie funcțională oportună, însă lipsa unei strategii globale de valorificare a tuturor acestor obiective industriale, conduce la diminuarea impactului asupra comunității.

În cazul teritoriului Bucovinei, divizarea teritorială, face extrem de dificilă misiunea prezervării și valorificării tuturor elementelor de patrimoniului industrial. Toate cele 13 obiective preindustriale sau industriale clasate, sunt localizate la nivelul Bucovinei de Sud (aflată pe teritoriul României). Partea de nord a acesteia, care se află astăzi în componența Ucrainei, nu beneficiază de un cadru legislativ care să asigure protecția patrimoniului industrial.

În aceste condiții, necesitatea realizării unui studiu pentru această zonă devine mai mult decât necesară, având în vedere faptul că fragmentarea teritorială (survenită în anul 1940), constituie o barieră extrem de importantă pentru implementarea unor măsuri coerente de protecție la nivelul întregului areal.

Capitolul 1

PREZERVAREA ȘI VALORIFICAREA PATRIMONIULUI INDUSTRIAL - ARHEOLOGIA INDUSTRIALĂ

*« ...orice structură industrială nu este un monument
izolat, ci face parte dintr-o rețea de legături cu
privire la metodele și mijloacele de producție »
(Marylin Palmer și Peter Neaverson)*

1.1. Dezvoltarea industrială. Rolul și efectele acesteia în procesul de dezvoltare urbană și teritorială

Revoluția industrială declanșată în Anglia la începutul secolului al XVIII-lea a fost determinată de progresele importante ale științei și tehnicii, care au permis creșterea productivității în sectoarele existente și dezvoltarea unor noi ramuri de activitate.

Dacă epoca precedentă a fost marcată de descoperirile științifice fundamentale ale lui Isaac Newton, perioada atribuită *Revoluției Industriale*, a venit cu progrese semnificative în toate domeniile științei. Descoperirile în domeniile fizicii și chimiei au impulsionat în mod semnificativ evoluția tehnicii, care și-a găsit în cel mai scurt timp aplicabilitatea în procesele de producție. S-a creat chiar și un nou curent prin sprijinirea descoperirilor tehnice de către industriași și prin înființarea unor laboratoare de cercetare în incintele fabricilor.

Odată cu dezvoltarea continuă a activităților productive, au apărut și s-au dezvoltat alte funcțiuni asociate acestora. Aceste funcțiuni care trebuiau să-și găsească locul în limitele orașului, au determinat un amplu proces de reorganizare și extindere a țesutului urban.

Creșterea mobilității determinată de introducerea transportului pe calea ferată și mai apoi a automobilului, și-au pus puternic amprenta asupra structurii localităților și a relațiilor acestora cu teritoriul.

Atitudinea față de aceste noi funcțiuni este pe măsura importanței lor în cadrul localităților. Stațiile de cale ferată, spre exemplu, au fost tratate, nu întâmplător ca adevărate porți de intrare în oraș. Din acest motiv

s-a pus accent atât pe calitățile arhitecturale ale obiectului, cât și pe cele urbanistice ale spațiului adiacent. Construcțiile garilor au fost gândite ca parte integrantă a orașului, ca interfață a acestuia, iar piețele formate în zona lor de intrare au devenit un spațiu reprezentativ și identitar pentru comunitate.

Apariția automobilului a exercitat și aceasta o puternică presiune asupra tramei stradale existente, care până la acel moment fusese gândită pentru acces pietonal și mijloace rudimentare de transport.

Adaptarea la noile realități ale vremii s-a realizat atât prin mijloace “soft”, cât și prin măsuri radicale de transformare a țesutului urban.

Procesul de industrializare s-a manifestat diferit în raport cu dezvoltarea urbană. Pe de o parte se află marile centre urbane deja constituite, care datorită amplasării favorabile în raport cu căile de acces (terestre, feroviare, fluviale sau maritime) au permis dezvoltarea unor activități productive, iar pe de altă parte regăsim fenomenul opus primului, când dezvoltarea industrială a determinat crearea unor noi centre urbane (a se vedea cazul așezărilor dezvoltate în raport cu resursele de exploatare existente). În general, acest proces a fost susținut de către industriași care au investit atât în dezvoltarea unor colonii de muncitori, dar și în sistemul de dotările aferente locuirii.

Un factor determinant pentru susținerea activităților industriale a fost realizarea căilor de comunicație și transport, care au permis deplasarea materiilor prime și a produselor finite pe distanțe mult mai mari și într-un timp mult mai scurt.

Evoluția industrială și-a lăsat puternic amprenta asupra teritoriului, influențând în mod semnificativ dezvoltarea unor localități și a căilor de comunicație. Pe de altă parte, însă, aceste obiective industriale au suferit la rândul lor o serie de transformări, pe de o parte datorită necesităților de dezvoltare și pe de altă parte ca efect al presiunii dezvoltării orașelor.

Utilizarea aburului ca mijloc de propulsie și mai apoi a curentului electric pentru funcționarea utilajelor, a necesitat o redimensionare a capacității de producție și implicit o extindere a spațiilor alocate pentru industrie. Aceste unități, care începeau să ocupe spații din ce în ce mai vaste din interiorul așezărilor și-au făcut simțită prezența în mod semnificativ în structura funcțională a acestora.

Odată cu acest proces de dezvoltare a industriei, au avut loc o serie de transformări care au marcat în mod semnificativ modul de viață al locuitorilor. Putem distinge astfel patru aspecte importante care vizează procesul de dezvoltare industrială.

În primul rând dimensiunea spațială a acestui proces. În general, aceste activități au fost localizate în spații libere “de la periferia” localităților sau în imediata vecinătate a căilor de transport (linii de cale ferată, cursuri de apă sau căi de acces rutiere). Este evident faptul că aceste spații au generat încă de la început probleme de funcționare și evoluție pentru localități, ocupând spații vaste și de multe ori terenuri cu potențial de dezvoltare. Această amplasare “la periferie” s-a dovedit a fi, odată cu evoluția orașului, o localizare în cadrul zonei centrale sau în imediata proximitate a acesteia.

Al doilea aspect relevant a fost cel economic. Amplasarea acestor activități în cadrul localităților sau în apropierea lor, a adus avantaje economice atât pentru administrația publică, cât și pentru locuitori, prin crearea de noi locuri de muncă.

Al treilea aspect a fost cel social. Dezvoltarea centrelor industriale a determinat un amplu proces de migrație a populației din mediul rural către cel urban. Acest proces a generat ample probleme de funcționare pentru centrele urbane, care s-au confruntat cu lipsa dotărilor necesare. Cartierele muncitorești dezvoltate în imediata vecinătate a centrelor industriale nu asigurau condiții optime de viață, iar infrastructura subdimensionată punea serioase probleme de funcționare. Aceste procese sunt reflectate în cadrul studiilor de specialitate, care evidențiază pe de o parte condițiile insalubre de locuire și pe de altă parte accesul extrem de redus la dotările de strictă necesitate. Acest lucru demonstrează evoluția disproporțională a localităților între secolul XIX și începutul secolului XX, care au fost marcate pe de o parte de un proces accelerat de industrializare și pe de altă parte de o adaptabilitate extrem de scăzută la realitățile și dinamica dezvoltării. Inginerul Cincinat Sfințescu, evidenția în cadrul mai multor lucrări dedicate Bucureștiului, aspectele cu care se confrunta orașul la începutul secolului XX. Pe de o parte se puteau remarca preocupările pentru dezvoltarea unor ansambluri de locuințe dedicate angajaților unor activități industriale și pe de altă parte problemele grave de igienă pe care le ridicau cartierele dezvoltate spontan la periferia orașului.

Aceste fenomene erau larg răspândite la nivelul întregului continent european și se suprapuneau cu alte fenomene negative care au marcat acest proces de dezvoltare al activităților productive. Se poate remarca în mod special poluarea extrem de ridicată, care în coroborare cu celelalte aspecte mai sus menționate periclita starea de sănătate a comunităților.

Un alt aspect important de semnalat este cel ecologic. Avântul accelerat al industriei a dus la creșterea exponențială a gradului de poluare.

Utilizarea cărbunelui și al lemnului de foc atât pentru alimentarea utilajelor, cât și pentru încălzirea locuințelor a determinat o creștere alarmantă a acestui fenomen. Poate cel mai grăitor exemplu (cel mai recent cunoscut) este “*Marele Smog*” din Londra din 5-9 decembrie 1952, fenomen care a dus la pierderea a aproximativ 4000 de vieți omenești.

Rezolvarea acestor probleme a fost un proces de durată, iar implementarea unor politici globale a depins în mare măsură de contextul economic, social și politic al fiecărei țări în parte.

Dincolo de aspectele negative ale acestui fenomen, trebuie subliniat faptul că în ansamblu, dezvoltarea industriei a fost mult timp motorul de creștere economică. În acest context, obiectivele industriale care au marcat cândva evoluția zonei și care au reprezentat etape importante din dezvoltarea localităților, merită a fi cercetate și prezervate ca mărturii pentru generațiile viitoare. Modul de integrare a acestora în viața localității devine o politică prioritară pentru elaborarea viitoarelor strategii de dezvoltare locală și națională.

1.2. Arheologia industrială sau patrimoniul industrial. Preocupări pentru prezervarea valorilor de patrimoniu industrial

Cercetarea și prezervarea obiectivelor industriale, s-a dezvoltat ca știință în a doua jumătate a secolului XX, fiind cunoscută sub denumirea de “*arheologie industrială*”. Asocierea acestor doi termeni a fost încă de la început contestată și continuă și astăzi să genereze o serie de interpretări. Termenul “*arheologie*” pare mai degrabă potrivit pentru cercetarea vestigiilor istorice, pentru cercetarea mărturiilor ascunse, însă în accepțiunea generală “*arheologia industrială*” poate fi definită ca: *un procesul care vizează identificarea, prezervarea și interpretarea siturilor și structurilor industriale timpurii (în mod particular a celor din perioada “Revoluției industriale”)*.¹

Spre sfârșitul anilor `80 ai secolului XX, la nivel european, a început să fie utilizat și termenul de “*patrimoniu industrial*”, termen derivat din arheologia industrială și care exprimă în ansamblu același lucru.

¹ Rix, Michael, *Industrial Archaeology*, The Historical Association, Londra, 1967

Termenul de arheologie industrială a fost pentru prima dată enunțat în anul 1955 de către Michel Rix, în cadrul unui articol scris în revista *“The Amateur Historian”*.

Acesta, a subliniat faptul, că deși Marea Britanie era locul de naștere al *Revoluției Industriale*, mărturiile despre această perioadă se limitau doar la câteva piese și utilaje aflate în cadrul unor muzee tehnice. Siturile industriale, care păstrau istoria reală a transformărilor și evoluțiilor tehnologice, erau abandonate și mare parte dintre acestea se aflau într-o stare avansată de degradare.

Termenul *“arheologie industrială”* a fost preluat pentru prima dată și recunoscut ca preocupare științifică în cadrul unei conferințe naționale, organizată în anul 1959 de către Consiliul Britanic de Arheologie care a înființat în cadrul acestei întâlniri un Comitet de Cercetare pentru Arheologie Industrială.

Primele lucrări de arheologie industrială au fost în fapt o serie de studii de caz inițiate de către o serie de companii și asociații locale. Aceste lucrări s-au concentrat în mare parte pe situri industriale asociate perioadei « *Revoluției Industriale* » sau chiar anterioare acestei perioade.

Primele măsuri concrete de protecție a patrimoniului industrial au fost luate abia în anul 1963, pe fondul unui protest prilejuit de demolarea *Euston Arch*² din Londra. În acest context Consiliul Britanic de Arheologie împreună cu Ministerul pentru Clădiri și Lucrări Publice a demarat primul Sondaj pentru Monumente Industriale. Tot atunci a fost înființat și primul Registru Național al Monumentelor Industriale (NRIM)³.

Cercetările în acest domeniu au fost sprijinite și de Societatea Newcomen, specializată pe studii istorice de inginerie și tehnologie, care a dedicat o serie de articole în *Jurnalului de Arheologie Industrială*. De asemenea, Universitatea din Bath a avut un rol semnificativ în dezvoltarea acestui domeniu prin organizarea unei serii de conferințe dedicate acestui subiect.

Unul dintre cei mai activi specialiști care a susținut dezvoltarea acestui domeniu a fost istoricul Kenneth Hudson, profesor de la Universitatea din Bath. Acesta a publicat în anul 1963, lucrarea intitulată *“Industrial archeology: an introduction”*, o carte de referință pentru acest

² Euston Arch - zona de intrare a gării Euston. O construcție reprezentativă pentru istoria liniei de cale ferată Birmingham – Londra

³ Palmer, Marylin, Neaverson, Peter, *Industrial Archaeology. Principles and practice*, Editura Routledge, Londra și New York, 1998, p. 2

domeniu. Hudson a fost printre altele și fondatorul Jurnalului de Arheologie Industrială (amintit mai devreme).⁴

În anul 1973, la inițiativa aceluiași istoric, a luat ființă *Asociația pentru Arheologie Industrială (AIA)*, care a avut drept scop sprijinirea organismelor implicate în protejarea monumentelor industriale precum și dezvoltarea standardelor de clasare. Asociația a jucat un rol deosebit de important prin publicarea unui document intitulat "*Arheologie industrială: de lucru pentru viitor*". Acest demers, a ajutat la clasarea obiectivelor de arheologie industrială din anii 1990 și au oferit recomandări pentru punerea lor în aplicare.

În intervalul 1971-1980, o serie de studii generale realizate de Kenneth Hudson (amintit mai devreme), Neil Cossons sau Keith Falconer, precum și o serie de articole sau cărți care au tratat patrimoniul local, au contribuit în mod constant la dezvoltarea acestui domeniu.

După anul 1980, activitatea de inventariere și clasare a fost intensificată, odată cu creșterea numărului de obiective industriale cu valoare de patrimoniu care au fost demolate.⁵

Primul sit industrial asupra căruia s-a realizat un studiu amplu de arheologie industrială a fost Ironbridge Gorge Shropshire, Marea Britanie. Podul care în momentul de față se află pe lista patrimoniului mondial (UNESCO), a fost construit în anul 1779 de către compania Coalbrookdale, fiind prima astfel de structură realizată integral din metal.

Dacă la început, preocupările pentru acest domeniu se limitau exclusiv la teritoriul Mării Britanii, cu timpul acestea se extind și în Statele Unite, urmând ca mai apoi să se dezvolte și în celelalte țări europene.

În Statele Unite, preocupările pentru arheologie industrială au început în 1972, odată cu înființarea *Societății pentru Arheologie Industrială*.

În Franța, deși interesul pentru aceste obiective industriale era relativ vechi, au fost realizate puține studii în acest sens. Abia în anul 1980 a fost publicat, la inițiativa profesorului de istorie a științei și tehnologiei Maurice Daumas, primul studiu de specialitate privind patrimoniul industrial național, intitulat "*l'Archéologie Industrielle en France*".

⁴ Edelblutte, Simon, *Revue Géographique de l'Est, Reconversion et patrimoine au Royaume-Uni*, vol. 48 / 1-2 (2008)

⁵ Edelblutte, Simon, *Revue Géographique de l'Est, Reconversion et patrimoine au Royaume-Uni*, vol. 48 / 1-2 (2008)

Alți doi istorici (Denis Woronoff și Louis Bergeron) au jucat și ei de-a lungul timpului un rol deosebit de important în dezvoltarea studiilor asupra patrimoniului industrial din Franța.

Începând cu anul 1983, instituția de specialitate pentru protecția patrimoniului național, *Inventaire Générale*, va include pentru prima dată în lista de protecție, obiective industriale.

De asemenea în anul 1986 a fost demarat un proiect pentru crearea unei baze de date la nivel național care să includă toate obiectivele de patrimoniu industrial.

În același an s-a înființat în Olanda un registru similar care a vizat obiectivele industriale construite începând cu anul 1860.⁶

De asemenea în Belgia, în urma unor studii realizate, au fost clasate o serie de obiective industriale, în mod special mori de apă și de vânt.

În Norvegia, *Consiliul pentru Cultură și Muzeul Tehnicii* au înregistrat o serie de construcții și situri industriale, în timp ce în Suedia, *Oficiul Central pentru Antichități Naționale* a monitorizat constant activitatea de clasare a acestora.

În Italia și Spania, acest domeniu s-a dezvoltat ca știință în anii 1980, iar țările din Europa Centrală și de Est s-au alăturat acestei mișcări mult mai recent.

Țări precum Polonia sau Republica Cehă dețin un bogat patrimoniu industrial provenit din perioada *Revoluției industriale*, aici fiind aplicate cu succes o serie de proiecte de preservare și valorificare a acestora.

Prezervarea și valorificarea patrimoniului industrial a fost extinsă în permanență în multe țări ale Europei, un rol extrem de important avându-l *Comitetul Internațional pentru Conservarea Patrimoniului Industrial* (TICCIH), la care aceste țări s-au afiliat. În acest sens, Irina Iamandescu evidențiază următorul aspect: "*Odată cu înființarea în 1973 a TICCIH și mai apoi, cu prima Recomandare în domeniu a Consiliului Europei (nr. 872 / 1979) legitimitatea domeniului este consolidată iar politicile de protecție a patrimoniului încep să se ocupe cu mai multă atenție de cercetarea și conservarea patrimoniului industrial*".⁷

⁶ Palmer, Marylin, Neaverson, Peter, *Industrial Archaeology. Principles and practice*, Editura Routledge, Londra și New York, 1998, p. 2

⁷ Iamandescu, Irina, *Protecția patrimoniului industrial și arheologia industrială în România- scurtă privire de ansamblu* (in) Revista Muzeelor, nr.2/2006, p.5

Consiliul General al Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO) a inclus și el o serie de obiective industriale pe Lista Patrimoniului Mondial, consolidând astfel acest domeniu.

1.3. Arheologia industrială în practică și metodele de valorificare la nivel local

« Vom trece astfel de la o identitate industrială la una memorială postindustrială care se pretează pentru diferite forme de exploatare. » (Marcel Bazin)⁸

Arheologia industrială este un domeniu de cercetare complex care implică o abordare multidisciplinară. Prin urmare, pentru o evaluare cât mai corectă a acestor obiective, dincolo de aspectele tehnice de producție și funcționare, este la fel de important să cunoaștem contextul istoric al zonei unde s-au dezvoltat, condițiile geografice, cele sociale, culturale, dar și relațiile în teritoriu legate de fluxul de producție și de transportul bunurilor.

Modul de cercetare și interpretare patrimoniului industrial a fost unul ușor diferit de la un stat la altul, însă în linii mari obiectivul principal a fost același, preservarea și valorificarea acestora.

La nivel european s-au remarcat totuși două direcții de abordare diferite, și anume cea franceză și cea britanică.

În viziunea franceză, reprezentată de Louis Bergeron⁹, arheologia industrială nu se poate rezuma doar la reconstituirea și evaluarea vestigiilor existente pe teren, așa cum se întâmpla în cazul arheologiei britanice, ci trebuie luate în considerație toate aspectele istorice, evolutive, de context și relaționare a sitului cu mediul înconjurător. Prin urmare, dincolo de valoarea fizică a obiectului, la fel de importante sunt toate celelalte elemente care au determinat un anumit mod de viață pentru comunitățile dependente de aceste activități.

În aceeași idee, Marylin Palmer evidențiază faptul că activitatea de evaluare și clasare a acestor monumente de pe teritoriul Marii Britanii a fost una mai degrabă formală, aceasta constatând următoarele :

⁸ Bazin, Marcel, *Patrimoine industriel et identité territoriale dans les Ardennes*, Territoire en mouvement Revue de géographie et aménagement, nr. 21/2014, p.58

⁹ Lakatos, Andrei, Eugen, *Spații cu valență culturală în contextul conversiei funcționale a patrimoniului industrial*, Editura universitară "Ion Mincu", București, 2013, p.38

«Este, fără îndoială, adevărat faptul că o mare parte din activitatea desfășurată în arheologia industrială a fost una mai degrabă descriptivă decât una cu caracter analitic, concentrându-se pe rămășițele fizice ale trecutului industrial, ca entități în sine mai degrabă decât ca expresii ale activității umane.»¹⁰

Activitate de identificare și clasare urmărea mai degrabă inventarierea tuturor acestor obiective, analiza rezumându-se exclusiv la obiect și sit. Aspectele economice, sociale, culturale dar și consecințele pe care aceste activități le-au avut asupra modului de viață și în definitiv asupra structurii localităților au fost în multe situații ignorate. Nu sunt puține situațiile, în care aceste obiective au fost analizate ca entități de sine stătătoare deși multe dintre acestea funcționau în sistem.

Experiența ultimilor ani de cercetare a determinat, însă o dezvoltare a metodei de analiză a patrimoniului industrial, dar lipsa de experiență și inexistența unei metodologii unitare a condus de multe ori la rezultate mai puțin scontate. În cadrul studiului *Industrial Archaeology. Principles and practice*, Marylin Palmer și Peter Neaverson subliniază următorul fapt :

« În cazul în care "noua arheologie" nu a făcut nimic altceva, ea a învățat totuși arheologii să se apropie printr-o abordare mult mai complexă de analiză a terenului și a datelor [...] Prin urmare, în momentul de față, arheologii industriali, se concentrează mai degrabă pe interpretarea siturilor, a structuri și peisajului, decât pe materialul artefact. Acest lucru, nu înseamnă desigur, că aceștia sunt scutiți de lucru într-un cadru teoretic, dar că datele utilizate sunt destul de diferite în comparație cu cele ale arheologului care studiază perioada preistorică. Diversele abordări utilizate de către arheologi sunt menite să ofere un mijloc de a extrage informațiile într-un mod cât mai eficient din resturile de materiale, de a face observații prin deducție. Cu toate acestea, arheologii industriali s-au mulțumit, de obicei, doar cu o analiză funcțională a site-urilor și structurilor, sau în cel mai bun caz le-a oferit un context economic sau tehnologic. »¹¹

Inventarierea și clasarea acestor monumente rămâne în continuare o prioritate, chiar dacă este un proces de durată, însă dincolo de aceste

¹⁰ Palmer, Marylin, Neaverson, Peter, *Industrial Archaeology. Principles and practice*, Editura Routledge, Londra și New York, 1998, p. 3

¹¹ Palmer, Marylin, Neaverson, Peter, *Industrial Archaeology. Principles and practice*, Editura Routledge, Londra și New York, 1998, p. 4

aspecte trebuie să remarcăm faptul că aceste măsuri nu sunt în totdeauna suficiente.

Autorii cărții, *Le Patrimoine Industriel, Un nouveau Territoire*, Louis Bergeron și Gracia Dorel-Ferre, atrag atenția asupra faptului, că gestionarea siturilor industriale devine deja o problemă și că monitorizarea și includerea lor în cadrul unor strategii, creează o serie de dificultăți.

« În mijlocul ultimului deceniu al secolului al XX-lea, rămășițele fizice ale industrializării de odinioară, ne întâmpină într-un mod deosebit de spectaculos și agresiv. Trăim perioada marilor situri industriale defaectate: cea a bazinelor miniere, a instalațiilor siderurgice, a echipamentelor energetice, a infrastructurilor portuare, a mijloacelor de transport defaectate, a orașelor monoindustriale, a unor rețele urbane dominate odată de activitatea industrială și care astăzi sunt complet dezorganizate. Marea Britanie, Germania, Franța, Italia, Rusia, Statele Unite ale Americii trebuie să gestioneze zeci de mii de hectare de stocuri (inventare) de clădiri și utilaje, de case individuale și de echipamente colective care perturbă piața și derutează planificatorii și politica. »¹².

Integrarea acestor situri industriale în țesutul urban existent, devine o problema serioasă, iar modul de intervenție trebuie să fie o cale de mijloc, care să permită atât valorificarea spațiului cât și păstrarea identității locului.

Necesitățile de dezvoltare ale orașelor și incompatibilitățile funcționale create de aceste arii industriale, au pus întotdeauna în balanță metodele posibile de intervenție. Un lucru este cert, aceste arii sunt parte integrantă a orașelor, au marcat evoluția acestora de-a lungul timpului, sunt elemente reprezentative și de identitate pentru comunitate și în acest context merită a fi valorificate.

În acest sens, Michael Stratton, în lucrarea intitulată *Industrial Buildings. Conservation and Regeneration*, evidențiază următorul aspect :

« Dacă suntem de partea oricărei strategii care permite dezvoltarea ariilor industriale, trebuie să existe o recunoaștere explicită a faptului că mare parte a mediului construit, și mai ales a patrimoniului industrial, reprezintă o resursă durabilă moștenită de la generațiile trecute, care poate fi "reciclată" pentru noi funcțiuni. Suntem obișnuiți cu ideea că orașe ca Bath sau Edinburgh, sunt locuri cu un bogat patrimoniu arhitectural, însă vizitatorii orașelor Manchester, Glasgow și Newcastle încep în sfârșit, să aprecieze frumusețea și valoarea patrimoniului nostru din epoca

¹² Louis Bergeron, Gracia Dorel-Ferre, *Le Patrimoine Industriel, Un nouveau Territoire*, Editura Liris, Paris, 1996

industrială. Este semnificativ faptul că populația rezidentă a nucleului orașului Manchester a crescut în opt ani de la 400 la 6.000 de locuitori, marea majoritate a acestora trăind în depozite reconvertite și în mori. În cazul în care oamenii au posibilitatea de a alege să trăiască într-o comunitate urbană interesantă, aceștia sunt dispuși s-o facă.»¹³

O lungă perioadă de timp, sentimentul oamenilor față de industrie a fost unul în general negativ, conceptul de patrimoniu industrial apărând și el relativ târziu în comparație cu alte domenii. Deși o lungă perioadă de timp, începând cu secolul XIX și până la începutul secolului XX, industria s-a bucurat de o imagine pozitivă, fiind promovată prin cărți poștale (a se vedea și cazul industriei din Bucovina), totuși spre mijlocul secolului XX, datorită creșterii gradului de poluare și a declinului, percepția generală a devenit una mult mai negativă. La acest lucru, a contribuit în mare măsură și imaginea generală pe care aceste spații au lăsat-o odată cu degradarea lor treptată.

În cadrul lucrării amintite mai sun, în capitolul *Leccións din America*, Stratton subliniază faptul că intervențiile de conversie care au avut loc asupra siturilor industriale din Statele Unite ale Americii au fost o adevărată sursă de inspirație atât pentru Marea Britanie, cât și pentru multe alte țări din Europa

În America, nu doar fabricile și atelierele din perioada Victoriană au fost reconvertite, ci și imensele silozuri și hale industriale.

Vechile porturi de importanță istorică ale orașelor de pe coastele Americii, care au cunoscut un adevărat declin începând cu anii 50, pe măsură ce navele mari, cargourile și facilitățile de stocare a containerelor au găsit noi amplasamente în interiorul continentului, au intrat în intense programe de revitalizare. Politicienii din administrația locală, dar și dezvoltatorii au văzut rapid potențialul acestor docuri și depozite, reușind să aloce sume importante pentru încurajarea conservării, a realizării de noi construcții dar și pentru asigurarea accesului publicului.

Un exemplu extrem de cunoscut este cel al portului Boston, asupra căruia a început un intens proces de revitalizare în anul 1957, activitatea fiind coordonată de *Redevelopment Authority*.¹⁴

¹³ Stratton, Michael, *Industrial Buildings. Conservation and Regeneration*, Editura E&FN, Londra și New York, 2000, p. 3

¹⁴ Stratton, Michael, *Industrial Buildings. Conservation and Regeneration*, Editura E&FN, Londra și New York, 2000

Tot pe coasta de Est, revitalizarea portului Baltimore a început în 1962, fiind finanțată cu sume importante din bugetul federal. Spre deosebire de Boston însă, clădirile nou construite au predominat față de cele supuse conservării. Au fost construite pavilioane pentru turiștii care au fost atrași în număr foarte mare datorită centrului științific, al portului de agrement și al centrelor comerciale nou create din zonă.

Un alt proiect important, dar la o scară mai mare, a fost cel al conservării conurbației bumbacului Lowell, din New England, Massachussets.

În anul 1970, majoritatea morilor de bumbac din secolul al XIX-lea erau neutilizate. Orașul a fost desemnat *Sit Istoric de Importanță Națională* pentru atragerea unor surse de finanțare din bugetul federal, care să faciliteze conservarea și reutilizarea în scop comercial a acestor mori.

Marea Britanie a fost printre primele țări care au preluat astfel de lecții americane, aplicându-le asupra propriilor situri. Cel mai grăitor exemplu este Covent Garden – care adăpostește în prezent muzeul Transporturilor și Muzeul Teatrului. De asemenea la fel de sugestive sunt și exemplele din Liverpool și Albert Dock.

Exemplele amintite mai sus ne demonstrează faptul că, procesul de conservare și revitalizare a zonelor industriale aflate în declin este în general unul foarte costisitor, care necesită mecanisme legislative de atragere a fondurilor locale și naționale.

În ceea ce privește maniera de revitalizare a acestor zone, se pot identifica două mijloace principale:

- primul, bazat pe conservarea fondului construit existent;
- al doilea, bazat în special pe intervenții noi, menite să atragă turiștii și resursele financiare.

În ceea ce privește eligibilitatea acestor zone pentru implementarea unor astfel de proiecte, Michael Stratton, identifică o serie de criterii:

- localizarea la nivel regional, în funcție de necesitățile și politicile existente în acea zonă.
- localizarea la nivel de detaliu: proximitatea față de un drum important, proximitatea față de o cale ferată sau autogară, distanțele față de centre comerciale și posibilitatea de amenajare de locuri de parcare.

La aceste aspecte se mai adaugă și o serie de direcții de abordare ce trebuie stabilite atunci când se stabilește revitalizarea unei zone:

- concentrarea pe dezvoltarea de locuințe – dacă structura existentă sau configurația o permite;
- concentrarea pe zone comerciale, mall-uri, facilități de distracție;

- concentrarea pe amenajarea de birouri;
- concentrarea pe activități cu specific cultural – muzee, transformarea în monumente, etc;
- abordarea mixtă între toate acestea.

Trebuie însă văzut care dintre aceste soluții este cea mai profitabilă, acest lucru putând fi stabilit în raport cu o serie de studii economice și demografice.

Un studiu asupra patrimoniului industrial din Marea Britanie, realizat în cadrul revistei *Revue Géographique de l'Est* din Franța, evidențiază două metode principale de preservare a siturilor industriale: fie direct (prin transformarea lor în muzee și parcuri industriale tematice), fie indirect.

Transformarea siturilor industriale în muzee au fost printre primele metode de conservare a acestui tip de patrimoniului. În acest proces au intrat atât minele (a căror foști salariați au fost angajați ca ghizi), cât și mici fabrici de bere, distilerii de băuturi alcoolice și alte ateliere.

Parcurile industriale tematice sunt o altă categorie de intervenții de preservare directă a patrimoniului industrial. Cel mai reprezentativ exemplu din Marea Britanie este cel al « *Ironbridge Gorge Park* ». Acest parc a fost amenajat cu ajutorul unei asociații special create, fiind dezvoltat în jurul celui mai vechi pod din lume, realizat integral din metal. Ansamblul se întinde pe o suprafață de aproximativ 15 km² și are în componență: muzeul fierului, găzduit într-o fostă fabrică, celebrul pod de fier, cuptoarele unei foste fabrici de porțelan, furnale și muzeul Blists Hills Park (organizat în aer liber, unde sunt expuse o serie de piese conservate, unelte și echipamente grele transferate din alte zone).

Transformarea siturilor industriale în muzee este în general lipsită de profitabilitate, foarte puține dintre acestea bucurându-se în realitate de un număr suficient de mare de vizitatori. Din acest motiv, cele mai multe operațiuni se îndreaptă asupra metodelor de preservare indirectă.

Pentru preservarea indirectă, au fost identificate trei mari categorii de operațiuni.

Există astfel, o conservare la scară redusă a acestora, care poate fi limitată la elemente decorative, fațade sau chiar obiecte și instalații industriale care sunt amplasate în spațiul public și care amintesc de vechea activitate.

O altă categorie de intervenții este cea de conversie a acestor spații în locuințe sau centre comerciale. Acestea se localizează în general în clădirile cu o bună iluminare naturală, cu o structură și cu o distribuție a

spațiilor care pot suferi recompartimentări. Cele mai comune exemple sunt conversiile fabricilor de textile sau a depozitelor etajate din cărămidă.

În Marea Britanie, astfel de exemple sunt concentrate în orașele care au beneficiat de o intensă activitate industrială, în special în Lancashire, Manchester, Leeds, Bradford sau Newcastle¹⁵. În aceste zone, prezența unor importante suprafețe de spații industriale, localizate în interiorul țesutului rezidențial au determinat o dezvoltare prin conversie.

Aceste exemple nu se limitează doar la teritoriul Mari Britanii, putând fi identificate numeroase situri industriale care au fost transformate prin reconversii și în Franța, Spania, Germania, Austria, etc.

***Fig. 1 și 2 - « La Maquinista » din Barcelona - fostă uzină de locomotive reamenajată în mall. Intervenție prin păstrarea unor elemente reprezentative
(Sursa imaginilor: A. Cioangher)***

În Viena, spre exemplu, la inițiativa municipalității a fost amenajat un important ansamblu rezidențial în patru clădiri care adăposteau fostele rezervoare de gaz metan. Proiectul intitulat « *Gasometer* » a fost realizat în intervalul 1999-2005, fiecare dintre cele patru clădiri adăpostind locuințe, birouri și spații comerciale. Soluția de amenajare a impus reconstrucția interioară și păstrarea integrală a fațadei.

În ultima categorie, pot fi incluse reconversii de foste spații industriale în mari centre culturale. Pentru această categorie de intervenție, cele mai potrivite spații sunt cele cu suprafețe și deschideri ample, care pot

¹⁵ Edelblutte, Simon, *Reconversion et patrimoine au Royaume-Uni*, Revue Géographique de l'Est, vol. 48 / 1-2 (2008)

facilita amenajarea unor săli pentru spectacole, a unor biblioteci sau a unor spații pentru expunere.

Unul dintre cele mai celebre exemple în acest sens, se află în Marea Britanie. Mall-ul *Tate Modern* din Londra, a utilizat clădirea unei foste uzine electrice amplasată pe malul râului Tamisa pentru a adăposti o serie de spații comerciale și culturale. În momentul de față această construcție este una dintre cele mai vizitate obiective turistice din Marea Britanie.

1.4. Protecția și valorificarea patrimoniului industrial la scară teritorială

Pentru prezervarea patrimoniului industrial la scară macro-teritorială, se pot identifica trei niveluri de abordare în funcție de aria la care se face referirea.

În primul rând, avem așa numitele « orașe uzină » sau orașele din interiorul fabricilor, ale căror infrastructură a fost gândită astfel încât să funcționeze ca un sistem subordonat activității industriei. Cele mai cunoscute exemple sunt orașele New Lanark¹⁶ din Scoția și Saltaire din Anglia¹⁷. Ambele orașe au fost întemeiate în jurul unor activități productive, cu scopul de a crește productivitatea muncii și de a asigura condiții decente de lucru și locuire pentru angajați. Robert Owen și Titus Salt cele două personaje emblematice care au marcat întemeierea acestor orașe, au investit nu numai în activitatea de producție și locuire ci și în dotările aferente acestora. Au dezvoltat astfel un întreg sistem de școli, spitale, biserici, cantine și băi publice, care au asigurat condiții de viață pentru mii de locuitori¹⁸.

Chiar dacă între timp activitatea care a marcat existența celor două localități a dispărut, aceste orașe își continuă cursul firesc, fiind incluse în programe de protecție și conservare.

Odată cu dezvoltarea preocupărilor pentru protecția siturilor industriale, măsurile de prezervare ale acestora au fost extinse și la scara

¹⁶ Oraș fondat în anul 1786 de industriașul David Dale și remodelat de ginerele acestuia Robert Owen între 1809 și 1824

¹⁷ Oraș fondat în anul 1853 de industriașul Titus Salt care și-a transferat activitatea din centrul orașului Bradford

¹⁸ Edelblutte, Simon, *Reconversion et patrimoine au Royaume-Uni*, Revue Géographique de l'Est, vol. 48 / 1-2 (2008)

bazinelor sau chiar a văilor industriale. Dacă ne referim în mod particular la zonele miniere, nu ne putem limita doar la protecția unor obiecte individuale, ci trebuie să luăm în considerare un întreg ansamblu de puncte de lucru, de zone de exploatare, de sisteme de transport și de zone de locuit care asigurau coerență întregii activități. Aceste activități au creat un întreg sistem extins la scara teritorială, un nou peisaj cu o identitate proprie .

Simon Edelblutte, în cadrul studiului intitulat « *Reconversion et patrimoine au Royaume-Uni* », evidențiază modul în care aceste activități au marcat dezvoltarea zonei, astfel :

*"Mai degrabă, este un întreg peisaj creat de către industrie, un peisaj cultural construit de activitatea umană. Acest peisaj este format prin juxtapunerea mai multor orașe sau fabrici, orașe miniere care operează în concurență și / sau complementaritate."*¹⁹

Prima zonă, și cea mai reprezentativă care a fost inclusă într-un program de protecție, a fost *Bazinul Ruhr-ului*, din Germania. Această zonă a fost marcată de dezvoltarea activității miniere, care spre mijlocul secolului al XX-lea a intrat într-un declin accentuat, lăsând urme adânci atât în plan social, cât și la nivel de mediu. Aceasta zonă, care se întinde pe o suprafață de aproximativ 800 de km² a fost parțial reabilitată în anul 1989 cu sprijinul asociației de dezvoltare IBA Emscher Park. Scopul principal al proiectului a fost acela al restaurării clădirilor existente și al decontaminării apei și solului.

În prezent zona a fost reamenajată, mărturiile vechilor activități desfășurate aici fiind integrate armonios în cadrul noilor amenajări.

În Marea Britanie, cele mai reprezentative exemple la această scară sunt ansamblurile industriale din Blaenavon (Țara Galilor), sau peisajul minier de Cornwall și Devon (Anglia). De asemenea, Valea Derwent este un alt exemplu emblematic, această zonă fiind considerată locul de naștere al industriei textile din secolul al XVIII-lea.

Protecția și valorificarea patrimoniului industrial se poate face și la scară internațională și chiar globală prin intermediul unor organizații de profil.

Un astfel de exemplu este *ERIH (European Route of Industrial Heritage)*, care a fost înființată în anul 2002, în cadrul unui proiect INTERREG II C.

¹⁹ Edelblutte, Simon, *Reconversion et patrimoine au Royaume-Uni*, Revue Géographique de l'Est, vol. 48 / 1-2 (2008)

Primele țări care au condus la dezvoltarea acestei rețele au fost Germania, Marea Britanie și Olanda. Ulterior, acestui proiect s-au alăturat și Belgia, Luxemburg, Republica Cehă și Franța.

ERIH (Rețeaua Europeană a Arheologiei Industriale), este una dintre cele mai importante organisme de profil care are peste 3000 de situri industriale incluse în această rețea, din care 77 sunt de importanță majoră. Aceste situri sunt incluse în 12 rute internaționale și 16 regionale.

Această rețea, deține o complexă bază de date care cuprinde informații despre patrimoniul industrial prezent pe teritoriul țărilor membre, dar nu numai. Astfel, baza de date a fost extinsă în mai multe țări membre ale Uniunii Europene, dar și în Elveția, Norvegia sau Turcia. Această bază de date oferă atât informații legate de posibile trasee tematice (industria metalurgică, textilă, minieră, energetică, de transport, etc), cât și o serie de informații complete despre istoria fiecărui sit industrial sau minier de referință.

În cadrul acestei rețele, Marea Britanie deține un rol deosebit de important având numărul cel mai semnificativ de obiective sau arii industriale.

ETN - The European Textile Network (Rețeaua Europeană a Textilelor), este o altă rețea internațională, care a fost creată în anul 1989 în Germania, fiind mai apoi înregistrată ca o organizație non-profit în Strasbourg în 1993. La aceasta organizație sunt afiliați aproximativ 450 de membri din 40 de țări europene care pot fi: artizani de textile, artiști, asociații textile, muzee, designeri, educatori, școli, instituții, etc.

De asemenea, *FEDECRAIL - The Federation of European Museum and Tourist Railways (Federația Europeană a Muzeelor Feroviare și a Căilor Ferate Turistice)*, este o asociație care a fost înființată la Bruxelles, în anul 1994 pentru a conserva, restaura și valorifica patrimoniul feroviar din Europa, asigurând în acest sens asistența tehnică în rezolvarea problemelor specifice. Această federație încurajează schimbul de experiență între membrii săi (sau cei asociați acesteia).

La nivel internațional s-a înființat în anul 1973 *Comitetul Internațional pentru Conservarea Patrimoniului Industrial (TICCIH)*, acesta având un rol deosebit de important în promovarea și protecția patrimoniului industrial.

Toate aceste organizații au însă resurse financiare limitate (rezultate din taxele membrilor) și din acest motiv mijloace de intervenție sunt reduse.

România este și ea afiliată la TICCIH, eforturile asociațiilor de protecție și valorificare a patrimoniului industrial, dar și studiile de specialitate, contribuind în mod constant la dezvoltarea acestui domeniu.

1.5. Concluzii

Deși întregul proces de industrializare a presupus o continuă transformare a siturilor industriale, a fondului construit și a tehnicii, preocupările privind protecția și valorificarea acestora s-au manifestat mai accentuat abia spre sfârșitul secolului XX. Principala cauză a fost declinul activităților industriale din Europa, care a început în jurul anilor `50 și care s-a accentuat treptat către anii `70 și `80. Acest declin, dincolo de efectele negative din plan economic și social, a lăsat urme adânci în imaginea urbană și teritorială. Numărul din ce în ce mai crescut de situri industriale dezafectate și procesul continuu de degradare a lor (apărut odată cu abandonul acestora), a ridicat serioase semne de întrebare legate de necesitatea prezervării și valorificării.

Protecția și valorificarea acestor obiective industriale, a fost deci o necesitate direct legată de procesul de dezindustrializare, care producea transformări majore în structura localităților și a teritoriului. Aceste transformări au presupus în foarte multe situații ample operațiuni de revitalizare a unor zone, acest lucru determinând dispariția unor construcții reprezentative pentru istoria industrială a localităților.

Dezvoltarea arheologiei industriale ca știință de sine stătătoare a consolidat acest proces de preservare a siturilor industriale, având un rol major atât în plan teoretic, dar și în practică. Cercetările întreprinse asupra acestui domeniu, materializate prin clasarea unui număr de mare de obiective industriale la nivelul Europei și implementarea unor măsuri de valorificare a lor (prin transformare în muzee), prin refuncționalizare sau prin conversie totală, a contribuit în mod constant la dezvoltarea acestui domeniu.

În ceea ce privește metodele de protecție și valorificare a acestor obiective, putem observa că primele măsuri concrete s-au limitat la conservarea prin transformare în muzee. În unele situații, aceste măsuri au fost inițiate de proprietari sau de foști angajați, care din nostalgie s-au implicat în prezervarea și amenajarea acestora. De cele mai multe ori însă, administrația publică a fost cea care a dat curs unor astfel de inițiative.

În același timp, s-a căutat valorificarea acestor obiective prin refuncționalizare. În mod evident, prima opțiune a fost cea a reutilizării prin

inserția altor activități de tip productiv. Argumentele au fost mai degrabă de natură economică și socială, astfel de activități putând compensa scăderea veniturilor și a numărului de locuri de muncă. În practică însă, această opțiune a fost limitată de costurile foarte mari și de conformarea spațială a vechilor fabrici care în rare situații au putut fi adaptate. Din acest motiv, soluțiile cele mai viabile au fost cele legate de inserția unor noi activități (în general cu acces public - sector terțiar), care au putut face rentabilă o astfel de investiție, aducând în același timp un plus de valoare zonei. Astfel, în fostele unități productive s-a dezvoltat o gamă largă de funcțiuni care au fost limitate în principiu de conformarea spațială. Locuințe, școli, biblioteci, centre culturale, centre comerciale, birouri, toate și-au putut găsi locul în cele mai neașteptate spații ale fostelor fabrici. Aceste operațiuni au avut în general un impact major asupra structurii urbane, determinând operațiuni de revitalizare a întregii zone de intervenție.

În general, procesul de reutilizare a acestor spații s-a realizat prin tranziție de la sectorul secundar către cel terțiar, utilizarea acestora pentru locuințe având o amploare mult mai redusă.

În mod evident, operațiunile de conversie a acestor obiective industriale au fost un continuu proces de căutare a soluțiilor optime, caracterul identitar al acestor spații fiind un puternic argument pentru reintegrarea acestora în viața urbană. Din acest motiv, cele mai reprezentative proiecte de reutilizare a acestor spații au luat în considerare semnificația acestora pentru comunitate, propunând astfel funcțiuni cu caracter public, care să răspundă nevoilor locuitorilor. De asemenea, aceste operațiuni au avut și un impact major asupra zonelor învecinate, contribuind astfel la revitalizarea unor areale mai extinse.

Acest impact a fost văzut ca o oportunitate de regenerare urbană, aceste spații devenind curând priorități pentru strategiile de dezvoltare urbană și teritorială.

Pe de altă parte, aceste obiective industriale au fost văzute și ca potențiale resurse turistice, turismul industrial²⁰ având o amploare din ce în ce mai crescută. Un rol deosebit de important în dezvoltarea acestuia l-au avut organizațiile regionale, naționale și internaționale, care au contribuit la

²⁰ Turismul industrial a apărut pentru prima dată în Statele Unite ale Americii, când a fost permis accesul publicului larg la deschiderea în anul 1866 a distileriei Jack Daniels. Acesta formă de turism a fost mai apoi extinsă și către patrimoniul industrial, în special după apariția primelor semne ale declinului industrial.

promovarea unor rețele (rute) tematice legate de industrie. Aceleași organisme au contribuit în mod deosebit la accelerarea procesului de clasare și de preservare a acestor obiective industriale de-a lungul timpului.

Se poate observa astfel, că dezvoltarea arheologiei industriale ca știință a fost dublată de o consolidare permanentă a sistemului instituțional, care astfel a favorizat preservarea acestor obiective, a favorizat dezvoltarea turismului industrial, dar și dezvoltarea permanentă a cadrului teoretic, prin organizarea unor conferințe, susținerea unor publicații periodice dar și a unor studii de specialitate.

Un rol deosebit de important atât pentru dezvoltarea continuă a acestui domeniu, cât și pentru promovarea la nivel internațional a patrimoniului industrial l-a avut TICCIH, consultantul de specialitate al UNESCO. În cadrul acestui proces de preservare și valorificare a patrimoniului industrial, acestei instituții i s-au alăturat majoritatea asociațiilor de profil din țările membre, dar și din alte țări care doresc recunoașterea internațională a valorii acestor obiective industriale.

Rolul acestor obiective industriale de patrimoniu începe să fie din ce în ce mai semnificativ în strategiile de dezvoltare urbană și spațială, operațiunile de valorificare a acestora extinzându-se de la scară zonală, la scara locală, teritorială și chiar internațională. Patrimoniul transnațional este una dintre formele de valorificare intens promovate la nivel internațional, acesta tinzând să prezinte un interes din ce în ce mai crescut.

În contrast cu acest proces care se desfășoară la nivelul Europei de vest, în cazul României, sunt rare situațiile în care măcar câteva elementele reprezentative, identitare ale sitului să fie păstrate și reintegrate în noul ansamblu. În cazul Județului Suceava, există doar două exemple de intervenții în care un sit industrial este reutilizat pentru funcțiuni cu caracter public și în care să se păstrează măcar un element reprezentativ (Uzina de Apa Suceava - în prezent Centru Cultural și Iulius Mall – la care s-au păstrat coșul de fum).

Procesul de dezvoltarea al activităților industriale nu s-a limitat doar la scară urbană, multe dintre acestea (cum este cazul exploataărilor miniere sau forestiere) au fost dezvoltate pe arii mult mai mari, care au inclus un număr însemnat de localități. Așa cum am văzut în exemplele anterioare, în cazul acestor ansambluri, care se întind pe suprafețe foarte mari, este imperios necesar ca politica de preservare și valorificare a acestora să includă întreg ansamblul care a contribuit la buna funcționare a activității. Ba mai mult, nu trebuie să oitem faptul că aceste activități au depins în foarte mare măsură de un întreg sistem, prin intermediul căruia s-a

realizat exploatarea și valorificarea bunurilor. Ne referim aici la întreaga rețea de transport (rutier și feroviar), care trebuie luată și ea în considerație.

Este evident faptul că prima măsură care trebuie implementată pentru protecția acestor mărturii ale trecutului, este operațiunea de clasare a lor, însă acest proces nu garantează preservarea pe termen lung. În aceste condiții este de dorit ca aceste obiective să fie prezervate și valorificate prin includerea lor în circuitul turistic și economic. În ceea ce privește modul de valorificare al acestor obiective industriale, se poate constata din exemplele anterioare, că simpla lor preservare și transformare în muzee nu este una dintre cele mai profitabile soluții. Acolo unde construcția permite, este de dorit ca aceste obiective să fie reutilizate prin reconversii funcționale compatibile cu caracterul zonei (locuire, comerț/servicii, centre culturale, etc.). Exemple de astfel de intervenții remarcabile sunt extrem de numeroase în Europa și timpul a dovedit că cele mai multe dintre acestea au fost un real succes.

Există de asemenea o altă categorie de situri industriale care nu au fost luate în considerare în prezentul studiu, dar care trebuie tratate cu aceeași grijă ca și exemplele amintite mai sus. Ne putem referi aici la ansamblurile industriale, care în momentul de față sunt active și care încă mai păstrează în stare de funcționare o serie de construcții sau echipamente care pot fi incluse în lista monumentelor istorice.

Capitolul 2

VALOAREA UNIVERSALĂ A PATRIMONIULUI INDUSTRIAL. LINII DIRECTOARE PRIVIND PREZERVAREA ȘI VALORIFICAREA

2.1. Patrimoniul transnațional. O valorificare în comun a unui potențial sau un produs al altei culturi?

Plecând de la definirea termenului din Dicționarul Explicativ al Limbii Române, remarcăm faptul că termenul *transnațional* reprezintă manifestări sau procese "*care depășesc granițele naționale*". Din această definiție putem înțelege faptul că patrimoniul transnațional este rezultatul acțiunii unei civilizații, care a intervenit pe un teritoriu mai amplu față de actualele granițe ale unui stat.

Politica de dezvoltare a Uniunii Europene ne oferă o altă perspectivă asupra acestui concept. Programele de cooperare pot avea și ele o dimensiune transnațională, în cadrul acestora putând fi cuprinse frontierele naționale pe zone întinse. Astfel, "*cooperarea este mai concentrată pe probleme strategice specifice, cum ar fi rețelele de zone metropolitane, promovarea economiei maritime a regiunilor de coastă, îmbunătățirea generală a accesibilității, măsurile la scară mare legate de îmbunătățirea patrimoniului natural și cultural, etc.*"²¹

În același sens, diferitele organizații internaționale promovează ideea valorificării în comun a patrimoniului, prin dezvoltarea unor trasee care străbat mai multe state. Rezultă astfel, o serie de trasee transnaționale (care leagă o serie de obiective din diferite state).

O nouă dimensiune a acestui concept a fost prezentată în cadrul conferinței TICCIH (a Comitetului Internațional pentru Conservarea Patrimoniului Industrial), organizată în Taipei, Taiwan, în anul 2012.

²¹ Conferința Europeană a Miniștrilor Însărcinați cu Planificarea Spațială / Regională, A 84 –a întrunire a comitetului funcționarilor superiori (CSO), Anexă. Proiect de glosar al expresiilor cheie utilizate în domeniul politicilor de dezvoltare spațială din Europa, Bratislava, 2006, p.6

Casanelles Eusebi, fostul președinte al acestei instituții a prezentat conceptul de *Patrimoniu transnațional*, dintr-o perspectivă total diferită.

În viziunea sa, acest tip de patrimoniu care are o răspândire extrem de largă în Europa, a rezultat în urma mai multor condiții de dezvoltare.

O prima tipologie de patrimoniu transnațional, este cel apărut în urma colonizării unor teritorii. Acest tip de patrimoniu poartă numele și de patrimoniu post-colonial. În general acest tip de investiții s-au dezvoltat în regiunile neindustrializate, după modelul celor din țările care au colonizat respectivele teritorii.

În acest sens, Casanelles definește acest proces astfel: "*Numele său generic este moștenire transnațională, pentru că fizic acest patrimoniu aparține unei țări, în timp ce inițiativa și conceptul vin dintr-o cultură națională diferită.*" ²²

Dezvoltarea acestor investiții, a urmărit în primul rând avantajele economice ale exploatării respectivelor teritorii. Astfel, Casanelles subliniază faptul că: "*În acest caz, obiectivul companiei a fost acela de a crea o activitate industrială pentru a extrage materiile prime, a produce, a stoca bunuri, sau pentru a crea linii de comunicație având unicul scop de a face o afacere.*" ²³

O altă categorie de patrimoniu transnațional este cel apărut în urma schimbării frontierelor în anumite perioade istorice. În acest fel, o activitate productivă realizată într-un teritoriu a devenit parte componentă a altei țări după modificarea liniei de frontieră. Pentru această tipologie, autorul articolului menționează faptul că de multe ori, originea acestui patrimoniu este ascunsă sau chiar asociată cu patrimoniul local.

De asemenea, mai există și o a treia tipologie de patrimoniu transnațional care este direct legată de procesul de investiții străine. Casanelles, identifică în această tipologie două modalități posibile de investiții: fie prin deplasarea centrului de producție către cealaltă țară, fie prin crearea unei noi companii în noul loc pentru a profita de oportunitățile existente acolo.

În afara acestor tipologii de patrimoniu transnațional care sunt legate de investițiile în activități productive realizate la un moment dat într-

²² Casanelles, Eusebi, *TICCIH Congress 2012. The International Conservation for the Industrial Heritage Series 2. Selected Papers of the XVth International Congress of the International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage, Transnational Heritage in Europe*, Taipei, 2012, p.248

²³ Idem, p.247

un teritoriu, mai pot fi identificate doua categorii de patrimoniu transnațional: cel legat de nevoile de deplasare ale oamenilor (rute comerciale spre exemplu, care tranzitau mai multe țări) și cel legat de investițiile mai multor țări pentru un scop comun.

2.2. Recomandări la nivel internațional privind valorificarea obiectivelor industriale

Problematica declinului industrial, apărută la sfârșitul secolului al XX-lea și a valorificării siturilor abandonate, rezultate în urma acestui proces, a fost dezbătută de-a lungul timpului, fiind inclusă în cadrul a numeroase strategii de intervenție ale Uniunii Europene. Aceste spații cu un potențial deosebit de dezvoltare sunt martorele unor importante schimbări în cadrul structurilor urbane, jucând un rol deosebit de important în cadrul politicilor de regenerare urbană.

Patrimoniului industrial, care este privit astăzi ca o importantă resursă pentru definirea identității urbane, a fost multă vreme ignorat, fiind văzut de foarte multe ori ca un spațiu rezidual, lipsit de atractivitate. Chiar dacă nu a fost definit explicit până în anul 2003, patrimoniul industrial a avut totuși suportul legal pentru protecție. O serie de documente care privesc în mod generic patrimoniul cultural (termen care se referă și la patrimoniul construit), au asigurat suportul prezervării și valorificării lui.

2.2.1. Documente și strategii privind Patrimoniul

Convenția Culturală Europeană, Consiliul Europei, Paris 1954

Această convenție a pus bazele protecției patrimoniului cultural la nivel European, stabilind o serie de obligații care le revin statelor membre, specificând astfel în cadrul Articolului 1, că: *Fiecare parte contractantă va lua măsurile necesare în vederea apărării contribuției sale la patrimoniul cultural comun al Europei și încurajarea sporirii acestei contribuții.*²⁴

După 31 de ani, această convenție, care viza patrimoniul cultural în ansamblul său, a fost succedată de o alta care a vizat exclusiv patrimoniul arhitectural.

²⁴ European Cultural Convention, Paris, 1954, p. 2

Convenția pentru Protecția Patrimoniului Arhitectural al Europei, Consiliul Europei, Granada 1985

La baza ratificării acestei convenții a stat Convenția Privind Protecția Patrimoniului Mondial, Cultural și Natural, care a fost adoptată în cadrul Conferinței Generale a UNESCO de la Paris din 1972.

Convenția pentru Protecția Patrimoniului Arhitectural al Europei, a fost adoptată de România în baza Legii nr. 157 din 7 octombrie 1997.

În baza Articolului 1, s-a definit faptul că patrimoniul arhitectural poate cuprinde următoarele bunuri imobile:

1. monumentele: orice realizări deosebit de remarcabile prin interesul lor istoric, arheologic, artistic, științific, social sau tehnic, inclusiv instalațiile sau elementele decorative care fac parte integrantă din aceste realizări;

2. ansamblurile arhitecturale: grupări omogene de construcții urbane sau rurale remarcabile prin interesul lor istoric, arheologic, artistic, științific, social sau tehnic și îndeajuns de coerente pentru a face obiectul unei delimitări topografice;

3. siturile: opere combinate ale omului și ale naturii, parțial construite și care constituie spații îndeajuns de caracteristice și omogene pentru a face obiectul unei delimitări topografice, remarcabile prin interesul lor istoric, arheologic, artistic, științific, social sau tehnic.

Această clasificare, o putem regăsi și în cadrul Legii 422/2001, privind protejarea monumentelor istorice, unde la Articolul 3 se mai specifică faptul că acestea pot fi "bunuri imobile situate subteran, suprateran și subacvatic."

Convenția pentru Protecția Patrimoniului Arhitectural al Europei, specifică de asemenea la Articolul 3, procedurile care se impun pentru protecția acestor monumente. Astfel, fiecare stat membru trebuie să se angajeze:

1. să instituie un regim legal de protecție a patrimoniului arhitectural;
2. să asigure, în cadrul acestui regim și potrivit modalităților specifice fiecărui stat sau fiecărei regiuni, protejarea monumentelor, a ansamblurilor arhitecturale și a siturilor.

Convenția europeană pentru protecția patrimoniului arheologic (revizuită), La Valetta la 16 ianuarie 1992

Această Convenție a fost adoptată de România în baza Legii 150/1997, scopul acesteia fiind (conform Articolului 1), acela de a "proteja patrimoniul arheologic ca sursă a memoriei colective europene și ca instrument de studiu istoric și științific". Tot în cadrul aceluiași articol este definit și patrimoniul arheologic ca fiind reprezentat de:

"toate vestigiile, bunurile și alte urme ale existenței omenirii în trecut a (ale) căror:

(i) salvagardare și studiu permit redarea evoluției istoriei omenirii și a relației sale cu mediul natural;

(ii) principale mijloace de informare le constituie săpăturile și descoperirile, precum și alte metode de cercetare asupra umanității și mediului înconjurător;

(iii) amplasare se situează în orice spațiu ce ține de jurisdicția părților.

Acest patrimoniu include "structurile, construcțiile, ansamblurile arhitecturale, siturile amenajate, mărturiile mobile, monumente de altă natură, precum și contextul lor, fie că se situează în sol sau sub apă." ²⁵

Carta Patrimoniului Industrial, Moscova, 2003

Această Cartă, este documentul în baza căruia țările membre se angajează să identifice, să inventarieze, să cerceteze și să protejeze patrimoniul industrial.

Tot acest document definește patrimoniul industrial ca fiind constituit din: "mărturiile culturii industriale care au semnificație istorică, tehnologică, socială, arhitecturală și științifică. Aceste mărturii pot fi clădiri, mașini și instalații, laboratoare, mori și fabrici, mine și situri pentru procesare și rafinare, depozite, locuri în care energia este generată, transmisă și folosită, structuri și infrastructuri de transport, precum și locuri folosite pentru activități sociale legate de industrie cum ar fi locuințe, lăcașuri de cult, clădiri pentru educație." ²⁶

2.2.2. Documente și strategii privind Amenajarea Teritoriului și Dezvoltarea Regională

Carta Europeană a Amenajării Teritoriului, Torremolinos (Spania), 1983

Politica de sprijinire a zonelor cu probleme de dezvoltare și a diminuării disparităților regionale din Europa, a fost evidențiată încă de la

²⁵ Convenția Europeană pentru Protecția Patrimoniului Arheologic (revizuită), La Valetta, 1992

²⁶ TICCIH (Comitetul Internațional pentru Conservarea Patrimoniului Industrial), Carta Patrimoniului Industrial, Moscova, 2003

adoptarea la 20 mai 1983 la Torremolinos (Spania), a *Cartei europene a amenajării teritoriului*.

În cadrul acestui document, în capitolul *"Întărirea cooperării europene"*, sunt enunțate o serie de *obiective specifice*, organizate pe șapte domenii, care pot oferi direcții posibile de intervenție pentru zonele afectate de declinul activităților industriale și care datorită condițiilor particulare de amplasare la nivel teritorial (la graniță) întâmpină probleme suplimentare de dezvoltare. Aceste șapte domenii specifice sunt: zonele rurale, zonele urbane, zonele de frontieră, zonele montane, regiunile cu deficiențe de structură, regiunile în declin, zonele de coastă și insulele.

Pentru domeniul zonele urbane, se menționează faptul că: *Reabilitarea patrimoniului arhitectural, a monumentelor și siturilor trebuie să fie parte integrantă a unei politici globale de amenajare a orașelor și satelor*. Se evidențiază deci, necesitatea valorificării la nivel macro-teritorial a patrimoniului, ținându-se astfel cont de tendințele de dezvoltare și de relațiile la nivel spațial dintre localități.

De asemenea, pentru domeniul zonele de frontieră, se subliniază faptul că: *"Scopul acestei politici este de a deschide frontierele și de a institui cooperarea și consultările transfrontaliere și folosirea comună a dotărilor de infrastructură"*. În cazul teritoriilor aflate la graniță, potențialul trebuie văzut în ansamblul său, iar valorificarea acestuia va trebui să fie realizată prin creșterea permeabilității frontierei.

În cadrul domeniului zonele montane, se evidențiază următorul aspect: *având în vedere importanța acestor zone, datorată funcțiunilor ecologice, economice, sociale, culturale și agricole pe care le îndeplinesc și a valorii lor ca depozite de resurse naturale și de numeroasele constrângeri la care sunt supuse în aceste domenii de activitate, politica de gestionare a amenajării trebuie să acorde o importanță deosebită și adecvată conservării și dezvoltării regiunilor montane*.

Pentru domeniul regiunile cu deficiențe de structură în care condițiile de viață și muncă au progresat puțin, mai ales din motive istorice, sau care au rămas în urmă datorită schimbărilor bazei lor economice, necesită o asistență specială pentru ștergerea diferențelor care există între condițiile de viață și muncă din diferite State.

În cadrul domeniului regiunile în declin, se subliniază faptul că: *este necesar să se dezvolte politici specifice în favoarea regiunilor în care activitatea economică a fost puternic încetinită de restructurarea industrială și de îmbătrânirea infrastructurii și a echipamentului industrial, care este în cele mai multe cazuri mono structurat*.

Zonele de coastă și insulele nu sunt relevante pentru teritoriul asupra căruia se dorește orientarea prezentei cercetări.

Perspectiva Europeană de Dezvoltare Spațială (ESDP), "Spre dezvoltarea echilibrată și durabilă a teritoriului Uniunii Europene", Potsdam, 1999

Acest document a avut drept scop stabilirea unor măsuri pentru dezvoltare echilibrată și durabilă a teritoriului Uniunii Europene. Pentru realizarea acestui deziderat, Miniștrii Responsabili cu Amenajarea Teritoriului din Statele Membre ale Uniunii Europene au urmărit trei obiective fundamentale:

- *coeziunea economică și socială;*
- *conservarea și gestionarea resurselor naturale și a patrimoniului cultural;*
- *competitivitate mai echilibrată a teritoriului european.*

Pentru atingerea obiectivul privind conservarea și gestionarea patrimoniului, au fost stabilite o serie de opțiuni de politică:

- *Dezvoltarea unor strategii integrate de protecție a patrimoniului cultural, aflat în stare de degradare sau pe cale de dispariție, inclusiv dezvoltarea unor instrumente de evaluare a factorilor de risc și a gestionării situațiilor de criză.*
- *Întreținerea și remodelarea creativă a ansamblurilor urbane care merită a fi protejate.*
- *Promovarea clădirilor moderne, cu o calitate arhitecturală ridicată.*
- *Creșterea gradului de conștientizare pentru generațiile viitoare a contribuției politicilor de dezvoltare urbană și teritorială la patrimoniului cultural.*

Deși nu se evidențiază în mod explicit patrimoniul industrial, ca parte integrantă a patrimoniului arhitectural, trebuie subliniat faptul că valorificarea acestuia poate fi privită ca o prioritate pentru dezvoltarea teritorială.

Agenda Teritorială a Uniunii Europene, "Spre o Europă mai Competitivă și Durabilă a Regiunilor Diverse"

În cadrul Reunirii Ministeriale Informale privind Dezvoltarea Urbană și Coeziunea Teritorială, din Leipzig, din 24/25 mai 2007, s-au stabilit trei priorități pentru dezvoltarea Uniunii Europene:

- *dezvoltarea unui sistem urban policentric echilibrat și un nou parteneriat urban-rural;*

- asigurarea egalității de acces la infrastructură și cunoaștere;
- dezvoltarea durabilă, managementul prudent și protejarea naturii și a patrimoniului cultural.

Miniștrii responsabili cu Dezvoltarea Urbană și Coeziunea Teritorială, s-au angajat de asemenea cu consolidarea structurilor ecologice și a resurselor culturale ca valoare adăugată pentru dezvoltare.

Aceștia subliniau faptul că "Intervențiile transnaționale coordonate și managementul asociat ar trebui să promoveze traseele și rețelele culturale, precum și alte proiecte teritoriale cu semnificație naturală și culturală".²⁷ De asemenea se recomandă dezvoltarea unor rețele de peisaje naturale și culturale la nivel transeuropean care să integreze cât mai multe zone și obiective. În acest sens, dezvoltarea rețelei *European Route of Industrial Heritage* și extinderea bazei de date în țările Europei de Est, devine esențială pentru promovarea patrimoniului industrial din această zonă.

Strategia Europa 2020

Acest document esențial pentru dezvoltarea economică a Uniunii Europene, are la bază trei principii fundamentale, care sunt interdependente:

- creștere inteligentă – dezvoltarea unei economii bazate pe cunoaștere și inovare;
- creștere durabilă – promovarea unei economii mai eficiente din punctul de vedere al utilizării resurselor, mai ecologice și mai competitive;
- creștere favorabilă incluziunii – promovarea unei economii cu o rată ridicată a ocupării forței de muncă, în măsură să asigure coeziunea economică, socială și teritorială.

Cel de-al doilea principiu, relevant pentru acest studiu, intitulat: *creștere durabilă – promovarea unei economii mai eficiente din punctul de vedere al utilizării resurselor, mai ecologice și mai competitive*, va sta la baza implementării celor două direcții de acțiune intitulate " *inițiative emblematice*".

În cadrul inițiativei „O politică industrială adaptată erei globalizării”, se subliniază faptul că efectele crizei economice și ale globalizării vor avea un impact diferit de la un sector la altul și că " unele

²⁷ *Territorial Agenda of the European Union - Towards a More Competitive and Sustainable Europe of Diverse Regions*, Leipzig, 2007, p.7

*sectoare vor trebui să se „reinventeze”, altele vor beneficia de noi oportunități de afaceri”.*²⁸

Din cele 11 pârgii posibile, prin care Uniunea Europeană dorește să acționeze, merită a fi evidențiate cele mai relevante aspecte: sprijinirea tranziției sectoarelor de producție către o utilizare mai eficientă a energiei și a resurselor, îmbunătățirea mediului de afaceri, în special pentru IMM-uri, promovarea tehnologiilor și a metodelor de producție care reduc utilizarea resurselor naturale, sprijinirea tranziției sectoarelor serviciilor și producției inclusiv printr-o reciclare mai eficientă, promovarea restructurării sectoarelor aflate în dificultate pentru orientarea acestora către activități de viitor.

Politica promovată de Uniunea Europeană pentru dezvoltarea pe termen lung a industriei, vizează atât eficientizarea activității de producție, cât și restructurarea acesteia, prin adaptarea la noile cerințe. Acea "reinventare" despre care se vorbește, presupune atât reorientarea activității productive către alte paliere în care există o cerere, cât și refuncționalizare. Rolul IMM-urilor este extrem de important, în acest context, având în vedere faptul că scara dezvoltării activităților productive este în prezent mul mai redusă.

Agenda teritorială a Uniunii Europene 2020 "Spre o Europă inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii, compusă din regiuni diverse"

În cadrul agendei teritoriale a Uniunii Europene sunt definite șase priorități, care asigură o transpunere la nivel spațial a obiectivelor "Strategiei Europa 2020". Aceste priorități asigură cadrul unor posibile măsuri de intervenție pentru protecția și valorificarea patrimoniului industrial.

Prin promovarea dezvoltării teritoriale policentrice și echilibrate, se pot asigura condițiile valorificării patrimoniului industrial din centrele urbane și rurale, care în momentul de față nu dispun de o forță economică suficient de puternică care să permită sprijinirea proiectelor specifice.

Prin încurajarea dezvoltării integrate în orașe, regiuni rurale și specifice, se poate asigura cadrul implementării unor proiecte care să contribuie la creșterea atractivității. În cadrul acestui proces, siturile și

²⁸ Comunicare a Comisiei "EUROPA 2020" - O strategie europeană pentru o creștere inteligentă, ecologică și favorabilă incluziunii, Bruxelles, 2010, p.20

clădirile industriale pot avea un rol cheie, ca spații cu potențial deosebit pentru reutilizare.

Prin integrarea teritorială în regiunile funcționale transfrontaliere și transnaționale, se poate asigura valorificarea într-un mod integrat a patrimoniului cultural, natural, antropic și în mod special a celui industrial, care este desfășurat pe teritorii aflate la graniță. În aceste situații, recomandarea Uniunii Europene este de a se "*acorda atenție zonelor de la granițele externe ale UE*"²⁹

Asigurarea competitivității globale a regiunilor pe baza economiilor locale puternice, poate fi realizată prin integrarea patrimoniului, a caracteristicilor și tradițiilor locale în economia globală. În acest sens, un rol cheie îl poate avea și valorificarea patrimoniului antropic, care reprezintă o importantă resursă pentru dezvoltarea turismului și o puternică pârghie pentru creșterea economică.

Îmbunătățirea conexiunilor teritoriale pentru indivizi, comunități și întreprinderi, va avea un rol deosebit de important pentru dezvoltarea economică și pentru valorificarea potențialului zonei. Uniunea Europeană recomandă în acest sens să se asigure "*accesul la transportul rutier, feroviar, aerian și pe apă, precum și la alte infrastructuri cum ar fi banda largă și rețelele transeuropene de energie*".³⁰

Prin gestionarea și conectarea valorilor ecologice, peisagistice și culturale ale regiunilor, Uniunea Europeană dorește "*protecția, reabilitarea și utilizarea patrimoniului printr-o abordare teritorială*".³¹ În acest sens, valorificare în rețea, prin intermediul cooperării transfrontaliere va fi principalul mijloc prin care patrimoniul industrial din cadrul unor teritorii va putea fi preservat și valorificat.

Toate cele șase priorități enunțate în cadrul *Agendei Teritoriale*, vizează în mod indirect și patrimoniul industrial, acesta putând să joace un rol deosebit de important în dezvoltarea teritorială.

²⁹ Agenda Teritorială a Uniunii Europene 2020 - "*Spre o Europă inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii, compusă din regiuni diverse*", 2011, p.9

³⁰ Agenda Teritorială a Uniunii Europene 2020 - "*Spre o Europă inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii, compusă din regiuni diverse*", 2011, p.10

³¹ Ibidem

2.2.3. Documente și principii privind cooperarea și autoguvernarea

Cooperarea la nivel transfrontalier - Consiliul Europei

Strategia privind cooperarea transfrontalieră, urmărește reducerea efectelor negative ale barierelor administrative, juridice și fizice, față de problemele comune și față de potențialul neexploatat. Astfel, Consiliul Europei urmărește câteva direcții de acțiune:

- încurajarea antreprenoriatului, în special dezvoltarea IMM-urilor, turismului, culturii și comerțului transfrontalier;
- îmbunătățirea managementului comun al resurselor naturale;
- susținerea legăturilor între zonele urbane și rurale;
- îmbunătățirea accesului la rețelele de transport și de comunicații;
- dezvoltarea utilizării în comun a infrastructurii;
- condiții egale de angajare și muncă." ³²

Pentru ciclul de finanțare 2007-2013, România a participat la desfășurarea a trei proiecte de cooperare transfrontalieră și unul transnațional. Cele trei programe transfrontaliere au fost: *Program operațional Ungaria - România*, *Program operațional România –Bulgaria*, *Programul IPA de cooperare transfrontalieră România – Serbia*. Acestor programe li s-a adăugat și un program transnațional intitulat: *Programul Operațional Europa de Sud-Est (ESE)*, care a inclus teritorii din următoarele țări: România, Austria, Bulgaria, Grecia, Italia, Ungaria, Slovenia, Slovacia, Croația, Albania, Bosnia și Herțegovina, Moldova, Serbia, Ucraina, Fosta Republică Iugoslavă a Macedoniei.

De asemenea, România a participat la desfășurare unor proiecte transfrontaliere specifice, unul pe probleme de mediu cu Bulgaria, intitulat "*Joint Risk Monitoring during Emergencies in the Danube Border Area*" și altul pe probleme medicale cu Serbia, intitulat "*TELEDIAG – Dezvoltarea unei rețele transfrontaliere de telediagnosticare și teleconsultații în instituțiile medicale*". ³³

³² <http://ec.europa.eu>

³³ Ibidem

Carta Europeană a Autonomiei Locale, adoptată la Strasbourg la 15 octombrie 1985

Această Cartă a fost adoptată de România în anul 1997, în baza Legii nr. 199, *pentru ratificarea Cartei europene a autonomiei locale, adoptată la Strasbourg la 15 octombrie 1985.*

Articolul 10 din cadrul acestei Carte, stipulează faptul că autoritățile locale au dreptul să se asocieze în vederea promovării în comun au unor proiecte. Conform acestui articol: *"Autoritățile administrației publice locale au dreptul, în exercitarea competențelor lor, de a coopera și de a se asocia, în condițiile legii, cu alte autorități ale administrației publice locale, pentru realizarea de sarcini de interes comun. Dreptul autorităților administrației publice locale de a adera la o asociație pentru protecția și promovarea intereselor lor comune și acela de a adera la o asociație internațională de autorități administrative publice locale trebuie să fie recunoscut în fiecare stat.*

Autoritățile administrației publice locale pot să coopereze, în condițiile prevăzute de lege, cu autoritățile administrației publice locale ale altor state."

În România, autonomia locală se exercită în baza Legii nr.215 / 2001 *Legea administrației publice locale*, în cadrul căreia, în Capitolul I, Secțiunea 1 *Regimul general al autonomiei locale*, se specifică dreptul autorităților locale de a coopera și de a se asocia. Astfel, la Articolul 11, aliniatele (1) și (2) se specifică faptul că:

"Autoritățile administrației publice locale au dreptul ca, în limitele competențelor lor, să coopereze și să se asocieze cu alte autorități ale administrației publice locale din țară sau din străinătate, în condițiile legii. Pentru protecția și promovarea intereselor lor comune autoritățile administrației publice locale au dreptul de a adera la asociații naționale și internaționale, în condițiile legii".

De asemenea, la Articolul 12 se specifică faptul că proiectele inițiate în parteneriat pot fi finanțate. Astfel: *Autoritățile administrației publice locale pot încheia între ele acorduri și pot participa, inclusiv prin alocare de fonduri, la inițierea și la realizarea unor programe de dezvoltare regională, în condițiile legii.*

În cadrul Articolul 13, la aliniatele (1) și (3) se reglementează dreptul autorităților locale de a avea cooperare transfrontalieră și de a înființa organisme care să reprezinte interesele comune ale acestor state.

"Consiliile locale și consiliile județene din unitățile administrativ-teritoriale limitrofe zonelor de frontieră pot încheia acorduri de cooperare

transfrontalieră cu autoritățile similare din țările vecine, în condițiile legii.[...]

Prin acordurile de cooperare transfrontalieră pot fi create și pe teritoriul României organisme care să aibă, potrivit dreptului intern, personalitate juridică. Aceste organisme nu au, în sensul prezentei legi, competențe administrativ-teritoriale."

2.3. Managementul integrat transnațional al teritoriului

Una dintre principalele dificultăți ale dezvoltării unor programe de cooperare transnațională este managementul integrat al acestora. Diferențele structurii de organizare ale sistemului instituțional, dar și interesele proprii ale statelor participante generează probleme de implementare și management pentru proiectele propuse. De asemenea, diferențele lingvistice și gradul scăzut de cunoaștere a unei limbi de circulație internațională, creează probleme suplimentare de cooperare.

Un exemplu concret în acest sens este dezvoltarea în cadrul Programului Operațional Comun România - Ucraina - Republica Moldova 2007-2013, a proiectului *"Depășind frontierele: dezvoltarea turismului montan"*. Un proiect finanțat de Uniunea Europeană prin intermediul căruia s-a încercat realizarea unui pliant turistic pentru teritoriul Bucovinei, intitulat *"Harta turistică a Bucovinei. Ucraina-România"*. Acest pliant, realizat de către Centrul de Business Cernăuți, oferă informații extrem de detaliate despre potențialul turistic al părții de nord a Bucovinei (aflată în Ucraina) și informații foarte limitate pentru partea de sud a acesteia. Astfel de rezultate aduc grave deservicii statelor implicate, oferind informații insuficiente și inexacte despre potențialul turistic al acestora.

2.4. Concluzii

Necesitatea identificării unor soluții posibile pentru rezolvarea problemelor comune, care au apărut în țările europene (dar și în alte state de pe alte continente), a determinat adoptarea unor Convenții, Carte sau strategii la care fiecare stat membru s-a raportat în dezvoltarea propriilor politici de intervenție.

În ceea ce privește patrimoniul, putem remarca faptul că necesitatea promovării la nivel internațional a valorilor diferitelor state, a apărut încă din anul 1954, odată cu adoptarea *Convenției Culturale Europene*. Aceasta promovare nu se referă doar la produsele culturii

naționale ci și la cele ale altor culturi care și-au lăsat amprenta asupra unor state. Ne referim aici la patrimoniul "transnațional", care din considerente istorice și culturale este prezent astăzi în foarte multe state europene.

Odată cu crearea Uniunii Europene, această necesitate de rezolvare a problemelor care afectează întreaga Europa, a fost extinsă la nivel economic, social, spațial sau ecologic. Deși Uniunea Europeană dorește reducerea decalajelor de dezvoltare dintre diferite regiuni (fapt evidențiat în mai multe convenții și carte), în realitate problemele specifice ale diferitelor zone impun adoptarea unor soluții particulare de intervenție. La acest aspect se adaugă o viziune de dezvoltare diferită și interese proprii, pe care fiecare stat membru încearcă să le impună pentru dezvoltarea propriilor teritorii.

Pe de altă parte, efortul comun pentru identificarea unor principii de intervenție, creează totuși premisele unei dezvoltări globale, datorită pârghiilor financiare și a setului de reguli pentru acordarea finanțării, prin care această organizație încearcă să intervină. Am putea spune că există de fapt o constrângere, o condiționare a direcțiilor de dezvoltare, care pentru unele state membre este extrem de benefică. În acest context, declinul activităților industriale, a fost un factor determinant pentru regândirea priorităților de dezvoltare, care s-au reflectat atât la nivelul planificării urbane, cât și la a celei teritoriale. Consolidarea rolului industriei ca factor determinant al creșterii economice și reorientarea dezvoltării acesteia, în spiritul Dezvoltării Durabile, către ramuri mai profitabile, pune în discuție necesitatea valorificării siturilor și construcțiilor industriale, care astăzi ocupă vaste zone din localități și teritoriu.

Pe de altă parte, un principiu extrem de important al acestor documente este acela al prezervării și valorificării patrimoniului (natural, antropoc sau cultural), ca elemente identitare pentru statele membre și pentru Europa în ansamblul ei. Din acest motiv, pârghiile de intervenție asupra siturilor industriale sunt condiționate de acest factor, care limitează soluțiile spațiale și funcționale.

Se poate concluziona astfel, că un pas extrem de important pentru prezervarea și valorificarea într-o manieră cât mai reprezentativă, este includerea acestor obiective industriale valoroase în lista monumentelor istorice și identificarea unor măsuri concrete de protecție. De asemenea, este extrem de importantă dezvoltarea unor strategii de intervenție care să stabilească un set de principii aplicabile fiecărui proiect în parte. În același timp, valorificarea în rețea a obiectivelor industriale și includerea în rutele turistice europene, specifice pentru acest tip de patrimoniu, oferă perspective mai largi pentru creșterea atractivității lor.

Capitolul 3

STUDII DE CAZ DIN EUROPA. REVITALIZARE PRIN PREZERVAREA ȘI VALORIFICAREA PATRIMONIULUI INDUSTRIAL

3.1 Aspecte generale

Valorificarea patrimoniului industrial de pe continentul european a început în Marea Britanie, imediat după cel de-al Doilea Război Mondial. Tot aici, în anii `80 au fost implementate și primele strategii de restructurare regională prin intermediul patrimoniului industrial (bazate în special pe valorificarea prin turism).

Acest fenomen a luat amploare abia după anii `90, odată cu implementarea proiectului de revitalizare a bazinului Ruhr-ului din Germania.

Inspirate de acest model, mai multe regiuni din Europa au dezvoltat programe de valorificare prin turism a patrimoniului industrial. Astfel, în țări ca Olanda, Belgia, Germania, Austria, Marea Britanie, Spania, Italia, Franța sau Polonia au fost inițiate programe de valorificare a patrimoniului industrial ca instrumente suplimentare pentru revitalizarea diferitelor regiuni.

Variatatea ramurilor industriale din care provin aceste monumente industriale dar și condițiile particulare de dezvoltare a acestor activități a impus implementarea unor metode specifice de valorificare pentru fiecare regiune în parte.

Pot fi distinse astfel trei mari categorii de obiective industriale care au fost valorificate în cadrul proiectelor de revitalizare a zonelor afectate de declinul industrial.

Prima categorie cuprinde obiectivele industriale din zone de producție (mine, fabrici, instalații, etc.).

O altă categorie este cea a obiectivelor legate de sistemul de transport (canale, căi ferate și drumuri), aferent activităților industriale.

A treia categorie este cea a obiectivelor socio-culturale asociate trecutului industrial.

Aceste categorii de obiective industriale au fost valorificate în funcție de specificul activităților, în unele cazuri, în strategiile de revitalizare fiind incluse toate cele trei tipologii.

3.2. Bazinul Ruhr-ului - proiectului IBA Emscher Park

3.2.1. Descriere generală a teritoriului

Bazinul Ruhr-ului, se află în partea de vest a Germaniei, în Landul Renania de Nord-Westfalia, în apropierea graniței cu Olanda. Capitala Landului se află în Düsseldorf.

Acest Land este împărțit la randul său în 5 regiuni (Regierungsbezirk): Arnsberg, Detmold, Düsseldorf, Köln și Münster.

Delimitarea administrativ-teritorială în Landuri corespunde nivelului administrativ NUTS 1, iar cea în Regiuni celui NUTS 2, conform clasificării EUROSTAT.

Populația totală a Landului era la nivelul anului 2012, de 17.836.000 de locuitori (din care în Bazinul Ruhr-ului erau concentrați 5.245.598 de locuitori). Suprafața totală a Landului este de 34.088 km², din care cea a Bazinului Ruhr-ului este de 4.435 km².

Bazinul Ruhr-ului se desfășoară pe teritoriul a 3 regiuni componente ale Landului Renania de Nord-Westfalia: Arnsberg, Düsseldorf și Münster. Din acest motiv, cooperarea la nivel regional și local a fost extrem de importantă în cadrul programului de revitalizare a zonei.

Din această zonă, o suprafață de 802 km², în care sunt concentrați aproximativ 2 milioane de locuitori, a intrat practic în procesul de revitalizare.

Accesibilitatea în această zonă este asigurată prin intermediul Aeroportului Internațional Essen, printr-un sistem complex de autostrăzi și drumuri europene, dar și printr-o densă rețea de căi ferate.

3.2.2. Dezvoltarea industrială a zonei

Bazinul Ruhr-ului este astăzi una dintre cele mai aglomerate zone din Europa, fiind în același timp și unul dintre cele mai ample peisaje culturale de pe întregul continent. Din acest motiv în anul 2010, această zonă a fost desemnată *Capitala Culturală Europeană*.

Acest teritoriu a fost profund marcat de o industrializare rapidă și puternică, care a început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, fiind concentrată în special pe extracția de cărbune și pe industria siderurgică.

Marile zăcămintele de cărbune, au transformat bazinul Ruhr-ului în cel mai mare bazin carbonifer din Europa de Vest.

Exploatarea minieră a început dinspre zona de sud și a fost extinsă treptat către nord, unde datorită dezvoltării tehnologiilor de exploatare cu ajutorul motoarelor cu aburi, s-a putut realiza o extracție mai în profunzime. În această zonă se putea găsi un cărbune de o calitate net superioară, care putea fi utilizat și în procesul de prelucrare a industriei siderurgice.

Industria siderurgică s-a dezvoltat și ea extrem de puternic, având ca suport atât resursele locale de cărbune, cât și minereul de fier din proximitatea Alsaciei și Lorenei (teritorii aflate sub stăpânirea Imperiului German în intervalul 1870-1918).

În această zonă au activat unele dintre cele mai mari grupuri industriale din Germania: Thyssen (linii de cale ferată și armament greu), Krupp (producție de oțel și produse finite), Stinnes (oțel obișnuit). Aceste concerne au avut un rol deosebit de important în cadrul celor două războaie mondiale, susținând eforturile de război ale armatei germane.

Dezvoltarea continuă a industriei extractive și a siderurgiei a determinat o creștere demografică fără precedent. În multe orașe, care la începutul secolului al XIX-lea aveau doar 2000-5000 de locuitori, numărul acestora a crescut în următorii 100 ani la peste 100.000.

În secolul al XX-lea se constată, din nou o creștere semnificativă a numărului de locuitori. Într-un interval de doar 50 de ani, populația acestei zone a crescut cu 3,3 milioane de locuitori (de la 2,9 milioane în 1905 la 6,2 milioane în anul 1955).³⁴ Această creștere a fost susținută de procesul de migrație, care s-a manifestat prin deplasarea muncitorilor din alte zone ale Germaniei și din Polonia.

Toate aceste procese au determinat dezvoltarea celei mai mari aglomerări urbane din Germania și din Europa, acesta zonă având o densitate de aproximativ 2100 de locuitori / km².

Cele două Războaie Mondiale au fost și ele etape semnificative în evoluția demografică, concentrarea industriei grele în această zonă, a dus la

³⁴ Moraillon, Sarah, *L'IBA Emscher Park Une démarche innovante de réhabilitation industrielle et urbaine*, Agence d'urbanisme pour le développement de l'agglomération lyonnaise, Lyon, 2008, p.9

creșterea semnificativă a numărului lucrătorilor pentru producția de armament.

Încheierea acestor două perioade, a dus în schimb la regrese semnificative în ceea ce privește dezvoltarea industrială.

După încheierea Primului Război Mondial, în urma neîndeplinirii obligațiilor ce le reveneau Germaniei pentru plata despăgubirilor de război (în conformitate cu *Tratatul de la Versailles*), acest teritoriu a fost ocupat în intervalul 1923-1925. Acest fapt va afecta în mod semnificativ și industria din zonă.

De asemenea, imediat după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, zona a mai cunoscut un important regres datorită restricțiilor impuse tuturor fabricilor care produceau muniție și echipamente de luptă, inclusiv a celor asociate acestora.

Înființarea *Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului (CECO)*³⁵ în anul 1951, a limitat dezvoltarea industriei germane de profil, afectând în mod special acest teritoriu.

3.2.3. Declinul economic al zonei

După o importantă creștere pe termen scurt, începând cu anul 1957 (la numai un secol de la declanșarea dezvoltării industriale a acestei zone), pe fondul globalizării și a scăderii prețului cărbunelui la nivel mondial, în paralel cu utilizarea tot mai intensă a petrolului, această zonă a intrat într-un declin extrem de puternic. Factorii determinanți în accentuarea declinului zonei au fost criza cărbunelui din 1957, urmată mai apoi de cea a oțelului din anul 1974. Scăderea resurselor de cărbune și creșterea costurilor de extracție/producției au contribuit și acestea la adâncirea crizei, care în final au dus la scăderea competitivității acestei zone.

Colapsul industriei extractive a afectat la rândul său industria prelucrării oțelului, fapt care s-a reflectat în rata șomajului care a crescut la un nivel extrem de ridicat. Efectele acestor procese, au fost accentuate de caracterul mono-industrial al acestei zone, care nu oferea alternative viabile de reorientare profesională pe termen scurt.

Această regiune a mai cunoscut în trecut perioade care au condus la creșterea ratei șomajului. De pildă, în intervalul 1929-1932 pe fondul deplasării activității de extracție către nord și a dezvoltării mecanizării în

³⁵ Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (CECO), înființată în 1951 prin *Tratatul de la Paris* pentru partajarea acestor resurse

industria minieră și-au pierdut locurile de muncă un număr de 163.000 de lucrători.³⁶ Acest fenomen a fost susținut și de marea criză economică care a afectat majoritatea țărilor din lume.

Procesul a continuat și după acest interval, odată cu scăderea rezervelor de cărbune și cu accentuarea crizei în acest domeniu.

Dacă la mijlocul anilor 1950 existau 140 de mine, numărul acestora a fost redus cu 35 de unități în intervalul 1958-1964, iar începând cu anul 1999 au rămas doar 13.

La mijlocul anilor 1950 în industria extractivă, activau un număr de 360.000 de salariați, însă odată cu reducerea numărului de exploatare miniere din intervalul 1958-1965, și-au pierdut locul de muncă un număr de 53.000 mineri.

Scăderea numărului locurilor de muncă în acest domeniu a fost din ce în ce mai accentuată, astfel că în anul 2000, mai activau în industria extractivă un număr de doar 30.000 de mineri.

În industria metalurgică, anul 1952 a adus restricții severe în ceea ce privește producția și numărul uzinelor de profil. Chiar și în aceste condiții, companiile din regiunea Ruhr realizau peste 2/3 din totalul producției la nivel național.

Nu doar activitatea a fost reorganizată, ci și companiile. Dacă în anul 1952 existau 19 companii de profil în toată Germania de Vest, numărul acestora a început să fie redus treptat la numai 7 în anul 1985. În cele mai multe situații, scăderea numărului a fost realizată prin fuziune.

Datele privind rata șomajului din anii 1989 și 2000 ne prezintă regiunea Ruhr-ului, ca una cu profunde probleme economice și sociale.

În anul 1989, în regiunea Ruhr, rata șomajului se ridica la un nivel de 11,1% (adică aproximativ 250.000 de persoane fără locuri de muncă). Această rată a crescut la 12,2% (278.4000 de șomeri) în anul 2000. Cel mai ridicat nivel al șomajului pentru anul 2000 îl avea orașul Gelsenkirchen cu 15%, urmat de Duisburg cu 14,6%.³⁷

³⁶ Eckart, Karl, et al, *Social, Economical and Cultural Aspects in Dynamic Changing Process of Old Industrial Regions. Ruhr District (Germany), Upper Silesia (Poland), Ostrava Region (Czech Republic)*, Editura LIT Verlag Münster, Münster, 2003, p.33

³⁷ Eckart, Karl, et al, *Social, Economical and Cultural Aspects in Dynamic Changing Process of Old Industrial Regions. Ruhr District (Germany), Upper Silesia (Poland), Ostrava Region (Czech Republic)*, Editura LIT Verlag Münster, Münster, 2003, p.24

Tabelul 1 - Etape importante ale economiei din zona Ruhr

Perioada de timp	Faza	Caracteristici
Înainte de 1840	Preindustrializare	<ul style="list-style-type: none"> - Mici mine de cărbune, fabrici de fier și textile ; - Zone agricole cu o densitate scăzută a populației;
Din 1840	Industrializare creștere puternică între 1894 - 1914	<ul style="list-style-type: none"> - Dezvoltarea la scară largă a minelor de cărbune și dezvoltarea industriei chimice bazată pe prelucrarea cărbunelui; - Introducerea producției în masă a fierului și oțelului; - Înființarea unei asociații a marilor întreprinderi; - Imigrare în masă
1914-1945	Primele semne ale crizei	<ul style="list-style-type: none"> - Criza economică, Primul și al Doilea Război Mondial, urmate de efectele acestora asupra producției; - Sfârșitul ciclului de exploatare a cărbunelui
1945-sfârșitul anilor 1950	Dezvoltare rapidă	<ul style="list-style-type: none"> - Creșterea cererii temporare ca urmare a reconstrucției și a efectelor războiului din Coreea datorată supra-capacității
Din 1960 - prezent	Restructurare și tranziție	<ul style="list-style-type: none"> - Criza exploatării cărbunelui și închiderea minelor: concurența internațională și dezavantajul localizării datorat schimbărilor tehnologice; - Absorbția lucrătorilor din alte sectoare (1960) ; - Criza oțelului din 1974 care a determinat declinul general al regiunii.

(Autor: A. Cioangher - Sursa datelor: Hartmann, Christian, Concerning the ex post evaluation of cohesion policy programmes 2000-2006, Case Study North Rhine-Westphalia (DE), p.10)

Profilul monofuncțional al acestei zone dar și evoluția pieței mondiale a cărbunelui și oțelului au determinat această criză economică și socială care a marcat existența acestei zone pe termen lung. Pe fondul acestor probleme, schimbările structurale prin diversificarea activităților industriale au început relativ târziu în această zonă (adică după anul 1970). S-a trecut de la o planificare centrală la una regională care a promovat consolidarea rolului IMM-urilor în dezvoltarea sectorului industrial, transferul de tehnologie, dar și diversificarea activităților. Consolidarea sectorului serviciilor a avut un rol principal în redresarea economică a acestei zone. Sectorul terțiar, în mod special cercetarea și înalta tehnologie au început să-și facă din ce în ce mai mult simțită prezența.

3.2.4. Revitalizarea zonei

Situația la momentul implementării proiectului IBA Emscher Park

Decăderea industriei a lăsat vreme îndelungată urme adânci în peisajul zonei, zeci de mii de hectare de situri industriale abandonate marcând imaginea regiunii Ruhr.

Gestionarea și regenerarea acestor terenuri, a devenit o problemă majoră atât pentru regiune, cât și pentru municipalități, care au încercat să găsească soluții pentru revitalizarea acestei zone.

Cele mai importante probleme cu care s-a confruntat acest areal au fost gradul extrem de ridicat al poluării solului, a apei și a aerului, generate în mare măsură de activitatea industrială desfășurată aici.

Această activitate industrială a influențat în mare măsură și dezvoltarea localităților, care s-au adaptat în funcție de necesitățile specifice ale activității. Astfel, dezvoltarea rețelei de localități s-a realizat pe principiul dezvoltării urbane în detrimentul structurilor rurale tradiționale, rezultând astfel o conurbație destructurată, în care nu se putea distinge un nucleu urban mai important. S-au dezvoltat o serie de orașe mijlocii, cum ar fi Essen, Duisburg, Dortmund și Bochum, care se aflau în concurență unele față de altele, sau mai rar, în colaborare datorită specificului activității industriale.

În cele mai multe situații însă, deciziile care priveau dezvoltarea zonei se limitau la nivel local, zona fiind lipsită de o viziune de dezvoltare generală care să includă toate aceste localități.

Infrastructura a fost un important atu pentru acest areal, densitatea acesteia asigurând și în prezent o bună conectivitate și deservire. În egală măsură însă, imaginea generală a zonei, determinată de declinul activității

industriale, a fost un impediment important pentru atragerea investitorilor mai ales în concurența cu marile centre urbane ale Germaniei.

În prezent, zona metropolitană Ruhr are peste 5 milioane de locuitori distribuiți în 53 de localități. Dintr-un total de peste 300 de mine active în anul 1850, astăzi mai sunt funcționale doar 4, acest lucru reflectând foarte clar declinul acestui sector de activitate.³⁸ Cu toate acestea însă, acest areal a devenit cea mai mare zonă urbană din Europa asupra căreia a fost implementat un program complex de revitalizare, care se desfășoară de peste 25 de ani.

Dezvoltarea proiectului IBA Emscher Park

Revitalizarea acestei zone s-a axat pe crearea unui nou sistem de guvernare metropolitană care să promoveze cele mai adecvate proiecte pentru nevoile zonei.

Formula de funcționare a instituției care a promovat dezvoltarea acestei zone (IBA), a fost cea a "*guvernării participative*", în care sunt implicați toți factorii interesați în promovarea proiectelor. De asemenea, s-a căutat încurajarea colaborării între toți acești factori interesați și chiar garantarea pentru proiectele finanțate. Din acest motiv, proiectele selectate pentru finanțare au fost gândite ca procese complexe care respectă o serie de principii cheie și care, asigură implicarea instituțiilor, a agenților economici dar și a organizațiilor profesionale.

Unul dintre cele mai importante principii pe care s-a sprijinit dezvoltarea proiectelor, a fost acela a *prezervării și reutilizării patrimoniului industrial*, ca element de identitate pentru aceasta zonă. Această linie de dezvoltare a fost completată cu promovarea imaginii acestei zone prin artă, cultură și prin organizarea unor evenimente importante.

Un alt principiu important a fost cel al *Dezvoltării Durabile*, prin reutilizarea siturilor industriale în scopul creării unor ample zone verzi, dar și prin promovarea tehnologiilor ecologice

Chiar și selecția proiectelor s-a bazat pe un set de principii. În cadrul evaluării acestora, au fost luate în considerare atât criterii de calitate, cât și de dezvoltare durabilă, cum ar fi: calitatea arhitecturii, conservarea energiei, crearea unui peisaj particular, accesul la transportul public,

³⁸ Directorate-General for Internal Policies, Policy Department B: Structural and cohesion policies, *Industrial heritage and agri/rural tourism in europe*, 2013, p.58

conservarea ecosistemelor sensibile, parteneriate, punerea în aplicare a procedurilor speciale dar și costurile de întreținere.

În linii mari, aceste proiecte au trebuit să respecte trei principii fundamentale:

- *Nicio acțiune împotriva naturii, fiecare intervenție trebuind să respecte ciclul ecologic.*
- *Respect față de trecut: Conservarea rămășițelor trecutului industrial, indiferent dacă are sau nu valoare de patrimoniului arhitectural.*
- *Fiecare proiect trebuie să îndeplinească criteriile de calitate și inovație.*³⁹

În ceea ce privește intervalul de timp, IBA și-a propus să regenereze zona într-un interval de numai 10 ani, desfășurarea acestui proces concentrându-se pe intervalul de timp 1989-1999. Acest lucru a stimulat dezvoltarea unor proiecte în care respectarea termenelor era un factor esențial.

Impactul proiectelor propuse a fost cuantificat atât la nivel local, cât și la nivel regional, fiecare dintre acestea contribuind la dezvoltarea unei identități regionale.

Cadrul instituțional. Guvernarea metropolitană în cadrul IBA Emscher Park

Landul Rhénanie Nord Westphalie a fost inițiatorul acestui proces de revitalizare a zonei, activitatea IBA fiind coordonată de structurile de conducere ale acestuia. Având avantajul unei constituții, a unui parlament și a unui guvern propriu, acest land a putut sprijini financiar dezvoltarea proiectelor din această zonă.

IBA este o structură care asigură selectarea și managementul proiectelor, fără a putea asigura finanțarea lor. În schimb, poate atrage finanțare din alte surse, prin furnizarea de expertiză și asistență pentru dosarele de cerere de finanțare. De asemenea, această structură poate asigura și promovarea proiectelor inclusiv în mass-media.

Structura de conducere a IBA este formată din reprezentanți ai landului, ai orașelor, reprezentanți ai sindicatelor, ai asociațiilor dar și din arhitecți. În cadrul acestei structuri activează un număr de aproximativ 30

³⁹ Moraillon, Sarah, *L'IBA Emscher Park Une démarche innovante de réhabilitation industrielle et urbaine*, Agence d'urbanisme pour le développement de l'agglomération lyonnaise, Lyon, 2008, p.13

de persoane, care sunt împărțite în două departamente: relații publice (care oferă consultanță) și departamentul tehnic.

În ceea ce privește beneficiarii proiectelor supuse finanțării, pot fi atât publici (orașe sau grupuri de municipalități), cât și privați (proprietari de terenuri).

Guvernarea metropolitană a IBA Emscher Park funcționează după următoarea structură:

- *IBA*: este societatea care gestionează monitorizarea proiectului. Aceasta asigură expertiză, asistență în găsirea de finanțare dar și promovarea proiectului.
- *Comitetul Executiv al IBA*: este compus din președintele IBA, din reprezentanți ai statului, ai orașelor, ai societăților economice, sindicatelor, dar și ai organizațiilor de arhitecti. Acesta asigură buna funcționare a IBA și permite selectarea proiectelor care urmează a fi implementate.
- *KVR (Kommunalverband Ruhrkohlenbezirk)*: este o asociație a celor 17 municipalități și comune care este condusă de un director ales. Această asociație nu are un rol major în procesul de IBA, cu excepția coordonării amenajărilor peisagistice.
- *Grundstücksfond (Fondul Funciar Regional)*: creat în 1979, îndeplinește un rol de dezvoltator (cumpărare, decontaminare și de marketing al terenurilor). De-a lungul timpului acest fond a gestionat peste 160 de terenuri, reprezentând circa 2.500 ha. Existența acestei instituții a facilitat desfășurarea activității IBA, asigurând un fond funciar în care s-a putut interveni în cel mai scurt timp.
- *LEG*: este o companie de dezvoltare de drept privat, la care statul deține un pachet majoritar.⁴⁰

În afara acestor structuri, au fost stabilite o serie de grupuri civice locale și asociații pentru reutilizarea și întreținerea terenurilor industriale, oferindu-le prin acest proces sentimentul de proprietate și responsabilitate.

În unele situații, locuitorii au participat chiar la construirea propriilor locuințe, permițându-le astfel creșterea gradului de confort și un nivel al costurilor foarte scăzut.

⁴⁰ Moraillon, Sarah, *L'IBA Emscher Park. Une démarche innovante de réhabilitation industrielle et urbaine*, Agence d'urbanisme pour le développement de l'agglomération lyonnaise, Lyon, 2008, p.18

Pentru o implementare cât mai eficientă a proiectelor, pentru fiecare zonă în parte există un manager.

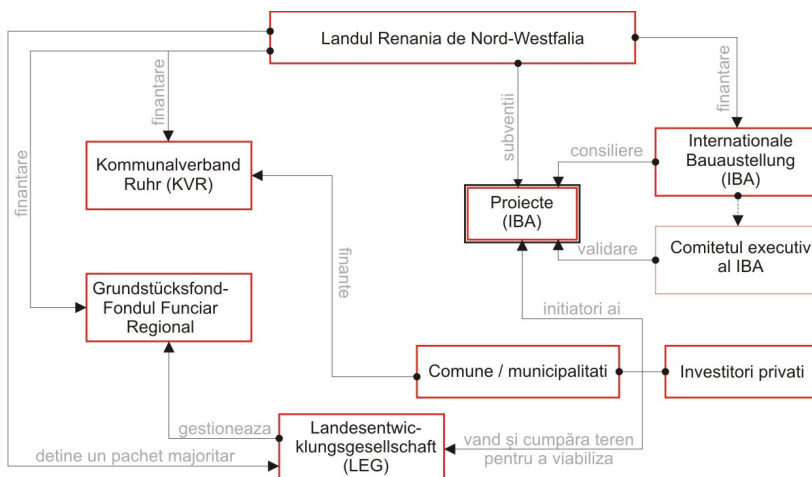

Fig. 3 - Schema guvernării metropolitane în cadrul IBA Emscher Park (Autor: A. Cioangher - Prelucrare după: Moraillon, Sarah, *L'IBA Emscher Park. Une démarche innovante de réhabilitation industrielle et urbaine*, Agence d'urbanisme pour le développement de l'agglomération lyonnaise, Lyon, 2008, p.19)

O particularitate a activității IBA a fost faptul că pentru dezvoltarea proiectelor s-a pus accent pe cooperare și mai puțin pe competitivitate, în rezolvarea problemelor complexe fiind implicate echipe multidisciplinare.

Fiecare proiect în parte a fost unic în felul său, implicând mijloace financiare și tehnice din cele mai variate. Însă, cu toate acestea, este gândit ca parte integrantă a unui sistem care asigură coerență în dezvoltarea zonei.

Pentru finanțarea proiectelor există trei surse principale: fonduri ale Landului, fonduri europene și fonduri private. Aceste fonduri pot asigura finanțarea proiectelor pe diferite paliere. Din acest motiv, o particularitate a acestor proiecte este complexitatea lor, acest fapt permițând finanțarea prin fonduri destinate pentru: locuire, pentru clădiri istorice, forță de muncă, reînnoire urbană, mediu, cultură, educație, etc.

Din aceste sume, doar două treimi sunt asigurate din fonduri publice, iar o treime fiind asigurate de fonduri private în baza parteneriatelor public-private.

Pentru asigurarea funcționării proiectelor pe termen lung, costurile de întreținere sunt gândit în avans, astfel încât sistemul poate deveni extrem de rapid auto-sustenabil.

Acest proces asigură și crearea unor noi locuri de muncă, astfel încât tinerii șomeri pot fi instruiți și angajați în reabilitarea unor săli, construirea de piste pentru cicliști sau întreținerea parcurilor.

În unele situații, proiectele pot fi gândite ca temporare. Astfel, sunt rezervate o serie de spații pentru activități creative, adaptarea acestora realizându-se de-a lungul timpului.

O altă caracteristică a acestor proiecte este limitarea procesului de conservare a acestor situri prin transformarea lor în muzee. Acest proces permite artiștilor și arhitecților să fie creativi în reutilizarea acestor spații.

Mediatizarea proiectelor și a zonei a fost o caracteristică importantă a acestui proces. Revitalizarea zonei este însoțită de o serie de evenimente care marchează finalizarea proiectelor, asigurând în același timp și o promovare a lor, inclusiv în mass-media. Aceste evenimente sunt extrem de diverse: spectacole festivaluri, concerte în aer liber, expoziții de artă, etc.

Procesul de revitalizare a acestei zone a urmărit cinci paliere importante:

- *Crearea unui nucleu verde în inima teritoriului;*
- *Reconstrucție ecologică a râului Emscher;*
- *Conservarea și utilizarea terenurilor industriale dezafectate;*
- *Extinderea sectorului ocupării forței de muncă și atragerea de noi investiții printr-o inițiativă intitulată "munca în parc";*
- *Renovarea și dezvoltarea locuințelor printr-o inițiativă denumită "trăiesc în parc".*

Pentru *crearea unui nou peisaj mult mai atractiv pentru parcul Emscher*, acțiunile propuse au fost organizate pe trei niveluri diferite.

Un prim nivel, presupune crearea unui coridor verde în lungul râului Emscher, care să lege orașele industriale și care să dea coerență teritoriului. Dezvoltarea acestui proiect este preconizată a se desfășura pe o durată de minim 30 de ani.

Al doilea nivel, se referă la propunerea unui sistem coerent de coridoare verzi dezvoltate transversal. Aceste coridoare au fost deja dezvoltate începând cu anul 1920, interconectarea acestora fiind monitorizată de KVR.

Al treilea nivel, se referă la diferitele tipuri de proiecte la nivel local. Astfel s-a reușit reamenajarea unor vaste zone prin:

- construirea de noi cartiere verzi pe locul siturilor industriale - în acest mod au fost reamenajate un număr de 23 de situri care au făcut loc unor noi funcțiuni;
- reutilizarea siturilor industriale pentru agricultură – în acest fel au fost reutilizate un număr de cinci astfel de areale care au fost reamenajate ca terenuri agricole sau forestiere;
- utilizarea haldelor de steril și a depozitelor de deșeuri ca locuri de creație pentru LandArt.⁴¹

Reconstrucția ecologică a râului Emscher implică un proiect complex care se va desfășura pe o lungă perioadă de timp. Acest proces presupune atât acțiuni de refacere a sistemului de tratare a apei prin amplasarea unei noi stații în amonte, cât și refacerea sistemului de colectare a apelor uzate. De asemenea, dezvoltarea unui sistem de colectare a apelor pluviale va permite eficientizarea utilizării apei.

Conservarea și utilizarea terenurilor industriale dezafectate a fost un principal obiectiv care a fost urmărit în procesul de revitalizare a zonei. Construcțiile și echipamentele de exploatare a lemnului, miniere, cuptoarele de cocs, uzine de gaz și multe alte structuri similare sunt elemente reprezentative care dau identitate acestei zone. Din acest motiv găsirea unor soluții pentru reutilizarea acestora ca zone de afaceri, muzee, spații culturale, facilități de divertisment și alte atracții turistice, a devenit una dintre prioritățile strategiei de dezvoltare a acestei zone.

Extinderea sectorului ocupării forței de muncă și atragerea de noi investiții printr-o inițiativă intitulată "munca în parc" a fost stimulată prin dezvoltarea (în general prin parteneriat public-privat), unor noi centre de afaceri care au integrat în noua structură, elemente ale trecutului industrial al zonei. Au fost realizate astfel un număr de 20 de proiecte care s-au concentrat în general pe sectorul serviciilor și pe cel al centrelor de cercetare.

Renovarea și dezvoltarea locuințelor printr-o inițiativă denumită "trăiesc în parc", asigură dezvoltarea unor locuințe de calitate pentru locuitorii din Ruhr, în perspectiva creșterii demografice odată cu revitalizarea acestei zone.

Acest proces implică atât reabilitarea locuințelor existente, cât și dezvoltarea unor noi ansambluri rezidențiale în zone industriale dezafectate.

⁴¹ Moraillon, Sarah, *L'IBA Emscher Park Une démarche innovante de réhabilitation industrielle et urbaine*, Agence d'urbanisme pour le développement de l'agglomération lyonnaise, Lyon, 2008

De la inițierea proiectului și până în momentul de față au fost implementate 119 proiecte însă, dintre acestea trei sunt cele mai reprezentative:

- Gasometer Oberhausen, cea mai mare construcție de acest fel din Europa (cu o înălțime de 118 m și un diametru de 68 de metri) a fost dat în exploatare în anul 1929, iar în 1988 a fost abandonat.⁴² Începând cu anul 1994, acesta a devenit un punct de reper local fiind transformat într-un centru multifuncțional cu spațiu expozițional, cu restaurant, o sală de conferințe și sală de petrecere.
- Centennial Hall Bochum găzduiește în prezent o sală de concerte și expoziții;
- Enin, site-ul de furnale din Duisburg dezvoltat pe o suprafață de 200 de ha a fost amenajat în urma unui concurs.⁴³

În momentul de față, zona Ruhr se află în plin proces de dezvoltare, numeroase firme investind în siturile industriale pe care le dețin. În acest context, localitățile componente ale acestei regiuni au creat o strategie comună pentru dezvoltarea urbană și regională durabilă pentru următorul deceniu, intitulată "*Concept Ruhr*".

Valorificarea prin turism a obiectivelor industriale, este un element cheie a strategiei de dezvoltare, astăzi această componentă având un important rol în creșterea economiei regionale.

Obiectivele industriale incluse în *Routs of Industrial Heritage*, sunt astăzi localizate în 19 localități, care au fost marcate de trecutul industrial al acestei zone (minerit și siderurgie). Valorificarea acestora se face prin intermediul a 25 de trasee tematice, vizitatorii putând opta pentru diverse forme de transport.

⁴² Directorate-General for Internal Policies, Policy Department B: Structural and cohesion policies, *Industrial heritage and agri/rural tourism in europe*, 2013, p.60

⁴³ Sylvain, Paquette, Philippe Poullaouec-Gonidec, Marc Chenouda, Danny Aubin, *IBA EMSCHER PARK*, Université de Montréal, Montréal

3.3. Valorificarea patrimoniului industrial din voievodatul Silezia (Polonia)

3.3.1. Descriere generală a teritoriului

Voievodatul Silezia, este localizat în partea de sud-vest a Poloniei, la granița cu Republica Cehă și cu Slovacia.

În cazul Poloniei, delimitarea teritoriului în voievodate corespunde nivelului administrativ NUTS 2, conform clasificării EUROSTAT.

Populația totală a acestei regiuni era la nivelul anului 2013, de 4.599.447 de locuitori.⁴⁴

Suprafața totală a teritoriului este de 12.333 km².⁴⁵

Organizarea administrativ-teritorială a acestei regiuni /voievodat s-a realizat astfel:

- nivelul NUTS 3 - "Powiat" și orașe cu statut de Powiat (nivel corespunzător districtului sau județului din România);

- Nivelul NUTS 4 - Gmina (nivel corespunzător comunelor și orașelor din România).

Capitala acestui voievodat se află în orașul Katowice.

În momentul de față, regiunea dispune de următoarele ramuri industriale active:

- industria extractivă (mine de cărbune);
- industria siderurgică (a fierului și oțelului) dar și a prelucrării metalelor neferoase;
- industria auto (exemplu General Motors și Fiat);
- industria energetică ;
- ingineria mecanică ;
- industria chimică.

Accesibilitatea este asigurată prin intermediul Aeroportului Internațional Katowice, printr-o serie de autostrăzi și drumuri europene, dar și prin cea mai densă rețea de căi ferate de pe teritoriul Poloniei. Această zonă mai dispune de acces la o linie de cale ferată cu ecartament larg (Hutnicza Szerokotorowa), care are o lungime totală de 400 de km și care asigură conectivitatea directă cu teritoriul Ucrainei.

⁴⁴ Urząd Statystyczny w Katowicach, *Ludność, Ruch Naturalny i Migracje*, Katowice, 2014, p.75

⁴⁵ Borkowska, Katarzyna, et alii, *Slaskie w Liczbach (Slaskie in Numbers)*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 2014, p.3

3.3.2. Dezvoltarea industrială a zonei

Un al exemplu reprezentativ pentru valorificarea patrimoniului industrial într-o arie puternic industrializată, este cel al voievodatului Silezia (zonă cunoscută sub denumirea de Silezia Superioară). În acest areal, se concentrează cel mai divers și cel mai mare număr de monumente istorice industriale de pe teritoriul Poloniei.

Această zonă, care a cunoscut o dezvoltare încă din cele mai vechi timpuri, dispune de un peisaj cultural divers și atractiv, reprezentativ la nivel național și internațional

Acest areal, deși a cunoscut de-a lungul timpului o istorie mult mai tumultuoasă în comparație cu alte zone, a fost marcată totuși de o dezvoltare industrială similară cu cea a Bazinului Ruhr-ului din Germania. Aici, ca și în cazul Ruhr-ului, dezvoltarea industrială extrem de rapidă s-a bazat în mare măsură pe bogatele resurse de cărbune și minereu de fier.

Prima activitate productivă desfășurată a fost extracția de cărbune, care a început încă din Evul Mediu și care a devenit mai târziu motorul dezvoltării economice a zonei. Următoarea ramură ca arie de dezvoltare și ca vechime, a fost industria metalurgică, care și-a început activitatea în anul 1796, prin construirea unui cuptor de cocs la Gliwice.

Dezvoltarea celor două ramuri industriale a atras după sine apariția unor noi ramuri industriale orientate către satisfacerea nevoilor populației, aflată într-o creștere permanentă.

Industria textilă (concentrată în Bielsko, Częstochowa și Sosnowiec) și cea alimentară au fost extrem de bine reprezentate în aceasta zonă. În prezent multe monumente istorice din industria alimentară (fabrici de bere, mori, dar și hambare) sunt încă funcționale, fiind extrem de bine prezervate.

Odată cu dezvoltarea activităților productive, a fost modernizată și extinsă infrastructura de transport. În paralel cu dezvoltarea rețelei de drumuri a fost construit în anul 1792, canalul Klodnicki, obiectiv care a asigurat relaționarea diferitelor puncte de lucru cu alte teritorii învecinate.

Prima rețea de cale ferată a fost inaugurată în 1846, aceasta asigurând legătura dintre Mysłowice și Wrocław. Această rețea a fost extinsă în următorii ani, contribuind într-o foarte mare măsură la dezvoltarea economică a zonei.⁴⁶

⁴⁶ Sulimowska-Ociepka, Anna, *Industrial Heritage in the Landscape of the Upper Silesian Agglomeration*, Silesian University of Technology, Faculty of Architecture, Gliwice, 2013

În acest context, dezvoltarea industrială, care a cunoscut un avânt deosebit de puternic începând cu cea de-a doua jumătate a secolului XIX, a determinat un intens proces de migrație care a influențat semnificativ transformarea rețelei de localități. Într-un mod similar cu exemplul Ruhr-ului, rețeaua de localități de aici s-a dezvoltat în detrimentul structurilor urbane și rurale tradiționale.

Această zonă dispunea de o densă rețea de vechi așezări urbane care au fost interconectate printr-un sistem complex de drumuri și căi ferate. Astfel, vechile structuri urbane și rurale au fost integrate într-o nouă structură urbană policentrică, caracterizată printr-un grad ridicat de mixitate funcțională.

Acest proces de dezvoltare urbană accentuată a fost surprins extrem de bine într-un studiu realizat de Anna Sulimowska-Ociepka, intitulat *"Industrial Heritage in the Landscape of the Upper Silesian Agglomeration"*.

Într-un interval de 60 de ani (1920-1980), rețeaua de localități s-a transformat într-o mare aglomerație urbană, ne ierarhizată, care tinde să-și piardă identitatea, la fel ca în cazul Bazinului Ruhr-ului.

Această mare aglomerație urbană a transformat acest teritoriu într-unul cu cel mai mare grad de urbanizare din Polonia.

La originea acestor transformări din structura rețelei de localități a stat procesul de migrație, care a concentrat ca și în cazul Bazinului Ruhr-ului, un număr extrem de mare de locuitori. Această zonă adăpostește în prezent un total de 4,6 milioane de locuitori (aproximativ 12,4% din totalul populației Poloniei), aceștia fiind concentrați pe o suprafață de 12.333 km².⁴⁷ Această concentrare de locuitori, face din această zonă cea mai dens populată regiune a Poloniei și una dintre cele mai dense din Europa. Densitatea medie de aici este de aproximativ 373 locuitori / km², valoare net superioară față de media națională care se situează în jurul valorii de 124 locuitori / km².

Marcată de-a lungul timpului de influența consecutivă a Poloniei, Cehiei, Austriei și Germaniei, această zonă a devenit parte integrantă a Poloniei începând cu anul 1922. Aceste influențe au avut un puternic impact asupra profilului cultural și social al zonei. Mixitatea etnică (la fel de diversă ca și în cazul Bucovinei din acea perioadă), a creat condiții specifice de dezvoltare a acestui teritoriu.

⁴⁷ Global Planners Network, *Development for habitat and social impacts of urban sprawl in Upper Silesia metropolitan region, Poland*.

Spre exemplu, înainte de anul 1922 (anul în care acest teritoriu intră în componența Poloniei), minoritatea germană reprezenta aproximativ 25% din totalul populației. Numărul acestora a scăzut la nivelul anului 1931 la doar 13,1%.⁴⁸ Principala cauză a acestei scăderi a fost migrarea a aproximativ 100.000 de germani în țara de origine, după alipirea acestei zone la Polonia.

Această scădere a fost repede compensată de migrația internă, acest proces fiind favorizat de nivelul ridicat al industrializării și de nevoia tot mai mare de forță de muncă.

În perioada 1939-1945, acest teritoriu a fost ocupat de trupele germane, activitatea industrială fiind îndreptată către susținerea eforturilor de război ale Germaniei.

Această perioadă a fost marcată de creșterea semnificativă a numărului de lucrători, mare parte dintre aceștia provenind din lagărele de muncă forțată de pe teritoriul Poloniei.⁴⁹

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, a avut loc o nouă creștere demografică bazată în special pe migrația internă a populației, pe fondul creșterii importanței industriei grea în noua politică de dezvoltare a Poloniei. Astfel, în intervalul 1945-1988, se constată o creștere demografică cu 640.000 de locuitori.⁵⁰

După această perioadă, zona a cunoscut un fenomen de stagnare și chiar de descreștere a populației, datorată în mare măsură restructurării activității industriale postcomuniste.

Dezvoltarea industrială, care a marcat și creșterea demografică, a avut o evoluție constantă până spre sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. După această perioadă, sub influența noului regim politic, activitatea industriei grea a devenit prioritară în dezvoltarea economică a Poloniei. Astfel, pe fondul creșterii cererii de cărbune și oțel după cel de-al Doilea Război Mondial, activitățile industriale din această zonă au cunoscut o dezvoltare fără precedent. Astfel, în intervalul 1949-1955, numărul

⁴⁸ Krajewski-Siuda, Krzysztof, et al, *The case of the Silesian Regional Sicknes Fund – did “social capital ” determine the suces of health reform in the Silesian Voivodeship , Poland?*, Department of Health Policy, Faculty of Public Health, Medical University of Silesia, Bytom, 2006, p. 203

⁴⁹ <http://en.wikipedia.org>

⁵⁰ Krajewski-Siuda, Krzysztof, et al, *The case of the Silesian Regional Sicknes Fund – did “social capital ” determine the suces of health reform in the Silesian Voivodeship , Poland?*, Department of Health Policy, Faculty of Public Health, Medical University of Silesia, Bytom, 2006, p. 204

lucrătorilor crește cu 948.000, din care aproximativ 465.000 au fost angajați în industria grea.⁵¹

3.3.3. Declinul economic al zonei

Declinul economic al acestei zone, determinat de scăderea competitivității industriei tradiționale a venit după anul 1990. La originea acestui fenomen a stat schimbarea regimului politic și implicit a priorităților de dezvoltare în noul context al globalizării.

În tabelul nr. 2 se poate observa ce impact au avut aceste procese asupra industriei extractive.

Tabelul 2 - Numărul de mine și de angajați în intervalul 1960-2006

	Anul 1960	Anul 1990	Anul 2003	Anul 2006
Număr de mine active	80	75	40	20
Număr angajați	323.500	397.905	134.905	123.000

(Autor: A. Cioangher - Sursa datelor: Bafoil, François, *Revival of the economy in Upper Silesia*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Varsovia, 2010, p.3)

Concomitent cu scăderea treptată a punctelor de extracție a cărbunelui de la 75 la 20, în aceeași perioadă rămân fără locuri de muncă aproximativ 275.000 de muncitori.

În mod similar, industria siderurgică a intrat într-un amplu proces de restructurare, acest fapt determinând eliminarea a peste 100.000 de locuri de muncă.⁵²

Declinul zonei a atras după sine o serie de procese care au avut un impact economic, social și teritorial extrem de puternic. Astfel, procesele de depopulare, de degradare a siturilor industriale, de degradare a spațiului urban și a fondului construit, dar și lipsa confortului din ansamblurile de locuit, au determinat apariția unor fenomene similare celor care au loc și în România.

Spre exemplu, fenomenul de "*Urban Sprawl*", determinat de migrația populației din aglomerările urbane industrializate către periferii, a avut consecințe extrem de negative asupra dezvoltării urbane și teritoriale. Acest fenomen a determinat o situație paradoxală, extinderea necontrolată

⁵¹ Ibidem

⁵² Bafoil, François, *Revival of the economy in Upper Silesia*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Varsovia, 2010, p.3

către periferie (prin degradarea peisajului natural) în paralel cu abandonul unor vaste zone din interiorul sau chiar din centrul orașelor.

Cea mai mare problemă însă, a fost ca și în cazul Bazinului Ruhr-ului, cea a gestionării vastelor arii industriale degradate, care în multe situații erau amplasate în zonele centrale, împiedicând astfel dezvoltarea coerentă a localităților.

3.3.4. Revitalizarea zonei

Declinul economic al acestei zone și creșterea ratei șomajului în perioada postcomunistă au impus o serie de reforme la nivel național și regional, care au fost implementate în prima fază de către guvern. Aceste reforme au fost susținute financiar și de Uniunea Europeană, care a subvenționat o serie de măsuri.

Programul de dezvoltare a acestei zone s-a bazat în mare măsura pe păstrarea caracterului industrial specific, pe restructurarea parțială a ramurilor existente și pe dezvoltarea sectorului terțiar. Procesul de restructurare a însemnat pe de o parte modernizarea sistemelor de producție, iar pe de altă parte crearea unor noi sectoare economice. În același timp s-a urmărit limitarea pe cât posibil a efectelor închiderii unor activități industriale prin susținerea dezvoltării IMM-urilor.

În cadrul politicii de revitalizare a acestei zone, industria extractivă și industria grea au în continuare un rol deosebit de important pentru dezvoltarea economică a acesteia. În cadrul acestor sectoare sunt încadrați 38,2% din populația activă a Sileziei Superioare.

Reformele pentru diversificarea activităților productive au determinat dezvoltarea unor investiții în industria auto, în înalta tehnologie, în producția de energie, dar și în servicii.

Concomitent cu această restructurare economică, orașele au intrat într-un intens proces de revitalizare urbană, prin valorificarea patrimoniului industrial, prin reutilizarea unor situri industriale abandonate, dar și prin sporirea confortului de locuire.

Pentru dezvoltarea urbană, autoritățile regionale au înțeles necesitatea revitalizării zonei și a valorificării patrimoniului industrial, care constituia un element de identitate locală. Astfel, în anul 2006 a fost implementat un proiect care consta în dezvoltarea unei rețele de trasee turistice care să pună în valoare principalele monumente industriale din acest areal.

Industrial Monuments Route of the Silesian Voivodeship, pune astăzi în valoare peste 30 de monumente și instalații aferente zonelor industriale, asociate activităților de minerit, metalurgie, industria

alimentară, producția de energie și de apă, dar și infrastructură feroviară și de drumuri.⁵³ De asemenea, această zonă este afiliată la ERIH, prin intermediul acestei organizații fiindu-i asigurată promovarea internațională.

Procesul de conversie și reutilizare a unor situri industriale a fost inițiat în cadrul acestui areal mult mai devreme în comparație cu alte zone din Europa, acesta fiind mai apoi continuat după declinul activităților productive (survenit în perioada postcomunistă).

În anul 1950, la Chorzów a fost înființat Parcul Cultural Regional, prin conversia a peste 600 de hectare de coline, puțuri de mină și terenuri postindustriale degradate, rezultate dintr-o veche activitate minieră. Acest parc conține zone de agrement, un stadion, o grădină zoologică, un parc etnografic dar și zone culturale.⁵⁴

De asemenea, construirea pe modelul intervențiilor din Bazinul Ruhr-ului, a muzeului Silezia din Katowice, pe locul unei foste mine de cărbune amplasată în zona centrală a acestui oraș, este un alt exemplu pozitiv de reutilizare a acestor spații.

Un alt exemplu, este cel al reutilizării construcțiilor fostei mine de cărbune și a fabricii de cocs din Gliwice, pentru dezvoltarea unui Centru Educațional și de Afaceri, în care au fost inserate spații pentru învățământul superior, laboratoare și birouri. Aceste investiții au atras mai apoi reamenajarea și dezvoltarea unor noi spații pentru companii din domeniul cercetării și al inovării.

În ceea ce privește finanțarea revitalizării, această regiune s-a bazat pe două tipuri de finanțări externe: fonduri europene (de preaderare până în 2004 și structurale după) și investiții străine.

3.3.5. Cadrul instituțional

Toate reformele din această zonă nu ar fi fost posibile fără dezvoltarea unui sistem legislativ și instituțional care să permită implementarea cu succes a proiectelor propuse.

⁵³ <http://www.erih.net>

⁵⁴ Sulimowska-Ociepka, Anna, *Industrial Heritage in the Landscape of the Upper Silesian Agglomeration*, Silesian University of Technology, Faculty of Architecture, Gliwice, 2013, p.2

În anul 1990, spre exemplu a intrat în vigoare legea autonomiei locale care a permis sporirea rolului administrație locale ca promotor și manager al dezvoltării teritoriale.⁵⁵

De asemenea, în anul 1999 acest proces de descentralizare a continuat, prin adoptarea legii privind reorganizarea administrativ-teritorială a Poloniei în trei niveluri de subdiviziune (voievodat, powiat și gmina). Acest proces a permis o mai bună organizare a teritoriului dar și consolidarea nivelului regional în politicile de revitalizare ale acestui teritoriu.

Dezvoltarea sistemului instituțional a fost un factor cheie care a permis implementarea cu succes a reformelor propuse.

În anul 1991 a fost înființată Agenția pentru Dezvoltarea Industriei (ARP), pentru sprijinirea companiilor poloneze în adaptarea la condițiile economiei de piață și a concurenței internaționale.

În anul 1992, a fost înființată Agenția pentru Dezvoltare Regională din Silezia Superioară, care a permis promovarea zonei și coordonarea cooperării intercomunale, oferind un important sprijin pentru dezvoltarea IMM-urilor.

De asemenea, în anul 1994 a fost înființată Agenția pentru Afaceri GAPP (Górnośląska Agencja przekształceń Przedsiębiorstw SA), pentru dezvoltarea unor parcuri de afaceri în Bytom și Zory. Această agenție a oferit consultanță, instruire, informare și sprijin financiar pentru dezvoltarea unor IMM-uri în aceste două zone.

În anul 1996 s-a înființat Agenția Katowicka Specjalna Strefa Ekonomiczna (KSSE), în scopul administrării *Zonele Economice Speciale* (SEZs) din regiunea Silezia Superioară. Aceste zone economice speciale au fost instituite pe situri industriale dezafectate în care s-a dorit atragerea de noi investiții. Agenția KSSE, în cooperare cu municipalitățile a pus în aplicare măsuri de regenerare ale acestor terenuri, asigurând dezvoltarea infrastructurilor rutiere și feroviare, dar și a echipamentelor tehnico-edilitară, în scopul atragerii investițiilor.

În anul 2001, a fost înființat RCITT (Centrul Regional pentru Inovare și Transfer Tehnologic), pentru a susține dezvoltarea afacerilor și a sectorului terțiar la nivel regional.⁵⁶

⁵⁵ Bafoil, François, *Revival of the economy in Upper Silesia*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Varsovia, 2010, p.8

⁵⁶ Bafoil, François, *Revival of the economy in Upper Silesia*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Varsovia, 2010, p.9-10

În scopul promovării în comun a unor proiecte și a atragerii unor surse de finanțare suplimentare (în special fonduri europene), în anul 2007 a fost creată pe bază de voluntariat, Upper Silesian Metropolitan Union. Această asocieră cuprinde 14 orașe adiacente orașului Katowice, care concentrează în total 2,7 milioane de locuitori din mediul urban, într-o arie metropolitană cu peste 5 milioane de locuitori.

3.4. Patrimoniul industrial din regiunea Champagne-Ardenne

3.4.1. Descriere generală a teritoriului

Situată în nord-estul Franței, regiunea Champagne-Ardenne se învecinează cu Belgia la nord, cu Burgundia la sud, cu regiunea Paris la vest și cu Lorraine la est. Această zonă a deținut încă din cele mai vechi timpuri un rol extrem de important în economia Franței, fiind un important loc de tranzit pentru mărfuri și pasageri. Un rol deosebit în dezvoltarea zonei l-a avut de-a lungul timpului orașul Reims, care era situat la intersecția unor importante rute comerciale.

În Franța, organizarea administrativ-teritorială în regiuni corespunde nivelului NUTS 2, conform clasificării EUROSTAT.

Populația totală a acestei regiuni era la nivelul anului 2010 (conform recensământului), de 1.338.004 de locuitori.

Suprafața totală a teritoriului este de 25.606 km².

Acest teritoriu este una dintre cele mai mari regiuni agricole din Franța, având o densitate medie de doar 52 locuitori pe km².

La rândul ei, regiunea este organizată în 4 unități administrativ-teritoriale, numite departamente (nivel echivalent județelor din România). Aceste departamente sunt: Ardenne (cu reședința în Charleville-Mézières), Aube (cu reședința în Troyes), Haute-Marne (cu reședința în Chaumont), Marne (cu reședința în Châlons-en-Champagne). În afara organizării în departamente, această regiune conține 15 districte, 146 de cantoane și 1949 de comune.

Rețeaua de localități este formată din patru poli urbani principali cu peste 45.000 de locuitori (Reims, Troyes, Charleville-Mézières și Châlons-en-Champagne), care se află în relație cu alte orașe mai mici și cu centrele rurale. Dintre aceste orașe, Reims concentrează cel mai mare număr de locuitori (187.181 la nivelul anului 2009).

Fig. 4 – Decupajul administrativ-teritorial al Regiunii Champagne-Ardenne
(Autor: A. Cioangher - Prelucrare după: www.champagne-ardenne.pref.gouv.fr)

O caracteristică a acestei regiuni este lipsa unor mari metropole care să aibă un rol teritorial important în această rețea. Din acest motiv, această zonă este caracterizată ca fiind una mai degrabă rurală, cu o densitate a locuitorilor foarte scăzută

Infrastructura de transport în această zonă este una foarte bine dezvoltată, regiunea dispunând de o vastă rețea de drumuri și autostrăzi, de o rețea de căi ferate eterogenă (cu 7 gări deservite de TGV) și cu un sistem de canale navigabile cu o lungime totală de 634 km.

De asemenea, regiunea beneficiază de prezența aeroportului Vatry care are o capacitate de 60.000 de tone de marfă și 600.000 pasageri pe an.

⁵⁷

⁵⁷ date preluate de pe site-ul: <http://www.champagne-ardenne.pref.gouv.fr>

Din punct de vedere economic, regiunea Champagne-Ardenne ocupă locul al IV-lea la nivelul național în ceea ce privește industrializarea.

Aportul industriei are un rol important în economia regională, în această zonă fiind localizate următoarele tipuri de activități productive: industria textilă (îmbrăcăminte și produse din piele), industria metalurgică și a prelucrării metalelor, industria lemnului și a hârtiei, industria agro-alimentară, industria chimică (produse chimice, cauciuc, mase plastice), industria farmaceutică, industria constructoare de mașini, feroviară, navală și aeronautică (componente în mod special), industria electronică, industria energetică, dar și alte ramuri ale industriei.

Industria textilă este una dintre sectoarele de activitate cu cea mai veche tradiție, care astăzi asigură aproximativ 4,5% din totalul locurilor de muncă ale regiunii.

Industria metalurgică și a prelucrării metalelor este cel mai mare sector de activitate care înglobează 23,1% din salariații regiunii. De asemenea, industria echipamentelor mecanice contribuie cu aproape 11% din sectorul forței de muncă angajate în această regiune.

O pondere însemnată, în ceea ce privește locurile de muncă o are și industria lemnului și a hârtiei.

De asemenea, o importantă pondere în activitățile productive o are industria agro-alimentară care asigură 14,3% din totalul forței de muncă ocupate din regiune.⁵⁸

Agricultura, este o activitate cu o îndelungată tradiție, suprafețele cultivate acoperind peste 62% din suprafața totală a acestei regiuni. Din acest motiv, această regiune este una dintre cele mai importante zone agricole ale Franței, situându-se pe poziția a doua la nivel național la producția agro-alimentară.

Un rol deosebit de important în economia regională îl are viticultura (reprezentată în special de *Șampanie*, celebră în toată lumea). La nivelul exporturilor, vinul și șampania acoperă o pondere de aproximativ 19% din valoarea totală regională.

3.4.2. Dezvoltarea industrială a zonei

Metalurgia a fost una din sectoarele economice cu cea mai veche tradiție din această regiune. Extracția și prelucrarea fierului din zona

⁵⁸ date preluate de pe site-ul <http://www.insee.fr>

Ardenee, s-a realizat încă din Evul Mediu, însă abia din secolul al XVI-lea putem vorbi de o dezvoltare a industriei de profil.

Un rol extrem de important în dezvoltarea acestor activități l-a avut producția de armament. În timpul domniei regelui Ludovic al XIV-lea, au fost înființate două fabrici regale (Sedan construită în 1646 și Nouzonville construită în 1688). Această activitate s-a dezvoltat permanent, astfel încât în a cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, existau 18 furnale și 32 de forje și turnătorii.

Industria metalurgică s-a dezvoltat cu adevărat, abia în timpul *Revoluției Industriale*, când datorită introducerii unor instalații acționate de forța aburului au fost înlocuite metodele rudimentare de prelucrare a metalelor cu altele care aveau un randament mult mai crescut. Datorită acestui progres tehnic, zona Ardenne a devenit al doilea mare producător de fier și fontă din Franța.

Producția de cuie, dezvoltată într-o serie de localități situate de-a lungul fluviului Meuse, a fost printre cele mai importante domenii de prelucrare a metalelor din aceasta zonă. Aceeași dezvoltare rapidă a cunoscut-o și producția de șuruburi, această zonă devenind producătorul principal de astfel de piese la nivel național.

O altă activitate cu o foarte veche tradiție a fost industria textilă. Un important rol în dezvoltarea acestei activități a avut-o fluviul Meuse, care a asigurat propulsia morilor de profil, localizate pe malurile sale. Această activitate a luat avânt în special în secolele XVII și XVIII, concentrându-se pe prelucrarea lânii și a țesăturilor de pânză.

Introducerea tehnologiilor bazate pe forța aburului a favorizat producția feltului (pâslă), care a cunoscut o puternică dezvoltare în secolul XIX și începutul secolului XX.

Industria agro-alimentară a cunoscut și ea o dezvoltare accentuată de-a lungul timpului, profilul agricol specific părții de sud a acestei regiuni favorizând dezvoltarea accentuată, în special în această zonă.

Dintre toate aceste activități s-au remarcat totuși la nivel internațional, producțiile de vin și șampanie, produse care au făcut celebră această zonă de-a lungul timpului.

3.4.3. Declinul economic al zonei și revitalizarea acesteia

Ca și în cazul altor țări, activitățile industriale din această zonă au început să cunoască un declin puternic începând cu anul 1975. Acest fenomen a avut un impact extrem de puternic atât în planul economic, cât și în cel social.

Creșterea accentuată a ratei șomajului în toate ramurile industriale a determinat identificarea unor soluții pentru diversificarea activităților (acolo unde exista un profil monoindustrial). Un astfel de exemplu este zona Ardenne, care pe fondul scăderii treptate a numărului de angajați (de la 44.435 în 1975, la 34.140 în 1982 și apoi la doar 20.887 în 2010), a impus găsirea unor soluții de conversie a unor activități și de diversificare a acestora. Aceasta zonă, care era specializată pe industria metalurgică și-a păstrat totuși profilul predominant, diversificându-și activitățile în sectorul maselor plastice, al electronicii dar și al serviciilor.

Unul dintre cei mai importanți investitori din zona Ardenne a fost grupul PSA (specializat pe producția de autoturisme). Acesta, împreună cu alți producători de componente (colaboratori ai acestui grup dar și ai altor firme străine) au dezvoltat o serie de activități care au dus la crearea unor noi locuri de muncă, contribuind astfel și la creșterea economică a zonei.

3.4.4. Elementele de potențial ale zonei și patrimoniului industrial

Această regiune dispune în prezent de bogate elemente de patrimoniu, care asigură astfel o valorificare optimă a acestei zone în scopuri turistice.

Regiunea Champagne-Ardenne dispune de următoarele tipuri de patrimoniu:

- Patrimoniu natural (zone bogate și variate, geologie, păduri - 692.000 de hectare, 101 situri Natura 2000 , etc.);
- Patrimoniu religios (vitrării, sculpturi, edificii religioase, 4 catedrale, inclusiv cea din Reims, inclusă pe lista Patrimoniului Mondial, patrimoniu monastic - 12 mănăstiri cisterciene, patrimoniul legat de cavalerii templieri);
- Patrimoniu industrial (numeroase situri, construcții, instalații și infrastructură industrială);
- Locuri de memorie și patrimoniu militar (locuri unde au avut loc celebre bătălii, castele, cetăți și sisteme de apărare, etc.);
- Patrimoniu informal (patrimoniul literar, personalități născute în regiune)
- Gastronomie

Patrimoniul industrial este extrem de bine reprezentat în această regiune, numeroasele situri inventariate acoperind o gamă foarte variată de activități productive. Din cele mai vechi timpuri, partea de nord a acestei regiuni a concentrat activități legate pe prelucrarea minereului de fier, în

timp ce partea de sud a acesteia a fost caracterizată de prezența producției de sticlărie, a tacâmurilor, a textilelor, dar și a altor activități.

Regiunea Champagne-Ardenne este a doua după Poitou-Charentes, care a realizat inventarul său de patrimoniu industrial.

Procesul de inventariere, care constituie un important pas în recunoașterea valorii acestor situri industriale, a început în anul 1997 în Haute-Marne, fiind continuat în 2002 pentru Marne, în 2004 pentru l'Aube și finalizat în 2009 pentru Ardenne.

În urma acestei inventarii a rezultat o distribuție a acestor obiective industriale astfel:

- 349 situri în Ardenne;
- 336 situri în l'Aube;
- 253 situri în Marne;
- 242 situri în Haute-Marne.⁵⁹

Un rol deosebit de important în susținerea acestui demers l-a avut *Asociația pentru patrimoniu industrial din Champagne-Ardenne (APIC)*. Aceasta a realizat un *Atlas al patrimoniului industrial din Champagne-Ardenne* (un ghid actualizat periodic), care oferă o perspectivă de ansamblu asupra activităților industriale din diferite epoci: industria minieră și metalurgică, textile, etc.

Această asociație a fost fondată în anul 1997, cu scopul de a oferi expertiză și de a colabora cu autoritățile locale. Principalul scop al acesteia, este acela de a investiga și de a promova patrimoniul industrial din secolele XVIII, XIX, XX din Champagne-Ardenne. De asemenea asociația organizează seminarii, excursii, participă la activități similare la nivel național, european și internațional, organizează expoziții, realizează reportaje, materiale informative digitale dar și publicații de orice tip (buletin informativ, reviste comerciale enciclopedice, atlase, studii speciale).

Această asociație este autorizată să încheie acorduri de parteneriat cu (instituții publice sau private, autorități locale, etc.) și să recruteze, dacă este necesar persoane specializate pentru acest domeniu.

Asociația APIC este membră a CILAC (Asociația pentru patrimoniul industrial din Franța) și a TICCIH (Asociația Internațională consultant al UNESCO). Aceasta a jucat un rol deosebit de important în

⁵⁹ Conseil Économique, Social et Environnemental Régional de Champagne-Ardenne, *Développer le tourisme de patrimoine en Champagne-Ardenne. Une région d'histoire tournée vers l'avenir*, Châlons-en-Champagne, 2013, p. 12

organizarea primei reuniuni a TICCIH legată de industria alimentară (la Reims, 2007) și a celei de-a treia reuniuni, legată de industria textilă (la Sedan-Mouzon, 2007).

3.4.5. Valorificarea Patrimoniului Industrial

Primele încercări de valorificare a siturilor industriale s-au realizat prin reconversii ale unor fabrici, care au fost afectate de declinul activităților din anii `70 ai secolului XX. Această opțiune a fost limitată însă, pe de o parte de problemele de conformare ale spațiilor și pe de altă parte de vechimea acestor construcții. De cele mai multe ori astfel de investiții s-au dovedit a fi nerentabile, costurile fiind mult prea ridicate. Din acest motiv, mare parte a acestor obiective industriale au fost abandonate, iar noile activități dezvoltate în această zonă au fost localizate în alte spații mai puțin costisitoare. Astfel, au rezultat un număr extrem de mare de astfel de obiective industriale abandonate, care riscă să se degradeze permanent.

Inițiativa de inventariere a Asociației pentru patrimoniu industrial din Champagne-Ardenne - APIC, a dus la clasarea unui număr total de 1180 de obiective, deși numărul real al celor abandonate este mult mai mare. Aceste obiective industriale, distribuite pe întreg teritoriul acestei regiuni oferă o gamă variată de domenii care au marcat evoluția industrială a acestui teritoriu.

Transformarea obiectivelor industriale în muzee a fost cea de-a doua opțiune susținută atât de autorități, cât și de asociațiile private. Din nefericire acest tip de conversie nu poate fi aplicată decât la un număr extrem de mic de spații.

Cele mai reprezentative muzee rezultate în urma conversiei unor astfel de spații sunt: Muzeul de Felt din Mouzon, Muzeul metalurgic, Muzeul de ardezie, Domeniul Vendresse.

Muzeul de felt, unic în Franța, a fost realizat pentru a oferi informații despre cele mai variate tehnici de producție a materialelor textile, realizate din cele mai vechi timpuri până în prezent. În același timp, acest muzeu promovează și creațiile contemporane, găzduind astfel artiști și designeri pentru creații și expoziții.

Pentru a completa funcțiunea de bază, acest spațiu oferă o gamă variată de activități: atelier educațional, atelier pentru adulți, atelier pentru copii, concerte și conferințe. De asemenea, acest muzeu conține o serie de spații comerciale, o grădină și săli de divertisment.

Muzeul metalurgic din Ardenne Bogny-sur-Meuse a fost amenajat inițial ca o expoziție organizată de către o asociație a Biroului Regional de

Cultură din Champagne-Ardenne. Activitatea propriu-zisă a fost începută în anul 2009, acest muzeu primind între 2.500 și 3.500 de vizitatori pe an.

Muzeul Vendresse a fost organizat inițial într-un furnal care a fost achiziționat de către primăria orașului Préardennaises Ridge. Datorită lipsei de atractivitate pentru vizitatori, s-a luat decizia închiderii acestui muzeu în anul 2010. După o serie de investiții, în anul 2012 acesta a fost redeschis, activitatea inițială fiind diversificată cu o casă de tip butic, o braserie, spații de joacă pentru copii amenajate cu jucării din lemn, zone amenajate pentru jocuri, zone de pescuit dar și multe alte spații destinate petrecerii timpului liber.

În cadrul furnalului au fost organizate două expoziții permanente, legate de tema apei și a focului. În acest sens au fost amenajate o serie de spații care transpun istoria vechii activități industriale, emblematică pentru acest oraș.

Noua amenajare s-a dovedit a fi un real succes, numărul vizitatorilor crescând exponențial. S-a dovedit astfel că dezvoltarea unui parc de agrement dedicat întregii familii este mult mai oportună decât amenajarea unui simplu muzeu specializat pe activități industriale.

Muzeul de ardezie a fost deschis la inițiativa Asociației Prietenii Slate, în anul 1997, ca mai apoi să fie închis în anul 2008.

În anul 2010 primăria a achiziționat acest muzeu, iar în urma unor investiții l-a redeschis în anul 2012. Aceste noi investiții au dus la creșterea numărului de turiști, devenind astfel unul dintre cele mai vizitate obiective de tip industrial din această regiune.

În comparație cu exemplele din Germania și Polonia (amintite anterior), regiunea Champagne-Ardenne dispune de o varietate de elemente de patrimoniu și de o istorie extrem de bogată. Aceste elemente conferă un avantaj deosebit pentru valorificarea patrimoniului industrial. Dezvoltarea unor trasee turistice tematice, dar și valorificarea integrată a tuturor acestor obiective, constituie un avantaj extrem de important pentru exploatarea potențialului zonei.

Procesul de valorificare a patrimoniului industrial, deși destul de restrâns ca scară (datorită numărului foarte mare de obiective și a resurselor financiare limitate), constituie un model pentru alte intervenții similare (datorită metodelor de implementare).

De asemenea, înființarea unei asociații regionale pentru protecția și valorificarea patrimoniului industrial are un rol important la clasarea, prezervarea și promovarea la nivel internațional a acestor obiective.

3.4.6. Cadrul instituțional

În comparație cu celelalte exemple, în Champagne-Ardenne, nu a fost dezvoltat un sistem instituțional dedicat revitalizării acestei zone. Motivul a fost pe de o parte impactul mult mai scăzut al declinului activităților productive și pe de altă parte datorită capacității aparatului administrativ de a răspunde problemelor apărute. De asemenea, diversitatea activităților din această regiune a putut atenua efectele declinului anumitor ramuri industriale. Astfel, organismele regionale împreună cu cele locale au avut capacitatea de a coordona întregul proces de dezvoltare al zonei.

Structura aparatului administrativ al acestei regiuni este următoarea:

- nivel regional - cu un aparat deliberativ format din Consiliul Regional și unul executiv reprezentat de Președintele Consiliului Regional;
- nivel de departament - cu un aparat deliberativ format din Consiliul General și unul executiv reprezentat de Președintele Consiliului General;
- nivel local (oraș sau comună) - cu un aparat deliberativ format din Consiliul Local și unul executiv reprezentat de Primar.

Acestor structuri administrative le sunt subordonate o serie de departamente de specialitate.

Alături de structurile aparatului administrativ, funcționează o serie de asociații independente (organizații profesionale, asociații, ONG-uri, etc.) care oferă sprijin și supervizează activitatea administrației.

Implicarea specialiștilor în preservarea și valorificarea patrimoniului industrial, spre exemplu a fost factorul determinant pentru clasarea acestor obiective industriale.

3.5. Concluzii

Dezvoltarea industrială a Europei a fost marcată de o serie de etape de creștere și descreștere care au fost direct legate de contextul istoric, de nivelul de dezvoltare, de resursele locale, dar și de evoluția tehnologiei care s-a propagat în etape diferite de la o țară la alta și chiar de la o zonă la alta din interiorul unor state.

Acest proces, a schimbat în mod semnificativ economia unor regiuni și a unor țări, având un puternic impact asupra dezvoltării urbane și teritoriale. Cele mai mari schimbări le-a produs însă, în modul de viață al

oamenilor, care treptat au devenit dependenți de un loc și de un sistem. Această dependență și-a arătat efectele negative odată cu restructurarea activităților de care aceștia erau legați, iar lipsa unor alternative de reorientare a dus de cele mai multe ori la apariția unor crize cu efecte extrem de devastatoare în plan social.

Una dintre cel mai greu încercate zone a fost Bazinul Ruhr-ului, un teritoriu extrem de dependent de resursele locale, cu o industrie dezvoltată în relație cu acestea, a cărei lipsă de profitabilitate în exploatare a generat poate cel mai puternic declin economic la care a asistat Germania și întreaga Europă.

Această experiență nu a avut un ecou suficient de puternic în țările din Europa de Est, care și-au dezvoltat în foarte multe regiuni un profil monoindustrial. În acest sens, cazul Poloniei (cu Voievodatul Silezia, prezentat anterior), dar chiar și al României (cu Valea Jiului), demonstrează într-un mod foarte elocvent dezavantajele lipsei de diversitate în profilul economic al acestor regiuni.

Trebuie totuși să luăm în considerare o serie de aspecte extrem de importante în ceea ce privește condițiile de dezvoltare ale celor două părți ale Europei. În Europa de Vest, a existat un sistem concurențial foarte bine dezvoltat care a adus avantaje, dar și foarte multe dezavantaje. Concurența extrem de ridicată, dar și costurile de exploatare din ce în ce mai crescute, au accentuat declinul unor zone, care au devenit treptat neprofitabile (a se vedea cazul bazinului Ruhr-ului). Acest fenomen a fost accentuat și de efectele globalizării care a determinat transferul unei mari părți a activităților industriale către zone cu profitabilitate mai crescută, ridicând și mai mult rata șomajului.

De asemenea, este de remarcat faptul că această parte a Europei a suferit șocul unor crize puternice (cele ale cărbunelui și oțelului), care au afectat extrem de puternic țările producătoare cu tradiție. Această stare s-a generalizat (în sectoarele primare și secundare) la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80, această perioadă fiind caracterizată de un puternic declin economic.

Pe de altă parte, în perioada postbelică, industria din Europa de Est, s-a dezvoltat într-un sistem închis, ocazional relaționat cu piețele externe tradiționale. Dezvoltarea planificată de la nivel central a menținut un sistem artificial de producție, care în alte condiții nu ar fi fost profitabil. Acest fapt, a fost demonstrat de evoluția ulterioară a acestor activități din perioada postcomunistă, marea majoritate a acestora devenind neprofitabile (fiind restructurate sau închise).

Nivelul scăzut de calificare a persoanelor active, dar și vârsta, au fost elemente esențiale care au limitat extrem de puternic opțiunile de intervenție.

De altfel, primul proiect reper pentru revitalizarea unei astfel de regiuni a fost cel din Bazinul Ruhr-ului din Germania. O intervenție, extrem de întârziată, realizată la peste 30 de ani de la constatarea primelor semne ale declinului.

Totuși, această experiență a fost extrem de utilă pentru alte țări și chiar pentru alte regiuni din Germania, care au văzut din această revitalizare un model demn de urmat pentru dezvoltarea propriilor zone cu probleme similare.

Polonia, care are o zonă cu condiții de dezvoltare extrem de similare, a reușit, plecând de la modelul german, să implementeze mult mai devreme un program de revitalizare. După schimbarea regimului politic din 1989, care a presupus deschiderea țării către piața concurențială, au început să apară și primele semne ale declinului zonei. Aici, ca și în cazul Ruhr-ului acest proces s-a materializat prin restructurarea activităților extractive, care au condus la desființarea unui număr foarte mare de locuri de muncă.

Deși acest proces nu a putut fi evitat, totuși tranziția economică de la sectorul primar și secundar (bazat pe industria grea) către cel terțiar s-a realizat mult mai devreme.

Un alt atu al acestei zone sunt bogatele resurse de cărbune, care fac din industria extractivă o activitate încă profitabilă. De altfel, industria extractivă din bazinul carbonifer al Sileziei Superioare, asigură peste 90% din producția totală a Poloniei, fiind în același timp cel mai mare exportator de cărbune din Uniunea Europeană. În aceste condiții, este lesne de înțeles faptul că politica de revitalizare a acestei regiuni a fost diferită față de cea a bazinului Ruhr-ului. Industria extractivă și cea siderurgică joacă încă un rol extrem de important în economia regiunii, fiind din acest motiv păstrate ca activități economice de bază. Acest lucru nu a împiedicat însă diversificarea activităților economice, această zonă concentrând un puternic sector terțiar dar și productiv pe alte sectoare de activitate (construcții de mașini, producție de energie, etc.).

În mod evident, aceste două zone (Silezia Superioară și Ruhr) nu sunt exemple de reușită totală a politicilor de revitalizare, însă pot constitui modele de intervenție pentru regiuni care au fost marcate de declinul activităților productive.

În comparație cu cele două exemple, regiunea Champagne-Ardenne, a avut un profil industrial ușor diferit. Deși, zona de nord a acestei regiuni a fost caracterizată de preponderența siderurgiei (ca și în cazul

celorlalte două exemple), totuși diversitatea activităților economice a fost prezentă încă de la început. Prezența industriei textile, a prelucrării lemnului, dar și a celei alimentare a oferit un cadru de dezvoltare total diferit. Caracterul preponderent agricol al zonei de sud a acestei regiuni, dar și prezența unor ramuri industriale legate de acest sector de activitate, au făcut ca șocul declinului industrial din anii `70 să nu fie la fel de puternic resimțit ca în cazul Bazinului Ruhr-ului din Germania.

Diversificarea activităților s-a realizat pe parcurs, condițiile prielnice de dezvoltare ale acestui teritoriu, dar și calificarea personalului au contribuit la localizarea în această zonă a unor importanți constructori de autoturisme și de subansambluri.

Tabelul 3 - Mijloace specifice de intervenție pentru revitalizarea zonelor și pentru valorificarea patrimoniului industrial

Studii de caz	Germania. Bazinul Ruhr-ului (IBA Emscher Park)	Polonia. Voievodatul Silezia	Franța. Regiunea Champagne-Ardenne
Suprafața zonei	802 km ² *	12.333 km ²	25.606 km ²
Populație	2.000.000 locuitori*	4.599.447 locuitori	1.338.004 locuitori
Caracteristici ale zonei	Bazin minier	Bazin minier	Caracter mixt, preponderent agricol. Concentrare a activităților siderurgice în zona de nord (Ardenne) și cu diverse activități în restul teritoriului
Tip probleme	Declin economic începând cu anul 1957 și probleme ecologice grave determinate de activitatea industriei extractive și a celei	Declin economic începând cu anul 1990 și probleme ecologice determinate de	Declin economic începând cu anul 1975

Studii de caz	Germania. Bazinul Ruhr-ului (IBA Emsher Park)	Polonia. Voievodatul Silezia	Franța. Regiunea Champagne-Ardenne
	siderurgice	activitatea industriei extractive și a celei siderurgice	
Metode de intervenție	<ul style="list-style-type: none"> - înființarea unei instituții specializate care să asigure coordonarea revitalizării zonei (IBA); - înființarea unor asociații metropolitane; - înființarea unor instituții care să asigure decontaminarea și promovarea imobiliară a terenurilor; - atragerea unor fonduri regionale, naționale și europene pentru revitalizarea zonei; - dezvoltarea în parteneriat public - privat a unor proiecte de conversie a fostelor zone industriale; - implementarea unor proiecte de ecologizare și de amenajare a unor noi zone verzi; - atragerea de 	<ul style="list-style-type: none"> - consolidarea cadrului legislativ; - înființarea unor instituții care să asigure suport firmelor pentru adaptarea la economia de piață liberă; - înființarea unor instituții care să asigure dezvoltarea sectorului IMM; - investiții în reamenajarea terenurilor degradate și echiparea cu infrastructură; - atragerea de investiții în sectorul terțiar (în special cercetare și înaltă tehnologie); - investiții în sporirea confortului de 	<ul style="list-style-type: none"> - diversificarea activităților prin atragerea unor investiții în alte ramuri industriale; - conversie funcțională a unor situri industriale; - inventarierea (clasarea siturilor industriale reprezentative) - transformarea în muzee a unor situri industriale și diversificarea activităților; - parteneriat public - privat pentru valorificarea unor obiective industriale; - înființarea unei asociații regionale pentru protecția și valorificarea obiectivelor

Studii de caz	Germania. Bazinul Ruhr-ului (IBA Emsher Park)	Polonia. Voievodatul Silezia	Franța. Regiunea Champagne-Ardenne
	investiții în sectorul terțiar (în special cercetare și inovare); - dezvoltarea turismului; - dezvoltarea activităților culturale.	locuire; - dezvoltarea turismului.	industriale.
Actori implicați	- autorități regionale. IBA; - asociații de municipalități; - dezvoltatori și promotori imobiliari; - proprietari de terenuri și construcții; - arhitecți și artiști; - mass-media; - investitori privați.	- autorități regionale. Voievodatul Silezia; - Asociația metropolitană Upper Silesian; - agenții regionale; - investitori privați.	- asociații private; - administrația regională și locală; - investitori privați; - asociația APIC (pentru protecția monumentelor istorice).
Profilul economic propus	Tranziție de la industrie grea către sectorul terțiar (în special cercetare și inovare)	Păstrarea specificului industrial prin re tehnologizare și tranziție către sectorul terțiar (servicii, cercetare și inovare)	Păstrarea caracterului funcțional pentru majoritatea zonelor și diversificarea activităților (industrie constructoare de mașini, industrie energetică, sector terțiar, etc.)
Valorificarea patrimoniului industrial	- amenajarea unui parc regional care include activități	- amenajarea unor muzee tematice (în	- amenajarea unor muzee tematice (în

Studii de caz	Germania. Bazinul Ruhr-ului (IBA Emsher Park)	Polonia. Voiev odatul Silezia	Franța. Regiunea Champagne-Ardenne
prin:	<div>diverse;</div> <div>- afilierea la ERIH și promovarea internațională ca parte a acestei rețele;</div> <div>- dezvoltarea activităților culturale ca mijloc suplimentar de susținere a dezvoltării și valorificării zonei;</div> <div>- amenajarea unor muzee tematice (în spații închise și în aer liber);</div> <div>- reconversia și reamenajarea unor situri industriale prin păstrarea elementelor reprezentative;</div> <div>- dezvoltarea sistemului de transport ca parte a procesului de dezvoltare turistică;</div> <div>- dezvoltarea unei asociații de profil și a unor rute tematice pentru valorificarea prin turism a obiectivelor industriale.</div>	<div>spații închise și în aer liber);</div> <div>- reconversia și reamenajarea unor situri industriale prin păstrarea elementelor reprezentative;</div> <div>- diversificarea activităților în scopul promovării turistice.</div> <div>Dezvoltarea componentei culturale;</div> <div>- afilierea la ERIH și promovarea internațională ca parte a acestei rețele;</div> <div>- dezvoltarea sistemului de transport ca parte a procesului de dezvoltare turistică;</div>	<div>spații închise și în aer liber);</div> <div>- reconversia și reamenajarea unor situri industriale prin păstrarea elementelor reprezentative;</div> <div>- diversificarea activităților în scopul creșterii atractivității;</div> <div>- înființarea unei asociații regionale pentru protecția și promovarea patrimoniului industrial (APIC);</div> <div>- afilierea la asociații internaționale pentru promovare în exterior.</div>

(Autor: A. Cioangher)

* datele se referă la zona unde s-a implementat programul de revitalizare

Toate cele trei exemple, prezentate anterior, ne ilustrează metodele diferite de intervenție care au fost implementate în funcție de particularitățile de dezvoltare ale acestor teritorii, însă problema comună care a apărut datorită declinului acestor activități a fost cea a siturilor industriale care au fost abandonate.

În toate aceste exemple, soluțiile de intervenție s-au concentrat în primul rând pe rezolvarea problemelor economice și sociale care au apărut odată cu acest declin, patrimoniul industrial fiind valorificat în puține situații. Din acest motiv, merită a fi subliniate câteva aspecte esențiale.

În primul rând, valorificarea acestor obiective poate fi realizată prin: reutilizare în scopuri productive, transformare în muzeu sau conversie funcțională.

Reutilizarea în scop productiv este extrem de greu de realizat datorită conformării spațiilor, a gabaritelor și a suprafeței de teren alocată vechii activități. Chiar dacă spațiul poate fi reutilizat, reamenajarea devine extrem de costisitoare. În realitate, astfel de inițiative se limitează la reutilizarea acestor obiective ca spații de depozitare (de cele mai multe ori prin fragmentare).

Transformarea în muzee a acestora, este o soluție oportună dar foarte limitată ca întindere. Numărul obiectivelor industriale amenajate astfel, este extrem de redus, iar rentabilitatea lor este foarte scăzută datorită numărului mic de vizitatori.

Reconversia funcțională a acestor spații, pare să fie cea mai optimă soluție, însă trebuie să se țină cont de o serie de aspecte. Localizarea acestor obiective industriale este un factor esențial pentru funcționarea pe termen lung a noii activități propuse. De asemenea, trebuie luat în considerare caracterul funcțional al orașului și de rolul pe care acesta îl joacă în rețeaua de localități. Acest factor limitează tipul activităților propuse.

Un alt factor esențial este conformarea spațiilor ansamblului industrial și tipul activității care s-a desfășurat anterior. Conformarea spațiilor limitează funcțiunile propuse, iar activitatea inițială poate fi esențială pentru realizarea sau nu a unei reconversii. Spre exemplu, spațiile afectate de poluarea solului sunt extrem de greu de reutilizat.

Diversitatea este esențială pentru funcționarea pe termen lung a unei activități. Trebuie luat în considerare faptul că turismul industrial este unul de nișă și că pentru valorificarea cât mai oportună a acestor obiective este nevoie de o puternică promovare la nivel internațional și de o varietate mare de activități propuse. În acest sens, Muzeul Vendresse din regiunea Champagne-Ardenne este poate cel mai elocvent exemplu de schimbare a strategiei și de diversificare a activităților inițiale propuse.

De asemenea, existența unui sistem instituțional eficient este esențial pentru coordonarea intervențiilor într-o arie mai mare. În acest sens, modelul IBA Emscher Park, este poate cel mai elocvent exemplu de management al operațiunilor de revitalizare, în care sistemul instituțional și principiile de intervenție au contribuit într-un mod esențial la reușita acestuia.

Pentru cazul Bucovinei, scara intervenției, metodele de revitalizare (prin conversie a siturilor industriale) și modelele sistemului instituțional și legislativ, identificate în cadrul celor trei studii de caz, pot constitui exemple de urmat pentru o viitoare politică de intervenție.

Capitolul 4

PATRIMONIUL INDUSTRIAL DIN ROMÂNIA ȘI PROCESUL DE CONVERSIE

4.1. Evoluția cadrului legislativ și instituțional privind protecția monumentelor istorice de pe teritoriul României

În anul 1860, a fost înființată prin decret domnesc (emis de Alexandru Ioan Cuza), Comisia Monumentelor Publice. Înființarea acestei comisii de specialitate a reprezentat primul pas în realizarea protecției monumentelor istorice.

Primul act legislativ privind conservarea monumentelor istorice a fost adoptat prin decret regal, la 26 martie 1892, sub titulatura de *Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice*. În același an a fost adoptată și *Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice*, fiind înființată o *Comisie a Monumentelor Publice* (ca organism consultativ al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice).

Principala sarcină a acestei comisii, prevăzută în *Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice*, era întocmirea „inventarului general al tuturor edificiilor și obiectelor vechi din țară, care prezintă un deosebit interes istoric sau artistic, pentru a căror conservare urmează să se ia măsuri” (Articolul 3, *Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice* din 1892).

Tot în cadrul acestui act normativ se stipula atât necesitatea avizului de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru orice intervenție asupra acestor monumente, cât și sancțiunile penale care decurgeau din nerespectarea acesteia.

Această lege a fost amendată și completată în două etape (în anii 1913 și 1919).

Realizarea Unirii de la 1 Decembrie 1918, a fost un moment extrem de important pentru extinderea aplicabilității acestei legi și pentru celelalte teritorii componente ale României. Astfel, în anul 1923 a fost publicat inventarul monumentelor și obiectelor istorice și artistice săsești din Transilvania.

Înființarea în anul 1959 a *Direcției Monumentelor Istorice*, a fost un factor determinant pentru realizarea restaurării unor importante clădiri, contribuind în egală măsură la clasarea unui număr mare de monumente.

În anul 1974, va fi adoptată o nouă lege, intitulată *Legea ocrotirii patrimoniului cultural național al RSR (Legea nr. 63 / 1974)*, iar un an mai târziu a fost înființată *Comisia Centrală de Stat a Patrimoniului Cultural Național*.⁶⁰

În anul 1992, a fost adoptată OG nr. 27 / 1992 *pentru protecția patrimoniului cultural național*, urmată în anul 1994 de OG 68 / 1994 *pentru protejarea patrimoniului cultural național*.

În anul 2000, a fost adoptată Legea Nr.5 din 6 martie 2000, *privind aprobarea Planului de Amenajare a Teritoriului Național - Secțiunea a III-a - zone protejate* și Legea 182 / 2000 *pentru protejarea patrimoniului cultural național mobil*.

Actuala *Lege privind protejarea monumentelor istorice* (Legea nr. 422), a fost adoptată în anul 2001, fiind republicată (cu modificări și completări ulterioare).

Prima listă postcomunistă a monumentelor istorice, denumită *Lista Monumentelor, Ansamblurilor și Siturilor Istorice* a fost finalizată în anul 1991, însă nu a fost publicată în Monitorul Oficial. Aceasta a fost publicată în anul 2004, fiind ulterior înlocuită cu cea din anul 2010 și mai apoi cu cea actuala (publicată în anul 2015).

Evoluția cadrului legislativ, a permis preservarea acestor monumente istorice, chiar de la introducerea primelor reforme de modernizare ale statului. Acest lucru atestă faptul că bunurile de patrimoniu, au fost din totdeauna apreciate, iar dezvoltarea acestui cadru instituțional și legislativ a venit ca o necesitate firească de preservare a trecutului.

4.2. Cadrul legislativ și instituțional actual

Cadrul legal prin care se asigură protecția patrimoniului industrial este asigurat de *Legea 422/2001 privind protecția monumentelor istorice*, cu modificările și completările ulterioare și de *Legea 182 / 2000 privind protecția patrimoniului cultural național mobil*, cu modificările și completările ulterioare.

⁶⁰ Romanescu, Claudia, et. al., *Codul Patrimoniului Construit al Municipiului Câmpulung*, Timișoara, 2012

Toate monumentele istorice clasate indiferent de destinația lor, sunt înscrise în *Lista Monumentelor Istorice*, care conform Articolului 22., aliniatul 1, din Legea nr. 422/2001 “*cuprinde monumentele istorice clasate în grupa A sau B și se întocmește de Institutul Național al Patrimoniului*”. Această listă este organizată pe județe și cuprinde monumentele înscrise în Patrimoniul Cultural Național al României, care sunt distribuite în patru categorii (I-IV): *monumente de arheologie, monumente de arhitectură, monumente de for public și monumente memoriale și funerare*.

În *Lista Monumentelor Istorice* din anul 2015, pentru obiectivele industriale, tehnice și de exploatare, apar la nivel național un număr de 420 de poziții, din care doar 99 sunt încadrate în grupa valorică ”A” (*monumentele istorice de valoare națională și universală*).

Protecția monumentelor istorice este asigurată de către Ministerul Culturii, care este sprijinit la rândul său de către comisiile de specialitate cu rol consultativ, organizate la nivel național și zonal.

La nivel internațional, documentul fundamental pentru protecția monumentelor istorice este *Carta pentru Conservarea și Restaurarea Monumentelor și Siturilor*”, care a fost adoptată la Veneția în mai 1964, în cadrul celui de-al II-lea „*Congres internațional al arhitecților și tehnicienilor monumentelor istorice*”

Pentru protecția patrimoniului industrial a fost înființat la nivel internațional “*The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage (TICCIH)*”, organism de specialitate care în 2003 a elaborat la Moscova “*Carta Patrimoniului Industrial*”.

La nivel național, în sprijinul conservării și valorificării patrimoniului industrial clasat și ne clasat, a fost înființată o *Asociație pentru Arheologie Industrială*. Această asociație a organizat o serie de conferințe și workshopuri de specialitate în scopul promovării arheologiei industriale ca știință și practică.

4.3. Patrimoniul industrial clasat la nivel național

Desfășurat pe arii geografice din cele mai diverse, patrimoniul preindustrial și industrial, din România reflectă principalele etape ale industrializării care au avut loc de-a lungul timpului în Europa. Așa cum subliniază și Irina Iamandescu, “*Teritoriul României este depozitar al unui patrimoniu industrial – construit sau mobil remarcabil pentru sud-estul European, datând în principal din perioada secolelor al XVII-lea – al XX-lea. Pe lângă obiecte singulare valoroase, sunt prezente eșantioane coerente de dezvoltare ilustrând încă toate fazele cunoscute ale evoluției*

industriale (preindustrială, manufacturiera, industrială, fin-de-siecle și hiper industrializată în epoca socialistă).¹⁶¹

Cu excepția a două județe (Bihor și Bistrița-Năsăud) unde, în momentul de față, nu sunt clasate monumente de arhitectură preindustrială sau industrială, în toate celelalte pot fi identificate o serie de astfel de obiective.

În cadrul tabelului nr. 4 sunt prezentate centralizat pe județe, numărul de monumente înscrise în Lista Monumentelor Istorice 2015, pe categorii de activități.

Tabelul nr. 4 - Numărul pozițiilor din Lista Monumentelor Istorice 2015, pe categorii de activități

JUDEȚ	TIP ACTIVITATE / INDUSTRIE														
	Extractivă	Chimică	Metalurgică și Construcție mașini	Materiale construcții	Textilă	Electronică	Prelucrarea lemnului	Hârtie	Tipografie	Alimentară	Infrastructură inclusiv ateliere CF	Amenajări edilitare	Instalații preindustriale	Altele	TOTAL
ALBA	3									2	13				18
ARGHȘ							1			1					2
ARAD	1		2							2		1			6
BUCUREȘTI		1	3		1				1	12		2			20
BACĂU										5		1	5		11
BIHOR															0
BISTRIȚA NĂSĂUD															0
BRĂILA										3		1			4
BOTOȘANI												1			1
BRAȘOV							1			2					3
BUZĂU	2									2	1	1			6
CLUJ	2								2	5				1	10
CĂLĂRAȘI										2		1			3
CARAȘ SEVERIN	7		18	3						124	3	28	3		186
CONSTANȚA										1		6	1		8
COVASNA			3		1					16	1	1			22

⁶¹ Iamandescu, Irina, *Protecția patrimoniului industrial și arheologia industrială în România- scurtă privire de ansamblu* (in) Revista Muzeelor, nr.2/2006, p. 5

DÂMBOVIȚA			1	1	3			2	1	4		12
DOLJ		2	3				1		1			7
GORJ								1				1
GALAȚI								2			1	3
GIURGIU		3						3		1	1	8
HUNEDOARA	1	7	1					1	3			13
HARGHITA		3			2		1	18		2	2	28
ILFOV										1	1	2
IALOMIȚA								3	1			4
IAȘI			1	1				3	1	2		8
MEHEDINȚI		2						8		1	1	12
MARAMUREȘ		2						8			2	12
MUREȘ								1	2	13	2	18
NEAMȚ								1	1			2
OLT								6		2		8
PRAHOVA						7		2		3		12
SIBIU		1	1						73			75
SĂLAJ								1				1
SATU MARE							1				1	2
SUCEAVA			1		3	1		3		1	3	13
TULCEA								2			2	4
TIMIȘ								8		3		11
TELEORMAN								10	1	4		15
VÂLCEA					1	1		3			2	7
VRANCEA			1					1				2
VASLUI		1								1		2
TOTAL												420

(Autor: A. Cioangher - Sursa datelor: Lista Monumentelor Istorice din anul 2015)

Numărul pozițiilor înscrise în *Lista Monumentelor Istorice 2015* (LMI 2015), are puternice variații de la un județ la altul. Astfel, în județul Caraș Severin, numărul acestora ajunge la 186, din care peste 120 fac referire la ansamblul de mori de apă, iar 28 la amenajările hidrotehnice și tehnico-edilitare.

Județul Sibiu, deși deține pentru arhitectura industrială un număr de 75 de poziții în *Lista Monumentelor Istorice*, 73 dintre acestea se referă la fragmente dintr-un traseu de cale ferată de exploatare. În acest ansamblu sunt incluse atât fragmente de linie, cât și amenajări (poduri, terasamente și halte), pentru fiecare localitate în parte.

Dintre toate obiectivele preindustriale și industriale identificate în baza LMI 2015, cele mai multe sunt din ramura industriei alimentare, iar dintre acestea peste 80% sunt reprezentate de mori.

Următoarea categorie (după numărul de monumente înscrise în *LMI 2015*) sunt amenajările tehnico-edilitare, care includ baraje, sisteme de captare, distribuție și producție.

Pentru industria extractivă au fost clasate o serie de instalații și exploatări care sunt localizate la nivelul județelor: Alba, Arad, Caraș-Severin, Hunedoara (pentru exploatarea metalelor feroase și neferoase) și în Buzău și Cluj (pentru extracțiile de sare).

Pentru industria metalurgică, cele mai multe fabrici și instalații de acest fel sunt localizate în județele cu tradiție, Caraș Severin și Hunedoara.

Industria constructoare de mașini este reprezentată de șantierele navale din Giurgiu și Drobeta Turnu Severin, de fabrica de locomotive de la Reșița și de două uzine din municipiul Craiova.

Industria materialelor de construcții este slab reprezentată, cele mai multe obiective listate provenind din categoria fabricilor de cărămidă.

Industria textilă este prezentă în șapte județe, numărul acestor fabrici listate în *LMI 2015* fiind unul restrâns.

Industria chimică este slab reprezentată, fiind listată o singură fabrică în București.

Industria prelucrării lemnului, deși a fost o activitate dezvoltată în special în zona montană, totuși numărul obiectivelor de arhitectura industrială este relativ restrâns. Cele mai multe obiective se află în județele Suceava și Harghita, unde sunt listate 3 respectiv 2 instalații.

Pentru fabricile de hârtie au fost identificate un total de 8 poziții în *Lista Monumentelor Istorice 2015* (în Prahova 7 și în Suceava 1). În județul Prahova, cele 7 poziții se referă de fapt la ansamblul fabricii de hârtie de la Bușteni. Numărul total al acestor tipuri de fabrici clasate la nivel național fiind de doar două.

În ceea ce privește tipografiile, au fost identificate un număr de 7 obiective, care au fost localizate în general în marile centre urbane (București, Cluj, Craiova, Râmnicu Vâlcea, etc.).

Într-un studiu realizat la nivelul teritoriului României, cu accent pe zona Ardealului și Banatului, Volker Wollmann, autorul studiului *Patrimoniul preindustrial și industrial în România* (studiu realizat în 3 volume), a clasificat patrimoniul industrial în funcție de tipologia activităților identificate. Au fost identificate astfel: construcții, amenajări și instalații legate de aprovizionarea cu apă industrială și potabilă, de aprovizionarea cu gaz metan, monumente tehnice provenite din mineritul metalelor neferoase, patrimoniul tehnic provenit din saline, patrimoniu industrial provenit din bazinele carbonifere, instalații de extracție și prelucrare a țițeiului, patrimoniu industrial provenit din siderurgie și metalurgia fierului, patrimoniu industrial legat de prelucrarea cuprului, monumente tehnice legate de industria chimică, bunuri de patrimoniu legate de sectorul materialelor de construcții, bunuri de patrimoniu provenite din

industria sticlei, bunuri de patrimoniu provenite din industria textilă, stabilimente și utilaje provenite din industria pielăriei dar și mori.

În ceea ce privește numărul de monumente istorice industriale, Volker Wollmann a realizat o analiză la nivel de județ asupra *Listei Monumentelor Istorice* din anul 2004 (a se vedea tabel nr. 5).

Tabelul nr. 5 - Numărul obiectivelor industriale din LMI 2004

Număr de monumente istorice	Județe
188	Caraș-Severin
33	București
23	Harghita
18	Covasna
17	Teleorman
13	Dambovița, Giurgiu, Maramureș
12	Bacău, Vâlcea
11	Hunedoara, Prahova
10	Arad, Iași, Timiș, Suceava
9	Mureș
8	Alba
7	Argeș, Buzău
6	Brăila, Galați
5	Bihor, Brașov, Dolj, Ialomița
4	Cluj, Constanța, Olt
3	Botoșani, Gorj, Satu Mare, Tulcea
2	Vaslui
1	Bistrița-Năsăud, Neamț, Sălaj, Sibiu, Vrancea
0	Ilfov

(Autor: A. Cioangher - Sursa datelor: Wollmann Volker, *Patrimoniul preindustrial și industrial în România. Volumul I*, Editura Honterus, Sibiu 2010, p. 17)

În urma acestei analize, s-a constatat faptul că lista oficială a monumentelor istorice, realizată în anul 2004 avea scăpări în privința clasării obiectelor de patrimoniu industrial.

Comparând aceste cifre cu cele din noua listă, se poate constata că în județul Caraș-Severin situația este relativ asemănătoare.

În județele Harghita și Covasna se constată o ușoară creștere de la 23 respectiv 18, la 28 respectiv 22 de obiective industriale sau tehnice.

În județul Suceava se constată o creștere de la 10 unități la un total de 13. În schimb în Municipiul București numărul acestora a scăzut de la 33 obiective la 20.

Aceste diferențe se pot datora mai multor factori. O primă explicație ar fi faptul că monumentele de arhitectură industrială nu sunt în totdeauna ușor de identificat. Anumite obiective pot fi interpretate ca aparținând sau nu acestui tip de patrimoniu. O altă explicație ar fi faptul că lista din anul 2004 a fost reevaluată și adaptată la realitățile anului 2015 și din acest motiv este foarte posibil ca o parte dintre aceste monumente să fi dispărut, iar altele să fi fost clasate între timp. O a treia ipoteză ar fi faptul că diferențele de valori pot proveni și din erori de procesare a materialelor.

Pentru intervalul 2004-2008, în baza informațiilor obținute dintr-un comunicat al Ministerului Culturii cu privire la monumentele dispărute, Volker Wollmann evidențiază faptul că dispăruseră deja 536 de monumente, dintre care și unele de patrimoniu preindustrial și industrial. În acest interval au fost distruse conform datelor oficiale un număr de: 7 mori, un joagăr, o fabrică de faină și mălai, un turn de apă și o întreprindere de morărit și panificație.

În realitate, numărul celor dispărute a fost mult mai mare, așa cum evidențiază și autorul studiului.

Astfel varietatea bunurilor de patrimoniu tehnic și industrial este foarte mare, iar *Lista Monumentelor Istorice* realizată în anul 2015 include doar o mică parte din acestea.

În cartograma reprezentată la figura nr. 5, este prezentată situația fiecărui județ în parte în funcție de numărul elementelor de patrimoniu industrial la nivelul anului 2015.

Se poate constata o concentrare a obiectivelor industriale de patrimoniu pe axele Nord-Sud, Est-Vest și mai ales în zona de intersecție a acestora, în centrul României.

Zonele de Nord-Vest și Est, Sud-Est conțin un număr mult mai redus de obiective industriale în comparație cu celelalte zone.

În comparație cu celelalte județe din Moldova, Suceava (și în mod particular zona de vest a acestuia, care a făcut parte din Bucovina), concentrează numărul cel mai mare de obiective preindustriale și industriale. În afara acestora, teritoriul mai păstrează un număr important de obiective care nu sunt clasate, dar care sunt reprezentative pentru trecutul industrial al acestei zone.

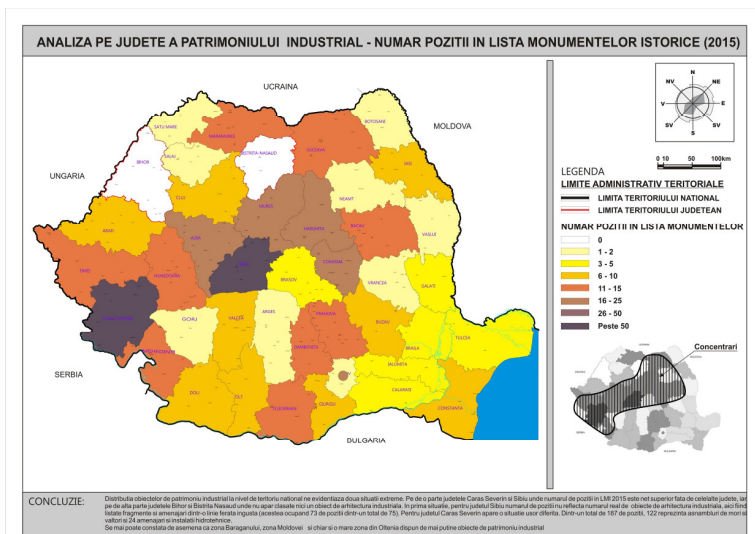

Fig. 5 - Analiza pe județe a patrimoniului industrial - numărul pozițiilor din Lista Monumentelor Istorice din 2015 (Autor: A. Cioangher)

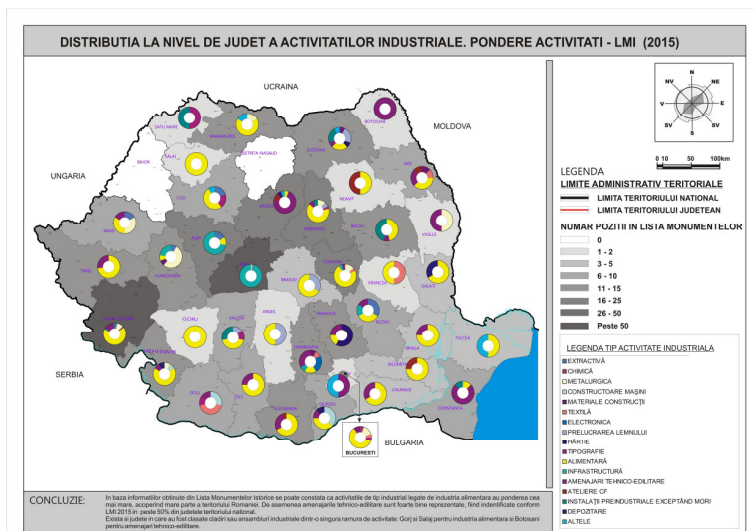

Fig. 6 - Distribuția la nivel de județ a activităților industriale. Ponderea acestora - Lista Monumentelor Istorice din 2015 (Autor: A. Cioangher)

În cartodiagrama reprezentată la figura nr. 6, se poate remarca faptul că industria alimentară (în care au fost incluse morile mecanizate și cele acționate de forța apei, fabricile de ulei, fabricile de băuturi alcoolice) este prezentă în majoritatea județelor. De asemenea, aceasta are în multe cazuri o pondere crescută, raportată la totalul activităților (incluse în Lista Monumentelor Istorice), dintr-un județ.

4.4. Conversia siturilor industriale la nivel național

4.4.1. Date generale

Procesul de reutilizare a unor foste fabrici, care și-au încetat activitatea este foarte vechi pe teritoriul României. Unul dintre cele mai reprezentative exemple este cel al fostei fabrici de pantofi „Herma” din Sibiu, care a fost construită în anul 1921, fiind însă închisă la sfârșitul anilor `30 ai secolului XX.

În anul 1941, aceasta a fost transformată în cămin de băieți și cantină, iar începând cu anul 1948, aceasta a devenit instituție de învățământ (școală profesională de ucenici a Uzinei Independența, astăzi Grupul Școlar Independența).

În ceea ce privește exemplele mai recente, până în acest moment au fost identificate la nivelul întregului teritoriu național (printr-o cercetare care nu-și propune să fie exhaustivă), un număr total de 18 foste unități productive care au fost reconvertite, în alte activități. Acest lucru, atestă faptul că tendințele de reutilizare ale fostelor spații industriale din Europa de Vest, încep să se extindă și în această zonă. De asemenea, nevoia de spații alternative pentru petrecerea timpului liber începe să fie vizibilă în marile orașe, odată cu transformarea și reutilizarea acestor spații.

4.4.2. Exemple de reconversii

Fabrica de șosete și tricotaje Apollo – Club Fabrica și Club B52

Fabrica de șosete și tricotaje Apollo a fost înființată de doctorul Ștefan Cerkez în anul 1898. În perioada comunistă a purtat denumirea de Întreprinderea de Ciorapi București. După anul 1989 această fabrică a fost privatizată, iar în anul 2004 aceasta a fost închisă.

Fig.7 - Club Fabrica și Club B52 (Sursa imaginii: A. Cioangher)

În anul 2007 într-una dintre clădiri a fost deschis Clubul Fabrica, urmând ca mai apoi a fie amenajate și alte spații, inclusiv spațiul exterior. În anul 2012, în urma amenajării mai multor spații a fost relocat pe acest amplasament și Clubul B52.

Ansamblul fostelor ateliere tipografice "Cartea Românească" din București - Metropolis Center

Tipografia Cartea Românească a fost dată în folosință în anul 1919.

Fig. 8 - Metropolis Center (Sursa imaginii: A. Cioangher)

În anul 1944 aceasta a fost reconstruită parțial după ce a suferit pagube însemnate în urma bombardamentelor.

În anul 2009, în urma unor investiții substanțiale aceasta a fost transformată în Hotelul Metropolis, schimbarea destinației inițiale realizându-se prin reconstrucție, extindere, păstrare a fațadei inițiale și a unui corp de clădire din vechiul ansamblu.

Începând cu anul 2013, acest spațiu a fost reamenajat, găzduind în prezent spații pentru birouri, spații rezidențiale, spații comerciale, dar și o parcare subterană.

Fosta vamă antrepozite (Bursa Mărfurilor) din București - The Ark

Acest ansamblu a fost construit în anul 1898, fiind dat în folosință parțial în anul 1899. Acesta a funcționat o îndelungată perioadă de timp ca bursă de mărfuri, iar în perioada comunistă a fost transformată în spațiu pentru producție.

Fig.9 - The Ark (Sursa imaginii: A. Cioangher)

După ce a fost abandonată mai mulți ani la rând, în intervalul 2004-2005 aceasta a fost reamenajată și extinsă, găzduind în prezent spații pentru birouri, expoziții, evenimente, târguri sau concerte.

Fabrica Hesper din București - Halele Carol – Club Expirat

Fostele Uzine Wolff, actuala fabrică Hesper, a fost construită în anul 1887 ca întreprindere metalurgică.

După anul 1948, aceasta va fi naționalizată purtând numele Uzinele Metalurgice ”Steaua Roșie”. Tot atunci i se schimbă și profilul productiv, activitatea fiindu-i reorientată către producția de instalații hidraulice.

Fig. 10 - Halele Carol (Sursa imaginii: A. Cioangher)

La inițiativa Eurodite și Zappelin, în cadrul unui proiect intitulat *Fabricile Creative Bucureștene*, acest spațiu a primit o noua utilizare.

Începând cu anul 2014, acest ansamblu este cunoscut și sub denumirea de *Halelor Carol*, găzduind activități culturale (hub artistic).

Turnul de apă din incinta fostei fabrici de țigarete din București - Integrat într-un complex comercial

Aceasta construcție care făcea parte din ansamblul fostei fabrici de țigarete, construită la sfârșitul secolului XIX, a fost integrat în proiectul de realizare a unui complex comercial.

Fig. 11 – Birouri, Orhideea (Sursa imaginii: A. Cioangher)

În prezent aici funcționează birourile acestui centru comercial.

Fosta fabrică de glucoză din București - Hotel Caro

Ansamblul, construit în perioada interbelică a fost orientat inițial către producția de alcool. După ce a fost naționalizată în perioada comunistă, producția a fost reorientată către fabricarea glucozei.

Fig. 12 - Hotel Caro (Sursa imaginii: A. Cioangher)

În anul 1994, aceasta a fost transformată în hotel, din ansamblul original păstrându-se doar fațada clădirii. Extinderea hotelului s-a realizat în mai multe etape, capacitatea acestuia crescând de la 12 camere în 1994, la 216 în prezent.

Odată cu această extindere s-a pierdut și identitatea locului, noul ansamblu reamintind de vechea funcțiune doar prin cărămida aparentă.

Fosta uzină Turbomecanica din București -Turbohalle

Una dintre halele întreprinderii Turbomecanica, a fost transformată în anul 2012, în cel mai mare spațiu fost industrial destinat evenimentelor culturale din București. Acest spațiu polivalent, care se întinde pe aproximativ 5000 mp, a găzduit atât concerte, cât și evenimente sau expoziții de artă contemporană.

Capacitatea acestui spațiu pentru organizarea unor concerte este de aproximativ 5000 de persoane.

Fosta poștăvărie Română din București - Turnul de apă și artă

Reamenajarea turnului din incinta fostei Poștăvăriei Române, a fost realizată la inițiativa asociației culturale "Make a Point", în anul 2013.

Fig. 13 - Turnul de apă și artă (Sursa imaginii: A. Cioangher)

Acesta a fost transformat în punct de belvedere și spațiu cultural. În cadrul acestui spațiu și într-o hală alăturată au fost organizate expoziții, proiecții de film, concerte, workshopuri și seminarii.

Fosta fabrică de mobilă Libertatea din Cluj - Liberty Technology Park

Această fabrică și-a început activitatea în anul 1870, ca producător de pianе vieneze. Începând cu anul 1949, după un proces de reorganizare, profilul fabricii se schimbă pentru producția de mobilă, devenind astfel unul dintre cele mai importante branduri ale Clujului.

Începând cu anul 2010, își încetează activitatea, iar din anul 2013 este transformată în parc tehnologic. Acest spațiu găzduiește o serie de firme din domeniile IT&C și R&D (cercetare și dezvoltare), care ocupă o suprafață totală de 13.412 m² de spații de birouri.

Fabrica de pensule din Cluj – Spațiu de Artă Contemporană

Fosta fabrică de pensule din Cluj Napoca a fost transformată în anul 2009 într-un spațiu de artă contemporană.

Amenajarea acestui spațiu s-a dorit a fi un răspuns la nevoia de spații de expunere și de creație pentru artiștii din Cluj Napoca. Acest spațiu găzduiește evenimentele și proiectele mai multor organizații culturale, fiind în același timp un sediu pentru manageri culturali și artiști independenți din acest oraș.

Uzinele „Electroputere” din Craiova - Electroputere Park

Electroputere Park este cel mai mare spațiu comercial amenajat într-o fostă hală industrială. Suprafața totală a spațiului reamenajat este de 71.000m².

Deschiderea acestui centru comercial a fost realizată în anul 2012.

Moara Răsărit din Oradea - Space For Art

Acest ansamblu a fost dat în folosință în anul 1857, fiind de-a lungul timpului unul dintre cei mai mari procesatori de cereale din zonă. Această moară făcea parte dintr-un complex care cuprindea și o fabrică de spirt, o fabrică de lapte și o fermă.

Moara a fost transformată într-un spațiu deschis evenimentelor culturale, în cadrul căruia se organizează: ateliere, galerii de artă, workshopuri, concerte, expoziții, proiecții de filme, dar și prezentări de modă.

Fostă fabrică de confecții din Oradea - Hotel Caro Boutique

În cadrul unei foste fabrici de confecții, dată în folosință în anul 1990, a fost amenajat recent un hotel. Transformarea acestui spațiu a fost realizată începând cu anul 2011, iar darea în folosință a acestuia a fost realizată în anul 2014.

Clădirea principală a întreprinderii de reparații auto din Suceava – Policlinica Bethesda

Un alt exemplu de conversie a unui fost spațiu industrial este transformarea clădirii principale a întreprinderii de reparații auto din municipiul Suceava, în policlinică.

Turnul IFA (furnal) din Suceava - Iulius Mall

În incinta fostei *Întreprinderi de Fibre Artificiale* a fost realizat în intervalul 2006-2008 complexul comercial Iulius Mall. Din vechiul ansamblu al fabricii de fibre, construit în anul 1984, au fost păstrate turnul de dispersie a gazelor și un furnal.

Turnul acestui complex comercial este astăzi, datorită înălțimii, unul dintre cele mai reprezentative repere urbane ale orașului.

Fig. 14 - Turnul IFA, Suceava (Sursa imaginii: M. Pilat)

Uzina de apă din Suceava - Centru de Cultură Urbană, Arhitectură și Peisaj

Această uzină a fost dată în folosință în anul 1912, asigurând la
acea dată aprovizionarea cu apă a întregului oraș.

Fig. 15 - Uzina de apă din Suceava (Sursa imaginii: A. Cioangher)

Aceasta a fost funcțională până în anul 1960, când datorită creșterii consumului de apă a fost înlocuită cu o altă stație mai modernă.

La inițiativa Ordinului Arhitecților din România, Filiala Nord-Est, acest spațiu a fost reamenajat și transformat în centru cultural și sediu al acestei filiale, în anul 2012.

Fabrica de cherestea din Sucevița - Complex Turistic

Într-o fostă fabrică de cherestea de lângă Sucevița, a fost amenajat un complex turistic. În interiorul halei de producție a fost amenajat un club de echitație destinat turiștilor.

Fosta berărie din Turda- Fabrica de Timp Liber

Fabrica de Bere Turda a fost construită la sfârșitul secolului al XIX-lea la confluența părții istorice a orașului cu zona industrială. După o lungă activitate de funcționare, această fabrică a fost închisă în anul 1992.

În anul 2004, aceasta a fost cumpărată de familia Rațiu în scopul de a-i reda prestigiul de odinioară.

În momentul de față, aici funcționează un Centru Cultural, care desfășoară activități pentru tineri (activități educative non-formale sau de formare) și activități anuale (Transilvania Fest, Let's Do It, România!, Crăciun pentru Copii, Vânătoarea de Ouă). De asemenea acest centru își propune să promoveze voluntariatul și implicarea tinerilor în viața comunității.

4.4.3. Analiza critică a conversiilor din România

Din exemplele detaliate anterior se poate constata faptul că procesul de conversie a unor foste spații industriale începe să fie din ce în ce mai prezent în cadrul intervențiilor realizate asupra fondului construit existent. Pe de altă parte, raportat la nivel național, numărul acestor intervenții este extrem de redus față de nevoile reale de reutilizare a acestor spații industriale abandonate. În același timp concentrarea lor în anumite județe reflectă impactul extrem scăzut pe care acest proces îl are asupra comunității, a investitorilor și a profesioniștilor.

În tabelul nr. 6, s-a realizat centralizarea acestor reconversii, evidențiindu-se funcțiunile inițiale și cele propuse, dar și gradul de preservare a fondului construit.

Tabelul 6 - Tabel centralizator al reconversiilor la nivel național

Nr .	Oraș	Denumirea inițială a fabricii / Activitatea inițială	Denumirea ulterioară / Activitatea ulterioară	Grad de preservare
1.	București	Uzina Turbomecanica / <i>Producția de echipamente aeronautice</i>	Turbohalle / <i>Culturală</i>	Păstrare integrală a halei
2.	București	Tipografia Cartea Românească / <i>Tipografie</i>	Metropolis Center / <i>Comerț, birouri, locuire</i>	Păstrarea unui corp de clădire și a fațadei corpului principal
3.	București	Vama antrepozite (Bursa Mărfurilor) / <i>Vamă antrepozite și producție</i>	The Ark / <i>Culturală</i>	Păstrarea integrală a corpului principal
4.	București	Fabrica de glucoză / <i>Producție de alcool, apoi fabrică de glucoză</i>	Hotel Caro / <i>Hotel</i>	Parțial, fațada principală
5.	București	Postăvăria Română / <i>Producție de țesături</i>	Turnul de apă și artă / <i>Culturală</i>	Păstrarea integrală a turnului
6.	București	Fabrica Mecanică Fină / <i>Prelucrări mecanice</i>	Expo Obor / <i>Comerț, birouri</i>	Păstrarea și reamenajarea halelor
7.	București	Fabrica de țigarete / <i>Producție țigări</i>	Brico Depot / <i>Comerț</i>	Păstrarea și reamenajarea turnului de apă

Nr .	Oraș	Denumirea inițială a fabricii / Activitatea inițială	Denumirea ulterioară / Activitatea ulterioară	Grad de preservare
8.	București	Uzine Wolff, Uzinele Metalurgice Steaua Roșie, Fabrica Hesper / <i>Producție piese metalice Producție sisteme hidraulice</i>	Halelor Carol / Culturală	Păstrarea integrală a construcțiilor
9.	Cluj-Napoca	Fabrica de mobilă Libertatea / <i>Producție de mobilă</i>	Liberty Technology Park / Parc tehnologic	Păstrarea și reamenajarea spațiilor
10.	Cluj-Napoca	Fabrica de pensule / <i>Producție de perii și pensule</i>	Fabrica de pensule / Culturală	Păstrarea și reamenajarea spațiilor
11.	Craiova	Întreprinderea Electroputere / <i>Producție de locomotive</i>	Electroputere Park / Comerț	Păstrarea și reamenajarea spațiilor
12.	Oradea	Moara Răsărit / <i>Prelucrare cereale</i>	Space For Art / Culturală	Păstrarea și reamenajarea spațiilor
13.	Oradea	Fabrica de confecții / <i>Confecții</i>	Hotel Caro Boutique / Hotel	Păstrarea și reamenajarea spațiilor
14.	Suceava	Uzina de apă / <i>Distribuție apă potabilă</i>	Uzina de apă / Culturală	Păstrarea și reamenajarea spațiilor
15.	Suceava	Întreprinderea de reparații auto / <i>Mecanică</i>	Policlinica Bethesda / Sănătate	Păstrarea și reamenajarea spațiilor

Nr .	Oraș	Denumirea inițială a fabricii / Activitatea inițială	Denumirea ulterioară / Activitatea ulterioară	Grad de preservare
16.	Suceava	Întreprinderea de Fibre Artificiale / Producție fibre sintetice	Iulius Mall / Comerț	Reconstrucție și păstrarea a două turnuri reper
17.	Sucevița	Fabrica de cherestea / Prelucrarea primară a lemnului	Complexul Turistic Forest Ecvestru / Hotel, pensiune	Reconstrucție și păstrarea halei de producție
18.	Turda	Fabrica de Bere Turda / Producție bere	Fabrica de Timp Liber / Culturală	Păstrarea și reamenajarea spațiilor

(Autor: A. Cioanșher)

Din exemplele amintite anterior se remarcă faptul că tendință de reutilizare ale acestor spații industriale sunt orientate în special către activitățile cu caracter cultural (8 din cele 18 exemple s-au orientat către această direcție).

Reutilizarea pentru comerț / servicii sau activități hoteliere a acestor spații este și ea extrem de reprezentativă (5 către comerț / birouri și 3 către activități hoteliere, dintr-un total de 18).

În ceea ce privește numărul acestora, se poate constata faptul că în Municipiul București au fost identificate cele mai multe spații reutilizate (un total de 8). Pe următoarea poziție se află județul Suceava cu 4 spații, urmat de județul Cluj cu 3 spații și de județul Bihor cu 2 astfel de spații.

Gradul de intervenție asupra fondului construit diferă extrem de mult de la un caz la altul. Astfel, intervențiile de conversie a clădirilor care găzduiesc funcțiuni cu caracter cultural, se limitează în general la spațiile interioare. De cele mai multe ori, lipsa fondurilor nu permite investiții majore de renovare și reamenajare.

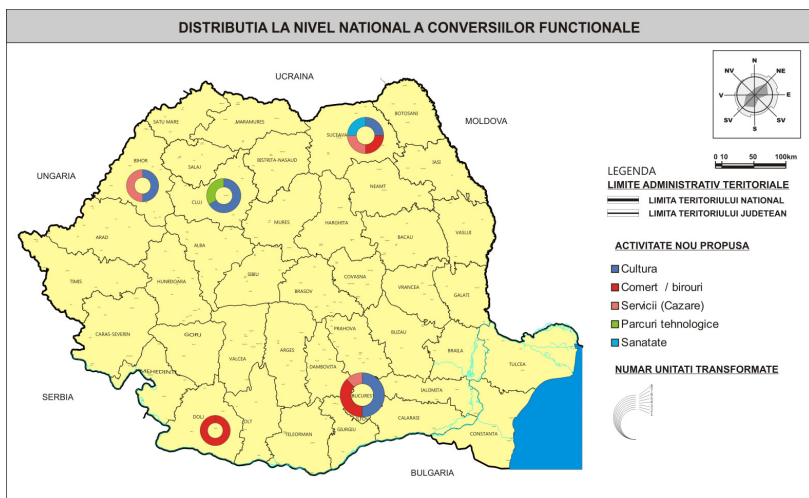

Fig. 16 - Distribuția la nivel național a conversiilor funcționale (Autor: A. Cioangher)

În contrast cu această categorie, construcțiile care primesc funcțiuni comerciale, servicii sau birouri sunt supuse unor intervenții mult mai radicale. Existența unor fonduri de investiție private, dar și interesul economic crescut, contribuie la dezvoltarea unor astfel de operațiuni.

În cele mai multe situații, se constată chiar un exces al intervențiilor, operațiunea de conversie, transformându-se treptat într-una de remodelare a întregii volumetrii. Rezultatele acestui proces sunt, în mod inevitabil, pierderea identității spațiilor și unor mărturii ale trecutului.

În linii mari, procesul de conversie a spațiilor industriale din România are două forme de manifestare:

- în cazul activităților cu caracter cultural, investițiile sunt limitate de lipsa fondurilor și din acest motiv gradul de preservare este mult mai crescut;
- în cazul activităților cu miză economică, investițiile sunt mult mai importante, însă gradul de preservare este mult mai scăzut.

Putem concluziona astfel, că acest proces nu este unul în acord cu tendințele generale din Europa de Vest, factorul economic și lipsa unui cadru legislativ puternic contribuind la această stare de fapt. Puținele exemple de intervenții coerente, au din nefericire un impact extrem de scăzut asupra comunității, a investitorilor și chiar a profesioniștilor.

4.5. Situația la nivelul județului Suceava

La nivelul județului Suceava, din totalul de 518 poziții înscrise în *Lista Monumentelor Istorice*, 124 sunt monumente arheologice, 354 sunt monumente de arhitectură, 10 sunt monumente de for public și 30 sunt monumente memoriale și funerare. Din cele 354 monumente de arhitectură doar 13 sunt monumente de arhitectură industrială sau preindustrială (adică aproximativ 3,7%). Toate aceste monumente de arhitectură industrială sunt incluse în categoria celor de interes local (grupa valorică "B").

În ceea ce privește reconversia spațiilor industriale, asupra cărora s-au impus măsuri de protecție, doar Uzina de Apă din municipiul Suceava a primit o nouă destinație, procedura de clasare realizându-se concomitent cu lucrările de reamenajare. Două dintre cele 4 ansamblurile asupra cărora s-a realizat o conversie parțială sau totală au fost realizate în perioada postbelică.

O altă particularitate a acestor reconversii din acest județ este diversitatea de funcțiuni propuse, fiecare dintre cele patru exemple primind o destinație diferită.

4.6. Concluzii

Dezvoltarea pe teritoriul României a unui cadru legislativ și instituțional specific, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, atestă faptul că preocupările privind protecția monumentelor istorice sunt foarte vechi și că, acestea au fost determinate în mare măsură de necesitățile poporului român de a se raporta la valorile trecutului. De asemenea crearea unui cadru politic propice dezvoltării în ansamblu a țării, a determinat o deschidere și o adaptare la tendințele generale privind protecția monumentelor istorice, care au avut loc în Europa de Vest.

Eforturile generale de clasare și preservare a monumentelor istorice, desfășurate de-a lungul timpului, au permis salvarea și valorificarea unui număr foarte mare de obiecte de patrimoniu, însă datorită unor decizii politice și a unor scăpări din cadrul legislativ (apărute în perioada comunistă și postcomunistă), acestea au fost periclitate.

În ceea ce privește cadrul legislativ și instituțional actual, se poate observa faptul că încă există scăpări și că, importante elemente de patrimoniu arhitectural (inclusiv industrial) nu au fost încă clasate deși sunt reprezentative pentru istoria și arhitectura țării.

Analiza realizată la nivel național, bazată în mare măsura pe datele oficiale (cele două liste ale monumentelor istorice din 2004, respectiv 2015) și pe rezultatele studiului lui Volker Wollmann, evidențiază foarte clar faptul că teritoriul României, (chiar și cu aceste scăpări din cadrul legislativ), beneficiază de bogate mărturii ale trecutului preindustrial și industrial și că acestea, indiferent dacă sunt de interes local sau național/internațional, merită a fi prezervate și valorificate printr-o strategie unitară.

Se mai remarcă de asemenea faptul că dezvoltarea celor mai multe dintre aceste obiective a fost strâns legată de nevoile oamenilor (cum este cazul morilor), de accesibilitatea față de mijloacele de transport și de resursele locale. Astfel, generalizând, putem identifica o serie de concentrări de activități în anumite zone în funcție de specificul și de resursele locale. În zona intracarpatică s-au dezvoltat activități legate de minerit și industria metalurgică, iar în zona intracarpatică cele legate de agricultură și exploatarea acesteia.

Dezvoltarea industrială bazată pe transportul materiilor prime de la distanțe mari și foarte mari, practică în perioada postbelică, nu a fost specifică dezvoltării firești a industriei de pe teritoriul României. În acest sens stau măturie unitățile industriale realizate în zonele cu tradiție sau în centrele urbane apropiate de aceste resurse.

Necesitatea extinderii studiilor de specialitate privind identificarea și clasarea unor noi obiective de patrimoniu industrial, devine tot mai pregnantă având în vedere ritmul în care acestea încep să fie demolate. Mai îngrijorător este faptul că multe dintre cele care dispar au fost clasate și ar fi trebuit ocrotite de rigorile legii.

În ceea ce privește tendințele generale de conversie a siturilor industriale, practicate în ultima perioadă pe teritoriul României, se poate constata faptul că reutilizarea în scopuri culturale este opțiunea predilectă. Acest lucru atestă faptul că majoritatea orașelor, unde au fost implementate astfel de proiecte, duc lipsa acută de spații cu caracter public, care să găzduiască activități de tip cultural. De asemenea se poate observa că există o lipsă de spații alternative, dedicate artiștilor în care aceștia să se poată manifesta.

O particularitate a construcțiilor care găzduiesc activități culturale, este orientarea acțiunilor către tineri și artiștii, dar și către implicarea acestora în viața culturală.

Valorificarea prin reutilizare în scopuri comerciale / birouri, este o altă tendință de transformare a acestor spații. Astfel de investiții, conduc de cele mai multe ori la dispariția unor importante părți din ansamblu original, datorită incapacității acestor spații de a fi adaptate la noile cerințe.

Se poate consta de asemenea faptul că aceste reconversii, indiferent către ce direcție sunt orientate, nu țin neapărat cont de vechimea construcțiilor, transformarea și reutilizarea realizându-se atât în clădirile de sfârșit de secol XIX, cât și în cele contemporane.

Există în schimb proiecte de conversie care sunt dedicate totuși salvării patrimoniului arhitectural și păstrării identității spațiului. Un astfel de exemplu (ca multe altele din țară) este cel al Uzinei de Apa din Suceava, care a primit o nouă funcțiune după ce a stat neutilizată mai bine de 50 de ani.

De altfel, Județul Suceava este bine reprezentat în raport cu procesele de conversie ale unor spații industriale. Cu toate acestea majoritatea acestor reconversii nu sunt exemple reprezentative, atât prin funcțiunea propusă, cât și prin calitatea intervenției. În cadrul acestui județ există o serie de spații industriale reprezentative care nu sunt utilizate și care pot găzdui activități importante. Din nefericire, lipsa unor măsuri de protecție a lor, pune în pericol integritatea fizică și caracterul identitar al acestor spații.

Capitolul 5

BUCOVINA. DEZVOLTARE INDUSTRIALĂ ÎN CONTEXT TERITORIAL

5.1. Dezvoltarea activităților de tip industrial pe teritoriul Bucovinei

5.1.1. Context istoric general

În urma războiului ruso-turc din 1768-1774 prin care Rusia a obținut dreptul de a interveni pentru protecția Țărilor Române și în urma împărțirii teritoriului Poloniei între cele trei țări limitrofe (Rusia, Prusia și Austria, printr-un act emis la 5 august 1772), Imperiul Habsburgic a obținut stăpânirea asupra Galiției, Pocuției și a Lodomeriei.

În acest context, Imperiul Austriac a exercitat o serie de presiuni asupra Imperiului Otoman, pentru a obține anexarea părții de Nord a Moldovei, în scopul declarat al facilitării legăturii directe dintre Transilvania și Galiția.

Teritoriul pe care îl cunoaștem astăzi ca regiunea istorică Bucovina, « *Țara de Sus a Moldovei* », așa cum o descrie istoricul Ion Nistor, a fost anexat de către *Imperiul Habsburgic* în anul 1774 (oficial în anul 1775). Acest imperiu a avut sub stăpânire acest teritoriu până în anul 1918, când datorită pierderii Primului Război Mondial, acesta a devenit parte integrantă a României. Administrarea integrală a Bucovinei de către Regatul României nu a durat decât până în anul 1940 când zona de nord a fost ocupată de “*Armata Roșie*”, fiind cedată URSS-ului în anul 1944. În prezent partea de nord a Bucovinei se află în componența Republicii Ucraina.

Până la momentul anexării de către Imperiul Habsburgic nu putem vorbi de o delimitare foarte clară a acestui teritoriu, acesta făcând parte din zona de nord a Principatului Moldovei.

Dacă la începutul ocupației, zona era denumită “*Moldova austriacă*”, purtând ulterior o serie de alte denumiri provizorii, toponimul Bucovina (*țara fașilor* - în slavonă) s-a impus și a fost utilizat oficial abia după anul 1786, când teritoriul a devenit parte integrantă a provinciei Galiția.

Sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, Bucovina a cunoscut trei etape principale de organizare:

- 1774 (oficial 1775) - 1786 – perioada administrației militare cu centrul la Cernăuți – conducerea fiind asigurată de un guvernator militar;
- 1786 – 1848 și 1850 – 1862 - perioada administrației civile, galițiene;
- 1862 - 1918 – Ducat cu statut de autonomie provincială - reprezentat de un guvernator cu titlu de Președinte al țării.⁶²

Toate aceste trei etape au contribuit la dezvoltarea unui sistem complex și modern de organizare instituțională, care în final a determinat o dezvoltare în ansamblu a întregului teritoriu.

Acest proces de reorganizare a fost susținut și de o politică de încurajare a imigrării și colonizării teritoriului (în special în perioada administrației galițiene), fapt determinant pentru stimularea dezvoltării economice a zonei.

Măsurile impuse de Imperiul Habsburgic, nu au fost în cele mai multe situații în avantajul populației autohtone. În urma unor procese de reorganizare a fondului funciar acestora li s-au diminuat suprafețele sau, de multe ori, au fost deposedați de terenurile pe care le dețineau.

În cartea sa, *“Din istoria Bucovinei”*, Mihai Iacobescu relatează faptul că cele mai importante pierderi le-au suferit schiturile și mănăstirile care aveau în posesie 267 de moșii (terenuri arabile, păduri, pășuni, râuri, iazuri, pivnițe, mori, etc.), care în urma unui proces de secularizare a averilor au pierdut aproape jumătate din suprafața întregului teritoriu al Bucovinei. Același proces de secularizare a adus Imperiului Habsburgic încă 38 de moșii, proprietate a mănăstirilor aflate dincolo de granițele Bucovinei (în 11 ținuturi din Moldova).

Este important de subliniat faptul că aceste măsuri de reorganizare a fondului funciar au stimulat totuși realizarea unor investiții în activitățile productive, de exploatare și de extracție ale resurselor subsolului.

Reglementarea situației cadastrale și realizarea în intervalul 1773-1850 a unor hărți detaliate ale teritoriului anexat, a permis Imperiului Austriac gestionarea resurselor locale.

La acest lucru s-a adăugat implementarea unui sistem eficient de impozitare a proprietăților și a bunurilor.

⁶² După Iacobescu, Mihai – *Din istoria Bucovinei*, Editura Academiei Române, București 1993, p. 115

În aceiași carte, Mihai Iacobescu demonstrează eficiența sistemului de impozitare impus de Imperiul Habsburgic. Dacă în anul 1774 (anul anexării Bucovinei la Imperiul Habsburgic), 52,7% dintre familii erau scutite de la plata taxelor, în numai 10 ani numărul celor care plăteau taxele depășea 93%.

Este lesne de înțeles faptul că aceste taxe colectate nu reflectau creșterea nivelului de trai al locuitorilor, însă au fost un mijloc important prin care s-a stimulat dezvoltarea zonei.

Un aspect important de remarcat este faptul că prima hartă detaliată a teritoriului Bucovinei a fost realizată încă din anul 1773. Acest lucru avea loc în contextul în care actul oficial de cesiune a teritoriului și delimitarea oficială prin borne a acestuia a avut loc abia în anul 1776.

Tot în anul 1773 a avut loc și o primă evaluare a resurselor locale pentru teritoriul ce urma să fie anexat. Acest lucru dovedește faptul că interesul Imperiului nu era doar acela al facilitării legăturilor între cele două regiuni pe care le avea în stăpânire, ci că urmărirea și exploatarea resurselor zonei. În acest sens istoricul Ion Nistor subliniază faptul că exista deja o legătură prin trecătoarea Korosmezo între Transilvania și Galiția (cu acces prin Maramureș) și că Imperiul Austriac prin reprezentantul său Împăratul Iosif al II-lea, care se afla într-o vizită în Transilvania în anul 1773, începuse deja să culegă o serie de informații utile despre acest teritoriu, prin reprezentantul său, comandantul Carol von Enzenberg.

Din perspectiva dezvoltării industriale a teritoriului trebuie să remarcăm faptul că Imperiul Habsburgic a avut un rol deosebit de important. La acest lucru a contribuit și procesul de imigrație, acest fenomen având în general consecințe pozitive asupra dezvoltării localităților din Bucovina. Aici trebuie să subliniem două aspecte importante:

- în primul rând acest proces a susținut dezvoltarea activităților economice, în aceste zone fiind atrași o serie de comercianți și meșteșugari cu experiență;

- în al doilea rând, pentru exploatarea resurselor locale și pentru utilizarea unor echipamente moderne pentru acea vreme era nevoie de oameni cu experiență.

Scara la care acest proces de imigrație și de colonizare a avut loc este totuși surprinzătoare. Evoluția populației orașului Cernăuți este poate cel mai grăitor exemplu în acest sens. În doar 83 de ani populația acestui oraș a crescut de la doar 2.280 în anul 1775 la 26.345 locuitori în anul 1857.

La fel de interesantă este și structura populației orașului Cernăuți (după etnii) în anul 1857.⁶³ La un număr total de 26.345 locuitori, populația de naționalitate română reprezenta doar 18,2%, în timp ce etnia germană reprezenta 29,0%, iar cea de etnie evreiască reprezenta 17,8%. Acest lucru reflectă foarte clar faptul că dezvoltarea economică a orașelor și în mod particular a Cernăuțiului s-a bazat în mare măsură pe această populație alogenă, care a venit aici cu resurse financiare și cu un nivel de calificare ridicat.

Dincolo de scara amplă la care s-a realizat această mișcarea a populației, nu trebuie să omitem faptul că datorită nivelului crescut de dezvoltare, Imperiul Habsburgic a beneficiat în cel mai scurt timp de cele mai noi și performante tehnologii ale epocii. Din rațiuni economice și mai ales de eficiență în exploatare, aceste tehnologii au ajuns să fie implementate în cel mai scurt timp și în Bucovina.

5.1.2. Organizarea administrativă a teritoriului de-a lungul timpului

În anul 1779 Carol von Enzenberg, al doilea guvernator al Bucovinei a împărțit teritoriul în cinci districte: Cernăuți, Suceava, Siret, Câmpulung Moldovenesc și Câmpulung Rusc, acestea fiind conduse fiecare de câte un director.⁶⁴

În anul 1783, organizarea administrativă a Bucovinei se va modifica, fiind înființate un număr de patru districte: Cernăuți, Vijnița, Siret și Suceava.

În anul 1868 (când Bucovina avea deja autonomie provincială) a avut loc o nouă organizare a teritoriului în 8 districte plus orașul Cernăuți, ca mai apoi în anul 1910 să fie înființate un număr de 10 districte. Aceste districte au fost: Cernăuți, Câmpulung, Cozmeni, Gura Humorului, Rădăuți, Siret, Storojineț, Suceava, Vășcăuți, Vijnița. Acestor districte li s-a adăugat apoi Zastavna.⁶⁵

După realizarea Unirii cu România de la 1 decembrie 1918, administrarea teritoriului a fost trecută sub controlul Guvernului României,

⁶³ Prelucrări de date după Iacobescu, Mihai – *Din istoria Bucovinei*, Editura Academiei Române, București 1993, p. 126

⁶⁴ Satco, Emil, Pînzar, Ioan – *Prefectura. repere istorice locale*, Editura Junimea, Iași, 1995, p.32

⁶⁵ Idem, p.42

iar conducerea Bucovinei era asigurată de doi miniștri: unul la București și celălalt la Cernăuți.

Începând cu anul 1925 în baza *Legii nr. 95 / 1925 - pentru unificarea administrativă a României*, organizarea administrativă a teritoriului Bucovinei se va modifica esențial. Apar astfel cinci județe în conformitate cu normele juridice ale României. Aceste județe au fost: Cernăuți, Storojineț, Rădăuți, Suceava și Câmpulung Moldovenesc.⁶⁶

Începând cu anul 1938 sub conducerea regelui Carol al II-lea, organizarea administrativ-teritorială a României se schimbă, apărând o nouă formă de organizare denumită *ținut*. S-au înființat astfel 20 de ținuturi la nivelul întregului teritoriu național. Dintre acestea ținutul Suceava a înglobat atât teritoriul Bucovinei istorice cât și județul Dorohoi și zona Herța.⁶⁷ Deși se numea *Ținutul Suceava*, centrul administrativ al teritoriului era localizat la Cernăuți.

Începând cu anul 1940 sub conducerea guvernului generalului Ion Antonescu, ținuturile au fost reorganizate în *provincii*, acestea fiind conduse de către un guvernator.

Tot în același an, în urma ultimatumului dat de Rusia, acest teritoriu avea să fie fragmentat în cele două subzone. Partea de nord a intrat în componența Uniunii Sovietice, iar începând cu anul 1990 a devenit parte a teritoriului Ucrainei.

5.1.3. Resursele locale ale teritoriului Bucovinei și dezvoltarea industriei

Dezvoltare industriei din Bucovina a fost strâns legată de bogatele resurse locale (materiale și umane).

Până în anul 1774 (momentul anexării Bucovinei la imperiul Habsburgic) nu putem vorbi de activități importante de exploatare a resurselor locale. Acest lucru este explicabil datorită perioadei de instabilitate prin care a trecut acest teritoriu și datorită numeroaselor incursiuni ale tătarilor. După acest moment însă, se poate constata o creștere din ce în ce mai semnificativă a activităților de exploatare a lemnului și a resurselor subsolului. Teritoriul anexat la Imperiul Habsburgic dispunea de vaste zone împădurite care conțineau un lemn de cea mai bună calitate. Nu

⁶⁶ Idem, p.58

⁶⁷ Satco, Emil, Pînzar, Ioan – *Prefectura. repere istorice locale*, Editura Junimea, Iași, 1995, p.106

de puține ori acest lemn a ajuns să fie trimis până în Austria, Turcia, Asia Mică, Rusia, Franța, Spania, etc.

Fondul silvic al Bucovinei avea în anul 1776 o pondere de peste 47% din totalul teritoriului și din acest motiv exploatarea lemnului a fost printre primele activități extinse la scară largă.

Generalul Spleny von Mihaldy ⁶⁸, în *Descrierea Districtului Bucovinean*, realizată în anul 1775, scria: "*Nenumăratele pâraie mici ce se prăvălesc din munții înalți nu vor fi numite aici, dar se va aminti că pot fi folosite pentru tot felul de fabrici de lemn și pentru jgheaburi*". ⁶⁹ Dacă în anul 1786 existau doar 2 fierăstraie (acționate de forța apei), în anul 1898 numărul acestora a crescut la 140. Dintre acestea 109 erau acționate de forța apei și 31 acționate de forța aburului. ⁷⁰

Din cercetările de arhivă s-a constatat faptul că cele mai multe instalații erau localizate în localitățile: Frasin, Pojorâta, Molid, Stulpicani, Sadova, Vama, Păltionasa, Prisaca Dornei, Vatra Moldoviței, Putna, Vatra Dornei, zone bogate și astăzi în resurse forestiere.

În momentul de față, pe teritoriul României au mai putut fi identificate doar 4 clădiri care au adăpostit cândva vechile instalații de prelucrare a lemnului, iar dintre acestea doar într-una singură se mai desfășoară vechea activitate (la Putna).

Transportul lemnului prelucrat a impus utilizarea unor mijloace de deplasare eficiente. Având în vedere faptul că prima linie ferată construită pe teritoriul Bucovinei a fost dată integral în exploatare abia în anul 1869 și că aceasta oricum nu deservea zona bogată în resurse forestiere, (tranzitând teritoriul de la nord la sud, pe relația Liov – Cernăuți – Ițcani / Suceava), mijlocul cel mai eficient de transport al lemnului a rămas mult timp plutăritul.

Datorită faptului că lemnul constituia sursa cea mai accesibilă și extinsă la o scară foarte largă pe întreg teritoriul Bucovinei, este lesne de înțeles faptul că acesta a constituit principala sursă de dezvoltare a activității economice. Exploatarea lemnului nu se făcea doar pentru obținerea cherestelei, acesta constituia și principala sursă de energie pentru

⁶⁸ Generalul Spleny von Mihaldy - a fost primul guvernator al Bucovinei (în intervalul 1775-1778)

⁶⁹ Academia Română Filiala Iași - Centru de Studii "Bucovina" Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice si demografice*, Editura Academiei Române, București, 1998, p. 43

⁷⁰ Iacobescu, Mihai – *Din istoria Bucovinei*, Editura Academiei Române, București 1993, p. 227

funcționarea utilajelor industriale și de exploatare. Astfel, lemnul provenit din pădurile Bucovinei a fost folosit drept combustibil pentru instalațiile fabricilor de sticlă, a turnătoriilor de pe lângă exploatările miniere, dar și a instalațiilor care foloseau puterea aburului în procesul de producție.

Mihai Iacobescu relatează faptul că se iroseau cantități uriașe de lemn pentru obținerea potasei, spre exemplu și că numărul fabricilor de acest profil crescuse îngrijorător de mult.

În general exploatările de acest tip se făceau în zonele greu accesibile, acolo unde transportul buștenilor către punctul de prelucrare era foarte costisitor.

În mod similar se producea și cărbunele, care mai apoi era utilizat drept combustibil pentru acționarea utilajelor.

Dezvoltarea industriei forestiere moderne a avut loc abia spre sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, când se desfășoară o serie de lucrări de amenajare. Astfel, în intervalul 1886-1897 au avut loc amenajări ale unor râuri și ai unor afluenți ai acestora pentru plutărit, au loc modernizări ale drumurilor dar și extinderi ale liniilor ferate către aceste zone. Pentru exploatarea cât mai eficientă a resurselor zonei s-au realizat investiții importante în amenajarea unor drumuri, dar și a unor linii de cale ferată de exploatare în intervalul 1878-1914.⁷¹

Odată cu această activitate de exploatare a lemnului au apărut și alte întreprinderi cu activități conexe acestui domeniu. Au fost construite astfel, în anul 1895 o fabrică de talaj la Pojorâta, dar și câte o fabrică de distilare a lemnului la Putna și Moldovița, construite în anul 1897, prin intermediul cărora se producea alcool metilic și acid acetic.

Dincolo de scara foarte extinsă la care s-a realizat exploatarea lemnului din pădurile Bucovinei (în intervalul 1776-1848 suprafața totală scăzând cu aproximativ 30.000 ha adică cu 4,9%)⁷², trebuie să luăm în considerare faptul că *Imperiul Austriac* a impus încă din anul 1776 o *Ordonanță* de exploatare a pădurilor, urmată mai apoi în anul 1786 de unul dintre cele mai avansate *Coduri Silvice*. Prin aceste acte s-a urmărit o exploatare cât mai rațională cu puțință a fondului forestier, acest lucru implicând inclusiv operațiuni de curățare și reîmpădurire acolo unde se făcea exploatarea.

⁷¹ Ciobanu, Petre, Prelipcean, Reveca – *Cupca, un sat din Bucovina. Studiu Monografic 1429-1944*, Brașov, 1995, p. 204

⁷² Iacobescu, Mihai – *Din istoria Bucovinei*, Editura Academiei Române, București 1993, p. 22

În ceea ce privește exploatarea resurselor subsolului, Imperiul Habsburgic a întreprins ample operațiuni de explorare a acestora imediat după momentul anexării, identificând importante zăcăminte nemetalifere (sulf, sare), metale feroase, metale neferoase și roci utile.

În anul 1783 a început exploatarea minieră de la Iacobenii cu lucrători aduși special din Zips.⁷³ Tot atunci s-a construit aici și primul furnal.

Unul dintre cei mai importanți investitori, care a avut o intensă activitate în industria extractivă a fost Anton Manz. Acesta a preluat exploatarea de la Iacobenii în anul 1796, a dezvoltat activitatea și a extins afacerea în Cârlibaba, Fundul Moldovei, Pojorâta, Vatra Moldoviței, Eisenau, Rus, înființând totodată 5 colonii de peste 7000 de mineri. Mare parte dintre acești mineri erau aduși din diverse zone ale Imperiului Austriac, fiindu-le puse la dispoziție atât locuințe, cât și suprafețe de teren.

După anul 1800 s-au extins noi perimetre de exploatare, iar în anul 1850 la exploatarea de la Colaca Nouă a fost pusă în funcțiune prima mașină cu aburi.

Un alt important industriaș care a avut o intensă activitate în industria extractivă din Bucovina a fost Karl Kalita (nepot al lui Mantz). Aceștia doi și-au extins domeniile de activitate și în alte ramuri, inclusiv în industria prelucrătoare. S-au ocupă cu prelucrarea minereurilor obținute, ajungând să producă unelte de uz gospodăresc și alte tipuri de piese metalice care erau trimise până la Viena.

După anul 1827 aproape toată afacerea lui Anton Manz a fost preluată de un alt nepot al acestuia, Vincenz Manz care a realizat o serie de investiții importante, sporind capacitatea de producție.

De la Mihai Iacobescu aflăm că la început, transportul minereului de la punctul de exploatare către cel de prelucrare se făcea cu căruța sau cu sania, iar după anul 1800 au început să fie introduse primele vagoane.

Activitatea de extracție și-a atins eficiența maximă în jurul anului 1840, existând în total circa 100 de puncte de lucru (furnale de topit minereu, cuptoare de afânare a minereului de fier, ateliere de producție a uneltelor de uz gospodăresc, dar și lăcătușerii și potcovării).

După anul 1849 activitatea industriei extractive a decăzut într-un mod dramatic. Cele două mari complexe, Manz și Kalita, dar și cele ale altor industrii din Bucovina au intrat rând pe rând în faliment.

⁷³ Regiune din nord-estul Slovaciei actuale

Complexul Manz a fost preluat de către *Fondul Bisericesc* în urma unei licitații desfășurate în anul 1869. Aceștia din urmă, neputând face față concurenței altor fabrici care producea un fier de o calitate mult superioară, au oprit activitatea furnalelor de la Iacobeni și s-au reorientat spre exploatarea resurselor de mangan.

Activitatea a început în anul 1871 și s-a concentrat în două mari puncte de exploatare: "Terezia" (Vatra Dornei) și "Arșița" (Iacobeni). Această activitate s-a dezvoltat permanent până în preajma Primului Război Mondial, când multe dintre aceste exploatari au început să fie grav deteriorate.

Această stare de fapt a durat până în anul 1924 când a fost aprobată *Legea minelor*, act legislativ care a impulsionat activitatea minieră. Astfel, în anul 1930 a luat ființă grupul "*Manganul*" care a întreprins exploatare în zonele: Argeștrul, Dealul Rusului, Drâncani și Pietrele Arse. Începând cu anul 1937 activitatea s-a extins și la exploatarea Tolovanul (a se vedea fișa nr. 14 de la anexe), iar din 1938 la Oița.⁷⁴

Exploatarea resurselor de sare a fost un alt obiectiv de interes pentru Imperiul Habsburgic. Ca dovadă că în raportul scris de Generalul Spleny von Mihaldy, în anul 1775, acesta descrie resursele descoperite până la acel moment, astfel: "*Lângă orașul Vijița exista 3, în valea Solonița 1, apoi nu departe de mănăstirea Putna o fântână sărată. Aceste fântâni sunt, după probele făcute de mine, puternic sărate și dau în general speranțe că vor produce atâta sare câtă va fi aproximativ nevoie pentru consumul intern.*"⁷⁵

Dacă până la momentul anexării, aprovizionarea cu sare se putea face liber prin transportul acesteia din alte zone (în special de pe teritoriul Moldovei), imediat după acest moment, datorită tensiunilor din ce în ce mai crescute dintre Imperiul Austriac și Principatul Moldovei, aprovizionarea teritoriului Bucovinei a devenit o reală problemă. În acest context, exploatarea sării s-a limitat la utilizarea apei sărate de la Slatina Mare sau de la Lunca Pleșului, deși existau pâraie și fântâni cu apă sărată și în zonele Rădăuți-Solca, Storojineț sau Vijița.

⁷⁴ Pață, Gheorghe – *Ținutul Vatra Dornei. Studiu Monog rafic*, Editura Mușatinii, Suceava, 1993, p. 66

⁷⁵ Academia Română Filiala Iași - Centru de Studii "Bucovina" Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Editura Academiei Române, București, 1998, p. 51

Cererea din ce în ce mai crescută pentru acest produs (în special pentru crescătorii de animale) a impulsionat Imperiul Habsburgic la găsirea unor soluții de aprovizionare a zonei cu sare adusă din Transilvania, ocolind astfel importul din Moldova.

În anul 1790, în urma unor investigații realizate în zona Cacica s-au descoperit importante resurse de sare. Exploatarea propriu-zisă a început din anul 1791 aducându-se la suprafață atât bolovani de sare, cât și saramura rezultată din spălarea rocilor. Această saramură era apoi trimisă într-o instalație de evaporare, din acest proces rezultând o sare bună pentru consum.

Mihai Iacobescu ne relatează faptul că prin anul 1800 existau 8 cazane de evaporare, din care în 24 de ore rezultau circa 600 de bucăți de sare de aproximativ 10 kg pentru fiecare instalație.

În momentul de față s-a mai păstrat alături de gura de intrare în salină o singură instalație de evaporare (a se vedea prima imagine din fișa nr. 13 de la anexe).

În anul 1835, în contextul creșterii tot mai mari a cererii în raport cu cantitatea extrasă și a dezvoltării contrabandei cu sare adusă din Moldova, *Imperiul Habsburgic* a impus monopolul asupra tuturor resurselor de sare inclusiv asupra fântânilor cu apă sărată private.

Această stare de fapt a determinat creșterea tensiunii în rândul populației, abrogarea acestei măsuri fiind de altfel și una dintre principalele revendicări ale revoluționarilor de la 1848 din Bucovina.

Dezvoltarea industrială în centrele urbane

În raportul din anul 1775, privind *Descrierea Districtului Bucovinean*, Generalul Spleny von Mihaldy, descrie dezvoltarea activităților meșteșugărești astfel: "Acele orășele ca și, de altfel, toată țara duc o lipsă aproape totală de meseriași: chiar și cei mai necesari ca cizmari, croitori, fierari, rotari etc. fiind greu de găsit. Măcelăria și brutăria se practică după bunul plac al locuitorilor, de unde rezultă că în această țară se aude cu atât mai puțin de bresle ordonate."⁷⁶

În ceea ce privește activitățile industriale, același Spleny, remarcă într-un mod ironic, următorul fapt: "În țară fabricile nu sunt cunoscute nici

⁷⁶ Academia Română Filiala Iași - Centru de Studii "Bucovina" Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Editura Academiei Române, București, 1998, p. 53

*măcar cu numele. Numeroasele păduri, ape și produse prime ale țării rămân în starea lor inițială, naturală ”.*⁷⁷

Trebuie specificat faptul că acesta era punctul de vedere al unui general austriac, nou instalat în această zonă, care nu putea să redea într-un mod foarte obiectiv situația dezvoltării acestei zone, însă ne putem imagina că realitatea nu putea fi foarte departe de această descriere. În acest sens stau mărturie nivelul de dezvoltare al centrelor urbane, care concentrau mai mult activități comerciale zilnice și ocazionale (în cadrul târgurilor), acestea fiind susținute în general de armeni și evrei. Obiectele de uz gospodăresc erau fie produse în gospodăriile proprii, fie erau aduse din alte regiuni.

Din acest motiv, prin politica de imigrare, Imperiul Habsburgic a stimulat dezvoltarea acestor activități în special în centrele urbane. Cu timpul, însă, activitatea lor a început să fie extinsă și în anumite zone rurale.

În anul 1804, în urma unui decret al *Imperiului Habsburgic*, activitatea meșteșugarilor a fost reglementată prin organizarea acestora în bresle. Spre exemplu în Cernăuți au fost înființate un număr de 12 bresle, în interiorul cărora existau 45 de specializări. La nivelul anului 1851 în cadrul acestor bresle erau înregistrați un număr de 960 de meșteșugari.

În anul 1859 a fost emis un nou decret care interzicea libera practică a meșteșugarilor, aceștia fiind obligați să se grupeze în cadrul unor societăți de profil. În afara acestor societăți meșteșugărești existau și o serie de întreprinderi mari unde activau un număr important de angajați.

Activitățile productive s-au dezvoltat în general din resurse financiare proprii ale investitorilor, fără a beneficia de sprijin important din partea autorităților. În schimb, aceste autorități au creat cadrul de dezvoltare al acestor întreprinderi prin stimularea dezvoltării unor centre urbane.

Dezvoltarea industrială cea mai semnificativă a avut loc în Cernăuți și în zona imediat învecinată acestuia. Această dezvoltare a fost stimulată în mare măsură de prezența centrului administrativ, care a atras un număr mare de meșteșugari și de comercianți care au migrat din toate colțurile imperiului.

Astfel, în orașul Cernăuți și în zona adiacentă acestuia s-au concentrat cele mai importante activități productive de pe teritoriul Bucovinei, fiind localizate aici: industria prelucrării metalelor, industria constructoare de mașini, industria chimică, industria textilă, industria pielăriei, industria de prelucrare a lemnului, industria materialelor de construcții, industria alimentară și a băuturilor.

⁷⁷ Idem, p. 65

În multe situații activitatea desfășurată aici ajungea să acopere mai bine de jumătate din cantitatea totală produsă pe tot teritoriul Bucovinei.

În anul 1878 existau pe teritoriul Bucovinei 3 tipografii, numărul acestora crescând în jurul anului 1893 la 6, dintre care 4 erau localizate în Cernăuți. În anul 1903 numărul acestora a crescut la un total de 23, dintre care 10 erau localizate în Cernăuți.

În industria chimică existau la nivelul anului 1880 un număr de 2 fabrici de prelucrare a petrolului, dintre care una era localizată în Cernăuți. Numărul acestora a crescut în anul 1904 când se puteau identifica un număr de 4 unități, dintre care 2 erau localizate în Cernăuți, 1 la Boghizna și 1 la Jucica Veche.

La nivelul anului 1871 existau 15 fabrici de bere pe teritoriul Bucovinei dintre care cea mai mare și mai modernă era localizată în Cernăuți (aceasta asigurând peste jumătate din producția totală din acest teritoriu). Această fabrică a fost construită în proximitatea gării, în intervalul 1869-1871, la inițiativa “Societatea de bere” (o asociație a producătorilor de bere). Aceasta, pe lângă producția pentru consumul intern ajungea să producă bere și pentru export.

În anul 1898 funcționau în Cernăuți peste 20 de întreprinderi mecanizate (dotate cu echipamente acționate de forța aburului), dintre care cea mai importantă era fabrica de cherestea care dispunea de 372 de muncitori. La fel de importantă era și moara lui Șlossman unde lucrau 110 oameni și trei dintre fabricile de bere unde lucrau 158 de oameni.

După decăderea industriei extractive, în special cea a minereului de fier (din care se asigura și procesul de prelucrare prin atelierele locale ale lui Mantz și Kalita), industria metalurgică s-a concentrat în mare parte în jurul orașului Cernăuți. Aceasta nu avea o dezvoltare foarte importantă, producția limitându-se în general la obiecte de uz gospodăresc (unelte agricole, vase, cuie, sârmă, etc.). Tot în Cernăuți era concentrată și așa zisa industrie constructoare de mașini, care în realitate se limita la efectuarea unor reparații.

În paralel cu dezvoltarea industrială din Cernăuți au început să se concentreze activități productive și în alte zone ale Bucovinei.

În jurul anului 1940 existau pe teritoriul Bucovinei: trei fabrici de zahăr (Cernăuți, Suceava și Lujeni), șapte fabrici de bere și peste 60 de fabrici de spirt.

Cea mai mare și modernă fabrică de spirt era cea din Rădăuți, construită în 1789 inițial ca fabrică de bere. Acestea i-a fost extins domeniul de activitate prin construirea unor noi unități în anul 1824 pentru

producția de spirt și mai apoi în anul 1902 pentru producția de lichior și rom.⁷⁸

Pentru procesarea cerealelor au fost construite cinci mori sistematice: Cernăuți, Dornești (a se vedea fișa nr. 15 de la anexe), Gura Humorului, Tereblecea și Vășcăuți.

În afara de acestea, existau și o serie de alte mori țărănești care satisfăceau nevoile locale. Numărul total al acestor mori se situa la nivelul anului 1935 la 195 unități.

Dintr-o statistică realizată în anul 1935, situația industriei la nivel de teritoriu arată conform datelor prezentate în tabelul nr. 6.

Tabelul 6 - Număr unități industriale din Bucovina, anul 1935

Ramura Industrială	Nr. unități
Alimentară	325
Chimică	46
Confecții	177
Extractivă	2
Materiale de construcții	84
Metalurgică	23
Prelucrarea lemnului	186
Altele	3
Total	846

(Autor: A. Cioanher - Sursa datelor: Ciobanu, Petre, Prelipcean, Reveca – Cupca, un sat din Bucovina. Studiu Monografic 1429-1944, Brașov, 1995)

Din tabelul numărul 6 se poate observa faptul că industria alimentară ocupa aparent ponderea cea mai însemnată. Valoarea ridicată nu reflectă neapărat specificul industrial al Bucovinei, ci mai degrabă se explică prin faptul că în acest calcul intrau toate unitățile de producție inclusiv cele mici. Cum s-a arătat și mai devreme, la acel moment existau spre exemplu, un număr de 195 de mori care erau distribuite la nivelul întregului teritoriu. Dintre acestea doar cinci erau mari, asigurând o procesare semnificativă. Celelalte centre de producție pentru industria alimentară asigurau în general satisfacerea nevoilor locale.

Prelucrarea lemnului în schimb, continuă să fie una dintre activitățile de bază ale industriei din Bucovina. Dacă în anul 1898, așa cum

⁷⁸ Schipor, Gheorghe – *Întreprinderea metalurgică Rădăuți. Studiu monografic*, Editura Sygnus, Suceava, 2009, p.309-310

s-a evidențiat mai devreme, numărul unităților de prelucrare a lemnului era de 140, în anul 1935 numărul acestora a continuat să crească cu încă 46 de unități. La această stare de fapt trebuie să mai luăm în considerare două aspecte importante:

- capacitatea de producție a crescut prin mecanizarea acestora fabrici datorită progreselor tehnologice;
- iar construcția căilor ferate în zonele de extracție a stimulat creșterea producției.

O altă statistică realizată în anul 1935, la care s-au luat în considerare doar unitățile industriale mari, cu peste 20 de muncitori și cu o putere de peste 5CP, ne arată orașele și județele cele mai puternic industrializate pentru acea perioadă.

Tabelul 7 - Număr unități industriale mari (cu peste 20 de muncitori și o putere de peste 5 CP) din Bucovina, anul 1935

Județul	Total fabrici
Cernăuți	142
Câmpulung	45
Rădăuți	32
Storajineț	42
Suceava	14
Total	275

(Autor: A. Cioanher - Sursa datelor: Ciobanu, Petre, Prelipcean, Reveca – Cupca, un sat din Bucovina. Studiu Monografic 1429-1944, Brașov, 1995, p. 297)

Din această statistică se evidențiază faptul că orașul Cernăuți și aria imediat înconjurătoare erau puternic industrializate în comparație cu celelalte zone. Era în fapt o dezvoltare disproporțională, unitățile de producție din Cernăuți acoperind mai bine de jumătate din numărul total aflat pe teritoriul Bucovinei.

Județul Câmpulung, deși se afla pe locul al II-lea la numărul de unități industriale mari, avea o diversitate a activităților industriale destul de redusă. Activitățile predominante pentru această zonă erau prelucrarea lemnului și mineritul.

Județul Rădăuți deși ocupa locul al IV-lea la numărul de unități, totuși concentra o diversitate mult mai mare de activități în raport cu alte zone. În intervalul 1786-1941 puteam găsi aici următoarele tipuri de activități: fabrica de brânzeturi, fabrica de bere, fabrica de băuturi spirtoase, fabrici de unelte agricole, fabrica de trăsuri, fabrica de hârtie, fabrica de

săpun, lumânări și clei pentru lemn, abator, fabrici de cărămidă, mori, fabrica de chibrituri, fabrici de cherestea, fabrica de pensule, prima fabrică de mobilă din Bucovina (realizată în anul 1912), fabrici de baterii și lanterne, fabrica de gheață, fabrica de dulciuri, fabrici de nasturi și agrafe, fabrica de cartonaj, fabrica de lăzi pentru ambalaj, turnătorie, etc.

O situație cu totul surprinzătoare, dar și explicabilă într-o oarecare măsură este cea a orașului Suceava, care în acea perioadă se afla pe ultimul loc la numărul de unități industriale mari (având doar 14 astfel de fabrici). Suceava avea încă din cele mai vechi timpuri un puternic profil comercial datorită amplasării la intersecția unor rute comerciale importante, iar în intervalul 1774-1918, sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, acesta se găsea amplasat la granița cu Moldova. Chiar dacă a fost tratat în continuare ca al doilea oraș ca importanță din Bucovina, totuși nu i s-a accentuat profilul industrial. Cele mai importante unități industriale din zonă au fost: fabrica de mezeluri și bacon (construită în 1911), fabrica de zahăr Ițcani (funcțională între 1927-1948), fabrica de ulei Olivia” (construită la 1931), fabrica de rachiu și drojdie (construită la 1935) și fabrica de cuie de lemn.

5.1.4. Dezvoltarea infrastructurii de transport

Datorită nenumăratelor incursiuni ale tătarilor în aceste zone, investițiile în infrastructură nu au fost foarte importante. Au existat totuși câteva drumuri de acces, pe relațiile importante, care din motive economice și strategice au fost bine întreținute.

Generalul Spleny, descria astfel situația drumurilor: *”Înainte ca rușii și, în parte trupele noastre să fi intrat în cursul ultimului război în țară, drumurile erau atât de păcăginite încât călătorii se împotmoleau în orice moment în mlaștini, mai ales în lăuntrul pădurilor.”*⁷⁹

Investițiile în infrastructură au fost determinate de două argumente principale. În primul rând din motive strategice (militare), pentru a putea facilita accesul trupelor austriece în aceasta zonă, în caz de necesitate și pentru a asigura securitatea frontierelor. În al doilea rând din motive economice, pentru a înlesni deplasarea și accesul comercianților și a mărfurilor în zonă.

⁷⁹ Academia Română Filiala Iași - Centru de Studii "Bucovina" Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Editura Academiei Române, București, 1998, p. 75

În anul 1783, în contextul nevoii de aprovizionare a Bucovinei cu sare adusă din Ardeal, a început construcția drumului de la Storojineț (azi în Ucraina) către Transilvania. Acesta a fost realizat cu ajutorul armatei și al sătenilor, fiind finalizat în anul 1808. Acest drum a urmărit traseul următor: Storojineț (azi în Ucraina), Vicovu de Sus, Vicovu de Jos, Voitinell, Horodnic, Marginea, Solca, Cacica, Păltionasa, Vatra Dornei, Poiana Stampei, Pasul Tihuța.

Pentru exploatarea resurselor de lemn, unele dintre cele mai importante investiții pe care le-a realizat *Imperiul Austriac* au fost în drumurile de acces și în amenajările / regularizările cursurilor de apă.

Pentru a facilita exploatarea resurselor forestiere au fost amenajate o serie de cursuri de apă în scopul utilizării lor pentru transportul cu plutele. Cele mai importante investiții s-au îndreptat către amenajarea cursurilor râurilor: Bistrița, Ceremuș și Prut împreună cu afluenții acestora: Cârlibaba, Coșna, Deaca, Dorna, Teșna, Tibău, Negrișoara.

Dezvoltarea infrastructurii feroviare a debutat cu construcția liniei Liov-Cernăuți-Ițcani (Suceava), acest traseu fiind finalizat integral în anul 1869. Construcția acestei linii a fost realizată în două etape. În prima etapă, care s-a încheiat spre sfârșitul anului 1866, a fost finalizat tronsonul Liov-Cernăuți.

A doua etapă, care a legat orașele Cernăuți și Suceava prin gara Ițcani, a debutat spre mijlocul anului 1867, când aceeași firmă constructoare a primului tronson a câștigat licitația, finalizând lucrările în luna octombrie 1869. La vremea respectivă, orașul Suceava respectiv satul Ițcani în care a fost mai apoi amplasată gara, se aflau la granița Imperiului Habsburgic cu teritoriul României.

La numai două luni după inaugurarea tronsonului Cernăuți-Ițcani (Suceava) a fost inaugurat și tronsonul Suceava- Roman, traseu aflat pe teritoriul României.

Gara Ițcani, aflată la vremea respectivă pe teritoriul Imperiului Habsburgic a fost finalizată la doi ani după darea în exploatare a liniei Cernăuți-Suceava, iar cea de pe teritoriul României, care a fost amplasată la numai 2km față de cea austriacă, în satul Burdujeni, a fost finalizată abia în anul 1902. Până la construcția gării de la Burdujeni, pe teritoriul românesc funcționa o haltă, iar pentru operațiunile vamale statul român a închiriat o vreme o porțiune din gara Ițcani.

Având în vedere faptul că zona Sucevei era la vremea respectivă punct de trecere a frontierei, atât imperiul Habsburgic, cât și Regatul României s-au străduit să realizeze gări cât mai reprezentative, demnă de o poartă de intrare pentru cele două teritorii.

Un lucru interesant de remarcat este faptul că traseul liniei de cale ferată, finalizate în anul 1869, din rațiuni de economie de bani a ocolit orașele Siret și Rădăuți, periclitând astfel dezvoltarea economică a acestora.

Realizarea acestui tronson de cale ferată a fost un factor determinant pentru dezvoltarea industriei datorită facilitării transportului de mărfuri. Dacă luăm ca exemplu doar orașele Cernăuți și Suceava, vom constata că prezența liniei de cale ferată în oraș a fost un factor determinant pentru localizarea ansamblurilor industriale. Atât în Cernăuți cât și în Suceava zona industrială s-a dezvoltat, așa cum era și firesc, în proximitatea garilor și a liniei ferate.

Extinderea căii ferate către zonele bogate în resurse minerale și forestiere s-a realizat în intervalul 1878-1914, interesul principal fiind acela de a facilita transportul de mărfuri. Astfel, la 1 mai 1888 s-a inaugurat traseul de cale ferată Hatna (Dărmănești)-Cacica-Gura Humorului-Câmpulung Moldovenesc,⁸⁰ traseu care asigura legătura dintre linia principală și zona montană. Traseul a fost mai apoi continuat până la Vatra Dornei, acesta fiind dat în folosință în luna octombrie a anului 1902.

Traseul, deși nu era foarte lung (de doar 37 de km) a străbătut o zonă cu teren accidentat și din acest motiv realizarea sa a fost întârziată. În zona Mestecăniș spre exemplu, a fost nevoie de străpungerea cu un tunel a masivului, iar realizarea acestuia a durat aproximativ 4 ani (1897-1901).

Acest traseu principal de cale ferată a fost ramificat cu alte legături, în general pentru exploatarea cât mai eficientă a resurselor zonei.

La inițiativa *Fondului Bisericesc*, linia de cale ferată Dărmănești-Câmpulung Moldovenesc a fost ramificată pe traseul Frasin-Stulpicani, lucrările fiind realizate în intervalul 1898-1900. Cam în aceeași perioadă a fost realizată și continuarea acestui traseu pe tronsonul Stulpicani-Ostra, tronson care a fost finalizat în anul 1902.

Această linie de cale ferată a fost completată cu o serie de alte linii de exploatare, în zonele: valea Braniștei, Brăteasa, Tarnița, în lungul pâraului Botușanu, al pâraului Muncel, dar și pe valea Geminii.

Exploatarea acestor linii secundare a durat până în anul 1964 când au fost desființate, fiind înlocuite de drumul Frasin-Tarnița.

Tot din același traseu către Vatra Dornei s-a mai realizat o ramificație în dreptul localității Pojorâta, către Fundul Moldovei, a cărei

⁸⁰ Diacon, Vasile – *Vechi așezări pe Suha Bucovineană Pagini Monografice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1989, p. 128

construcție s-a finalizat în anul 1902. Scopul a fost același, de a extrage într-un mod cât mai eficient resursele forestiere și de minereu ale zonei.

Realizarea legăturii de cale ferată cu orașul Rădăuți, din linia principală a fost realizată abia în anul 1889 (la 30 de ani de la darea în exploatare a relației Cernăuți-Suceava), ramificația realizându-se prin dreptul localității Dornești. Acest traseu a fost mai apoi continuat până în localitatea Brodina, iar în zona Gura Putnei a mai fost realizată o ramificație până la Putna. Această linie a fost dată în exploatare în anul 1898.

Traseul de la Putna a fost intens utilizat pentru transportul lemnului și al altor produse realizate în fabricile din zonă.

În scopul exploatării cât mai eficiente a masei lemnoase, *Fondul Bisericesc* a finanțat amenajarea a două trasee de cale ferată îngustă, care s-au dezvoltat pe valea superioară a râului Putna (una în lungul pârâului Putnișoara în lungime de 9,5 km și alta în lungul pârâului Putna în lungime de 10 km). Ambele linii aveau legătură directă cu Fabrica de cherestea aflată în proprietatea aceluiași *Fond Bisericesc*.

Realizarea legăturii feroviare dintre Transilvania și Bucovina a fost un deziderat greu de atins. Deși planurile pentru construirea traseului Ilva Mică (Transilvania)-Vatra Dornei (Bucovina) erau realizate încă din anul 1898, de către inginerii austrieci, execuția acestui traseu a fost amânată de mai multe ori. Motivul cel mai probabil a fost costul foarte ridicat și dificultățile tehnice pe care le impunea acest traseu datorită terenului accidentat. Din acest motiv, realizarea acestor lucrări a debutat abia în anul 1924 (când teritoriul Bucovinei era deja parte integrantă a României Mari), fiind finalizate în anul 1938 după o întrerupere de 5 ani în intervalul 1929-1934.

5.1.5. Impactul teritorial al dezvoltării infrastructurii de transport

Extinderea și modernizarea infrastructurii de transport au fost dictate de nevoile de dezvoltare ale acestui teritoriu, pentru a susține astfel creșterea economică.

Deși a beneficiat de o importantă rețea de drumuri, care asigura accesul către toate localitățile acestui teritoriu, datorită nivelului redus al dezvoltării economice, starea acestora era destul de precară. Mihai Iacobescu, relatează faptul că de multe ori starea vremii influența în mod negativ parcurgerea acestora, iar lipsa podurilor cauza întârzieri foarte mari de deplasare.

După anexarea acestui teritoriu la *Imperiul Habsburgic*, interesul autorităților a fost acela de a îmbunătăți calitatea infrastructurii, în primul

rând din rațiuni economice. Astfel, o serie de drumuri importante care asigurau accesul la resursele locale, au fost modernizate și extinse. Concomitent cu acest proces, a fost realizată și modernizarea drumurilor care asigurau accesul către principalele localități, pentru a facilita schimbul comercial și dezvoltarea activităților manufacturiere.

Din aceleași rațiuni economice, au fost realizate și lucrările de amenajarea a principalelor cursuri de apă (așa cum s-a amintit și mai devreme). Trebuie subliniat faptul, că au avut prioritate acele cursuri de apă pe care se putea asigura transportul lemnului (prin plutărit). Adiacent acestora au mai fost realizate și o serie de alte lucrări de îndiguire și deviere a cursurilor de apă în special pentru modernizarea unor drumuri de acces. Astfel de lucrări s-au realizat pe cursurile Râurilor Moldova și Suceava.

Pentru dezvoltarea infrastructurii feroviare, se remarcă faptul că Bucovina a fost unul dintre teritoriile privilegiate în acest sens. Prima linie de cale ferată a pătruns și s-a extins în acest teritoriu la doar 36 de ani după inaugurarea primei infrastructuri feroviare din lume (Liverpool - Manchester, dată în exploatare în 1830) și la 12 ani după inaugurarea primei linii de cale ferată de pe teritoriul actual al României.

Dezvoltarea infrastructurii feroviare în acest teritoriu s-a realizat inițial pe direcția nord-vest, sud-est. A fost astfel, o dezvoltare dinspre imperiul Habsburgic către Principatele Române, care asigura o posibilă rută de transport a bunurilor, dar și un acces mai facil al trupelor în caz de necesitate.

Următoarea etapă a acestei dezvoltări s-a realizat către zona montană pe două direcții principale: Câmpulung Moldovenesc și Berhomet (azi în Ucraina). În aceste cazuri, rațiunile de extindere a acestor trasee au fost acelea de a facilita exploatarea resurselor de lemn și minereu. Dezvoltarea infrastructurii către aceste zone a continuat până în anul 1914, fiind realizate atât linii de cale ferată cu ecartament normal cât și de exploatare, cu ecartament îngust.

În intervalul 1951-1964, a fost realizat un nou traseu de cale ferată pe relația Suceava-Gura Humorului, traseu care este utilizat în prezent pentru legătura cu Vatra Dornei.

Un moment extrem de important în dezvoltarea sistemului de transport al Bucovinei a fost realizarea în intervalul 1930-1936 a aeroportului de la Cernăuți. Acest aeroport a fost construit de către autoritățile române, recunoscând astfel rolul important al acestui centru urban în cadrul rețelei de localități a României.

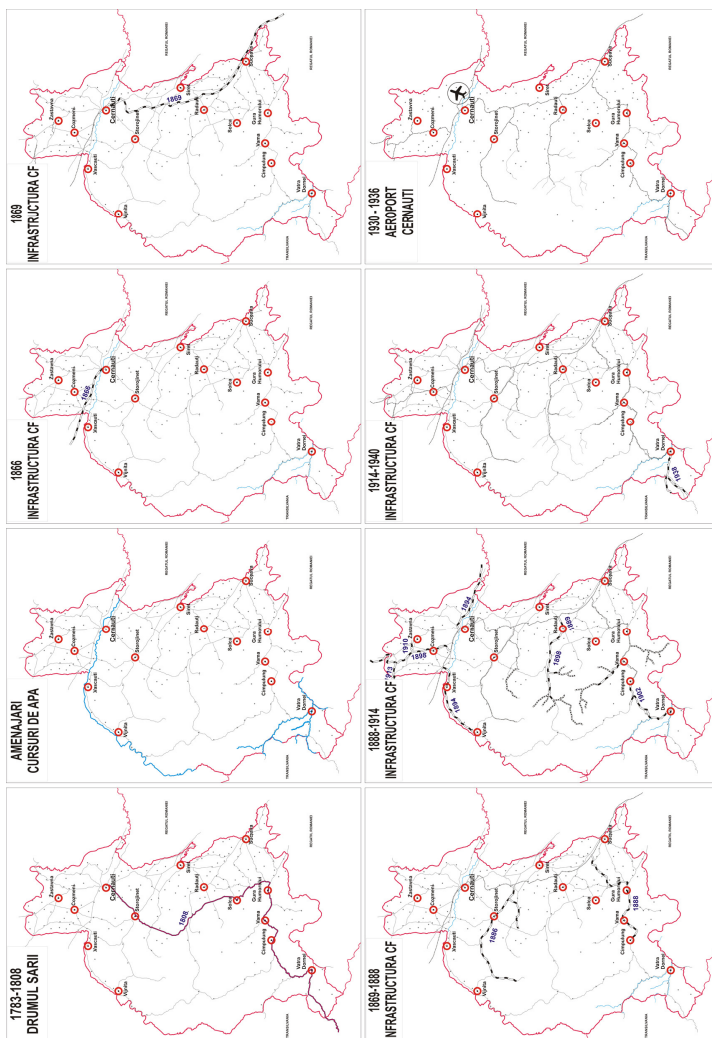

Fig. 17 - Dezvoltarea infrastructurii de transport 1774-1940 (Autor: A. Cioanher)

După anul 1894, s-a realizat dezvoltarea infrastructurii în zona de nord și nord-est a teritoriului pentru a facilita legătura economică cu Rusia.

Dezvoltarea infrastructurii de transport a susținut vreme îndelungată creșterea economică a acestui teritoriu, fiind astăzi un element

important de structură teritorială, care asigură interconectarea centrelor urbane și rurale.

Chiar dacă acest teritoriu este astăzi fragmentat, această infrastructură asigură în continuare o bună accesibilitate atât pentru cele două părți ale Bucovinei, cât și în relație cu exteriorul.

5.2. Evoluția demografică a Bucovinei și impactul ei asupra dezvoltării industriale

În anul 1774, (momentul anexării Bucovinei la *Imperiul Habsburgic*), densitatea populației acestui teritoriu era una foarte scăzută, de circa 7 locuitori / km². Populația înregistrată la nivelul anului 1775 de către Generalul Spleny von Mihaldy în *Descrierea Districtului Bucovinean*, număra 17.047 familii, la care se adăugau 554 de călugări și călugărițe. Rezultă, conform calcului generalului, un total de aproximativ 75.000 de locuitori.

Având în vedere această densitate extrem de scăzută, autoritățile austriece au încurajat colonizarea și imigrația cu populație de etnie germană, ruteană, maghiară, poloneză sau ruso-lipovenească.

Acest proces a avut un impact deosebit de puternic asupra structurii populației. În numai 124 de ani ponderea românilor a scăzut semnificativ ajungând de la 67,8% în anul 1786, la doar 34,4% în anul 1910. Concomitent cu acest proces, a crescut constant ponderea rutenilor, care a ajuns la un maxim de 42,2% în anul 1880, scăzând mai apoi la 38,4% în 1910. Chiar și în aceste condiții se poate observa că rutenii au devenit majoritari în intervalul 1880-1910, pe fondul acestui proces de imigrare.

O explicație a acestui fenomenului de scădere a populației românești este oferită de Ion Budai Deleanu, în lucrarea *Scurte observații asupra Bucovinei*. Acesta, menționează următorul aspect: "*Cu toate că numărul moldovenilor a scăzut după rivindicare, pentru că mulți dintre ei, credincioși vechilor obiceiuri, au trecut în principatul Moldovei, totuși trebuie să-i privim pe ei ca populația de căpetenie în această provincie. [...] Dar de când se află sub administrație roman-imperială, mulți au emigrat, și în felul acesta acum rusnaccii emigrați din Galiția le țin aproape echilibrul în cantitate.*"⁸¹

⁸¹ Academia Română Filiala Iași - Centru de Studii "Bucovina" Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Editura Academiei Române, București, 1998, p. 381

Având în vedere faptul că autorul scria aceste observații în anul 1813, academicianul Radu Grigorovici (coordonatorul studiului *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*), menționează faptul că Deleanu se referea la partea de nord a Bucovinei, unde încă de atunci se constata o creștere explozivă a populației rutene. De asemenea, trebuie să mai amintim faptul că în intervalul (1786 – 1848 și 1850 – 1862), Bucovina a fost anexată provinciei Galiția, fapt care a favorizat deplasarea în masă atât a rutenilor, cât și a germanilor, evreilor, sau polonezilor.

Acest fenomen de creștere demografică constantă, bazată pe procesul de imigrație, se poate constata cel mai bine în datele ilustrate în tabelul nr.8.

Astfel, se poate constata că începând cu anul 1848 ponderea populației române a avut o creștere nesemnificativă până în anul 1910, cifra rămânând constantă în jurul valorii de 200.000. În același timp, însă, se poate constata faptul că pentru același interval, populația ruteană are o creștere explozivă, triplându-și numărul. La fel se întâmplă și cu celelalte etnii a căror populație crește în valori absolute de 3,6 ori pe același interval.

Tabelul 8 - Ponderea populației din Bucovina, după naționalități/ etnii în intervalul 1786-1930

Anul	Români		Ruteni		Alții		TOTAL
	Valori	(%)	Valori	(%)	Valori	(%)	Valori
1786	91823	67.8	31691	23.4	11980	8.8	135494
1848	209293	55.4	108907	28.8	59381	15.7	377581
1869	207000	40.5	186000	36.4	118364	23.1	511364
1880	190005	33.4	239960	42.2	138488	24.4	568453
1890	208301	32.4	268367	41.8	165827	25.8	642495
1900	229018	31.4	297798	40.8	203379	27.9	730195
1910	273254	34.4	305101	38.4	216574	27.2	794929
1930	379691	44.5	248567	29.1	224751	26.3	853009

(Autor: A. Cioangher - Sursa datelor: Traian Valentin Poncea, Repere istorico-geografice privind Bucovina, Ținuturile Herța și Hotin, Bugeacul și Insula Șerpilor (lucrare în curs de apariție)

Acest ritm de creștere este mai bine evidențiat în graficul de mai jos (a se vedea figura nr.18).

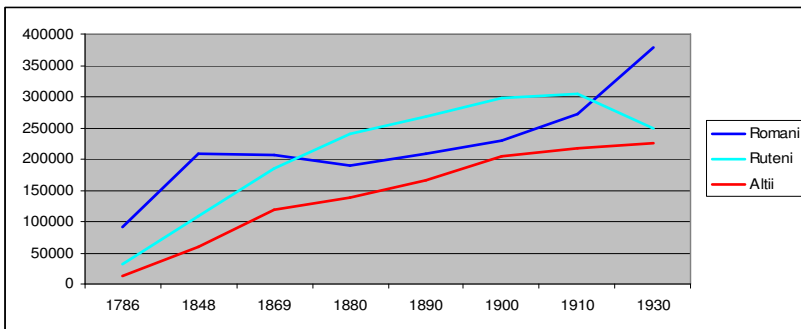

Fig. 18 - Grafic evoluția populației după naționalități în intervalul 1786-1930 (Autor: A.Cioangher)

În intervalul 1910-1930, pe fondul schimbărilor apărute în urma *Primului Război Mondial*, materializate prin alipirea acestui teritoriu la Regatul României din 1918, structura populației suferă o serie de transformări. Ponderea populației de naționalitate română începe să crească (cu peste 100.000 de locuitori), concomitent cu scăderea numărului rutenilor.

Evoluția populației pe intervalul reprezentat în tabelul de anterior, ne mai evidențiază faptul că în acest interval de 144 de ani valoarea absolută a populației teritoriului Bucovinei a crescut de la 135.494 (în 1786) la 853.009 locuitori, adică de aproximativ 6,3 ori. Această creștere masivă s-a produs pe fondul imigrației și colonizării care au avut loc odată cu dezvoltarea economică a acestei zone.

Odată cu creșterea numărului populației, a crescut și densitatea la nivelul teritoriului Bucovinei. Densitatea populației, care la începutul anexării era de numai 7 locuitori / km², a crescut în anul 1786 la aproximativ 13 locuitori / km², ca mai apoi în anul 1930 să ajungă la o medie de aproximativ 82 locuitori / km².

În urma recensământului realizat de autoritățile române în anul 1930, s-a stabilit prezența unui număr de 5 naționalități mai însemnate ca pondere, la care se mai adaugă și altele.

În tabelul nr. 9, se poate constata faptul că la nivelul acestui an, ponderea românilor din Bucovina era net superioară (44,5%) față de alte naționalități.

Tabelul 9 - Structura demografică după naționalități / etnii și mediul de locuire la nivelul anului 1930 în Bucovina

Naționalități / etnii	Urban		Rural		Total	
	Valori	(%)	Valori	(%)	Valori	(%)
Români	75171	33.0	304520	48.7	379691	44.5
Ruteni	31600	13.9	216967	34.7	248567	29.1
Evrei	68349	30.0	24143	3.9	92492	10.8
Germani	33481	14.7	42052	6.7	75533	8.9
Polonezi	14442	6.3	16158	2.6	30580	3.6
Alții	5013	2.2	21113	3.4	26146	3.1
Total	228056	100.0	624953	100.0	853009	100.0

(Autor: A. Cioanher - Sursa datelor: Traian Valentin Poncea, *Repere istorico-geografice privind Bucovina, Ținuturile Herța și Hotin, Bugeacul și Insula Șerpilor* (lucrare în curs de apariție)

O pondere însemnată o au și rutenii, care reprezentau 29,1%, urmați de evrei cu 8,9% din total.

În ceea ce privește distribuția populației pe mediul de locuire, se poate constata faptul că în mediul rural, erau concentrați cei mai mult locuitori ai Bucovinei. Dintr-un total de 853.009 locuitori, un procent de 73,3% erau concentrați în mediul rural.

De asemenea, se constată faptul că în mediul urban ponderea cea mai mare o au românii, urmați la mică distanță de evrei, care reprezintă 30% și de germani care reprezintă 14,7% din total.

Un aspect interesant de remarcat este faptul că din totalul evreilor prezenți pe teritoriul Bucovinei, aproximativ 74% erau prezenți în mediul urban, acest lucru atestând faptul că implicarea lor în dezvoltarea activităților economice ale acestor localități era extrem de importantă. Acest fapt este susținut și de ponderea lor în totalul populației din mediul urban, unde reprezintă aproximativ o treime.

Evoluția structurii demografice de-a lungul timpului este semnificativă. Acest fapt este relatat extrem de bine de Traian Valentin Poncea, în lucrarea sa intitulată *Repere istorico-geografice privind Bucovina, Ținuturile Herța și Hotin, Bugeacul și Insula Șerpilor* (lucrare în curs de apariție). Numărul evreilor la nivelul anului 1784 era de numai 2.630 de persoane (526 de familii), urmând să crească la 47.700 (adică peste 9% din total) în 1869 și apoi la 102.899 (aproximativ 13%) în 1910. Marea majoritate a acestora, au fost atrași în această zonă datorită potențialului de dezvoltare economică pe care îl prezenta acest teritoriu.

Tabelul 10 - Distribuția populației (număr locuitori) în cadrul centrelor urbane pe naționalități și etnii, în anul 1930

Orăse cu comune suburbane Localități	Total	Români	Ruteni	Evrei	Germani	Polonezi	Alții
Cernăuți	112427	30367	11130	42592	16359	8986	2993
Suceava	17028	10440	207	3522	2009	433	417
Rădăuți	16788	5910	238	5611	4615	184	230
Câmpulung Moldovenesc	10071	6826	98	1501	1496	97	53
Siret	9905	4302	1011	2105	1657	301	529
Vatra Dornei	9826	6162	98	1747	1548	153	118
Sadagura	8968	354	5662	1459	96	1333	64
Storojineț	8695	3390	853	2480	655	1017	300
Vășcăuți	6336	168	4427	856	58	797	30
Gura Humorului	6042	1357	61	1951	2425	161	87
Vama	5315	3237	26	392	1579	44	37
Zastavna	5116	110	3987	629	53	322	15
Cozmeni	4918	519	3234	647	114	315	89
Vijinița	3799	254	599	2666	69	193	18
Solca	2822	1775	12	191	748	86	10
Rohozna (Cernăuți)	3799	95	2766	370	32	520	16
Jucica Nouă (Cernăuți)	2181	176	1370	208	26	401	0
Șerăuții de Jos (Cernăuți)	1024	1	923	23	1	51	25
Dorna (Vatra Dornei)	2067	2026	5	13	9	1	13
Sf. Ilie (Suceava)	2243	1976	116	22	68	47	14
Ipotești (Suceava)	1933	1922	10	0	0	0	1
Șcheia (Suceava)	1884	1759	10	16	55	2	42
Lisaura	761	760	0	0	1	0	0

(Suceava)							
Mănăstioara (Siret)	1725	1296	30	10	385	4	0
Vășcăuți (Siret)	1104	578	365	0	5	80	76
Verpolea (Siret)	514	508	0	6	0	0	0

(Autor: A. Cioangher - Sursa datelor: Recensământul din anul 1930, postat pe site-ul - <http://archive.org>)

În baza datelor obținute de la recensământul populației României din anul 1930, se poate constata faptul că populația orașului Cernăuți (cu 112.427 de locuitori) reprezenta 49.3% din totalul celei din mediul urban și 13,2% din totalul locuitorilor de pe întreg teritoriul Bucovinei. Acest lucru demonstrează faptul că mare parte a activităților economice (inclusiv activități productive) se concentrau în această zonă.

Următoarele orașe ca importanță, pe criteriul numărului de locuitori, erau Suceava (cu 17.028 de locuitori), urmat la mică distanță de Rădăuți (cu 16.788 de locuitori). Se poate constata că în mod surprinzător, orașul Cernăuți concentra o populație de aproape 7 ori mai mare față de celelalte două orașe, având o dezvoltare disproporționată la nivelul rețelei de localități.

Tabelul 11 - Distribuția în procente (%) a populației din cadrul centrelor urbane pe naționalități și etnii, în anul 1930

Orașe cu comune suburbane	Localități	Români	Ruteni	Evrei	Germani	Polonezi	Alții
	Cernăuți	27.0	9.9	37.9	14.6	8.0	2.7
	Suceava	61.3	1.2	20.7	11.8	2.5	2.4
	Rădăuți	35.2	1.4	33.4	27.5	1.1	1.4
	Câmpulung Moldovenesc	67.8	1.0	14.9	14.9	1.0	0.5
	Siret	43.4	10.2	21.3	16.7	3.0	5.3
	Vatra Dornei	62.7	1.0	17.8	15.8	1.6	1.2
	Sadagura	3.9	63.1	16.3	1.1	14.9	0.7
	Storojineț	39.0	9.8	28.5	7.5	11.7	3.5
	Vășcăuți	2.7	69.9	13.5	0.9	12.6	0.5

	Gura Humorului	22.5	1.0	32.3	40.1	2.7	1.4
	Vama	60.9	0.5	7.4	29.7	0.8	0.7
	Zastavna	2.2	77.9	12.3	1.0	6.3	0.3
	Cozmeni	10.6	65.8	13.2	2.3	6.4	1.8
	Vijnița	6.7	15.8	70.2	1.8	5.1	0.5
	Solca	62.9	0.4	6.8	26.5	3.0	0.4
Cernăuți	Rohozna	2.5	72.8	9.7	0.8	13.7	0.4
	Jucica Nouă	8.1	62.8	9.5	1.2	18.4	0.0
	Șerăuții de Jos	0.1	90.1	2.2	0.1	5.0	2.4
Vatra Dornei	Dorna	98.0	0.2	0.6	0.4	0.0	0.6
Suceava	Sf. Ilie	88.1	5.2	1.0	3.0	2.1	0.6
	Ipotești	99.4	0.5	0.0	0.0	0.0	0.1
	Șcheia	93.4	0.5	0.8	2.9	0.1	2.2
	Lisaura	99.9	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0
Siret	Mănăstioara	75.1	1.7	0.6	22.3	0.2	0.0
	Vășcăuți	52.4	33.1	0.0	0.5	7.2	6.9
	Verpolea	98.8	0.0	1.2	0.0	0.0	0.0

(Autor: A. Cioangher - Sursa datelor: Recensământul din anul 1930, postat pe site-ul - <http://archive.org>)

În ceea ce privește ponderea populației după naționalități și etnii, se poate observa faptul că în orașul Cernăuți, evreii reprezentau aproximativ 38%, urmați de români cu o pondere de 27%. De asemenea, o pondere însemnată o aveau și germanii care reprezenta aproape 15% din total.

În orașul Suceava, în schimb, chiar dacă valorile absolute sunt mult mai mici în comparație cu cele ale orașului Cernăuți, populația majoritară era cea de naționalitate română, care reprezenta peste 61%.

În orașul Rădăuți, chiar dacă populația românească era majoritară, totuși ponderea germanilor însumată cu cea a evreilor se apropia de 61% din total.

O situație similară se constata și în cazul orașului Gura Humorului, unde etnicii germani erau majoritari. De asemenea, o pondere importantă o aveau și evreii.

Există și orașe și comune suburbane unde populația ruteană este majoritară. În general rutenii s-au concentrat în orașele din nordul

Bucovinei, în: Sadagura, Vășcuți, Zastavna, Cozmeni, dar și în localitățile suburbane: Rohozna, Jucica Nouă și Șerăuții de Jos (din proximitatea Cernăuțului), unde reprezentau peste 63% din totalul locuitorilor.

Un fapt interesant de remarcat este acela că rutenii, deși ajung majoritari la un moment dat în structura demografică a Bucovinei, totuși cu câteva excepții, aceștia nu se concentrau în marile centre urbane. Explicația acestui fapt este dată de ocupația de bază a rutenilor. Aceștia se ocupau în general cu agricultura și mai puțin cu comerțul sau producția industrială.

5.3. Dezvoltarea rețelei de localități

Dezvoltarea localităților din Bucovina a fost strâns legată de procesul de imigrare și colonizare care a avut loc în timpul ocupației austriece. De asemenea, dezvoltarea economică și poziția în cadrul teritoriului au influențat evoluția rețelei de localități.

La momentul anexării Bucovinei la *Imperiul Habsburgic*, teritoriul acesteia era compus din 290 de localități. Numărul acestora a scăzut cu 59 în urma tratatului cu Turcia din anul 1776, unde au fost retrasate granițele acestui teritoriu, rezultând astfel un total de 231 de localități. Factorii amintiți mai sus, au determinat însă, dezvoltarea treptată a acestor localități, a cărui număr a crescut până în anul 1930 la 365, din care 15 erau municipii și orașe. Pe lângă acest proces de densificare a rețelei de localități (concentrat cu precădere în zona estică a Bucovinei), se mai poate constata și o evoluție în plan teritorial, prin creșterea numărului de locuitori. Acest proces de dezvoltare a fost posibil datorită condițiilor economice și sociale din aceasta zonă.

Exploatarea resurselor subsolului (minereu, sare și ape minerale), dar și cele ale solului, în special a masei lemnoase, a influențat în mod semnificativ dezvoltarea centrelor urbane și rurale. Ne referim aici la zona vestică a teritoriului (cea montană), zonă caracterizată prin bogate resurse minerale și forestiere.

În zona de est a Bucovinei, caracterizată printr-o accesibilitate mult mai ridicată, s-au dezvoltat în special activitățile agricole și comerciale. Cele trei mari centre urbane, Cernăuți, Suceava și Rădăuți au concentrat cele mai multe activități comerciale și meșteșugărești, acest fapt influențând în mod semnificativ și dezvoltarea în timp a industriei. Dintre aceste centre urbane, se poate constata că orașul Cernăuți, care găzduia și aparatul administrativ al acestui teritoriu (îndeplinind astfel un rol teritorial major în cadrul rețelei de localități), a beneficiat de cea mai mare concentrare a activităților comerciale, meșteșugărești și industriale.

Această poziție privilegiată, în comparație cu celelalte centre urbane a fost susținută și de dezvoltarea unei rețele rutiere și feroviare, elemente care au asigurat transportul facil al bunurilor.

Nivelul de dezvoltare al orașului Cernăuți este evidențiat de numărul și structura demografică a populației, care reprezenta în anul 1930, aproape 50% din populația totală din mediul urban al Bucovinei.

Ritmul de dezvoltare al acestui oraș a fost unul de-a dreptul spectaculos. Așa cum am arătat și mai devreme, aceasta concentra în anul 1775 doar 2.280 de persoane, numărul acestora ajungând în anul 1930 la un total de 112.427 de locuitori. O creștere de peste 4900% într-un interval de doar 155 de ani.

Structura demografică reprezentată în tabelul nr. 10 (tabel prezentat anterior), ne evidențiază faptul că această dezvoltare a orașului, s-a bazat în mare măsură pe populația alogenă, populație care și-a adus contribuția semnificativ la evoluția acestui centru urban.

În ceea ce privește vechimea centrelor urbane, la momentul anexării Bucovinei la *Imperiul Habsburgic*, doar patru localități aveau statut de oraș: Cernăuți, Siret, Suceava și Vijnița.

Generalul Spleny, care a devenit guvernatorul acestei provincii în anul 1775, relatează faptul că dintre aceste orașe, Suceava avea nivelul cel mai ridicat de dezvoltare, concentrând în același timp și numărul cel mai mare de locuitori. Următorul ca nivel de dezvoltare era orașul Cernăuți, a cărui particularitate, conform relatărilor generalului, era concentrarea unui număr foarte mare de evrei. Celelalte două orașe (Siret și Vijnița), aveau o dezvoltare nesemnificativă la acel moment.

În afara acestor centre urbane, Spleny menționează existența a încă două localități cu nivel de dezvoltare semnificativ: "*În districtul Câmpulung cele 2 localități Vama și Câmpulung pot fi considerate drept târguri, fiindcă, pe lângă faptul că în ambele localități casele sunt clădite și formează oarecum o piață, s-au și introdus un fel de târguri*"⁸²

Dezvoltarea acestor localități dar și a altora a avut loc la mijlocul secolului al XIX-lea. Astfel, în această perioadă, primesc statut de târg următoarele localități: Câmpulung Moldovenesc, Coțmani (sau Cozmeni), Gura Humorului, Rădăuți, Solca, Vama, Vijnița, și Zastavna. Aceste

⁸² Academia Română Filiala Iași - Centru de Studii "Bucovina" Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice și demografice*, Editura Academiei Române, București, 1998, p. 53

localități au fost stimulate pe baza tendințelor de dezvoltare constatate de-a lungul timpului, dar și pe criteriul echilibrării rețelei de localități.

Unele dintre aceste localități au îndeplinit la un moment dat, un rol teritorial important, găzduind aparatul administrativ de district sau de județ. În acest mod, spre exemplu, a fost stimulat și orașul Storojineț, care a devenit centru de district și mai apoi târg în anul 1868.

Orașul Vatra Dornei, a primit chiar mai devreme statut de târg, în anul 1855, însă acest statut nu i-a conferit un rol teritorial foarte important. Dezvoltarea de aici s-a bazat în mare măsură pe statutul de stațiune balneo-climaterică și pe extracția resurselor de apă minerală.

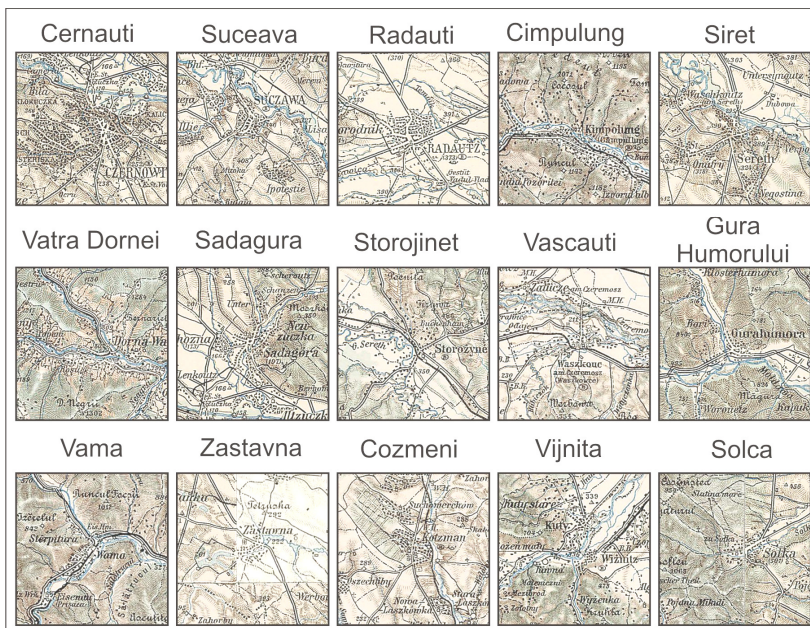

Fig. 19 - Dezvoltarea în plan teritorial a orașelor - 1910 (Autor: A. Cioangher - Sursa planurilor: <http://lazarus.elte.hu>)

Importanța acestor orașe la nivelul rețelei de localități a depins de contextul istoric pe care l-au traversat și de deciziile de organizare administrativ-teritorială a autorităților austriece și mai apoi a celor române. Cert este că aceste decizii au influențat în mod semnificativ dezvoltarea acestor centre urbane. Spre exemplu, orașele Suceava și Siret, care au avut un statut privilegiat în componența *Principatului Moldovei* (statut dobândit

în urma dezvoltării treptate în decursul a câtorva secole), nu au fost stimulate suficient în timpul ocupației austriece. Un posibil motiv ar fi semnificația istorică a acestor două orașe pentru populația autohtonă, acestea îndeplinind sub vechea administrație rolul de capitală a Moldovei. O altă explicație ar fi faptul, că acestea nu ocupau o poziție favorabilă în teritoriu. Cel puțin în cazul orașului Suceava, această teorie pare să fie valabilă, având în vedere faptul că acesta îndeplinea rolul de poartă de intrare în teritoriul *Imperiul Habsburgic*, fiind așezat la granița estică a Bucovinei. Pe de altă parte, orașul Siret deși se afla pe drumul principal de legătură dintre Suceava și Cernăuți, beneficiind deci de o accesibilitate bună, nu a fost stimulat suficient să se dezvolte economic, ca dovadă faptul că linia de cale ferată Cernăuți-Suceava, a ocolit acest oraș.

Nivelul de dezvoltare a acestor două centre urbane se vede atât în datele demografice prezentate mai sus cât și în dezvoltarea în plan teritorial, reprezentată în figura nr. 19.

Analiza comparativă a dezvoltării centrelor urbane la nivelul anului 1910 ne evidențiază câteva aspecte importante.

Comparând cele mai importante trei centre urbane, se poate constata faptul că orașul Cernăuți are un grad de urbanizare foarte ridicat, având un țesut urban extrem de omogen. Celelalte două centre urbane au o dezvoltare nesemnificativă în comparație cu acesta. În schimb, orașul Suceava deși adăpostea un număr ușor mai mare de locuitori în comparație cu Rădăuți, avea o dezvoltare în plan teritorial mai redusă. Acest lucru se explică datorită caracterului preponderent comercial al acestui oraș, care s-a caracterizat printr-o dezvoltare mai compactă. De asemenea slaba dezvoltare a activităților industriale, care în cazul orașului Rădăuți este mult mai semnificativă, s-a materializat și ea în structura urbană. Se mai poate remarca de asemenea faptul că orașele Siret, Storojineț, Vășcăuți, Zastavna, Cozmeni și Solca au un nivel de dezvoltare scăzut sau extrem de scăzut.

Orașele Câmpulung, Vatra Dornei, Vama și Gura Humorului au o altă particularitate a dezvoltării, determinată în mare măsură de relieful zonei. Acestea, datorită dezvoltării în lungul văilor, sunt mai puțin compacte, având astfel o întindere mult mare în teritoriu.

Analiza rețelei de localități, reprezentată în figura nr. 19, ne evidențiază faptul că dezvoltarea centrelor urbane s-a concentrat pe latura estică și sudică a teritoriului. Acest lucru a fost determinat în mare măsură de preexistența unor localități importante în aceste zone (cum este cazul orașelor Cernăuți, Siret, Rădăuți și Suceava), dar și a cadrului natural care a fost un factor important pentru dezvoltarea unui sistem dezechilibrat de

așezări. Acest dezechilibru poate fi constatat și prin densitatea localităților, care este mult mai mare în zona de est a Bucovinei.

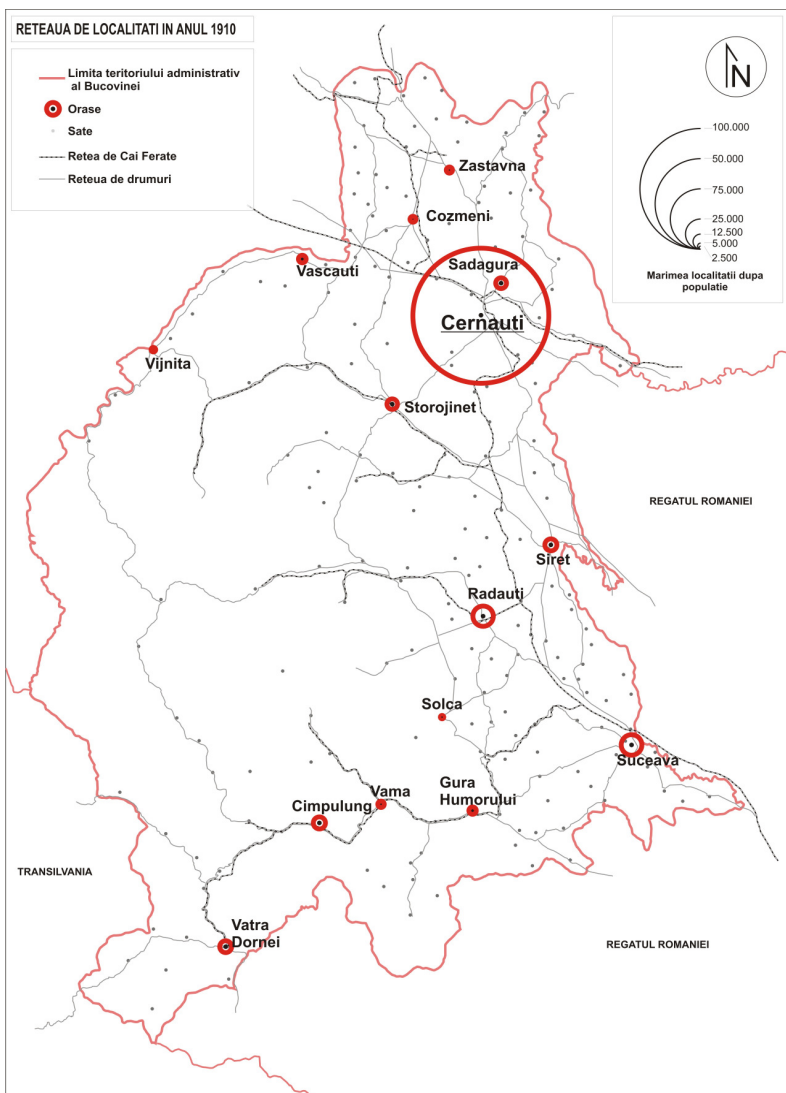

Fig. 20 - Rețeaua de localități la nivelul anului 1910 (Autor: A. Cioanher)

Dacă în zona estică, dezvoltarea centrelor urbane a fost una aproape firească, având în vedere contextul istoric, în cea sudică, aceasta a fost strâns legată de resursele locale (minerale și forestiere). În acest context, nici unul dintre aceste orașe nu a depășit la nivelul anului 1930, 10.000 de locuitori.

Densitatea infrastructurii rutiere și feroviare, este și ea un element reprezentativ. Zona estică, beneficiază de o mai bună accesibilitate, acest lucru favorizând în mare măsură dezvoltarea activităților economice. Și în acest caz, cadrul natural, a fost determinant pentru o astfel de dezvoltare.

Dacă relieful și mai ales accesibilitatea au fost factori determinanți pentru dezvoltarea activităților economice și implicit a rețelei de localități către zona de est, poziția excentrică a centrului administrativ și mai ales dezvoltarea disproporțională în comparație cu celelalte centre urbane, au fost elemente care au generat dezechilibre vizibile și astăzi.

După anul 1940, dezvoltarea rețelei de localități a fost marcată de o serie de factori istorici, politici, și sociali care au influențat atât evoluția cadrului fizic, cât și a celui economic și demografic. Cel de-al Doilea Război Mondial a dus la divizarea acestui teritoriu în cele două areale (Bucovina de Nord și de Sud), care au fost marcate astfel de o dezvoltare într-un cadru cu totul diferit.

Partea de nord a Bucovinei, care se află azi în componența Ucrainei, are în momentul de față o altă organizare administrativă. Regiunea Cernăuți, care are ca reședință municipiul omonim, se desfășoară pe întreg teritoriul care a aparținut cândva României Mari (teritorii din Bucovina și Basarabia). Cu toate acestea, delimitarea raioanelor componente ale acestei regiuni, s-a realizat în mare parte pe fostele limite ale teritoriului Bucovinei. În schimb în cazul Bucovinei de sud aflată în componența României, reorganizarea administrativ teritorială din anul 1968 nu a ținut cont de aceste foste limite. În acest context, cu greu mai pot fi identificat limitele administrative anterioare.

Rețeaua de localități, pentru cele două părți ale Bucovinei s-a dezvoltat în relație cu noul context politic și economic.

Raportându-ne strict la limita istorică a Bucovinei, se poate constata faptul că s-a păstrat aceeași ierarhie a sistemului de localități. Orașul Cernăuți este în continuare extrem de bine dezvoltat în comparație cu celelalte orașe, care nu depășesc 15.000 de locuitori în zona de nord a Bucovinei.

Dezvoltarea acestui oraș s-a realizat atât prin dublarea numărului de locuitori, față de anul 1930, cât și prin creșterea în suprafață. Din acest

motiv, în schema rețelei de localități aferentă anului 2011 (a se vedea Fig. 21), se constată lipsa orașului Sadagura, acesta fiind integrat în componența orașului Cernăuți.

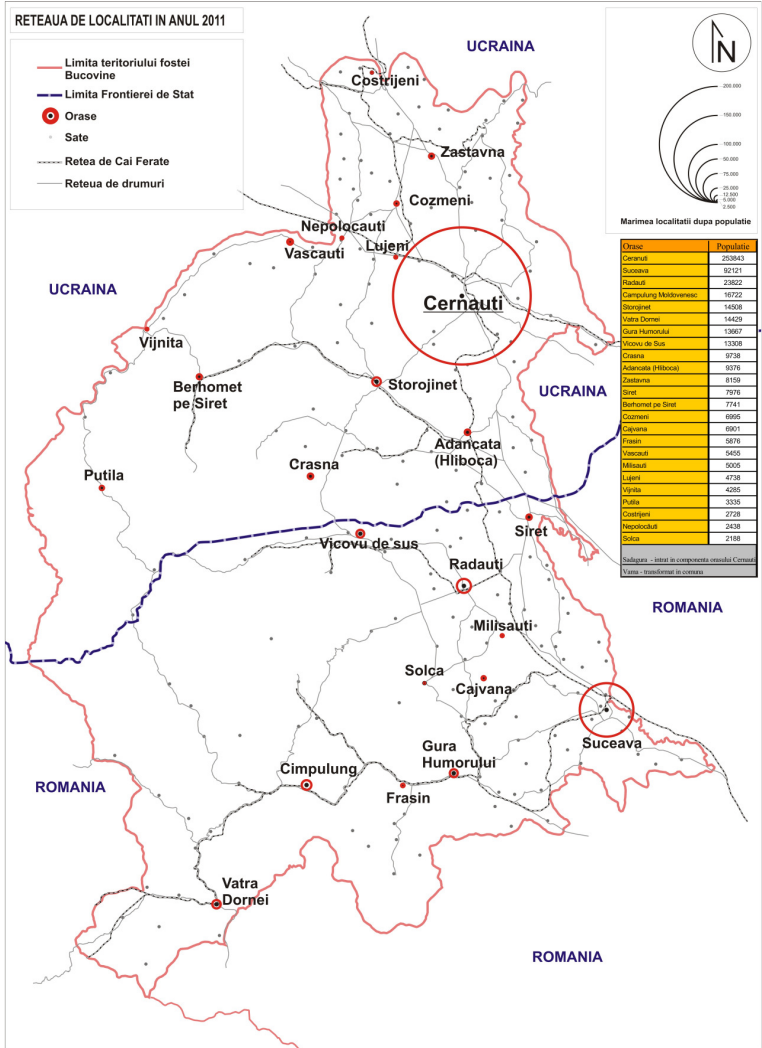

Fig. 21 - Rețea de localități la nivelul anului 2011 (Autor: A. Cioanșher)

În Bucovina de sud, se remarcă faptul că rețeaua de localități este mult mai omogenă. Orașul Suceava, care adăpostește peste 90.000 de locuitori, este echilibrat la nivelul teritoriului de alte cinci centre urbane, care concentrează fiecare peste 13.000 de locuitori.

Ca și în cazul orașului Cernăuți, dezvoltarea Orașului Suceava s-a realizat prin înglobarea parțială sau totală a unor localități adiacente, care adăposteau un număr însemnat de locuitori (Ițcani, Burdujeni, Șcheia). Această înglobare a creat, mai apoi condițiile dezvoltării activității industriale postbelice.

Cele mai mari schimbări în rețeaua de localități apar însă, în cadrul structurii demografice. Efectele celui de-al Doilea Război Mondial și influențele sferelor de influență au marcat în mod negativ structura populației. Politicile de epurare etnică și deportările forțate au condus la descreșterea ponderii populațiilor majoritare. Astfel, în Bucovina de nord se constată creșterea numărului ucrainenilor și a rușilor concomitent cu descreșterea sau chiar dispariția unor etnii.

În Bucovina de sud se constată un proces similar, în care populația românească devine majoritară.

5.4. Concluzii

Perioada istorică analizată este una dintre etapele cele mai reprezentative ale dezvoltării economice și spațiale ale teritoriului Bucovinei. Chiar dacă între timp s-au succedat o serie de evenimente cu caracter negativ asupra integrității teritoriale a acestei provincii, se poate constata chiar și astăzi că această perioadă și-a lăsat profund amprenta asupra dezvoltării zonei.

Procesul de urbanizare a fost strâns legat de dezvoltarea activităților manufacturiere și a comerțului. De asemenea, diverși alți factori (poziție geografică, context istoric, localizare a unor instituții, etc.) au influențat și ei nivelul și ritmul de dezvoltare al acestor localităților

Orașul Cernăuți (aflat azi în Ucraina), datorită unei conjuncturi favorabile prin prezența centrului administrativ, a atras cele mai importante investiții în comerț și industrie, devenind astfel cel mai important centru urban ca nivel de dezvoltare. Acest lucru se reflectă și astăzi atât în dezvoltarea economică, cât și în gradul de urbanizare, putând fi identificate importante obiective de patrimoniu (inclusiv arhitectură industrială) din perioade diferite de timp.

Acest oraș a avut și are și în prezent o dezvoltare pe toate ramurile industriale, chiar dacă la anumite tipuri de activități nu se poate vorbi de o

dezvoltare la scară largă. Spre exemplu, industria grea a fost limitată în dezvoltare, acest lucru datorându-se concurenței cu alte centre industriale din interiorul *Imperiului Habsburgic*.

Orașul Rădăuți, deși nu era important ca dezvoltare la începutul anexării Bucovinei la *Imperiul Habsburgic*, a devenit un semnificativ centru economic, în care s-au localizat un număr semnificativ de fabrici și de ateliere meșteșugărești.

Zona montană, aflată în vestul teritoriului Bucovinei a cunoscut o dezvoltare bazată în mare măsură pe resursele locale (bogatele resurse ale subsolului și de vastele suprafețe împădurite). Din acest motiv, putem remarca faptul că datorită amplasării lor în raport cu principalele căi de acces și a intensificării schimburilor comerciale, o parte dintre localități se remarcă prin creșterea nivelului de dezvoltare.

Orașul Suceava, specializat pe schimburi comerciale și cu o poziție nefavorabilă în cadrul teritoriului, a devenit mai puțin atractiv pentru amplasarea activităților productive. De altfel cele mai importante unități productive sunt localizate aici după alipirea teritoriului la Regatul României și în perioada postbelică.

Infrastructura rutieră și feroviară, modernizată și extinsă între timp au fost poate printre cele mai importante investiții care au contribuit la dezvoltarea zonei. Dacă în zona de est a teritoriului dezvoltarea infrastructurii a fost justificată de intensificarea schimburilor comerciale și de dezvoltarea activităților productive (în special în centrele urbane), în zona de vest a fost o necesitate determinată în mare măsură de exploatarea resurselor locale. Din acest motiv investițiile cele mai importante în infrastructura feroviară (fie ea cu ecartament normal sau îngust) s-au concentrat în aceste zone.

Dezvoltarea industrială în cadrul acestui teritoriu nu ar fi fost posibilă dacă nu ar fi existat condiții prielnice și un capital uman cu experiență. Politica de colonizare și de migrație a populației, (susținută de autoritățile austriece), a creat condiții favorabile dezvoltării activităților de tip industrial, însă a avut și efecte negative asupra structurii demografice și a rețelei de localități. Dezvoltarea disproporționată a acesteia, a creat decalaje de dezvoltare în teritoriu, concentrând mare parte a investițiilor din economie și industrie în orașul Cernăuți. În același timp, activitățile de tip industrial dezvoltate în special în partea de vest a teritoriului, au fost concentrate cu precădere pe exploatarea resurselor locale (ale solului și subsolului), fiind extinse pe arii vaste. Celelalte activități care au fost distribuite la nivelul teritoriului Bucovinei, au cunoscut o scară a dezvoltării mult mai redusă în comparație cu cele localizate în orașul Cernăuți.

Se pot evidenția astfel două particularități ale dezvoltării industriale din Bucovina:

- localizare în raport cu resursele;
- concentrări în anumite centre urbane.

De asemenea, se pot distinge două mari categorii de activități de tip industrial:

- cele axate pe satisfacerea nevoilor locale (producție pentru nevoile locuitorilor) și mai rar pentru export;
- cele axate pe exploatarea bogatelor resurse minerale și forestiere (în general pentru export).

Este de remarcat faptul că dezvoltarea industrială din acest teritoriu, a fost mult mai redusă ca scară în comparație cu alte zone ale *Imperiului Habsburgic*. Singurul centru industrial care putea fi comparat cu alte orașe industrializate ale imperiului, fiind orașul Cernăuți.

Capitolul 6

PATRIMONIUL INDUSTRIAL DIN BUCOVINA ȘI CONTEXTUL TERITORIAL AL DEZVOLTĂRII

6.1. Patrimoniul industrial identificat pe teritoriul Bucovinei

6.1.1. *Problematica actuală a patrimoniului industrial din Bucovina*

Dezvoltarea industrială a Bucovinei în perioada 1774-1940 a fost marcată de procese care au influențat în mod semnificativ transformarea teritoriului. Dezvoltarea mijloacelor de transport dar și evoluția continuă a tehnicii, au determinat o redimensionare și o reșezare a zonelor industriale în interiorul teritoriului Bucovinei. Acest proces de adaptare continuă la noile cerințe a presupus pe de o parte extinderea capacității de producție, dar pe de altă parte a influențat dispariția anumitor activități.

Fig. 22 - Fabrica de spirt din Rădăuți în prezent (Sursa imaginii: A. Cioangher)

Din acest motiv, se poate remarca faptul că o mare parte a activităților industriale au dispărut odată cu trecerea timpului, iar cele care și-au continuat activitatea au fost adaptate la condițiile de eficiență și de cererea a pieței.

Această adaptare s-a realizat prin două căi: fie prin păstrarea sau dezvoltarea activității inițiale, dar cu modernizarea procesului de producție, fie prin reutilizarea vechilor construcții în alte scopuri.

Din prima categorie se poate aminti *Fabrica de spirt din Rădăuți* (a se vedea Fig. 22), care deși a fost construită în anul 1789 inițial ca fabrică de bere, aceasta a fost extinsă și modernizată de-a lungul timpului, diversificându-și domeniul de activitate.

Un alt exemplu este cel al fabricii de cherestea din Putna, care a trecut prin toate etapele de dezvoltare tehnologică ale vremurilor pe care le-a parcurs, funcționând inițial cu instalații acționate de forța apei, trecând apoi la etapa motoarelor cu aburi, iar în prezent dispunând de utilaje acționate electric.

La fel de relevant este și exemplul *Morii sistematice din Dornești*, una dintre cele cinci care au fost construite pe teritoriul Bucovinei în perioada *Imperiul Habsburgic* și care funcționează și în prezent.

În partea de nord a Bucovinei, aflată astăzi în Ucraina, exemplele de acest fel sunt mult mai numeroase. Se pot aminti cele două *Fabrici de cărămidă din Cernăuți*, care au rămas active.

Fig. 23- A doua uzină electrică din Cernăuți (Sursa imaginii: A. Cioangher)

La fel de reprezentativ este și cazul celei de-a doua *Uzina electrică* (a se vedea Fig. 23), care deși a fost extinsă și modernizată în mai multe etape, încă mai păstrează ansamblul inițial. În momentul de față, această uzină este una dintre cele mai reprezentative capodopere ale arhitecturii industriale de pe teritoriul Bucovinei.

Din categoria spațiilor industriale reutilizate, pe teritoriul Bucovinei de sud (județul Suceava) se regăsesc majoritatea siturilor sau construcțiilor industriale ale acelei perioade. Se pot aminti o fostă *Uzină electrică din Prisaca Dornei*, care alimenta toată zona Gura Humorului-Mestecăniș și care în momentul de față funcționează ca depozit al unei firme. De asemenea, trei hale de producție ale unor fabrici de cherestea, două în Pojorâta, în care funcționează un atelier de reparații pentru o firmă de construcții de drumuri și una la Sucevița în care s-a realizat un club de echitație din cadrul unei pensiuni.

La fel de reprezentativ este și exemplul *Abatorului din Vatra Dornei*, care în prezent a fost transformat într-o grădiniță.

Unul dintre cele mai reprezentative exemple este cel al *Uzinei de apă din Suceava*, care după aproximativ 50 de ani de lipsă de activitate a fost transformată în sediu al Ordinului Arhitecților din România – Filiala Nord Est și Centru de Cultură Urbană Arhitectură și Peisaj.

Fig. 24 - Sală de conferințe și expoziții în bazinul fostei Uzine de Apă din Suceava
(Sursa imaginii: A. Cioangher)

Aceste exemple de conversie oportună sunt puține la număr, iar interesul pentru preservarea acestor construcții este limitat.

Din nefericire, după anul 1940 interesul general pentru valorificarea și prezervarea construcțiilor și siturilor industriale cu valoare arhitecturală din Bucovina a fost unul extrem de scăzut, iar proprietarii acestora văd în primul rând valoarea economică a imobilelor. În aceste condiții, multe dintre aceste foste unități productive au fost demolate, iar cele care s-au păstrat au fost extinse și reamenajate, astfel încât cu greu mai pot fi identificate elementele originale de valoare.

Evaluarea realizată la nivelul teritoriului județului Suceava (prin vizita la fața locului) a evidențiat faptul că cele mai multe ansambluri industriale identificate au fost edificate după anul 1940. Construcțiile realizate în perioada anterioară acestui an (care s-au mai păstrat), sunt puține la număr, acestea fiind distribuite dispersat la nivelul județului.

La această stare de fapt a mai contribuit și lipsa unor măsuri concrete de protecție a patrimoniului industrial pentru această zonă, care să limiteze procesul de demolare.

Din nefericire, există situații în care corpuri de clădire sau ansambluri întregi realizate în perioada la care ne referim, au fost demolate recent sau se află în plin proces de desființare datorită necesităților de dezvoltare ale localităților. Un astfel de exemplu, încă mai poate fi identificat în Vatra Dornei, unde a mai rămas o singură hală dintr-una dintre cele mai reprezentative *Fabrici de cherestea* din Bucovina..

Fig. 25- Singura hală rămasă din ansamblul fabricii de cherestea din Vatra Dornei (Sursa imaginii: A. Cioangher)

O soartă similară a avut-o și ce-a de-a doua fabrică de cherestea din Vatra Dornei, realizată în aceeași epocă și care din aceleași considerente a fost demolată.

În același spirit al reutilizării terenurilor fostelor fabrici, au mai fost demolate în ultimii ani două *Cuptoare de ars var* (unul la Câmpulung Moldovenesc și altul la Pojorâta), cu furnale din cărămidă specifice arhitecturii industriale de sfârșit de secol XIX.

În comparație cu Bucovina de sud, zona de nord, aflată acum în Ucraina, are un caracter ușor diferit în ceea ce privește distribuția siturilor industriale valoroase. În această zonă, dezvoltarea industrială cea mai accentuată s-a realizat în orașul Cernăuți și în zona adiacentă. Acest lucru se evidențiază chiar și astăzi prin numărul surprinzător de mare de obiective industriale care s-au păstrat (parțial sau total) și care au fost realizate în perioada la care facem referire. Fără a avea pretenția exhaustivității procesului de cercetare, s-a putut evidenția faptul, că în acest oraș numărul fabricilor concentrate aici este comparabil cu suma tuturor siturilor industriale și utilitare identificate la nivelul județului Suceava. Cu toate acestea, nu există o politică concretă de preservare a lor.

Acesta este și motivul pentru care o parte din fostele unități productive încep să fie demolate parțial sau total. Din acest proces de demolare s-a putut constata un fenomen cu totul surprinzător. Materialele de construcție (în special cărămizile) sunt reciclate. Un astfel de exemplu, este cel al fostei *Fabrici de zahăr* (a se vedea Fig. 26 și 27), unde din întregul ansamblu au mai rămas furnalul și două hale, care sunt închiriate altor firme. Restul ansamblului a fost demolat, iar cărămida a fost recuperată.

Fig. 26 și 27 - Fabrica de zahăr din Cernăuți (Sursa imaginilor: A. Cioangher)

În alte situații s-a putut remarca faptul că există un proces similar cu cel care are loc în județul Suceava, unde fostele fabrici sunt închiriate uneia sau mai multor firme. Aceste practici sunt defavorabile ansamblului industrial prin simplul fapt că alterează imaginea de ansamblu datorită intervențiilor ulterioare. La acest aspect contribuie și modul în care se realizează închirierea spațiilor. În cele mai multe cazuri au prioritate la închiriere spații care au acces direct la stradă. Din acest motiv, construcțiile aflate în planul secund riscă să se degradeze prin neutilizare și lipsa de investiții.

În Cernăuți, astfel de exemple sunt numeroase. Un prim caz ar fi cel pe care l-am amintit mai devreme, unde închirierea s-a realizat doar pentru depozitele care au avut acces de la stradă. La fel se întâmplă și cu fosta fabrică de vase emailate și cu cele două fabrici de bere, cărora le sunt utilizate doar corpurile de clădire amplasate la străzile principale.

Există de asemenea situații în care activitatea inițială a fost continuată, dar probabil din considerente financiare, nu s-au realizat investiții de renovare și conservare a vechilor clădiri și instalații. Un astfel de exemplu este cel al celei de-a doua uzine electrice din Cernăuți, unde activitatea a fost transferată în alte corpuri de clădire, iar vechea hală se deteriorează.

Într-o situație similară se află și *Fabrica de cărămidă numărul 1*, al cărei vechi ansamblu s-a degradat semnificativ.

În aceste condiții puținele construcții industriale care s-au păstrat merită a fi evaluate și clasate ca elemente reprezentative pentru arhitectura industrială a Bucovinei.

6.1.2. Caracteristici ale patrimoniului industrial

La nivelul întregului teritoriu al Bucovinei (zona de nord și cea de sud), au fost identificate până în prezent un total de 37 obiective industriale, edilitare sau de infrastructură. În realitate numărul acestora este mai mare, însă datorită unor motive obiective (lipsa accesibilității, în special în zonele miniere și datorită problemelor de instabilitate din teritoriul Ucrainei), acestea nu au putut fi total inventariate.

Cele 37 de obiective industriale, au fost organizate pe fișe, fiind atașate la sfârșitul lucrării, în Anexe.

Structura fișelor, nu a urmărit aspectele de detaliu ale obiectului, ci a căutat să evidențieze siturile industriale ca un posibil spațiu cu valoare de patrimoniu (edificat într-o anumită etapă istorică), care pot fi valorificate la scară urbană sau teritorială. Din acest motiv, conținutul acestora nu

urmăresc structura clasică a fișelor istorice, ele fiind gândită ca unele de observație, ce pot constitui punctul de plecare pentru cercetările viitoare.

În urma inventarierii, au rezultat pentru partea de sud a Bucovinei un număr de 22 obiective industriale, edilitare sau de infrastructură, care sunt distribuite neuniform la nivelul județului Suceava. Dintre acestea, în municipiul Suceava au fost reperate 6 situri industriale sau edilitare distribuite la nivelul orașului.

Tabelul 12 - Distanța și poziția în localitate pentru obiectivele industriale sau edilitare identificate în Bucovina de Sud

Nr.	Localitatea	Activitate productivă	Poziția în localitate	Distanța față de un drum principal	Distanța față de gară	Distanța față de aeroport
1.	Municipiul Suceava	Fabrica de mezeluri și bacon - IRIC	În zona de nord – la 3,3 km față de centru	0,2 km	1k m	13 km
2.		Uzina de Apă	În zona de nord - la 1 km față de centru	0,1 km	2,5 km	14 km
3.		Rezervorul de apă	În zona de vest – la 1,3 km față de centru	1,1 km	5,1 km	17 km
4.		Uzina electrică	În zona de sud-est – la 0,1 km față de centru	0 km	4,4 km	16 km
5.		Depoul Burdujeni	În zona de nord – la 3,3km față de centru	0,6 km	0 km	13 km
6.		Depoul Ițcani	În zona de nord-vest – la 4 km față de centru	0,3 km	0 km	16, 2k m
7.	Municipiul Rădăuți	Fabrica de spirt	În zona de est – la 0,2 km față de centru	0 km	6,8 km	47 km

8.		Moară – fosta fabrică de hârtie	În zona de est la 1 km față de centru	0,2 km	6,2k m	48 km
9.		Uzina electrică	În zona de vest – la 0,5 km față de centru	0,1 km	8,7 km	48 km
10.	Municipiul Vatra Dornei	Hală fabrică de cherestea	În zona de est – la 0,4 km față de centru	0,4 km	0,7 km	125 km
11.		Abator și fabrică de mezeluri	În zona de est – la 1,5 km față de centru	0 km	1,8 km	125 km
12.	Oraș Solca	Fabrica de bere	În zona de sud-vest – la 0,5 km față de DN 2E	0,5 km	11,5 km	65 km
13.	Comuna Cacica	Salină	În zona de sud-vest – la 1,3 km față de DN 2E	1,3 km	3 km	53 km
14.	Comuna Ciocănești	Mina Tolovanul	În zona de sud a localității în afara acesteia	0 km	5 km	113 km
15.	Comuna Dornești	Moară	În zona de sud-vest – la 0,7 km față de centru	0 km	1,2 km	53 km
16.	Comuna Iacobeni	Mina Arșița	În zona de est în afara localității - la 3km față de drumul principal E58	5 km	6 km	116 km
17.		Turn de apă	În zona centrală	0,1 km	0 km	114 km
18.	Comuna Pojorâta	Fosta fabrică de cherestea	În satul Pojorâta la 0,7 km față de centru	0 km	0,8 km	90 km
19.		Turn de apă	În satul Valea Putnei	0,1 km	0 km	98 km
20.	Comuna Putna	Fabrica de cherestea	În zona de sud-est la 0,5 km față de drumul principal	0,5 km	38,5 km	77 km

21.		Fosta fabrică de sticlă – azi turnătorie	În zona de sud-est la 0,5 km față de drumul principal	0,5 km	38,5 km	77 km
22.	Comuna Vama	Uzina Electrică	În satul Prisaca Dornei la 0,5 km față de drumul principal	0,5 km	5 km	73 km

(Autor: A. Cioangher)

În tabelul nr. 12, sunt evidențiate cele 22 de obiective industriale identificate la nivelul Bucovinei de Sud și gradul de accesibilitate în raport cu principalele mijloace de transport.

Tabelul 13 - Distanța și poziția în localitate pentru obiectivele industriale sau edilitare identificate în Bucovina de Nord

Nr.	Localitatea	Obiectiv industrial sau tehnic	Poziția în localitate	Distanța față de un drum principal	Distanța față de gară	Distanța față de aeroport
1.	Municipiul Cernăuți	Fabrica de cărămidă nr. 1	În zona de nord-est a orașului	0,1 km	2,3 km	4 km
2.		Fabrica de cărămidă nr. 3	În zona de est a orașului	0 km	4 km	2 km
3.		Fabrica de teracotă	În nord, în zona industrială din proximitatea gării	1,2 km	1,5 km	5,7 km
4.		Fabrica de bere a Societății de Bere	În nord, în zona industrială din proximitatea gării	0 km	0,8 km	6,5 km
5.		Fabrica de bere - Steiner	La limita de nord a zonei centrale	0 km	0,4 km	5 km

6.		Fabrica de drojdie	În zona de nord-vest a orașului	0 km	2 km	7,5 km
7.		Fabrica de zahăr	În zona de nord-vest a orașului	0,1 km	2,5 km	8 km
8.		Fabrica de sârmă și cuie	În nord, în zona industrială din proximitatea gării	0,5 km	0,8 km	7,2 km
9.		Fabrica de vase emailate	În zona de nord-vest a orașului	0,2 km	2,5 km	8 km
19.		Uzina electrică veche	În centru, la limita de vest a acestuia	0 km	1,7 km	4,2 km
11.		Uzina electrică	În nord, în zona industrială din proximitatea gării	0,5 km	0,8 km	6,5 km
12.		Ateliere reparații CF	În nord, în zona industrială din proximitatea gării	1km	2 km	5,5km
13.		Fabrica de cherestea	În nord, în zona industrială din proximitatea gării	0,2 km	0,9 km	6,7 km
14.	Carapciu	Fabrica de spirt	În sud-vest	1,6 km	1,3 km	35 km
15.	Costrijeni	Fabrica de zahăr	În est	0 km	1 km	52 km

(Autor: A. Cioanher)

Pentru partea de nord a Bucovinei, analiza s-a limitat în speciala la nivelul orașului Cernăuți și la zonele de nord și de sud ale teritoriului. Au fost identificate astfel, un număr total de 15 obiective industriale sau tehnice (ilustrate în tabelul nr. 13), care merită a fi luate în considerare pentru o viitoare clasare.

Deși orașul Cernăuți dispune în prezent de o mare diversitate de activități productive, inclusiv industrie grea, prin prezența *Uzinei constructoare de mașini "Mașzavod"*, se poate observa faptul că din cele

edificate în perioada analizată nu s-au păstrat foarte multe. Dintre acestea, un număr de 4 unități se concentrează pe producția de materiale de construcție, 6 pe industria alimentară, 2 pe producția de energie electrică, 2 pe industria metalurgică și una pe întreținere/ reparații. De asemenea, patru unități din industria alimentară nu sunt în stare de funcționare, iar fabrica de vase emailate, fabrica de teracotă și uzina electrică veche se află într-o stare asemănătoare. Ca atare, dintr-un total de 15 unități, doar 6 sunt active.

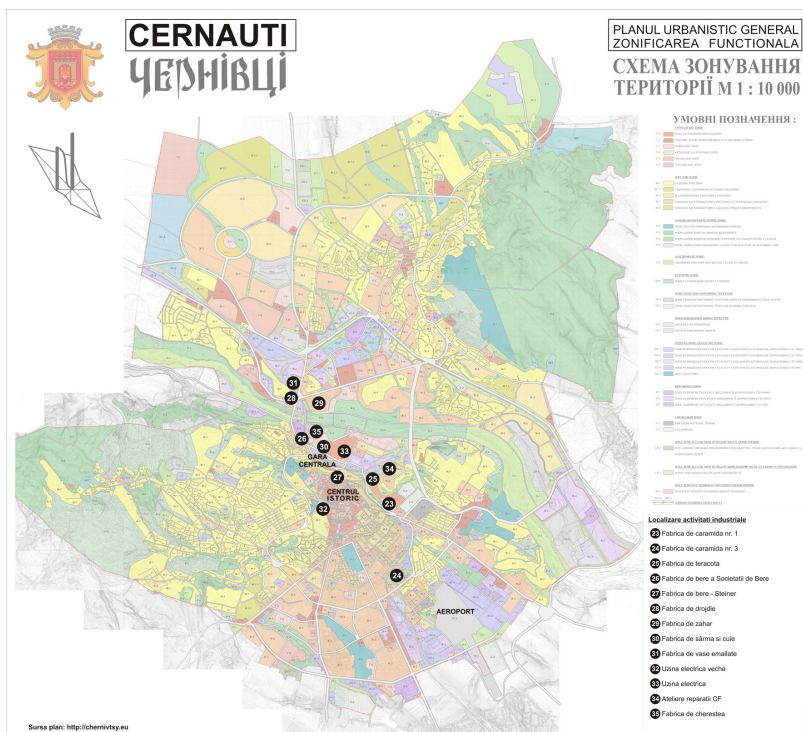

Fig. 28 - Localizarea obiectivelor industriale în orașul Cernăuți (Autor: A. Cioangher - Sursa planului suport: <http://chernivitsy.eu>)

În ceea ce privește localizarea lor în oraș (a se vedea Fig. 28), se poate constata faptul că fabricile de materiale de construcție sunt localizate în zona de nord-est, iar celelalte unități cu excepția vechii *Uzine Electrice* se află în zona industrială din proximitatea gării și a râului Prut.

Vechea Uzină Electrică a orașului, care a alimentat inițial doar zona centrală, se află în limitele centrului, în zona de vest a acestuia.

Fig. 29 - Prima Uzină Electrică din Cernăuți (Sursa imaginii: A. Cioangher)

Fabrica de Spirit din localitatea Carapciu este amplasată la limita de sud-vest a localității, într-o zonă preponderent agricolă. La fel ca multe alte zone industriale din acest teritoriu, nici această fabrică nu funcționează.

Fabrica de Zahăr din Costrijeni, este amplasată la limita estică a localității, pe malul râului Nistru. Și aceasta are în prezent activitatea sistată.

În partea de sud a Bucovinei, amplasarea obiectivelor industriale sau edilitare se realizează în general în cadrul localităților și în multe situații chiar în proximitatea căii ferate. Există doar două excepții, exploatarea miniere de la Iacoveni (Arșița) și Ciocănești (Tolovanul) care sunt amplasate, așa cum este și firesc, în afara localităților.

În municipiul Suceava, așa cum se poate observa și în figura 30, distribuția acestor obiective de tip industrial a ținut cont de proximitatea față de centru sau față de calea ferată. Construcțiile tehnico-edilitare au fost amplasate în relație cu actualul centru al orașului, datorită întinderii pe care o avea orașul la momentul realizării acestor investiții.

În ceea ce privește actuala zonă industrială a orașului se remarcă faptul că distribuția zonelor productive s-a realizat în Valea Râului Suceava, în lungul căii ferate.

Analiza pe criteriul distanței față de principalele mijloace de acces (rutier, feroviar și aerian) ne evidențiază faptul că multe dintre obiectivele industriale, în special cele identificate în zona de vest a teritoriului Bucovinei, sunt amplasate la distanțe mari și foarte mari față de aeroport.

SUCEAVA

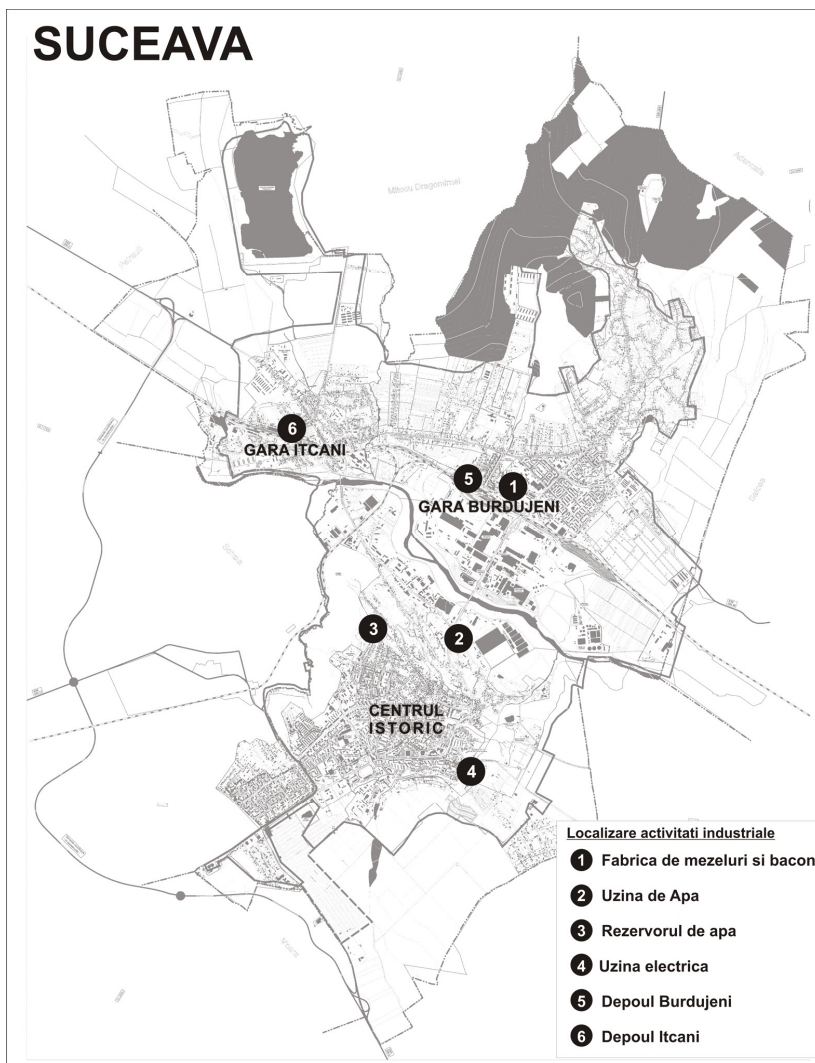

Fig.30 - Localizarea obiectivelor industriale în oraşul Suceava (Autor: A. Cioangher)

În ceea ce priveşte distanţa faţă de gară, zona Rădăuţi- Putna, nu beneficiază de acces direct la calea ferată, datorită neutilizării traseului care

străbate această zonă. Din acest motiv, distanțele sunt relativ mari față de cea mai apropiată stație care se află la Dornești.

Într-o situație similară se află și Orașul Solca care nu are acces direct la calea ferată. Cea mai apropiată stație se află la Părtășeștii de Sus, gară care deservește și localitatea Cacica.

Distanța față de drumurile sau străzile principale este în general bună cu excepția exploatarea miniere de la Iacobeni (Arșița), care se află la o distanță de aproximativ 5 km față de E58, pe un drum foarte greu accesibil.

În tabelul nr. 14, a fost realizată o analiză a vechimii și a tipurilor de activități desfășurate în toate cele 37 de obiective industriale și edilitare.

Tabelul nr. 14 - Tabel activități și vechime a siturilor industriale cu valoare de patrimoniu

nr.	Țara / Localitatea	Activitatea inițială	Tip industrie / activitate	Activitatea actuală	An / Sec.
1.	România Suceava	Fabrica de mezeluri și bacon - IRIC	Industria alimentară	Depozite/ sedii firme	1911
2.	România Suceava	Uzina de Apă	Amenajări tehnico-edilitare	Centru de Cultură Urbană, Arhitectură și Peisaj	1912
3.	România Suceava	Rezervorul de apă	Amenajări tehnico-edilitare	În conservare în cadrul ACET Suceava	1912
4	România Suceava	Uzina electrică	Amenajări tehnico-edilitare	Punct transformare	1910
5.	România Suceava	Depoul Burdujeni	Atelier reparații CF	Depou	1902
6.	România Suceava	Depoul Ițcani	Atelier reparații CF	Depou	1871
7.	România Rădăuți	Fabrica de spirt	Industria alimentară	Fabrica de băuturi alcoolice	1789 1824 și 1902

nr.	Țara / Localitatea	Activitatea inițială	Tip industrie / activitate	Activitatea actuală	An / Sec.
8.	România Rădăuți	Moară – fosta fabrică de hârtie	Industria alimentară	Sediu firmă	1838
9.	România Rădăuți	Uzina electrică	Amenajări tehnico-edilitare	Uzina Electrică	1912
10.	România Vatra Dornei	Hală fabrica de cherestea	Industria lemnului	Demolată parțial – spațiu comercial	Încep . sec. XX
11.	România Vatra Dornei	Abator și fabrica de mezeluri	Industria alimentară	Parțial grădiniță	Încep . sec. XX
12.	România Solca	Fabrica de bere	Industria alimentară	În stare avansată de degradare	1810
13.	România Cacica	Salina	Industria extractivă	Salină și Bază de tratament	1791
14.	România Ciocănești	Mina Tolovanul	Industria extractivă	În conservare	1937
15.	România Dornești	Moară	Industria alimentară	Moară	Sec. XIX
16.	România Iacobenii	Mina Arșița	Industria extractivă	Ruine	1783
17.	România Iacobenii	Turn de apă	Amenajări tehnico-edilitare	Turn de apă aferent gării	1902
18.	România Pojorâta	Fosta fabrică de cherestea	Industria lemnului	Garaj firmă de construcții drumuri	Încep .sec. XX
19.	România Pojorâta	Turn de apă	Amenajări tehnico-edilitare	Turn de apă aferent gării	1902
20	România Putna	Fabrica de cherestea	Industria lemnului	Fabrica de cherestea	Sf. sec.

nr.	Țara / Localitatea	Activitatea inițială	Tip industrie / activitate	Activitatea actuală	An / Sec.
					XIX
21.	România Putna	Fosta fabrică de sticlă – azi turnătorie	Industrie metalurgică	În conservare	Încep . sec. XX
22.	România Vama	Uzina Electrică	Amenajări tehnico-edilitare	Depozit firmă	Încep . sec. XX
23.	Ucraina Cernăuți	Fabrica de cărămidă nr. 1	Industria materialelor de construcții	Fabrica de cărămidă	Sf. sec. XIX
24.	Ucraina Cernăuți	Fabrica de cărămidă nr. 3	Industria materialelor de construcții	Fabrica de cărămidă	1936
25.	Ucraina Cernăuți	Fabrica de teracotă	Industria materialelor de construcții	Depozit cu vânzare	1886
267 .	Ucraina Cernăuți	Fabrica de bere a Societății de Bere	Industria alimentară	Parțial închiriată birouri	1871 ,1877
27.	Ucraina Cernăuți	Fabrica de bere - Steiner	Industria alimentară	Parțial închiriată birouri	1870
28.	Ucraina Cernăuți	Fabrica de drojdie	Industria alimentară	Neutilizată	Sf. sec. XIX
29.	Ucraina Cernăuți	Fabrica de zahăr	Industria alimentară	Parțial închiriată depozite	1901
30.	Ucraina Cernăuți	Fabrica de sârmă și cuie	Industrie metalurgică	Atelier de prelucrări piese	1922

nr.	Țara / Localitatea	Activitatea inițială	Tip industrie / activitate	Activitatea actuală	An / Sec.
				metalice	
31.	Ucraina Cernăuți	Fabrica de vase emailate	Industrie metalurgică	Parțial închiriată pentru depozite	1912
32.	Ucraina Cernăuți	Uzina electrică veche	Amenajări tehnico-edilitare	Stație electrică	1896
33.	Ucraina Cernăuți	Uzina electrică	Amenajări tehnico-edilitare	Stația electrică principală	1912
34.	Ucraina Cernăuți	Ateliere reparații CF	Atelier reparații CF	Ateliere reparații CF	Sec. XIX
35.	Ucraina Cernăuți	Fabrica de cherestea	Industria lemnului	Mici ateliere	1869
36.	Ucraina Carapciu	Fabrica de Spirt	Industria alimentară	Neutilizată	Sec. XIX
37.	Ucraina Costrîjeni	Fabrica de zahăr	Industria alimentară	Neutilizată	1912

(Autor: A. Cioangher)

Tabelul anterior, relevă faptul că industria alimentară și a băuturilor este cea mai bine reprezentată ramură industrială de pe teritoriul Bucovinei, putând fi identificate un număr total de 12 unități păstrate. Din acest număr total, doar două mai sunt în stare de funcționare (*Fabrica de spirt din Rădăuți* și *Moara sistematică din Dornești*).

Amenajările și instalațiile tehnico-edilitare ocupă locul al II-lea privind numărul de obiective păstrate, putând fi identificate 9 unități. Dintre acestea, doar două obiective și-au schimbat profilul funcțional. *Uzina electrică din Prisaca Dornei* (comuna Vama) este utilizată ca depozit, iar *Uzina de apă din Suceava* a fost transformată în Centru cultural.

În ultima categorie, se află industria materialelor de construcții cu 4 unități, cea de prelucrare a lemnului, extractivă, metalurgică și de întreținere / reparații cu câte 3 unități.

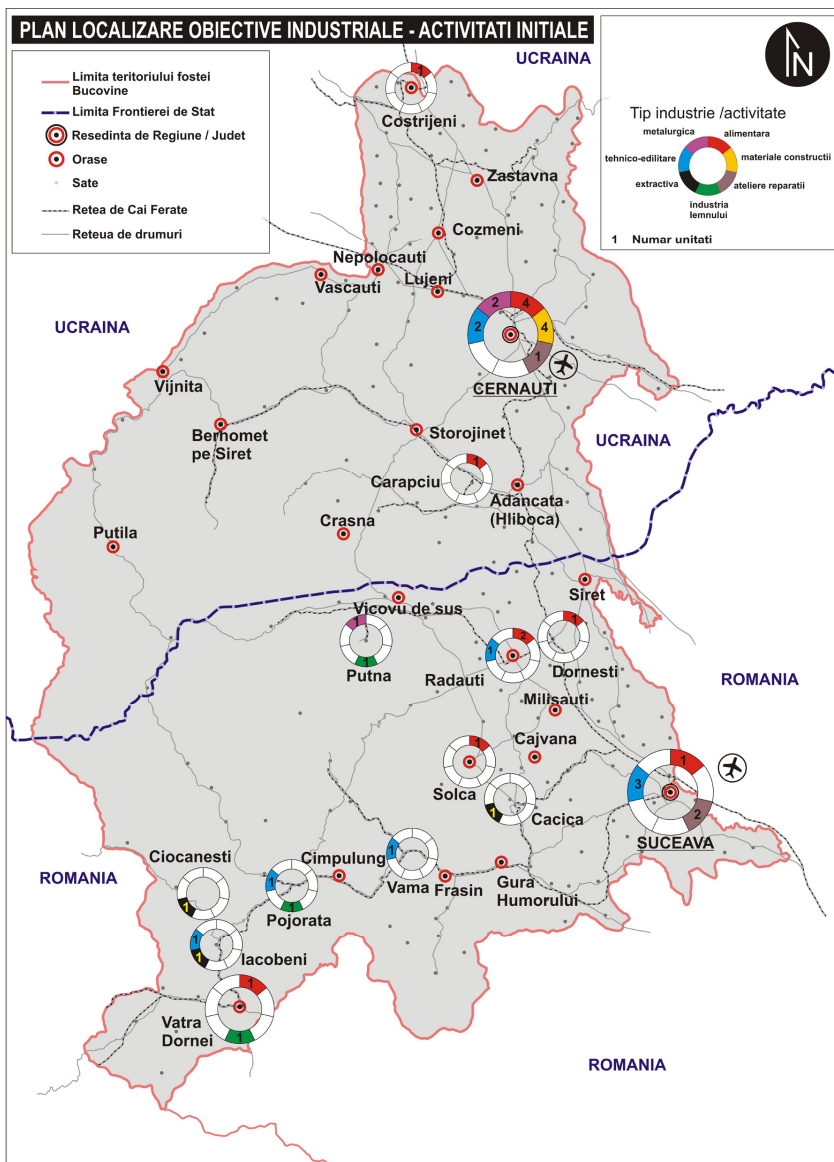

Fig. 31 - Localizarea obiectivelor industriale și edilitare. Activități inițiale (Autor: A. Cioangher)

În ceea ce privește perioada de realizare a acestor obiective industriale, cele mai vechi, în ordine cronologică, sunt: ruinele furnalelor de la exploatarea minieră din Iacobeni (anul 1783), *Fabrica de spirt din Rădăuți* (construită în anul 1789) și *Exploatarea de sare de la Cacica* (anul 1791).

Direct legată de activitatea de exploatare și producție, se remarcă existența în cadrul acestui teritoriu a rețelei rutiere, feroviare și de exploatare care a avut un rol semnificativ în dezvoltarea industrială din cele două areale ale Bucovinei.

Infrastructura feroviară a parcurs de-a lungul timpului o serie de etape care au condus la deteriorarea sau chiar dezafectarea unor tronsoane. Liniile de exploatare a lemnului au fost primele care au dispărut o dată cu diminuarea resurselor și cu îngreunarea accesului în aceste zone.

În Bucovina de sud s-a mai păstrat o singură linie de exploatare pe Valea Moldoviței, unde funcționează ocazional o mocăniță în scop turistic.

După anul 1990, datorită lipsei de rentabilitate a unor linii (cauzată în special de declinul activităților industriale și implicit de scăderea mobilității) s-a renunțat la exploatarea liniilor Pojorâta - Fundu Moldovei și Dornești - Putna - Brodina.

În Bucovina de nord, după anul 1940 s-a trecut la un ecartament mărit pentru toată infrastructura, legătura între cele două subzone ale Bucovinei fiind astfel diminuată. În ceea ce privește exploatarea acestei infrastructuri se remarcă o situație similară cu cea din Bucovina de sud. Linia Hliboca (Adâncata) - Storojineț - Berhomeț pe Siret, spre exemplu, este în momentul de față scoasă din uz.

Rețeaua de drumuri din Bucovina de sud a fost modernizată între timp, rutele principale aflându-se astăzi într-o stare fizică bună. Excepție fac căile de acces către exploatarea de la Iacobeni - Arșița și Ciocănești - Cârlibaba.

În ceea ce privește utilizarea actuală a acestor situri industriale (a se vedea Fig. 32), se constată faptul că foarte multe dintre acestea nu sunt utilizate sau au o utilizare inoportună.

În Bucovina de nord, majoritatea drumurilor generează dificultăți de deplasare, chiar și cele care asigură legătura cu alte zone importante ale Ucrainei. Astfel, accesul către obiectivele industriale din Cernăuți, Carapciu și Costrijeni este dificil.

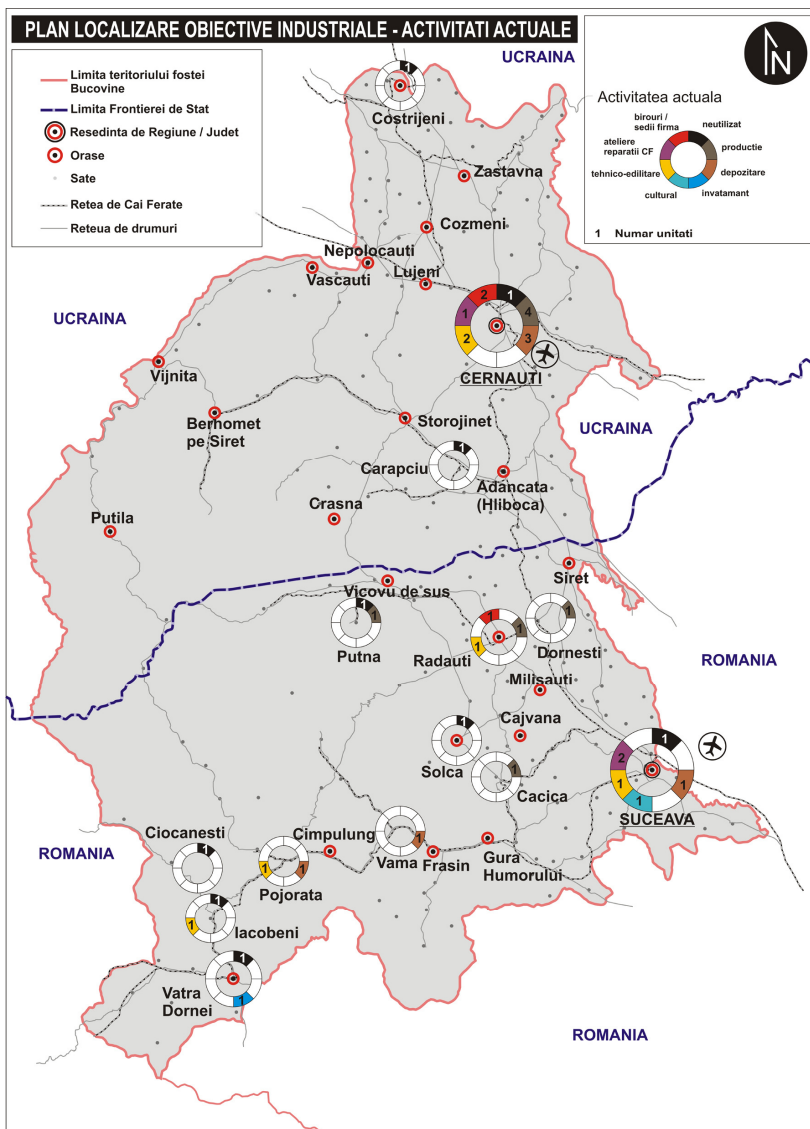

Fig. 32- Localizarea obiectivelor industriale și edilitare. Activități actuale (Autor: A. Cioangher)

Cele mai multe dintre acestea (un total de 14 obiective) și-au păstrat activitatea inițială, 6 dintre acestea fiind concentrate în orașul Cernăuți.

6.2. Particularități ale teritoriului Bucovinei

6.2.1. Localizarea

Teritoriul Bucovinei istorice, despărțit astăzi în cele două subzone (de Nord și de Sud) se află în estul Europei, la extremitatea nord-estică a României, respectiv la cea sud-vestică a Ucrainei.

Cele două mari centre urbane Cernăuți și Suceava sunt reședințe de regiune în Ucraina, respectiv de județ în România.

Bucovina de Sud, amplasată integral pe teritoriul județului Suceava are în componență următoarele centre urbane:

- municipii: Suceava (reședința județului), Rădăuți, Câmpulung Moldovenesc, Vatra Dornei;
- orașe: Gura Humorului, Siret, Solca, Cajvana, Frasin, Milișăuți, Vicovu de Sus.

Bucovina de Nord, amplasată în regiunea Cernăuți,⁸³ are în componență următoarele centre urbane:

- municipii: Cernăuți (reședința regiunii);
- orașe: Adâncata (Hliboca), Cozmeni, Lujeni, Nepolocăuți, Putila, Storojineț, Crasna, Vijnița, Vășcăuți, Berhomeț pe Siret, Zastavna, Costrijeni.

Distanța rutieră față de capitalele celor două țări este: Suceava / București - 437 km, Cernăuți / Kiev - 512 km.

Distanța față de cele două mari centre urbane ale Bucovinei, este: Suceava / Cernăuți - 83 km. Timpul de parcurgere al acestui traseu este variabil, fiind condiționat de punctele de trecere a frontierei.

Ambele centre urbane sunt conectate la aeroport și la infrastructura feroviară care asigură legătura directă între ele. Pentru infrastructura feroviară, timpul de deplasare este condiționat de formalitățile vamale și de ecartamentul diferit al traseului din cele două țări.

⁸³ Regiunea Cernăuți este alcătuită din teritorii ale următoarelor Regiuni istorice: Bucovina, Herța și Basarabia

6.2.2. Accesibilitatea ca premisă a valorificării patrimoniului industrial

Accesibilitatea este o condiție esențială pentru dezvoltarea teritorială, însă este doar una dintre principalele componente care asigură buna funcționare a sistemului.

Legăturile directe dintre cele două părți ale Bucovinei sunt limitate de punctele de trecere a frontierei: Siret (pentru trafic auto internațional), Vicșani (pentru trafic internațional feroviar), Ulma și Vicovu de Sus (pentru mic trafic rutier), Izvoarele Sucevei, Climăuți și Vășcăuți (pentru trafic pietonal).

În acest context, se constată un grad extrem de scăzut de mobilitate pe direcția nord-sud. Principala rută de acces dintre cele două subzone este drumul european E85, care asigură legătura pe relația București – Suceava - Cernăuți, traversând acest teritoriu de la nord la sud.

Principalele căi rutiere de pe acest teritoriu sunt:

- pe zona de sud a Bucovinei: DN2, DN2E, DN2H, DN15C, DN17, DN17A, DN17B, DN18, DN29, DN29A.
- pe zona de nord a Bucovinei: M19, H03, H10, P62.

Prin intermediul magistralei europene de cale ferată București – Suceava – Vicșani - Moscova, se asigură legătura între cele două teritorii ale Bucovinei. Datorită ecartamentului de cale ferată diferit pe teritoriul celor două state, accesibilitatea este scăzută pe direcția nord-sud.

Această magistrală de cale ferată este completată de o vastă rețea, care asigură legătura celor două părți ale Bucovinei cu teritoriile învecinate.

Acest teritoriu beneficiază și de prezența a două aeroporturi internaționale: Cernăuți și Suceava (Salcea).

În ceea ce privește calitatea drumurilor publice, se constată o discrepanță între nivelul de dezvoltare al infrastructurii din cele două subzone, partea de nord având o calitate mult mai scăzută.

Pentru valorificarea potențialului teritoriului, accesibilitatea este esențială, aceasta asigură suportul dezvoltării unor rețele specifice sau complexe de obiective care pot fi astfel valorificate.

6.2.3. Peisajul cultural ca premisă a valorificării patrimoniului industrial

Valorificarea la nivel teritorial a patrimoniului industrial de pe teritoriul Bucovinei, nu poate fi realizată fără luarea în considerare a tuturor elementelor componente ale teritoriului în care acesta este localizat. O importantă componentă a acestui spațiu este peisajul său cultural, o particularitate care îi conferă un statut special în raport cu celelalte teritorii.

În urma interacțiunii locuitorilor cu alte culturi și în urma politicilor de dezvoltare impuse în anumite perioade istorice, în cadrul acestui spațiu s-a dezvoltat de-a lungul timpului un bogat patrimoniu construit și cultural, care astăzi constituie un important atu pentru valorificarea zonei. Cadrul natural, antropizat sau nu, în urma interacțiunii locuitorilor cu mediul înconjurător, este și el un important element de potențial care aduce un plus de valoare acestui teritoriu.

Peisajul cultural în ansamblul său, trebuie văzut ca un suport al valorificării patrimoniului industrial, bogatele elemente care îi conferă specificitate acestei zone (tradiții, obiceiuri, portul tradițional, modul de viață al locuitorilor, arhitectura tradițională, bisericile și mănăstirile, locurile memoriale și multe altele), contribuind la orientarea politicilor generale de dezvoltare ale acestui areal. În cadrul acestor politici, patrimoniul industrial, ca una dintre principalele componentele ale peisajului cultural, trebuie să joace un rol extrem de important având în vedere potențialul său deosebit (localizare, nivel de echipare, suprafață alocată, etc.). Pe de altă parte, acest potențial nu constituie neapărat un atu în lipsa unui cadru de dezvoltare favorabil. De aceea este extrem de important ca această valorificare a patrimoniului industrial să se realizeze într-un mod integrat prin relaționarea cu toate elementele de potențial ale acestui teritoriu.

Activitățile turistice pot contribui în mod semnificativ la valorificarea patrimoniului industrial atât prin dezvoltarea turismului industrial, dar mai ales prin utilizarea acestor spații pentru funcțiuni adresate locuitorilor și potențialilor turiști. Evenimentele cu caracter cultural / artistic, care se desfășoară de-a lungul anului în cadrul acestui teritoriu își pot găsi locul de manifestare în interiorul acestor spații, însă este extrem de important să identificăm cărui grup țintă sunt adresate aceste activități.

Conceptul de peisaj cultural

Convenția Europeană a Peisajului, adoptată la Florența, în anul 2000, definește peisajul ca *"o parte de teritoriu percepută ca atare de către populație, al cărui caracter este rezultatul acțiunii și interacțiunii factorilor naturali și/sau umani"*.⁸⁴ Această definiție extinde aria de cuprindere a componentelor peisajului, care astfel nu mai sunt asociate exclusiv cadrului natural. În același timp, peisajul în ansamblul său este o potențială resursă de dezvoltare. Astfel, în Preambulul aceluiași document se specifică faptul că *"[...] acesta este o componentă de bază a patrimoniului natural și cultural european, contribuind la bunăstarea umană și la consolidarea identității europene"*.⁸⁵

De asemenea, s-a pus în discuție necesitatea includerii acestor peisaje în cadrul politicilor de dezvoltare locală, națională sau internațională, dar și necesitatea implementării unor programe de cooperare la nivel transfrontalier, în vederea valorificării în comun a acestui potențial. Astfel, în cadrul Articolului 9, se specifică faptul că *"Părțile trebuie să încurajeze cooperarea transfrontalieră la nivel local și regional și ori de câte ori este necesar să pregătească și să implementeze programe comune de punere în valoare a peisajului."*

Termenul de peisaj cultural, este unul relativ nou, în momentul de față putându-se remarca inexistența unei definiții unanim acceptate. Din acest motiv, au fost propuse o serie de opinii ale unor specialiști, legate de acest concept. Astfel, profesorul Sandu Alexandru, definește acest concept, astfel: *"Se vorbește în ultimul timp de peisajul cultural - peisaj care se constituie din intervenția omului, un peisaj construit total sau parțial, în plan fizic sau spiritual, cu componente de imagine, comportament, tradiție, mentalitate, etc."*⁸⁶

În opinia profesorului Cătălin Sîrbu, *"Peisajul cultural reprezintă locul geografic ale cărui caracteristici reflectă valorile unei societăți, valori rezultate în urma interacțiunii umane cu mediul. [...] Peisajul cultural face referire la comunități și este caracterizat de interacțiunea*

⁸⁴ Convenția Europeană a Peisajului, Florența, 2000

⁸⁵ Convenția Europeană a Peisajului, Florența, 2000

⁸⁶ Sandu, Alexandru, *Sâmburele care face să crească*, Editura Fundației Arhitect Design, București, 2008

dintre natural, construit și imaterial (tradiții și manifestări)."⁸⁷ Peisajul cultural cuprinde astfel, trei componente de bază: Patrimoniul Natural, Patrimoniul Material și Patrimoniul Imaterial.⁸⁸

O altă definiție, este propusă de către același autor, în cadrul studiului Peisaj Cultural și Dezvoltare. Astfel, *"Peisajul cultural este înțeles ca fiind rezultatul suprapunerii cumulative a habitatelor teritoriale, făcându-se totuși distincția referitoare la moștenirea culturală privită ca un set static de trăsături ale teritoriului și identitatea culturală ca fiind rezultat al motorului dinamicilor atât sociale cât și economice."*⁸⁹

Peisajul cultural și dezvoltarea teritorială

Relația peisaj cultural - dezvoltarea teritoriului a fost subliniată în cadrul aceluiași studiu de către profesorul Cătălin Sîrbu, unde se evidențiază faptul că teritoriul privit din punct de vedere sistemic cuprinde două componente majore: sistemele funcționale naturale și sistemele funcționale antropice. Aceste două componente sistemice se află într-o dinamică și adaptare continuă, datorită interferențelor reciproce. Dinamica acestora generează co-dezvoltare, înțelegându-se ca proces evolutiv complex care integrează în diferite grade toate componentele dinamicii teritoriale.

Peisajul cultural poate fi văzut ca element central al dezvoltării, *"ca subiect al dezvoltării, cu valoare de piață, produs de marketing (eventual produs cultural în cadrul unor adevărate "industrii culturale")"*.⁹⁰ Astfel, toate elementele componente ale peisajului cultural (patrimoniul natural, material și imaterial), pot constitui cadrul valorificării într-un mod integrat al unui teritoriu. Peisajul cultural devine în sine un element de potențial (o marcă) care poate contribui la valorificarea unui teritoriu.

Pe de altă parte, schimbările care apar în limitele acestui teritoriu, ca urmare a factorilor socio-economici, au efecte (pozitive sau negative) asupra peisajului cultural. Modul în care se exploatează potențialul unui

⁸⁷ Sîrbu Cătălin, *Peisaj Cultural și Dezvoltare*, note de curs, Universitara de Arhitectură și Urbanism "Ion Mincu", București

⁸⁸ conform schemă, Sîrbu Cătălin, *Peisaj Cultural și Dezvoltare*, Editura Universitară "Ion Mincu", București, 2011, p.10

⁸⁹ Sîrbu Cătălin, *Peisaj Cultural și Dezvoltare*, Editura Universitară "Ion Mincu", București, 2011, p.137

⁹⁰ Idem, p.139

teritoriu, aduce un plus de valoare peisajului cultural, sau din contră, duce la degradarea lui.

Putem concluziona astfel că, peisajul cultural face parte din procesul de dezvoltare teritorială, aducând un plus de valoare teritoriului. În același timp însă, modul exploatare al resurselor teritoriului influențează calitatea peisajului cultural.

Peisajul cultural al Bucovinei

Patrimoniul natural

Relieful

Relieful acestui teritoriu variază de la lanțuri muntoase împădurite din Vest, spre podișurile line din centru și apoi către câmpii spre zona de Est.

În ansamblu, pe acest teritoriu se armonizează două unități importante de relief: regiunea montană și regiunea de podiș. Acestea coboară în trepte de la Vest la Est, în fâșii paralele, cu dispunere nord-sud.

În ceea ce privește raportarea la marile unități geografice, teritoriul Bucovinei se suprapune parțial peste Carpații Orientali și peste Podișului Sucevei.

Altitudinea pe teritoriul Bucovinei variază de la 158m în localitatea Boian (din Ucraina) până la un maxim de 1791m (vf. Pietrosul Bistriței), zona Vatra Dornei.

Suprafața acestui teritoriu este de 10.442 km².

Hidrografia

Principalele cursuri de apă care străbat Bucovina sunt: râul Nistru la limita nordică a acestui teritoriu, râul Prut (care tranzitează acest teritoriu de la Vest la Est, prin dreptul orașului Cernăuți), râul Ceremuș aflat la granița vestică a acestui teritoriu și care se varsă în râul Prut, râul Siret și afluenții săi (care străbate acest teritoriu de la Nord la Sud), râurile Suceava, Șomuzu Mare, Moldova, Bistrița (care curg de la Nord-Vest spre Sud-Est).

Acest teritoriu dispune și de importante suprafețe acoperite cu ape stătătoare (lacuri naturale de dimensiuni mici și lacuri antropice amenajate pentru rezerve de apă, pentru apărare împotriva inundațiilor, dar și pentru piscicultură).

Ecosistemele și ariile protejate

Ecosistemele prezente pe acest teritoriu sunt direct condiționate de formele de relief și de elementele pedologice.

Pot fi identificate astfel:

- Ecosisteme forestiere datorate preponderenței reliefului înalt;
- Pajiști alpine, care se întâlnesc la o altitudine de peste 1500 m;
- Turbării și mlaștini;
- Ecosisteme de luncă, apărute în șesurile principalelor râuri;
- Ecosisteme acvatice care pot fi curgătoare (pâraie și râuri) și stagnante (lacuri, bălți, mlaștini).⁹¹

Pentru partea de sud a Bucovinei au fost instituite zone naturale protejate *Natura 2000* și alte categorii de zone naturale de importanță națională și locală.

Pentru partea de nord a acesteia au fost instituite doar zone protejate de importanță națională și locală.

Înțelegerea unor diferite grade de antropizare a acestor ecosisteme (motiv pentru care ne referim și la sisteme seminaturale – de ex. pajiștile) înseamnă de fapt transformarea peisajului cultural sub impactul activităților umane.

Teritoriul Bucovinei dispune de o vastă rețea de arii naturale protejate care se caracterizează printr-o mare diversitate floristică, faunistică și peisagistică.

Rețeaua de protecție a ariilor naturale protejate "Natura 2000", împarte aceste situri în două mari categorii: *Situri de protecție avifaunistică (SPA)* și *Situri de importanță comunitară (SCI)*.

Siturile de protecție avifaunistică (SPA), pentru zona studiată sunt următoarele:

1. *ROSPA0083 – Munții Rarău-Giumalău - cuprinde suprafețe din unitățile administrativ teritoriale Câmpulung Moldovenesc, Crucea, Dorna Arini, Stulpicani, administrată de Direcția Silvică Suceava*

2. *ROSPA0089 – Obcina Feredeului - cuprinde suprafețele din unitățile administrativ teritoriale Izvoarele Sucevei, Moldova Sulița, Moldovița, Sadova, Ulma, Vama, Vatra Moldoviței, Breaza, Brodina, Câmpulung Moldovenesc, Frumosu, Fundu Moldovei, Pojorâta, administrată de Direcția Silvică Suceava*

3. *ROSPA0107 – Vânători-Neamț.*

Situri de importanță comunitară (SCI) pentru zona studiată sunt următoarele:

⁹¹ Conform: Strategiei de Dezvoltare Economică și Socială a Județului Suceava, Perioada 2011 – 2020

1. ROSCI0010 – Bistrița Aurie - situată pe suprafața unităților administrativ teritoriale Cârlibaba, Ciocănești și Iacobenii, se află în administrarea Apelor Române.
2. ROSCI0019 – Călimani – Gurghiu - situat pe suprafața unităților administrativ teritoriale Poiana Stampei, Dorna Candrenilor, Panaci, Șaru Dornei, se află în administrarea Parcului Național Călimani.
3. ROSCI0051 – Cușma
4. ROSCI0075 – Pădurea Pătrăuți
5. ROSCI0081 – Fânețele seculare Frumoasa - situată pe teritoriul localității Moara Nica, administrată de Agenția pentru Protecția Mediului Suceava
6. ROSCI0082 – Fânețele seculare Ponoare - situată pe teritoriul comunei Bosanci, administrată de Agenția pentru Protecția Mediului Suceava.
7. ROSCI0086 – Găina-Lucina - situat pe suprafața unităților administrativ teritoriale Cârlibaba și Moldova Sulița, administrată de Direcția Silvică Suceava.
8. ROSCI0101 – Larion
9. ROSCI0124 – Munții Maramureșului
10. ROSCI0125 – Munții Rodnei
11. ROSCI0196 – Pietrosul Broștenilor-Cheile Zugrenilor - se află pe suprafața unităților administrativ teritoriale Crucea și Dorna Arini, este în administrarea Direcției Silvice Suceava.
12. ROSCI0212 - Rarău-Giumalău - situat pe suprafața unităților administrativ teritoriale Câmpulung, Crucea, Dorna Arini și Pojorâta, este în administrarea Direcției Silvice Suceava.
13. ROSCI0245 – Tinovul de la Românești
14. ROSCI0247 – Tinovul Mare Poiana Stampei
15. ROSCI0249 – Tinovul Șaru-Dornei
16. ROSCI0270 – Vânători-Neamț
17. ROSCI0321 – Moldova Superioară
18. ROSCI0328 – Obcinele Bucovinei
19. ROSCI0365 – Râul Moldova între Păltinoasa și Ruși
20. ROSCI0379 – Râul Suceava
21. ROSCI0392 – Slatina⁹²

⁹² Identificate conform site-ului: <http://natura2000.eea.europa.eu>

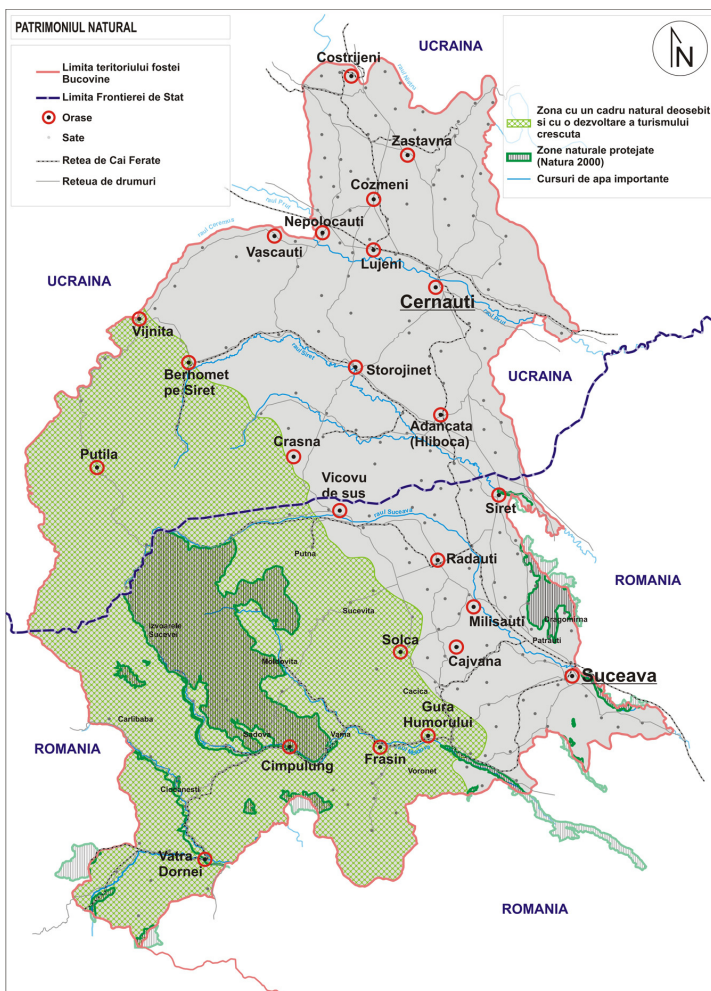

Fig. 33 - Patrimoniul natural al Bucovinei (Autor: A. Cioangher)

Pe teritoriul Bucovinei de Sud, acestor arii naturale protejate "Natura 2000" li se mai adaugă 27 de arii naturale de interes național și rezervații, care sunt distribuite pe întreg teritoriul. Aceste arii sunt următoarele: *Doisprezece Apostoli PN-K, Moara Dracului, Piatra Țibăului, Tinovul Poiana Stampei, Fânețele montane Todirescu, Tinovul Șaru Dornei, Fânețele seculare Ponoare, Fânețele seculare Frumoasa, Tinovul*

*Găina –Lucina, Pădurea (Quercetumul) Crujana, Pietrele Doamnei-Rarău, Codrul secular Slătioara, Codrul secular Giumalău, Răchitișul Mare, Cheile Zugrenilor, Cheile Lucavei, Făgetul Dragomirna, Pădurea Zamostea-Luncă, Inepeniș cu Pinus cembra, Piatra Pinului și Piatra Șoimului, Stratele cu Aptychus de la Pojorâta, Fânețele seculare de la Calafindești, Pădurea Voievodeasa, Pădurea Roșoșă, Codrul secular Loben, Klippa calcare triasice Pârâul Cailor, Piatra Buhii.*⁹³

Există de asemenea și două arii naturale protejate de interes internațional: o rezervație a biosferei - Pietrosul Rodnei (desfășurat pe limita a trei județe: Bistrița - Năsăud, Maramureș, Suceava) și un sit Ramsar - Tinovul Poiana Stampei.

Pe teritoriul Bucovinei de Nord, nu sunt instituite arii naturale protejate componente ale rețelei "*Natura 2000*", însă există un număr de 243 de arii naturale și monumente ale naturii de importanță națională și locală. Dintre acestea, cele mai reprezentative sunt 7 arii protejate, 8 monumente ale naturii, Parcul botanic și dendrologic al Universității din Cernăuți, Parcul Național Vijița și Parcul dendrologic Storojineț.

La nivel regional, cele mai importante zone naturale protejate sunt Tsetseno și Valya Kuzmina, la care se adaugă alte 136 de monumente ale naturii, 40 de parcuri și alte obiective de importanță locală.⁹⁴

Deși dispune de un bogat patrimoniu natural, datorită limitelor administrative, acest teritoriu nu-și poate valorifica toate aceste resurse în scop turistic.

Această varietate de arii naturale protejate reliefează un potențial de natură ecologică și biologică (varietate a speciilor), care reprezintă un potențial cinegetic, științific, didactic și de loisir (bird-watch, ecoturism, turism rural etc).

Patrimoniul material

Patrimoniu material este constituit din toate elementele fizice ale cadrului construit și amenajat (localități, infrastructură, parcele, construcții, etc.), dar și din obiecte care sunt reprezentative pentru tradiția și cultura comunității respective.

⁹³ S.C. Urban Team S.R.L., S.C Arhitectura Grafica Design S.R.L., *Studiu de fundamentare Zone Protejate Naturale Suceava. Reactualizare Plan Urbanistic General al Municipiului Suceava*, București, 2013

⁹⁴ Bucovina Tourism Association, *Research about Chernivsti Area. Summary of Research Findings*, Suceava, 2009

Patrimoniul construit

Județul Suceava (în cadrul căruia se află partea de sud a Bucovinei), deține un număr de 518 poziții în lista monumentelor istorice, dintre care 182 se referă la monumente de interes național și internațional, încadrate în grupa valorică "A".

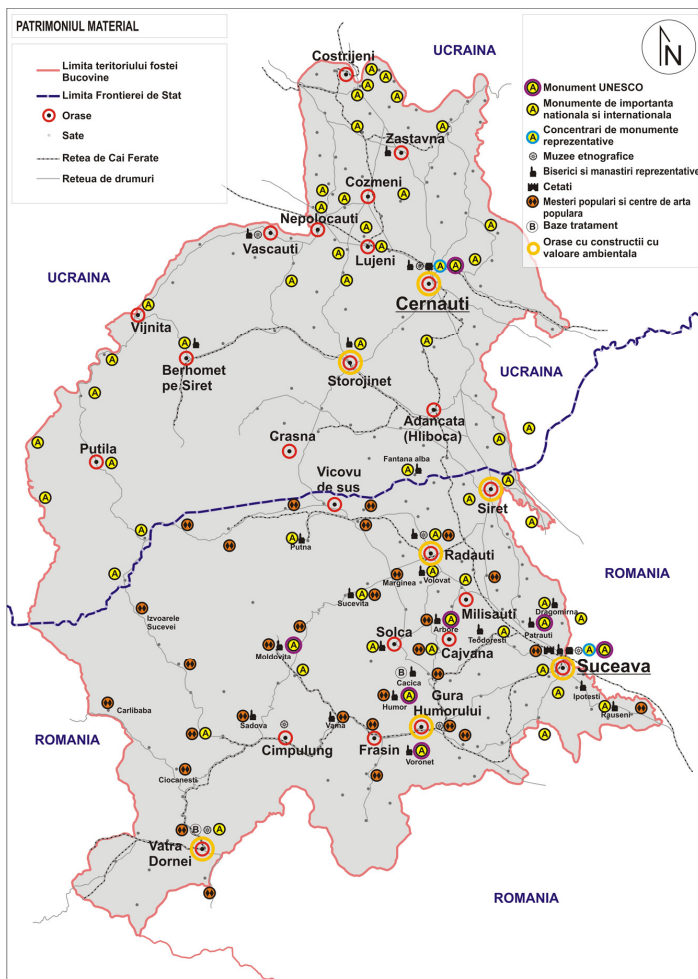

Fig. 34 - Patrimoniul material al Bucovinei (Autor: A. Cioangher)

Dintre toate aceste monumente, Biserica Arbore, Biserica Mănăstirii Humor, Biserica Mănăstirii Moldovița, Biserica Pătrăuți, Biserica Mănăstirii Voroneț și Biserica Mănăstirii Sfântul Ioan cel Nou de la Suceava sunt incluse pe lista patrimoniului mondial, UNESCO.

Deși dispune de un număr mare de monumente, distribuția acestora la nivelul teritoriului județului Suceava, face imposibilă valorificarea tuturor obiectivelor. Multe dintre acestea nu prezintă interes pentru turismul de masă, iar cele care sunt valorificate, sunt amplasate în localitățile reprezentative pentru acest tip de activitate.

Factorul accesibilitate este și el foarte important, amplasarea la distanțe considerabile față de principalele drumuri de acces, face foarte greu de valorificat mare parte dintre aceste monumente.

Regiunea Cernăuți și în mod particular teritoriul Bucovinei de Nord, deține un număr de 52 de monumente de arhitectură și urbanism de importanță națională și internațională. Dintre acestea doar clădirea Universității din Cernăuți, fostă reședință a Mitropoliilor Bucovinei și Dalmației, este singura inclusă pe lista patrimoniului mondial (UNESCO).

Patrimonial industrial se încadrează firesc în logica moștenirii istorice a unei realități teritoriale, care cuprinde atât patrimoniul construit religios, construcții tehnice și de artă, clădiri izolate cu însemnătate memorialistică, dar și zone urbane/rurale unitare cu personalitate urbanistică (parcelar, morfologii specifice pe zone clare, expresii stilistice arhitecturale unitare). În acest context, elementele de patrimoniu industrial pot avea valoare arhitecturală, memorialistică, documentară și se referă nu numai la construcție ci și la legătura cu activitățile economice inițiale (valorificabile prin muzee și expoziții tematice, magazine cu produse specifice – unde este cazul), evenimente/comemorări ale activităților și/sau colectivităților implicate în activitatea economică respectivă.

Aceste din urmă elemente/activități de valorificare pot crește coeziunea socială în teritoriu.

Patrimoniul imaterial

Bucovina dispune de un bogat patrimoniu imaterial, legat de obiceiurile și tradițiile care s-au perpetuat de-a lungul timpului și care au reflectat un anumit mod de viață. La acest mod de viață a contribuit și componenta spiritual / religioasă, care s-a manifestat într-un mod particular în această zonă, prin intermediul creațiilor arhitecturii ecleziastice.

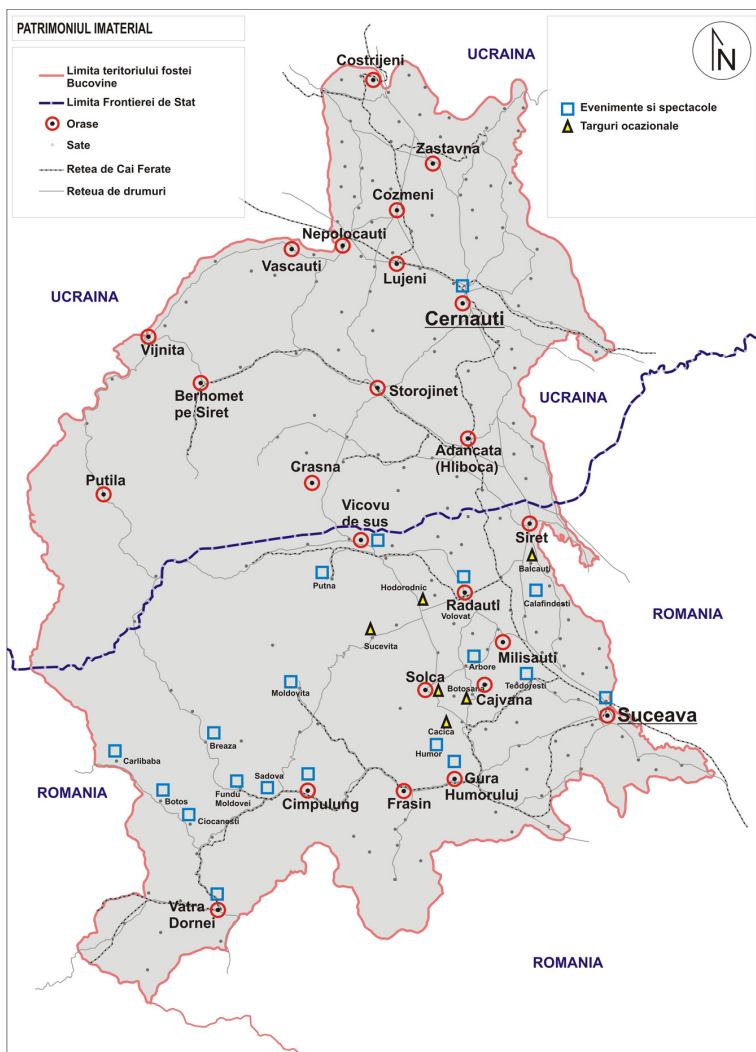

Fig. 35 - Patrimoniul imaterial al Bucovinei (Autor: A. Cioangher)

În prezent, în cadrul acestui teritoriu, se desfășoară de-a lungul anului o serie de evenimente, spectacole și târguri ocazionale, care acoperă arii urbane și rurale din cele mai diverse și care au menirea de a pune în valoare potențialul cultural al acestui spațiu.

În acest context, patrimoniul industrial care este dispersat în cadrul acestui teritoriu, poate constitui cadrul de desfășurare al unor evenimente și festivaluri cu teme dintre cele mai diferite. Aceste spații pot găzdui atât evenimentele care au devenit o adevărată tradiție în anumite localități cât și congrese (inclusiv legate de industriile amintite).

6.3. Organizarea administrativ-teritorială a celor două țărilor care cuprind spațiul fostei Bucovine (România și Ucraina)

6.3.1. Organizarea administrativ-teritorială

Teritoriul României a fost delimitat conform Legii nr. 2 / 1968 în următoarele unități administrativ-teritoriale de bază: județ, oraș și comună. Acestei clasificări, i s-a adăugat începând cu anul 2004, în baza Legii nr.315 *privind dezvoltarea regională în România*, o nouă formă de organizare administrativ-teritorială, denumită *Regiune de Dezvoltare*. Această delimitare a fost realizată în conformitate cu clasificarea Eurostat⁹⁵ corespunzătoare nivelului NUTS II (Nomenclature of Territorial Units for Statistics).

În comparație cu teritoriul României, Republica Ucraina are următoarea organizare administrativ-teritorială: regiuni, o republică autonomă (Crimeea, care se află în prezent sub controlul Rusiei), două municipii cu statut de regiune, raioane, orașe și comune.

În figura nr. 36, unde au fost luate în considerare regiunea Cernăuți din Ucraina și regiunea Nord-Est din România, se poate constata că decupajul în unități administrativ-teritoriale (raportată în primul rând la suprafață) este total diferită pentru cele două țări. Astfel, nivelul regional din Ucraina este corespunzător ca suprafață celui județean din România.

⁹⁵ Eurostat- Organism european care relizează studii statistice pentru Comisia Europeana

Fig. 36 - Delimitarea administrativ-teritorială a Regiunii Cernăuți din Ucraina și a Regiunii Nord-Est din România (Autor: A. Cioangher - Sursa planurilor suport: <http://www.news bucovina.ro> și <http://pop-stat.mashke.org>)

Aceste diferențe de delimitare în unități administrativ-teritoriale fac dificilă cooperarea pe proiecte specifice de preservare și valorificare a patrimoniului din Bucovina. Astfel, dacă în cazul României, inițiatorul unor programe de cooperare ar putea fi Consiliul Județean Suceava, în cel al Ucrainei, va trebui implicat atât nivelul regional cât și cel de raion.

6.3.2. Autonomia locală în cadrul celor două state și distribuția resurselor financiare

Guvernarea ucraineană la nivel local și regional este împărțită între reprezentanții statului numiți de la nivel central și consilieri aleși pe plan local.

În practică, autoguvernarea locală și regională se caracterizează printr-un grad ridicat de dualitate și de suprapunere a competențelor între consiliile locale alese pe de o parte, și administrația centrală pe de altă parte.

În același timp, administrația locală este extrem de dependentă de guvernul central, care asigură marea parte a finanțării. Din totalul veniturilor autorităților locale, 90% sunt asigurate de guvernul central și doar 10% din veniturile proprii.⁹⁶

În cazul României bugetul administrației locale este susținut prin două surse:

a. venituri proprii (venituri curente, de capital și cu destinație specială);

b. transferuri din veniturile bugetului de stat.⁹⁷

Din totalul veniturilor colectate, Consiliul Local are la dispoziție 44% (o cotă parte de 33 % sunt distribuiți către Consiliul Județean pentru venituri proprii și pentru echilibrarea bugetară a localităților, iar restul de 23% merge către bugetul Central). Astfel un total de 77% din veniturile colectate pe plan local sunt administrate de consiliile locale și județene.⁹⁸

În practică, veniturile colectate la nivel local sunt extrem de reduse, mediul rural devenind dependent în mare măsură de alocarea sumelor din bugetul Central și Județean.

De asemenea, criteriile de alocare ale acestor sume nu sunt în totdeauna foarte transparente, factorul politic având un important cuvânt de spus.

⁹⁶ *Local and regional government in Ukraine and the development of cooperation between Ukraine and the EU*, Birmingham, 2011

⁹⁷ Anghel, Cristian, Pop, Carmen, Giosan, Victor, *Tendințe actuale pe plan mondial în finanțarea autorităților publice locale- Situația României*, Revista Transilvana de Științe Administrative, nr. 2(5)/2000, p.221

⁹⁸ Iorga, Elena, Moraru, Adrian, Giosan, Victor, *Bugetele autorităților locale din România la cote de avarie. Politici de finanțare incoerente și excesiva Politizare a procesului de alocare a resurselor*, Institutul pentru Politici Publice București, București, 2010, p.15

6.4. Cadrul instituțional din cele două state

Cadrul instituțional este direct legat de organizarea administrativ-teritorială a celor două state (România și Ucraina).

Partea de sud a Bucovinei este integral inclusă în județul Suceava, structura administrativă fiind organizată astfel:

- nivelul județean cu instituția Prefectului (reprezentant al aparatului central de conducere) și Consiliul Județean care are un Președinte și un întreg aparat administrativ.
- următorul nivel este cel local (orașe și comune) care are o structură asemănătoare: un întreg aparat administrativ (organizat pe departamente), un Primar și un Consiliu Local.

Zona de nord a Bucovinei este parte componentă a regiunii Cernăuți (nivel de organizare administrativ-teritorială fiind echivalent ca suprafață cu cel județean din România). Există deci o organizare administrativ-teritorială mai complexă și un aparat administrativ mai vast. Astfel, pentru regiunea Cernăuți există: un consiliu regional, 11 consilii raionale, 3 consilii la Cernăuți, 11 consilii municipale și 260 de consilii locale (nivel de comună).⁹⁹ Toate aceste consilii, cu întregul aparat administrativ aferent, sunt extrem de dependente de nivelul central de conducere.

6.5. Cooperarea la nivel teritorial ca premisă a valorificării patrimoniului industrial

Cele două state dispun de un sistem administrativ și fiscal extrem de dependent de nivelurile superioare și de decidenții politici. Din acest motiv, utilizarea resurselor financiare centrale și locale pentru dezvoltarea unor programe de cooperare este extrem de limitată. În aceste condiții, valorificare patrimoniului industrial din Bucovina se poate sprijini pe o serie de instituții și instrumente financiare de nivel european, care stimulează aceste forme de cooperare la nivel teritorial.

În momentul de față există deja premisele dezvoltării unor programe și proiecte care să includă aceste instituții și instrumente

⁹⁹ Asociația pentru Turism Bucovina, *Research about Chernivsti Area*, Suceava, 2009

financiare. Crearea unor forme de cooperare transfrontalieră, prin includerea acestei zone în cadrul unor euroregiuni, dezvoltarea Programului Operațional Comun România - Ucraina - Republica Moldova 2007-2013, dar și integrarea României în cadrul structurilor Uniunii Europene sunt aspecte extrem de importante care pot favoriza dezvoltarea acestei zone.

În momentul de față, teritoriul Bucovinei este inclus în cadrul unor euroregiuni, a căror fundamente de cooperare implică sprijinirea unor proiecte de dezvoltare și de valorificare a potențialului turistic și a infrastructurii.

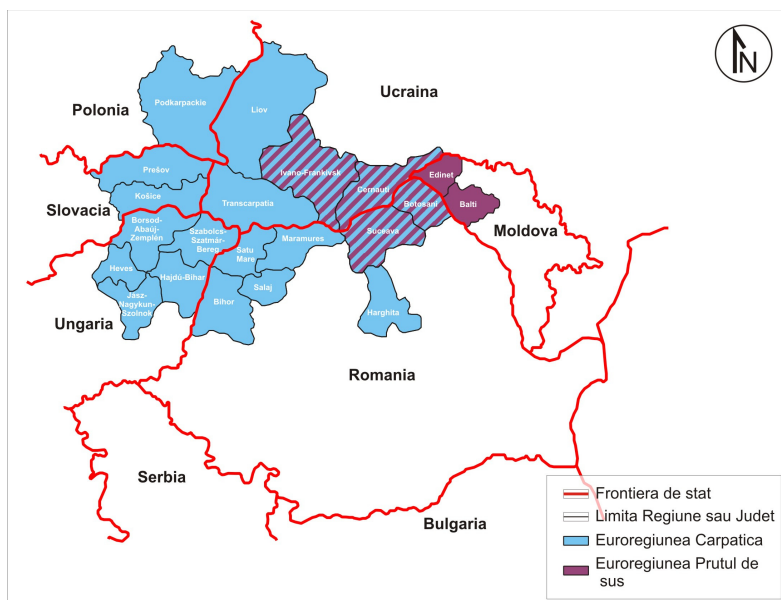

Fig. 37 - Euroregiunile din care acest teritoriu face parte (Autor: A. Cioangher)

Euroregiunile pot fi definite ca " formate de cooperare sub-regională care contribuie la dezvoltarea unei coeziuni economice și sociale a unor spații geografice transfrontaliere ce includ unități administrativ-teritoriale din state vecine, membre și ne membre UE. Cooperarea în acest cadru constă în crearea legăturilor directe și permanente între regiunile și comunitățile aflate de o parte și de alta a frontierelor de stat, în virtutea

competențelor autorităților locale și în conformitate cu legislația națională.”¹⁰⁰

Euroregiunea „Carpatica”, a fost înființată în anul 1993 în scopul promovării cooperării transfrontaliere între regiunile de frontiera ale țărilor membre. La momentul înființării, din această euroregiune făceau parte doar Polonia, Ucraina și Ungaria. În anul 1997 s-a alăturat acestei structuri, România cu județele: Bihor, Botoșani, Maramureș, Satu Mare, Sălaj, Suceava și Harghita (din noiembrie 2000), iar din anul 1999 s-a alăturat și Slovacia.

Euroregiunea Carpatică a fost înființată în baza *Acordului privind înființarea unei asocieri inter-regionale “Euroregiunea Carpatică” și Statutului Asociației inter regionale “Euroregiunea Carpatică”*.¹⁰¹

Euroregiunea “Prutul de Sus” a fost înființată în anul 2000, când la Botoșani a fost semnat *Acordul de Constituire a Euroregiunii „Prutul de Sus”*. La baza acestei regiuni a stat *Tratatul privind relațiile de bună vecinătate și colaborare între România și Ucraina*, semnat la 2 iunie 1997.

Această euroregiune a cuprins inițial județele Botoșani și Suceava din România, Bălți și Edineț din Republica Moldova și regiunea Cernăuți din Ucraina. Componenta acestei euroregiuni a fost modificată la inițiativa Republicii Moldova, care în urma unei reforme administrativ-teritoriale a inclus în cadrul acesteia, raioanele: Briceni, Edineț, Fălești, Glodeni, Rîșcani și Ocnița.¹⁰²

În afara acestor euroregiuni, pe această zonă au fost dezvoltate o serie de forme de cooperare, atât în interiorul limitelor județului Suceava, cât și în relație cu alte zone învecinate.

Există astfel, 9 microregiuni (Grupuri de Acțiune Locală) care sunt dezvoltate în interiorul acestui județ, sau în relație cu alte localități aflate în județele învecinate. Scopul acestor asocieri (care cuprind localități, în special rurale) este acela al dezvoltării unor proiecte în comun care să poată fi finanțate prin Fonduri Europene

Acest teritoriu a beneficiat și de *Programul Operațional Comun România-Ucraina-Moldova 2007-2013* (amintit puțin mai devreme), care a cuprins teritorii din România, Ucraina și întreaga suprafață a Republicii Moldova, dar și de *Programul de Cooperare Transnațională Europa de*

¹⁰⁰ <http://www.mae.ro>

¹⁰¹ <http://buletinul.unap.ro>

¹⁰² <http://www.cjbotosani.ro>

Sud-Est, care cuprinde întreg teritoriul României și areale din Republica Moldova și Ucraina (inclusiv Oblast Cernăuți ¹⁰³).

6.6. Resursele umane și distribuția acestora la nivelul centrelor urbane

Datele demografice rezultate la nivelul anului 2011 sunt utile pentru evaluarea gradului de reprezentativitate al localităților și pentru determinarea posibilităților reale de conversie.

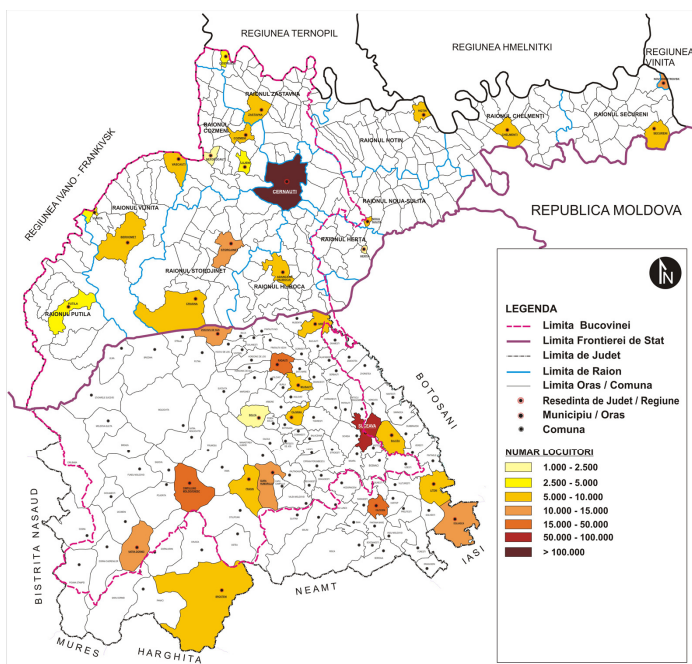

Fig. 38 - Analiza distribuției populației în centrele urbane din cele două subzone ale Bucovinei (Autor: A. Cioangher)

¹⁰³ Oblast - nivel administrativ-teritorial specific țărilor provenite din vechia URSS, echivalent cu cel Regional

Pentru zona de nord a Bucovinei au fost utilizate datele referitoare la populația concentrată în fiecare centru urban în parte, dar și date referitoare la populația totală (pe mediul rural și urban) din fiecare raion în parte.

La nivelul județului Suceava există date mult mai detaliate pentru fiecare UAT¹⁰⁴ în parte, însă relevante pentru această etapă sunt cele referitoare la concentrarea populației în centrele urbane.

Tabelul nr. 15 - Distribuția populației pe orașe și municipii din județul Suceava - An 2011

Municipii și orașe	Populație totală	Mediul urban	Mediul rural
MUNICIPIUL SUCEAVA		92121	
Municipiul Câmpulung Moldovenesc		16722	
Municipiul Fălticeni		25723	
Municipiul Rădăuți		23822	
Municipiul Vatra Dornei		14429	
Oraș Broșteni		5506	
Oraș Cajvana		6901	
Oraș Dolhasca		10298	
Oraș Frasin		5876	
Oraș Gura Humorului		13667	
Oraș Liteni		9596	
Oraș Milișăuți		5005	
Oraș Salcea		9015	
Oraș Siret		7976	
Oraș Solca		2188	
Oraș Vicovu de Sus		13308	
JUDEȚ SUCEAVA	634.810	262.153	372.657

(Autor: A Cioangher. - Sursa datelor: <http://www.suceava.insse.ro>)

În baza datelor prezentate în tabelul nr. 15, se poate constata faptul că municipiul Suceava concentrează în prezent peste 35% din totalul populației din mediul urban, acest lucru demonstrând faptul că rolul său

¹⁰⁴ Unitate Administrativ Teritorială de Bază - comună sau oraș

teritorial este unul extrem de important la nivelul rețelei de localități. Din acest motiv, obiectivele industriale care pot fi reconvertite, au un potențial crescut pentru localizarea unor activități reprezentative.

De asemenea orașul Rădăuți concentrează un număr important de locuitori, însă lipsa accesului la calea ferată devine un impediment pentru localizarea unor activități importante.

La nivelul Bucovinei de nord (a se vedea datele din tabelul nr. 16), se poate constata că orașul Cernăuți concentrează aproximativ 67% din totalul populației din mediul urban (din aceasta regiune), fiind astfel mult mai dezvoltat în comparație cu cel mai reprezentativ centru urban din județul Suceava.

Tabelul nr. 16 - Distribuția populației din regiunea Cernăuți pe raione, orașe și municipii - An 2011

Raioane, orașe și municipii	Populație totală	Mediul urban	Mediul rural
MUNICIPIUL CERNĂUȚI	253843	253843	
MUNICIPIUL NOVODNISTROVSK	10701	10701	
RAIONUL VIJNIȚA	55790	17481	38309
Municipiul Vijnița		4285	
Municipiul Vascăuți		5455	
Oraș Berhomeț		7741	
RAIONUL HERȚA	32367	2130	30237
Municipiul Herța		2130	
RAIONUL HLIBOCA	72890	9376	63514
Oraș Hliboca (Adâncata)		9376	
RAIONUL ZASTAVNA	51524	10887	40637
Municipiul Zastavna		8159	
Oraș Costrijeni		2728	
RAIONUL CHELMENȚI	43182	7552	35630
Oraș Chelmenți		7552	
RAIONUL COZMENI	70231	14171	56060
Municipiul Cozmeni		6995	
Oraș Lujeni		4738	
Oraș Nepolocăuți		2438	
RAIONUL NOUA SULIȚA	80942	7892	73050
Municipiul Noua Sulița		7892	
RAIONUL PUTILA	25651	3335	22316

Raioane, orașe și municipii	Populație totală	Mediul urban	Mediul rural
Oraș Putila		3335	
RAIONUL SECURENI	44692	9538	35154
Municipiul Securenii		9538	
RAIONUL STOROJINEȚ	97363	24246	73117
Municipiul Storojineț		14508	
Oraș Crasna		9738	
RAIONUL HOTIN	65101	9973	55128
Municipiul Hotin		9973	
REGIUNEA CERNĂUȚI	904277	381125	523152

(Autor: A. Cioangher - Sursa datelor: <http://database.ukrcensus.gov.ua>, studiul Чисельність Наявного Населення України, на 1 січня 2013 року, Kiev, 2013)

Din acest motiv, toate cele 14 obiective industriale din acest oraș au un potențial ridicat pentru a găzdui funcțiuni reprezentative. La acest aspect mai contribuie și gradul crescut de accesibilitate și potențialul turistic ridicat al acestui oraș.

Un aspect relevant pentru stabilirea funcțiunilor potențiale care pot fi inserate în cadrul obiectivelor industriale, este distribuția populației pe grupe de vârstă. Populația totală încadrată în intervalul 15-64 de ani, determină necesitățile reale în ceea ce privește locurile de muncă, care trebuie acoperite prin intermediul diferitelor activități existente și potențiale.

Tabelul nr. 17 - Populația pe grupe de vârstă la nivelul anului 2011 în județul Suceava și regiunea Cernăuți

Județ / Regiune	Total loc.	Până în 15 ani		15-64 ani		> 65 ani	
		Valori	%	Valori	%	Valori	%
Județul Suceava	634.810	122.275	19,3	411.346	64,8	101.189	15,9
Regiunea Cernăuți	904.277	151.015	16,7	630.281	69,7	122.981	13,6

(Autor: A. Cioangher)

Comparând datele din cele două subzone (a se vedea datele din tabelul nr. 17), se poate constata că regiunea Cernăuți are o pondere mai bună a resurselor umane care pot fi încadrate în câmpul muncii.

De asemenea gradul de îmbătrânire al populației este mult mai scăzut în comparație cu cel al județului Suceava. În schimb ponderea populației sub 15 ani este mult mai ridicată în județul Suceava, deși în valori absolute este mai scăzută față de regiunea Cernăuți.

În ceea ce privește numărul de persoane ocupate, în județul Suceava au fost înregistrate 232.700 de persoane, iar în regiunea Cernăuți 385.400 de persoane.¹⁰⁵

Numărul mediu al angajaților înregistrați la nivelul anului 2011, se prezenta astfel:

- județul Suceava - 87.200 de persoane;
- regiunea Cernăuți - 139.471 de persoane.

În ceea ce privește numărul șomerilor, în județul Suceava au fost înregistrați la nivelul aceluiași an un număr de 11.908 de persoane (cu o rată a șomajului de 4,7%), iar în regiunea Cernăuți au fost înregistrați 33.734 de șomeri (cu o rată a șomajului de 8,2%).

Corelând datele anterioare cu cele referitoare la distribuția pe grupe de vârstă, se poate constata că la nivelul județului Suceava, dintr-un total de 411.346 de persoane aflate în intervalul 15-64 de ani, un procent de 56% sunt ocupate și doar 21% sunt angajate cu forme legale. În mod similar în regiunea Cernăuți, dintr-un total de 630.281 de persoane aflate în intervalul 15-64 de ani, un procent de 61% sunt ocupate și doar 22% sunt angajate cu forme legale.

Aceste date se referă la întregul teritoriu (al județului Suceava și al regiunii Cernăuți), Bucovina desfășurându-se doar pe o parte a acestor areale. Cu toate acestea, datele sunt relevante prin prisma faptului că cele mai mari centre urbane din cadrul celor două subzone, sunt localizate pe vechile limite ale Bucovinei. De asemenea ponderea cea mai mare a populației (adică peste 70% din regiunea Cernăuți și peste 74% din județul Suceava) este localizată în vechile limite ale Bucovinei.

6.7. Sursele de finanțare pe care se poate sprijini valorificarea

Principalele surse de finanțare prin intermediul cărora se poate asigura dezvoltarea acestei zone sunt fondurile structurale și de investiții europene. În acord cu strategia de dezvoltare Europa 2020, pentru sprijinirea dezvoltării economice a țărilor membre, sunt prevăzute cinci fonduri structurale principale: Fondul European de Dezvoltare Regională (FEDR), Fondul Social European (FSE), Fondul de Coeziune (FC), Fondul

¹⁰⁵ Datele referitoare la regiunea Cernăuți au fost preluate de pe site-ul: <http://www.dcz.gov.ua>

European Agricol pentru Dezvoltare Rurală (FEADR) și Fondul European pentru Pescuit și Afaceri Maritime (EMFF). Acestor fonduri structurale li se adaugă 4 instrumente financiare speciale, Fondul de Solidaritate al Uniunii Europene (FSUE) și Instrumentul de asistență pentru preaderare (IPA).

Principiile de dezvoltare ale Uniunii Europene sunt reflectate la nivel național în cadrul Planului Național de Dezvoltare (PND) și în Cadrul Strategic Național de Referință (CNSR), care asigură programarea investițiilor din fondurile europene în acord cu orientările strategice comunitare.

Finanțarea proiectelor de dezvoltare pentru țara noastră se va realiza prin intermediul a opt Programe Operaționale specifice: Programul Operațional dedicat infrastructurii de anvergură, Programul Operațional dedicat capitalului uman, Programul Operațional dedicat capacității administrative, Programul Operațional dedicat competitivității, Programul Operațional dedicat asistenței tehnice, Programul Național de Dezvoltare Rurală, Programul Operațional pentru Pescuit și Afaceri Maritime și Programul Operațional Regional.

Pentru implementarea proiectelor de dezvoltare ale acestui teritoriu, o importantă sursă de finanțare este Programul Operațional Regional. În cadrul acestui program, pentru ciclul financiar 2014-2020 au fost propuse 12 axe prioritare, având următoarele ținte:

- Axa prioritară 1: Promovarea transferului tehnologic;
- Axa prioritară 2: Îmbunătățirea competitivității întreprinderilor mici și mijlocii;
- Axa prioritară 3: Sprijinirea creșterii eficienței energetice în clădirile publice;
- Axa prioritară 4: Sprijinirea dezvoltării urbane durabile;
- Axa prioritară 5: Conservarea, protecția și valorificarea durabilă a patrimoniului cultural;
- Axa prioritară 6: Îmbunătățirea infrastructurii rutiere de importanță regională și locală;
- Axa prioritară 7: Diversificarea economiilor locale prin dezvoltarea durabilă a turismului;
- Axa prioritară 8: Dezvoltarea infrastructurii sanitare și sociale;
- Axa prioritară 9: Sprijinirea regenerării economice și sociale a comunităților defavorizate din mediul urban;
- Axa prioritară 10: Îmbunătățirea infrastructurii educaționale;
- Axa prioritară 11: Cadastru și înregistrarea proprietăților în zonele rurale din România;

- Axa prioritară 12: Asistență tehnică.

Dezvoltarea proiectelor specifice din cadrul microregiunii Bucovina poate fi sprijinită pe mai multe axe prioritare. Spre exemplu, în cadrul *Axei prioritare nr.4, Prioritatea de investiții 4.3 "Acțiuni pentru îmbunătățirea mediului urban, revitalizarea orașelor, regenerarea și decontaminarea siturilor poluate și promovarea măsurilor pentru reducerea zgomotului"* pot fi sprijinite proiecte specifice de conversie și reamenajare a spațiilor publice adiacente. De asemenea în cadrul *Axei prioritare nr.5, Prioritatea de investiții 5.1 "Conservarea, protecția, promovarea și dezvoltarea patrimoniului natural și cultural"* pot fi finanțate proiectele specifice de valorificare a acestor obiective industriale.

Prin intermediul *Axei prioritare 6: Îmbunătățirea infrastructurii rutiere de importanță regională și locală*, a *Axei prioritare 7: Diversificarea economiilor locale prin dezvoltarea durabilă a turismului* și a *Axei prioritare 9: Sprijinirea regenerării economice și sociale a comunităților defavorizate din mediul urban*, pot fi susținute o serie de proiecte care vizează o mai bună accesibilitate în zonă, dezvoltarea infrastructurii turistice, dar și dezvoltarea unor noi activități capabile să asigure revitalizarea economică a acestui areal.

Dacă aceste resurse financiare sunt elementele principale de suport ale valorificării complexe a potențialului acestui teritoriu, ele trebuie să fie suplimentate cu fonduri publice și private care să asigure cofinanțarea programelor și proiectelor propuse.

Pe de altă parte, prioritățile de dezvoltare ale Uniunii Europene, limitează tipul de programe și proiecte care pot fi finanțate, din acest motiv pentru cele care nu sunt eligibile trebuie să existe fonduri alternative de finanțare (publice și / sau private).

6.8. Concluzii

6.8.1. Patrimoniul industrial

Chiar dacă nu este la fel de bine reprezentat ca în alte zone ale României, patrimoniul industrial din Bucovina cu toate particularitățile sale, constituie o bogată mărturie pentru trecutul industrial al zonei. Deși, teritoriul a fost fragmentat între timp evoluând în condiții istorice, economice, sociale și politice diferite, pot fi identificate chiar și în prezent multe mărturii ale dezvoltării industriale a teritoriului Bucovinei.

Dacă comparăm cele două mari orașe care au îndeplinit rolul teritorial cel mai important în ierarhia sistemului de localități, vom constata că în Cernăuți numărul obiectivelor industriale cu valoare de patrimoniu este net superior față de cel din Suceava. Acest lucru poate fi explicat atât de nivelul diferit de industrializare pe care l-au avut cele două orașe până în anul 1940 (așa cum am amintit în capitolul dedicat evoluției istorice), cât și de politica diferită de dezvoltare urbană care a fost implementată în cele două localități de-a lungul timpului.

Dintre aceste două exemple, orașul Suceava a suferit cele mai dramatice schimbări ale structurii urbane fiind afectate atât centrul istoric, cât și de vechea zonă industrială. La acest lucru se mai adaugă și intensele procese de restructurare care au loc în prezent asupra zonelor industriale, cărora le cad victimă și puținele construcții sau instalații cu valoare de patrimoniu care au mai rămas.

În celelalte subzone ale Bucovinei de sud, situația este în linii mari asemănătoare. Cu excepția concentrării în Rădăuți și Vatra Dornei a 3 respectiv 2 obiective industriale sau edilitare, celelalte sunt distribuite punctual la distanțe relativ mari unele față de altele. Ba mai mult, majoritatea acestora nu sunt întreținute, fiind supuse pericolului de a fi distruse.

Accesibilitatea acestora este și ea un factor defavorabil, distanțele față de principalele mijloace de transport fiind relativ mari. Scoaterea din uz a unor linii de cale ferată, condiționează accesul în anumite zone, de utilizarea exclusivă a mijloacelor de transport rutiere. În aceste condiții, gradul de accesibilitate este determinat și de starea drumurilor, care nu oferă întotdeauna condiții optime de deplasare.

Din acest motiv, posibilitățile reale de conversie vor fi limitate de gradul de accesibilitate și de statutul localităților în ierarhia rețelei de localități. Gradul de reprezentativitate al acestor localități condiționează în mare măsură categoriile de funcțiuni care pot fi propuse în cadrul fostelor spații industriale.

Având în vedere fragmentarea acestui teritoriu, valorificarea în ansamblu a patrimoniului industrial nu poate fi realizată fără dezvoltarea unor mijloace de cooperare la nivel transfrontalier.

6.8.2. Aspecte care privesc dezvoltarea teritoriului și cooperarea

Localizarea favorabilă a acestui teritoriu în raport cu importante rute comerciale, dar și potențialul turistic, asigură astăzi premisele unei dezvoltări economice de lungă durată. În același timp poziționarea la granița

Uniunii Europene, este un factor de constrângere, dar și un factor favorizant pentru dezvoltarea unor programe de cooperare transfrontalieră, luând în considerare perspectivele aderării Ucrainei la această structură.

În ciuda fragmentării acestui teritoriu, accesibilitatea în cele două zone este relativ bună, deși în partea de nord a Bucovinei starea drumurilor nu este satisfăcătoare. Excepție face legătura dintre cele două părți ale Bucovinei care este condiționată de punctele de trecere a frontierei. De asemenea ecartamentul diferit al infrastructurii feroviare determină întârzieri de deplasare pe această relație.

O principală particularitate a acestui teritoriu este cadrul său natural, cu forme de relief variate care descresc de la vest (zona montană) către est (zona de podiș și câmpie).

De asemenea, Bucovina conține o vastă rețea hidrografică, care a favorizat dezvoltarea așezărilor încă din cele mai vechi timpuri și care a susținut în același timp formarea unei vaste biodiversități. Diversitatea de specii de plante și animale din această zonă a fost favorizată de relieful variat, de densa rețea hidrografică și de condițiile climatice favorabile.

Această bogată biodiversitate a impus instituirea unor zone speciale de protecție, mare parte dintre acestea fiind incluse în zona de sud în rețeaua de zone naturale protejate *Natura 2000* (SCI și SPA), de importanță internațională.

Bucovina conține și un variat patrimoniu construit, care ilustrează diferitele etape istorice. Numărul mare de monumente istorice și varietatea acestora, ilustrează nivelul de dezvoltare al acestui teritoriu de-a lungul timpului, dar în același timp, reflectă lipsa investițiilor pentru conservarea și valorificarea lor. Investițiile pentru renovarea monumentelor istorice se îndreaptă în special către cele care au potențial turistic și din acest motiv, mare parte a patrimoniului intră într-un proces constant de degradare. Același lucru se poate observa și în cazul patrimoniului industrial, care din nefericire nu prezintă interes decât pentru un grup restrâns de specialiști.

Având în vedere fragmentarea acestui teritoriu și perspectivele unei cooperări transfrontaliere pentru valorificarea în comun a potențialului acestui teritoriu, un important factor este cadrul instituțional.

Deși cadrul instituțional, administrativ sau legislativ al celor două țări (România și Ucraina), par să fie defavorabile unor cooperări eficiente și de durată, există totuși pârghii de sprijin, inclusiv prin intermediul instituțiilor și a instrumentelor financiare ale Uniunii Europene. Adoptarea de către cele două state a legislației privind autonomia locală, dar și inițierea unor forme de cooperare pe proiecte specifice, constituie cadrul dezvoltării

unui sistem de relații prin intermediul căruia teritoriul Bucovinei poate fi valorificat.

6.8.3. Elemente de potențial ale teritoriului

Teritoriul Bucovinei istorice, dispune astăzi de o serie de elemente de potențial care îi conferă un statut privilegiat. Trecutul istoric al acestui teritoriu, legat de personalitățile marcante ale Moldovei (Petru Mușat, Ștefan cel Mare, Petru Rareș și alții), fac din această zonă un important reper pentru cultura și identitatea națională. Dincolo de semnificația simbolică a acestui spațiu pentru istoria Moldovei și a României, aceste personalități, împreună cu locuitorii acestei zone au contribuit la dezvoltarea unui bogat patrimoniu construit. Cetățile realizate în perioada medievală, Curtea Domnească, celebrele mănăstiri ctitorite de Ștefan cel Mare, dar și de către alți domnitori, precum și arhitectura tradițională bucovineană, sunt importante repere care conferă specificitate acestei zone. Acestor elemente li se adaugă construcțiile civile, administrative și industriale construite în perioada ocupației Habsburgice, care întregesc un tablou divers, în care se întrepătrund influențele arhitecturii tradiționale cu cele ale altor culturi apusene.

Perioada administrației românești urmată de cea postbelică (perioada comunistă și cea postcomunistă) și-au pus și ele amprenta asupra fondului construit al acestui teritoriu.

Un important element de particularitate a acestui spațiu este tocmai această diversitate de stiluri arhitecturale, în care se pot distinge diferitele etape istorice. Aceste etape de dezvoltare și-au pus amprenta și asupra evoluției spațiale a acestei zone. Dezvoltarea rețelei de localități, dar și a căilor de comunicație în diferite etape, sunt importante elemente de potențial, pe care acest teritoriu le poate valorifica. Gradul crescut de accesibilitate, dar și importanța acestei zone, ca principal punct de tranzit dintre România și Ucraina (prin punctul de trecere a frontierei de la Siret), îi conferă acestui areal o importanță deosebită.

Bucovina, dispune de asemenea de unul dintre cele mai importante elemente de potențial pe care acest teritoriu poate miza. Cadrul natural deosebit, în care se regăsesc cele mai importante trepte de relief, o bogată hidrografie, dar și bogate elemente de floră și faună, care fac din aceasta zonă una dintre cele mai apreciate la nivel național și internațional.

Direct legat de cadrul natural, dar și de patrimoniul construit, s-a dezvoltat o importantă infrastructură turistică adaptată specificului acestei zone.

În același timp, Bucovina și-a dezvoltat o cultură și o tradiție proprie care au fost influențate în mare măsură de trecutul istoric și de diferitele grupuri etnice care au locuit aici. Divizarea teritorială survenită în anul 1940 (odată cu ocuparea părții de nord a Bucovinei), a contribuit la schimbarea acestui specific, teritoriul aflat astăzi în componența Ucrainei fiind îmbogățit de cultura acestei țări.

Bucovina a dispus și dispune în prezent de bogate resurse umane, chiar dacă diversitatea etnică dezvoltată în perioada ocupației Habsburgice a fost estompată între timp de schimbările survenite în sistemul de conducere al celor două părți ale acestui teritoriu.

6.8.4. Elemente care restricționează dezvoltarea teritoriului

Dezvoltarea acestui teritoriu de-a lungul timpului a determinat apariția unor elemente care pot restricționa evoluția favorabilă.

În mod evident, un mare dezavantaj al acestei zone este lipsa unității teritoriale. Fragmentarea acestui teritoriu în urma Pactului Ribbentrop-Molotov, a avut efecte extrem de negative atât în plan economic și social, cât și în plan spațial. Intensele procese de epurare etnică și deportările forțate (în special în zona de nord a acestui teritoriu) au produs schimbări majore în structura demografică.

Un alt efect al acestei divizări a fost scăderea gradului de accesibilitate, pe de o parte datorită frontierei și pe de altă parte datorită schimbărilor aduse asupra infrastructurii feroviare (un ecartament mai mare pentru zona de nord).

Nivelul de protecție al monumentelor istorice, dar și gradul diferit de preservare al cadrului natural din cele două țări, constituie un impediment pentru valorificarea coerentă a acestui potențial. Spre exemplu, lipsa unor măsuri de protecție a obiectivelor industriale cu valoare arhitecturală, construite în perioada ocupației austriece și a administrației românești, duce la degradarea și dispariția acestora (în special pentru zona de nord a Bucovinei).

Sistemul instituțional este și el defavorabil unei dezvoltări coerente a acestui spațiu. Diferențele de organizare instituțională și administrativă dintre cele două țări, dar și programul diferit de dezvoltare ale acestora, restricționează dezvoltarea în ansamblu a acestui spațiu. Acestor aspecte, li se adaugă statutul acestei frontiere, care în momentul de față constituie granița Uniunii Europene și care impune restricții suplimentare de dezvoltare.

Un alt element care poate impune restricții de dezvoltare este perioadă de instabilitate din Ucraina, care are efecte economice și sociale deosebite în special în zona de nord.

6.8.5. Direcțiile de dezvoltare propuse

Pentru partea de sud a Bucovinei, documentul care stă la baza dezvoltării acestui teritoriu este Strategia de Dezvoltare Economică și Socială a județului Suceava. Acesta strategie propune următoarele direcții de dezvoltare:

- Infrastructura, amenajarea teritoriului, protecția mediului și silvicultura;
- Mediul de afaceri;
- Educație, tineret și sport;
- Ocuparea, protecția socială și sănătatea;
- Dezvoltarea rurală;
- Turismul;
- Reforma administrației publice;
- Societatea informațională;
- Cultură și culte;
- Relații internaționale.

Documentul care ar trebui să asigure transpunerea la nivel spațial a acestor direcții de dezvoltare este Planul de Amenajare a Teritoriului Județean. În județul Suceava, acest plan care a fost realizat în anul 1997 (care se află în curs de actualizare), conține date nerelevante pentru momentul actual, iar propunerile de dezvoltare nu sunt adaptate la realitățile prezente.

În partea de nord a Bucovinei, nu a fost identificat un plan de dezvoltare specific pentru regiunea Cernăuți. Există în schimb o strategie generală de dezvoltare regională, care indică direcții de dezvoltare pentru întreg teritoriul Ucrainei.

Capitolul 7

MODALITĂȚI DE VALORIFICARE INTEGRATĂ A PATRIMONIULUI INDUSTRIAL DIN BUCOVINA

7.1. Valorificarea patrimoniului industrial din Bucovina

Valorificarea la scară teritorială a patrimoniului industrial din țările Europene s-a realizat, așa cum am văzut în cele trei studii de caz (din Germania, Franța, Polonia), în funcție de particularitățile de dezvoltare ale fiecărui teritoriu în parte. Deși în esență, toate cele trei zone au cunoscut un declin al activității industriale de bază cam în aceeași perioadă de timp (anii `70, 80` ai secolului XX), totuși volumul resurselor disponibile, potențialul economic, potențialul natural și cultural divers au determinat implementarea unor strategii de dezvoltare diferite.

Sistemul politic, cel legislativ, instituțional, dar și nivelul de dezvoltare economică sunt elemente fundamentale pentru implementarea cu succes a unor strategii de revitalizare, care să includă și valorificarea patrimoniului industrial. Însă, mai important decât atât este recunoașterea valorii acestor obiective și instituirea unor măsuri de protecție care să permită o valorificare ulterioară.

În comparație cu exemplele prezentate în studiile de caz, teritoriul Bucovinei a cunoscut o dezvoltare extrem de diferită. În primul rând, activitățile de tip industrial au cunoscut variații puternice de dezvoltare în etape extrem de diferite. În comparație cu celelalte țări, industria extractivă și cea metalurgică s-au dezvoltat la scară mult mai redusă, iar extracția și prelucrarea minereului de fier a început să-și piardă rentabilitatea încă de la mijlocul secolului al XIX-lea. Din acest motiv s-a și trecut la reorientarea activității de extracție către minereul de mangan, spre exemplu.

Industria lemnului, deși a fost o activitate extinsă pe o arie extrem de mare, puține obiective de tip industrial au cunoscut o dezvoltare semnificativă în această perioadă.

De altfel, dezvoltarea activităților productive nu s-a realizat doar într-o zonă compactă (așa cum s-a întâmplat în cazul industriei din exemplele amintite), acestea fiind dispersate în funcție de resursele locale și de nevoile de deservire ale locuitorilor.

Singurele zone, în care se constată o concentrare a acestora, sunt orașele Cernăuți și Rădăuți (cu ariile adiacente), însă nu se poate afirma că s-a dezvoltat un sistem direct relaționat, datorită barierelor administrative și a distanțelor relativ mari.

Această dispersie în teritoriu, constituie un imens dezavantaj, datorită distanțelor mari între aceste obiective industriale. În unele situații chiar și accesibilitatea acestora este extrem de dificilă datorită calității infrastructurii.

Pe de altă parte, această dispersie, poate constitui totuși un avantaj, pentru că nu au rezultat vaste zone degradate în urma acestor activități, regenerarea lor devenind mult mai facilă. Deci, impactul ecologic al acestor activități a fost mult mai redus.

În același timp, existența în proximitate a unor obiective turistice, recunoscute la nivel național și internațional, permite totuși o potențială valorificare în corelație cu acestea. Cadrul natural deosebit, care a permis dezvoltarea serviciilor turistice în foarte multe zone, dar și patrimoniul antropic și cultural, sunt elemente extrem de importante pentru definirea unei noi direcții de dezvoltare, care să includă și valorificarea obiectivelor industriale prezente în această zonă.

O diferență fundamentală între acest teritoriu și celelalte (prezentate în cele trei studii de caz), este lipsa unității teritoriale. Dacă în cazul celor trei exemple (din Germania, Polonia și Franța), conflictele interstatale au marcat respectivele zone, fie prin ocuparea temporară a acestora, fie prin alipirea la diferite entități statale, totuși integritatea lor teritorială s-a păstrat. În schimb, teritoriul Bucovinei a funcționat ca un sistem până acum aproximativ 70 de ani. Schimbările din structura demografică, interesele economice și cele geostrategice au determinat fragmentarea acestui teritoriu în două entități diferite.

Acest lucru face și mai dificilă misiunea valorificării în sistem a acestor obiective industriale, datorită viziunilor și priorităților de dezvoltare diferite dintre cele două țări (România și Ucraina).

De asemenea, schimbările din structura demografică, survenite în ultimii 70 de ani, datorită emigrării și a deportărilor forțate (în special în partea de nord a Bucovinei) fac și mai dificilă valorificarea patrimoniului industrial, datorită lipsei de apartenență a noii populații la trecutul istoric al acestei provincii.

7.2. Posibile soluții de valorificare a patrimoniului industrial

În primul rând pentru valorificarea potențialului acestui teritoriu, este nevoie de inițiativă și voință din partea celor două state.

Așa cum s-a amintit și în capitolele anterioare, cele două țări dispun deja de un sistem legislativ și instituțional care permite cooperarea pe anumite direcții de dezvoltare. Apartenența la cele două Euroregiuni (Carpatice și Prutul de Sus), dar și implementarea unor programe prin cooperare transfrontalieră, constituie deja un suport puternic pentru valorificarea în comun a potențialului celor două zone.

Un alt atu extrem de important este apartenența României la structurile Uniunii Europene, fapt care poate permite obținerea unor finanțări pentru programe de dezvoltare.

Plecând de la modelul revitalizării bazinului Ruhr-ului din Germania, un factor extrem de important este dezvoltarea unui sistem instituțional coerent, care să asigure coordonarea întregii activități. Dacă în cazul Germaniei, managerul dezvoltării era direct subordonat Landului Renania de Nord-Westfalia (nivel instituțional echivalent cu cel național de la noi), în cazul nostru această coordonare ar trebui să fie asigurată de o structură de tip regional. Desigur, aici există o problemă de scară, așa cum s-a evidențiat și în capitolele anterioare, nivelul regional din Ucraina este echivalent (ca arie de desfășurare) cu cel județean din România.

În aceste condiții, dezvoltarea acestui sistem de tip regional ar trebui să includă județul Suceava și raioanele din Ucraina care cuprind vechiul teritoriu al Bucovinei de Nord: Cernăuți, Cozmeni, Herța, Hliboca, Noua Sulița, Putila, Storojineț, Vijnița și Zastavna.

Coordonarea acestui sistem ar trebui să fie asigurată de o singură structură care să reprezinte interesele comune și care să cuprindă, după modelul german, atât reprezentanți ai structurilor administrativ-teritoriale implicate, cât și reprezentanți ai societăților economice, ai sindicatelor și ai asociațiilor de arhitecți din cele două țări.

Un rol deosebit de important ar trebui să-l aibă și reprezentanții minorității germane, sau chiar ai statului austriac, datorită caracterului transnațional al acestui tip de patrimoniu.

Aici, ca și în cazul Germaniei, politica de dezvoltare a acestei zone nu trebuie gândită exclusiv pentru valorificarea în comun a patrimoniului industrial. Obiectivul principal al acestei asocieri ar trebui să-l reprezinte dezvoltarea unui climat investițional propice pentru dezvoltarea economică și turistică a acestei zone. Valorificarea patrimoniului industrial trebuie

văzută ca o componentă secundară, care trebuie integrată în cadrul unui sistem mult mai complex.

Așa cum am văzut și în alte exemple, valorificarea patrimoniului industrial exclusiv prin transformarea acestuia în muzee tematice, nu constituie o soluție viabilă care să permită autosusținerea pe termen lung. Acestea trebuie introduse în circuitul economic prin dezvoltarea unor activități de tip cultural, comercial sau de afaceri care să aibă un impact la scara regională, națională sau internațională.

Pe același principiu s-a orientat și revitalizarea bazinului Ruhr-ului și al Sileziei Superioare (din Polonia), unde componenta culturală este extrem de importantă în viziunea de dezvoltare. Organizarea unor evenimente, a unor expoziții, sau a unor festivaluri a contribuit în mod semnificativ la promovarea și dezvoltarea turistică a acestor zone.

Având în vedere dispersia acestor obiective la nivel teritorial, reconversia siturilor industriale, nu poate fi realizată decât în anumite zone, unde condițiile generale de dezvoltare și accesibilitatea permit astfel de intervenții.

Astfel, în orașele Cernăuți, Suceava, Rădăuți și Vatra Dornei, datorită poziției favorabile a acestor situri industriale în raport cu orașul, pot fi dezvoltate o serie de centre care să angreneze revitalizarea întregii zone.

Datorită poziției favorabile față de principalele mijloace de transport (aerian, feroviar și rutier), în fostele zone industriale ale orașelor Cernăuți și Suceava se pot dezvolta o serie activități din sectorul terțiar.

În același timp, siturile fabricilor active, trebuie valorificate și integrate măcar parțial în această strategie de dezvoltare a teritoriului, astfel încât construcțiile cu valoare de patrimoniu să poată fi prezervate și incluse în cadrul unor circuite turistice tematice.

Promovarea acestui patrimoniu este esențială pentru valorificarea sa, din acest motiv, una dintre cele mai bune soluții ar fi includerea măcar parțială a obiectivelor industriale reprezentative în baza de date a ERIH, astfel încât să se poată realiza o promovare la nivel internațional.

De asemenea dezvoltarea unei structuri proprii de promovare, afiliată la organizațiile naționale și internaționale ar permite o mai bună valorificare a acestui patrimoniu.

7.3. Posibil sistem de organizare și cooperare în relație cu actualul cadru instituțional

Fragmentarea acestui teritoriu în cele două subzone, care dispun de un cadru instituțional diferit, creează limitări în implementare unor programe de dezvoltare integrată pe întreg teritoriul Bucovinei. Aceste structuri instituționale sunt limitate în decizii și posibilități reale de intervenție pe de o parte datorită dependenței față de structurile administrative superioare și pe de altă parte datorită resurselor financiare limitate. Factorul politic creează și el dificultăți atât în distribuirea resurselor financiare cât mai ales în stabilirea priorităților de dezvoltare. Din acest motiv, numărul proiectelor de cooperare la care actualele instituții pot participa (din județul Suceava și din regiunea Cernăuți), este extrem de redus. O altă problemă care derivă din aceste limitări este cea a coordonării măsurilor de intervenție. Aceste intervenții se realizează punctual, pe proiecte de cooperare specifice, fără a se lua în considerare o dezvoltare de ansamblu a acestui teritoriu. Nu există o prioritizare a intervențiilor, care să permită distribuirea corectă a resurselor și o corelare a acestora (având în vedere sursele de finanțare diferite).

Se constată de asemenea că impactul proiectelor de cooperare actuale este extrem de scăzut, acestea vizând în special valorificarea componentei cultural / artistice, dezvoltarea de ansamblu a celor două subzone intrând în competența exclusiv a structurilor instituționale locale.

În acest context, sistemul de management, implementare și monitorizare a dezvoltării acestui teritoriu, va trebui să fie alcătuit dintr-o serie de instituții și agenții (subordonate sistemelor instituționale prezente în cadrul celor două subzone) care să permită o punere în aplicare a unei strategii coerente de dezvoltare complexă a acestui teritoriu. Unul dintre principalele obiective al acestui sistem ar trebui să fie "permeabilizarea" frontierelor și deschiderea celor două zone către o cooperare pe mai multe direcții de dezvoltare.

În acest sens, în cadrul acestei cercetări s-a propus dezvoltarea unui posibil sistem instituțional care ar putea permite o valorificare prin cooperare a acestui teritoriu.

Pe modelul sistemului instituțional din zona Ruhr din Germania, s-ar putea crea o "Agenzie pentru Dezvoltare Regională, Bucovina (ADRB)", care să permită coordonarea activității de dezvoltare și valorificare a potențialului celor două zone ale Bucovinei. Aceasta, ar putea asigura expertiza, asistența în găsirea de finanțare, dar și promovarea proiectelor. De asemenea, aceasta se va putea ocupa cu scrierea unor proiecte pentru

atragera surselor de finanțare externă și va putea să caute parteneri privați pentru colaborare pe diverse proiecte de dezvoltare.

Această, agenție va trebui să aibă un comitet executiv din componența căruia va trebui să facă parte, un președinte (manager independent), 5 reprezentanți ai instituțiilor din Bucovina de Nord (1 reprezentant al Regiunii Cernăuți și 4 reprezentanți ai celor nouă raioane, aleși prin rotație) și la paritate cu aceștia, 5 reprezentanți ai Bucovinei de Sud (1 reprezentant al Consiliului Județean Suceava și 4 reprezentanți ai centrelor urbane și rurale din zonele cu activități industriale, aleși prin rotație). Acestor reprezentanți ai instituțiilor li se pot alătura câte un reprezentant al asociațiilor profesionale de arhitecți, câte un reprezentant al proprietarilor de obiective industriale din cele două zone, dar și reprezentanți ai altor organizații interesate.

Rolul acestui for executiv ar putea fi acela de a selecta proiectele propuse pentru finanțare și de a asigura consultanța pentru implementarea lor.

O alta instituție care poate fi creata ar putea fi Agencia Financiară Bucovina (AFB). Această instituție, subordonată ADRB, poate fi alcătuită din reprezentanți (economisti) ai celor două zone și ar putea avea rolul de a gestiona fondurile publice atrase din contribuția sistemelor instituționale, dar și a fondurile europene atrase prin programe de cooperare transfrontalieră.

Agencia de Promovare, Bucovina (APB), subordonată și aceasta ADRB, ar putea avea un rol deosebit de important în valorificarea potențialului natural, antropic și cultural, prin promovarea la nivel național și internațional, dar și prin facilitarea unor legături cu alte instituții sau agenții publice și private de profil. De asemenea, această instituție ar putea avea un rol deosebit de important în dezvoltarea componentei culturale prin organizarea unor evenimente specifice (spectacole, workshopuri, concursuri internaționale, etc.).

În cadrul acestei agenții se poate dezvolta un departament care să coordoneze valorificarea patrimoniului industrial, prin promovarea la nivel național și internațional.

Proiectele propuse pentru dezvoltarea acestui teritoriu, vor putea fi inițiate atât de RDAB (pentru proiectele de interes general, cu finanțare externă), cât și de instituțiile locale, investitori privați, dar și de reprezentanți ai asociațiilor profesionale.

Monitorizarea implementării programelor și proiectelor ar putea fi asigurată de ONG-uri, reprezentanți ai media, reprezentanți ai asociațiilor profesionale din cele două zone, dar și de instituțiile publice abilitate.

Sistemului instituțional prezentat mai sus i se pot alătura și alte asociații intercomunale, asociații de investitori sau proprietari, asociații profesionale, dar și alte asociații care pot reprezenta interesele locale.

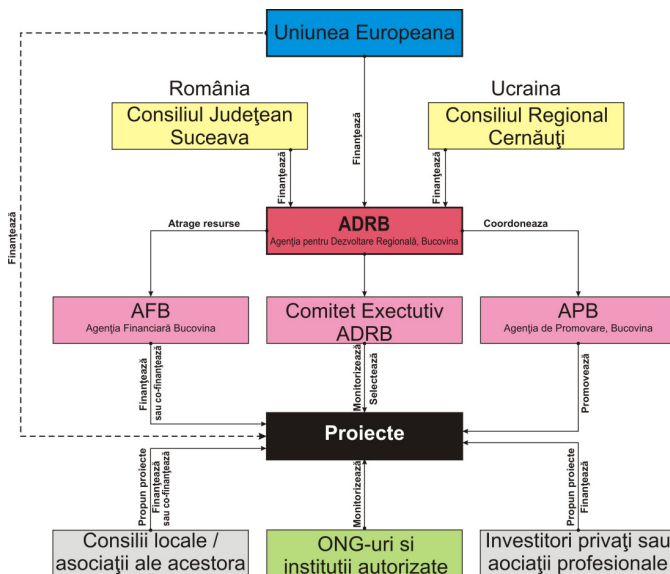

Fig. 39 - Posibil sistemul de dezvoltare propus pentru valorificarea potențialului Bucovinei (Autor: A. Cioangher)

Un important rol în cadrul acestui sistem instituțional îl pot avea o organizație pentru valorificarea peisajului cultural și o organizație pentru promovarea și valorificarea patrimoniului industrial, care pot fi create pentru a asigura promovarea la nivel internațional a potențialului acestei zone. Aceste organizații pot avea și un rol de consultant pentru instituțiile publice care asigură implementarea proiectelor propuse.

De asemenea, este nevoie de un cadru instituțional care să permită calificarea profesională a potențialului uman, pentru a asigura suportul dezvoltării noilor activități.

Acest sistem complex ar putea să determine o bună coordonare și un bun management al dezvoltării zonei prin utilizarea cât mai eficientă și transparentă a resurselor financiare.

Pentru implementarea acestor proiecte pot fi implicate atât firme private (selectate prin concurs sau licitații), cât și proprietari sau voluntari.

7.4. Evaluarea multicriterială a potențialului zonei și activități posibile

În raport cu potențialul zonei și cu condițiile specifice de dezvoltare ale teritoriului, pot fi identificate o serie de priorități care pot viza valorificarea patrimoniului industrial. Aceste priorități sunt:

- dezvoltarea economică a zonei prin reutilizarea siturilor industriale;
- dezvoltarea infrastructurii de transport;
- valorificarea prin evenimente a potențialului cultural;
- valorificarea prin turism a patrimoniului construit;
- educarea și formarea profesională a locuitorilor;
- promovarea la nivel internațional a potențialului zonei;
- dezvoltarea parteneriatului public-privat și atragerea resurselor financiare

Tabelul 18 - Gradul de accesibilitate al obiectivelor industriale¹⁰⁶

Țară / Localitate	Tip industrie	Distanță față de drum principal	Distanță față de Gară	Distanță față de aeroport	Valori totale	Grad de accesibilitate
Ucraina Cernăuți	Fabrica de bere - Steiner	4	4	4	12	Ridicat
Ucraina Cernăuți	Fabrica de cărămidă nr. 1	4	3	4	11	
Ucraina	Fabrica	4	4	3	11	

¹⁰⁶ Gradul de accesibilitate a fost realizat prin raportare la distanță, acordându-se un punctaj astfel: 4p(foarte bună) - 0p (foarte slabă)

Criterii pentru grad de accesibilitate au fost următoarele:

Distanță față de drum principal: foarte bună (< 0,5 km), bună (0,5 - 1 km), medie (1-2 km), slabă (2 - 4 km), foarte slabă (>4 km)

Distanță față de stație CF: foarte bună (<1 km), bună (1-3 km), medie (3-5 km), slabă (5 -10 km), foarte slabă (>10 km)

Distanță față de aeroport: foarte bună (< 5 km), bună (5 - 10 km), medie (10-30 km), slabă (30-60), foarte slabă (>60 km)

Țară / Localitate	Tip industrie	Distanță față de drum principal	Distanță față de Gară	Distanță față de aeroport	Valori totale	Grad de accesibilitate
Cernăuți	<i>Societății de Bere</i>					
Ucraina Cernăuți	Fabrica de sârmă și cuie	4	4	3	11	
Ucraina Cernăuți	Uzina electrică veche	4	3	4	11	
Ucraina Cernăuți	Uzina electrică	4	4	3	11	
Ucraina Cernăuți	Fabrica de cherestea	4	4	3	11	
România Suceava	Fabrica de mezeluri - IRIC	4	4	2	10	
România Suceava	Depoul Ițcani	4	4	2	10	
România Suceava	Depoul Burdujeni	4	4	2	10	
Ucraina Cernăuți	Fabrica de cărămidă nr. 3	4	2	4	10	
Ucraina Cernăuți	Fabrica de teracotă	4	3	3	10	
Ucraina Cernăuți	Fabrica de drojdie	4	3	3	10	
Ucraina Cernăuți	Fabrica de zahăr	4	3	3	10	
Ucraina Cernăuți	Fabrica de vase emailate	4	3	3	10	
România Suceava	Uzina de Apă	4	3	2	9	Mediu
Ucraina Cernăuți	Ateliere reparații CF	3	3	3	9	
România Suceava	Uzina electrică	4	2	2	8	
România	Hală fabrica de	4	4	0	8	

Țară / Localitate	Tip industrie	Distanță față de drum principal	Distanța față de Gară	Distanța față de aeroport	Valori totale	Grad de accesibilitate
Vatra Dornei	cherestea					
România Dornești	Moară	4	3	1	8	
România Iacobeni	Turn de apă	4	4	0	8	
România Pojorâta	Fostă fabrică de cherestea	4	4	0	8	
România Pojorâta	Turn de apă	4	4	0	8	
Ucraina Costrijeni	Fabrică de zahăr	4	3	1	8	
România Vatra Dornei	Abator și fabrică de mezeluri	4	3	0	7	
România Rădăuți	Fabrică de spirt	4	1	1	6	
România Rădăuți	Moară – fosta fab. de hârtie	4	1	1	6	
România Rădăuți	Uzina electrică	4	1	1	6	
România Ciocănești	Mina Tolovanul	4	2	0	6	
România Vama	Uzina Electrică	4	2	0	6	
Ucraina Carapciu	Fabrica de Spirt	2	3	1	6	
România Suceava	Rezervorul de apă	2	1	2	5	Scăzut
România Cacica	Extractivă / Salină	2	3	0	5	
România Solca	Fabrică de bere	4	0	0	4	
România	Fabrică de	4	0	0	4	

Țară / Localitate	Tip industrie	Distanță față de drum principal	Distanță față de Gară	Distanță față de aeroport	Valori totale	Grad de accesibilitate
Putna	cherestea					
România Putna	Fostă fabrică de sticlă	4	0	0	4	
România Iacobeni	Mina Arșița	0	1	0	1	

(Autor: A. Cioangher)

Distribuția siturilor industriale la nivelul teritoriului și poziția acestora în raport cu elementele de potențial ale teritoriului, impune identificarea unor soluții specifice de valorificare în funcție de aceste criterii. Unul dintre cele mai importante criterii este gradul de accesibilitate al acestor obiective industriale, element care determină tipologia activităților care vor fi inserate.

Analiza gradului de accesibilitate (ilustrat în tabelul 18), a relevat faptul că cele mai multe obiective industriale care dispun de un nivel ridicat de accesibilitate sunt localizate în orașul Cernăuți (12 dintr-un total de 15, beneficiază de un grad ridicat de accesibilitate).

În orașul Suceava, obiectivele de tip industrial cu cea mai bună accesibilitate se află în Valea Râului Suceava.

Potențialul de valorificare a obiectivelor industriale a fost determinat în funcție de mai multe criterii, care țin de poziția în teritoriu, gradul de accesibilitate, poziția în funcție de zonele turistice, dar și poziția față de obiectivele turistice importante.

Tabelul 19 - Potențialul de valorificare ¹⁰⁷

Țara / oraș, comună	Tip industrie	Rangul localității	Grad de accesibilitate	Apropiere față de un obiectiv turistic important	Localizare în zonă cu potențial turistic	Valoare arhitecturală (istorică)	Punctaj total	Potențial de valorificare	Activă, inactivă sau conversie neconformă
Ucraina Cernăuți	Fabrica de bere Steiner	1	1	1	1	1	5	Crescut	IC
Ucraina Cernăuți	Fabrica Societății de bere	1	1	1	1	1	5		IC
Ucraina Cernăuți	Fabrica de sârmă și cuie	1	1	1	1	1	5		A
Ucraina Cernăuți	Uzina electrică veche	1	1	1	1	1	5		A
România Suceava	Fabrica de mezeluri IRIC	1	1	1	1	1	5		IC
România Suceava	Depoul Burdujeni	1	1	1	1	1	5		A
Ucraina Cernăuți	Uzina electrică	1	1	0,5	1	1	4,5		IC
Ucraina Cernăuți	Fabrica de cherestea	1	1	0,5	1	1	4,5		IC
România Suceava	Depoul Ițcani	1	1	1	1	0,5	4,5		A
Ucraina	Fabrica de	1	1	0,5	1	1	4,5		IC

¹⁰⁷ A - activă (desfășoară activitatea inițială), IC - Inactivă sau conversie neadecvată
Punctajul a fost acordat astfel: 1 P - valorile maxime și 0 P - valori minime.
Pentru rangul localității s-a acordat 1P pentru reședința de județ sau regiune (Rang II), 0,5P pentru municipii (Rang II), și 0P pentru orașe mici și comune (Rang III și IV)

Țara / oraș, comună	Tip industrie	Rangul localității	Grad de accesibilitate	Apropiere față de un obiectiv turistic important	Localizare în zonă cu potențial turistic	Valoare arhitecturală (istorică)	Punctaj total	Potențial de valorificare	Activă, inactivă sau conversie neconformă
Cernăuți	teracotă								
România Vatra Dornei	Abator și fabrica de mezeluri	0,5	0,5	1	1	1	4		IC
România Rădăuți	Fabrica de spirt	0,5	0,5	1	1	1	4		A
Ucraina Cernăuți	Fabrica de cărămidă 1	1	1	0,5	1	0,5	4		A
Ucraina Cernăuți	Fabrica de cărămidă 3	1	1	0,5	1	0,5	4		A
Ucraina Cernăuți	Fabrica de drojdie	1	1	0,5	1	0,5	4		IC
Ucraina Cernăuți	Fabrica de zahăr	1	1	0,5	1	0,5	4		IC
Ucraina Cernăuți	Fabrica vase emailate	1	1	0,5	1	0,5	4		IC
România Suceava	Uzina de Apă	1	0,5	0,5	1	1	4		A
Ucraina Cernăuți	Ateliere reparații CF	1	0,5	0,5	1	1	4		A
România Suceava	Uzina electrică	1	0,5	1	1	0,5	4		A
România Vatra Dornei	Hală fabrica de chereștea	0,5	0,5	1	1	0,5	3,5		IC
România Rădăuți	Uzina electrică	0,5	0,5	1	1	0,5	3,5	Mediu	A
România Suceava	Rezervorul de apă	1	0	1	1	0,5	3,5		IC

Țara / oraș, comună	Tip industrie	Rangul localității	Grad de accesibilitate	Apropiere față de un obiectiv turistic important	Localizare în zonă cu potențial turistic	Valoare arhitecturală (istorică)	Punctaj total	Potențial de valorificare	Activă, inactivă sau conversie neconformă
România Dornești	Moară	0	0,5	0,5	1	1	3		A
România Cacica	Extractivă / Salina	0	0	1	1	1	3		A
România Putna	Fabrică de sticlă – azi turnătorie	0	0	1	1	1	3		IC
România Rădăuți	Moară și fabrică de hârtie	0,5	0,5	0,5	1	0,5	3		IC
România Iacobeni	Turn de apă	0	0,5	0	1	1	2,5		A
România Pojorâta	Turn de apă	0	0,5	0	1	1	2,5		A
România Putna	Fabrica de cherestea	0	0	1	1	0,5	2,5		A
Ucraina Cotrijeni	Fabrică de zahăr	0	0,5	0	1	1	2,5		IC
România Pojorâta	Fosta fabrică de cherestea	0	0,5	0	1	0,5	2		IC
România Ciocănești	Mina Tolovanul	0	0,5	0	1	0,5	2		IC
România Vama	Uzina Electrică	0	0,5	0	1	0,5	2		IC
România Iacobeni	Mina Arșița	0	0	0	1	1	2		IC
Ucraina Carapciu	Fabrica de Spirt	0	0,5	0	0	1	1,5	Scăzut	IC

Țara / oraș, comună	Tip industrie	Rangul localității	Grad de accesibilitate	Apropiere față de un obiectiv turistic important	Localizare în zonă cu potențial turistic	Valoare arhitecturală (istorică)	Punctaj total	Potențial de valorificare	Activă, inactivă sau conversie neconformă
România Solca	Fabrica de bere	0	0	1	0	0,5	1,5		IC

(Autor: A. Cioanșher)

Această analiză multicriterială (subiectivă într-o oarecare măsură) a permis identificarea obiectivelor de tip industrial cu un potențial maxim de conversie pentru activități de interes public, care pot beneficia de o bună poziție în teritoriu dar și de avantajele unui brand turistic deja creat pentru această zonă.

Obiectivele industriale cu un potențial scăzut de valorificare, identificate în urma analizei multicriteriale prezentate în tabelul nr. 19, pot fi totuși amenajate ca muzee tematice și pot fi incluse în rute turistice specifice de interes național și internațional.

Obiectivele industriale legate de activitatea extractivă, pot fi amenajate și incluse în circuite tematice care vor cuprinde și celelalte puncte de exploatare. Din motive obiective aceste puncte de exploatare nu au fost prezentate în acest studiu (minele Oița, Cârlibaba, Fundu Moldovei, Ostra, Crucea, etc.).

Pentru obiectivele industriale care sunt încă active, se recomandă păstrarea activității de bază. Construcțiile și instalațiile care sunt reprezentative pentru dezvoltarea industrială din perioada 1774-1940, pot fi prezervate și incluse în circuitele turistice de profil. În cadrul acestor construcții, dacă structura și conformarea spațiului permite, pot fi amenajate muzee tematice sau activități cu caracter public.

Tabelul 20 - Activitățile potențiale

Țară / Localitate	Tip industrie	Potențial de valorificare	Activități potențiale							
			Centru Cultural	Muzeu	Instituție învățământ	Bază tratament	Ateliere de creație	Centru de afaceri	Școală de meserii	Parc tehnologic
Ucraina Cernăuți	Fabrica de bere Steiner	Crescut	x	x			x		x	
Ucraina Cernăuți	Fabrica Soc. de bere		x	x			x	x		x
Ucraina Cernăuți	Fabrica de sârmă și cuie		x	x					x	x
Ucraina Cernăuți	Uzina electrică veche			x						x
România Suceava	Fabrica de mezeluri IRIC		x				x	x		x
România Suceava	Depoul Burdujeni			x						x
Ucraina Cernăuți	Uzina electrică			x						
Ucraina Cernăuți	Fabrica de cherestea		x				x	x		x
România Suceava	Depoul Ițcani			x						x
Ucraina Cernăuți	Fabrica de teracotă	Mediu	x	x			x		x	
România Vatra Dornei	Abator și fabrica de mezeluri				x		x		x	
România Rădăuți	Fabrica de spirt						x			x
Ucraina Cernăuți	Fabrica de cărămidă 1			x						x
Ucraina Cernăuți	Fabrica de cărămidă 3			x						x

Țară / Localitate	Tip industrie	Potențial de valorificare	Activități potențiale								
			Centru Cultural	Muzeu	Instituție învățământ	Bază tratament	Ateliere de creație	Centru de afaceri	Școală de meserii	Parc tehnologic	Activitatea inițială
Ucraina Cernăuți	Fabrica de drojdie			x			x		x		
Ucraina Cernăuți	Fabrica de zahăr						x	x		x	
Ucraina Cernăuți	Fabrica de vase emailate						x	x		x	
România Suceava	Uzina de Apă		x								x
Ucraina Cernăuți	Ateliere reparații CF			x							x
România Suceava				x							x
România Vatra Dornei	Hală fabrica de cherestea			x			x		x		
România Rădăuți	Uzina electrică			x							x
România Suceava	Rezervorul de apă			x							
România Dornești	Moară						x		x		x
România Cacica	Salina			x		x					x
România Putna	Fosta fabrică de sticlă			x			x		x		
România Rădăuți	Moară și fabrică de hârtie						x		x		
România Iacobeni	Turn de apă	Scăzut		x							x
România Pojorâta	Turn de apă			x							x

Țară / Localitate	Tip industrie	Potențial de valorificare	Activități potențiale							
			Centru Cultural	Muzeu	Instituție învățământ	Bază tratament	Ateliere de creație	Centru de afaceri	Școală de meserii	Parc tehnologic
România Putna	Fabrica de cherestea								x	x
Ucraina Costrijeni	Fabrică de zahăr			x						x
România Pojorâta	Fosta fabrică de cherestea						x		x	
România Ciocănești	Mina Tolovanul			x						
România Vama	Uzina Electrică						x		x	
România Iacobeni	Mina Arșița			x						
Ucraina Carapciu	Fabrica de Spirt			x			x		x	
România Solca	Fabrica de bere			x						

(Autor: A. Cioangher)

Pentru identificarea activităților potențiale care pot fi inserate în cadrul fiecărui obiectiv industrial în parte, au fost luate în considerare și aspecte legate de: suprafața aproximativă a sitului, posibilitățile teoretice de reutilizare a spațiilor, dar și poziția în cadrul localității (a se vedea tabelul nr. 20).

Analiza multicriterială realizată în baza tabelelor nr. 18, 19 și 20, ne evidențiază faptul că în cadrul obiectivelor industriale localizate în orașele Cernăuți și Suceava pot fi inserate activități mult mai diverse în comparație cu alte zone. Nivelul de dezvoltare a acestor localități, dar mai ales gradul crescut de accesibilitate (datorită prezenței celor mai importante căi de comunicație rutiere, feroviare și aeriene), permit localizarea unor activități reprezentative. Centrele culturale, parcurile tehnologice sau centrele de afaceri, depind în egală măsură și de o suprafață suficient de

mare, amplasată într-un cadru urban reprezentativ, condiție care poate fi asigurată doar de orașele dezvoltate.

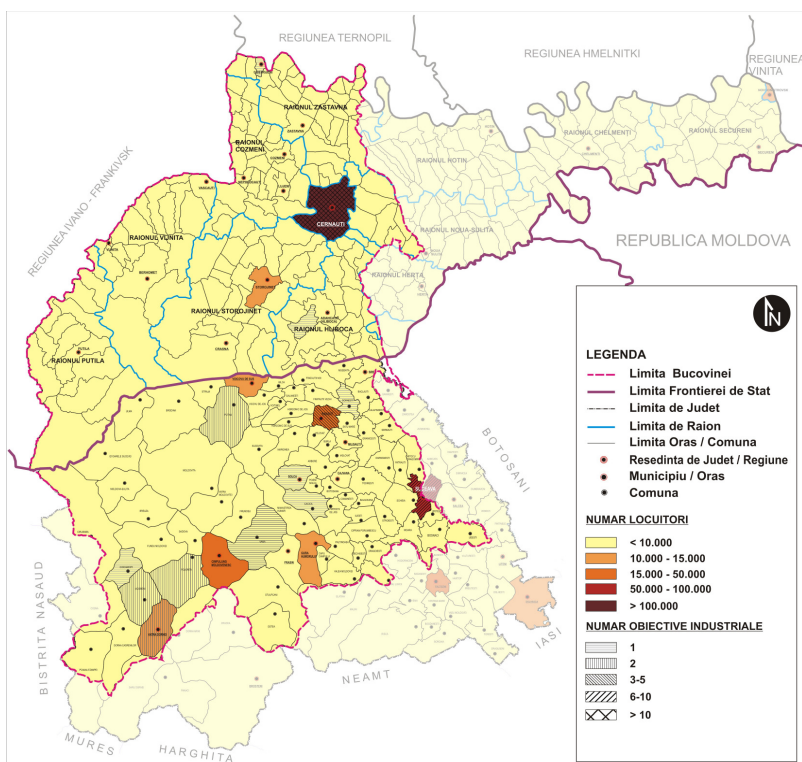

Fig. 40 - Gradul de concentrare al obiectivelor industriale în raport cu populația (Autor: A. Cioangher)

Există și spații care au un potențial teoretic crescut de valorificare, dar care datorită interdependenței față de infrastructura feroviară (cum este cazul depourilor), au în realitate un grad extrem de scăzut de reutilizare. Pentru astfel de situații se recomandă păstrarea funcțiunii inițiale (având în vedere necesitatea acestora în sistemul feroviar), sau transformarea lor în muzee de profil.

Pentru obiectivele industriale care au un potențial scăzut de reutilizare, activitățile propuse pot asigura în general o servire locală. De asemenea, acestea pot fi transformate în muzee și integrate în cadrul unor rețele tematice.

7.5. Posibilități de integrare a patrimoniului industrial în cadrul unor rețele regionale, naționale sau internaționale

7.5.1. Integrare în rețele specifice

Patrimoniul industrial de pe teritoriul Bucovinei poate fi integrat în cadrul unor rețele tematice care se pot dezvolta în interiorul acestui teritoriu. În acest mod, în relație directă cu vechile activități productive, se pot dezvolta rute tematice legate de industria extractivă, de cea a prelucrării lemnului, dar și de cea alimentară. De asemenea, existența unei infrastructuri rutiere, feroviare, dar și a unor amenajări de cursuri de apă, dezvoltate în intervalul 1774-1940, poate facilita exploatarea în scop turistic a acestor resurse. Cursurile de apă, care au fost legate de transportul materiilor prime (în special a lemnului prin plutărit), constituie o importantă resursă pentru dezvoltarea turismului. De asemenea, rețeaua de căi ferate care se află în relație directă cu centrele urbane, dar și cu punctele de lucru / exploatare, poate facilita dezvoltarea unor trasee tematice.

Aceste rețele tematice pot fi desfășurate la nivelul teritoriului Bucovinei, dar în același timp pot fi extinse și la nivel național sau internațional. Afilierea la organismele internaționale de profil, poate asigura suportul promovării și valorificării într-un cadru mult mai extins.

7.5.2. Integrarea în rețelele complexe ale patrimoniului construit și natural

Patrimoniul industrial de pe teritoriul Bucovinei poate fi valorificat și prin integrarea sa în cadrul unor rețele mai complexe (multitematice). O importantă oportunitate este dezvoltarea de-a lungul timpului a unor forme de cooperare transfrontaliere și transnaționale, acestea asigurând cadrul valorificării în ansamblu a potențialului acestui teritoriu. Una dintre principalele componente ale acestor cooperări este dezvoltarea turismului pe diferite paliere. Integrarea patrimoniului industrial în circuitul turistic prin intermediul unor activități care să permită această valorificare, va putea să faciliteze exploatarea optimă în raport cu potențialul său. De asemenea, exploatarea potențialului patrimoniului construit (a monumentelor istorice), prezent în cadrul acestui teritoriu, poate facilita valorificarea obiectivelor industriale.

7.6. Elemente de strategie propuse

Strategia de dezvoltare a acestei zone trebuie să urmărească o serie de etape, care să permită implementarea și controlul în parametri stabiliți. Astfel se va urmări:

- Identificarea zonelor de influență și cooperare intertematice în vederea valorificării patrimoniului industrial;
- Integrarea în programe complexe de dezvoltare;
- Identificarea și lansarea unui proiect-pilot;
- Stabilirea priorităților de dezvoltare;
- Formarea structurilor funcționale (cooperare, control, dezvoltare).

Identificarea zonelor de influență și cooperare intertematice în vederea valorificării patrimoniului industrial

Pentru valorificarea cât mai optimă a potențialului general al acestui teritoriu, este important ca cele două subzone aflate în România și Ucraina să coopereze pe teme specifice.

În primul rând este esențială dezvoltarea cooperării dintre cele două mari centre urbane (Cernăuți și Suceava), acestea fiind pilonul implementării strategiei de dezvoltare pentru cele două subzone. De asemenea, aceste orașe pot găzdui și structurile instituționale care ar putea asigura coordonarea dezvoltării și a cooperării teritoriale. În același timp, gradul crescut de reprezentativitate ale acestor centre urbane ar putea asigura localizarea unor activități importante în cadrul unor foste zone industriale.

Zona de vest a acestui teritoriu, unde cadrul natural are un potențial deosebit poate facilita dezvoltarea programelor de valorificare a potențialului turistic. În cadrul acestor programe vor putea fi integrate și proiecte de valorificare a patrimoniului industrial în directă corelare cu potențialul turistic al acestei zone.

În cadrul aceleiași zone, acolo unde s-au dezvoltat de-a lungul timpului activități legate de industria extractivă, pot fi dezvoltate forme de cooperare care să permită valorificarea în comun a acestui potențial. În același mod, pot fi dezvoltate forme de cooperare pentru valorificarea potențialului dat de industria extracției și prelucrării lemnului, în cadrul acestor activități intrând atât zonele de prelucrare cât și infrastructura de transport aferentă acestora (drumuri, amenajări de cursuri de apă, dar și linii de cale ferată).

Zonele care au permis dezvoltarea industriei alimentare, datorită specificului agricol, situate în special în zona de est a teritoriului, pot de

asemenea să inițieze forme de cooperare în scopul valorificării în comun a acestui potențial.

Integrarea în programe complexe de dezvoltare

Având în vedere varietatea obiectivelor industriale și gradul de dispersie foarte crescut la nivel teritorial, se constată că este extrem de dificilă valorificarea exclusivă a acestora. În același timp, gradul scăzut de atractivitate în lipsa unor activități adecvate le fac extrem de greu de pus în valoare în mod individual. Din acest motiv, este recomandată o valorificare prin corelare cu alte domenii de dezvoltare. Astfel, strategia de dezvoltare a acestui teritoriu se poate orienta către dezvoltarea unor programe complexe care în subsidiar să permită valorificarea patrimoniului industrial.

Identificarea și lansarea unui proiect-pilot

Din rațiuni financiare (limitare a resurselor), implementarea tuturor programelor și proiectelor concomitent este practic imposibilă. Din acest motiv trebuie să existe o prioritizare a intervențiilor, care să permită dezvoltarea acestei zonei în limitele de costuri și timp disponibile.

În aceste condiții, pentru valorificarea patrimoniului industrial este recomandată implementarea unui proiect-pilot, care să devină un exemplu de intervenție și care să creeze cadrul dezvoltării și altor intervenții similare. Acest proiect-pilot trebuie să fie unul de impact, desfășurat într-un spațiu reprezentativ, în cadrul căruia să se dezvolte activități adresate atât locuitorilor, cât și potențialilor turiști.

Un aspect esențial pentru reușita implementării acestui proiect este partea de promovare. Aceasta trebuie să asigure condițiile utilizării în permanență a acestui spațiu.

Stabilirea priorităților de dezvoltare

Acest proces este esențial în condițiile limitărilor de costuri și timp. Complexitatea procesului de valorificare a potențialului acestei zone, impune stabilirea unor măsuri prioritare de intervenție, asupra cărora resursele financiare să se orienteze. Astfel, vor avea prioritate proiectele care asigură condițiile generale de cooperare și de dezvoltare integrată a acestui teritoriu. Dintre aceste priorități pot fi evidențiate: cadrul instituțional, departamentele care au în atribuție atragerea de fonduri europene și a altor surse externe de finanțare, organismele care au în atribuție promovarea potențialului zonei, infrastructura de transport, etc.

Formarea structurilor funcționale (cooperare, control, dezvoltare)

Managementul operațional, este extrem de important în cadrul procesului de dezvoltare și valorificare a potențialului acestui teritoriu. Din acest motiv, este esențială dezvoltarea unui cadru (prin implicarea structurilor din ambele subzone), care să faciliteze atât cooperarea, cât și valorificarea într-un mod integrat a acestui teritoriu.

Crearea unei asocieri de tip microregional, formată din teritoriile celor două subzone componente ale Bucovinei, implică în primul rând dezvoltarea cadrului instituțional specific (care a fost propus mai devreme). Acesta va avea rolul principal în cadrul proceselor de cooperare, control și dezvoltare. De asemenea, organizațiile profesionale și cele non-guvernamentale vor putea asigura un control suplimentar asupra dezvoltării acestei zone.

În scopul promovării și valorificării patrimoniului industrial din Bucovina, au fost propuse (cu titlu de exemplificare) o serie de elemente de strategie.

Obiectiv general

Bucovina, un brand turistic recunoscut la nivel internațional și un teritoriu atractiv pentru sistemul investițional

Obiective specifice

- Un nivel de dezvoltare economică crescut și un cadru investițional atractiv
- Sistem de transport dezvoltat care să permită o bună conectivitate și permeabilitate a teritoriului
- Cadru natural valorificat și promovat la nivel internațional
- Patrimoniu construit valorificat și promovat la nivel internațional
- Potențial cultural promovat și valorificat la nivel internațional
- Un teritoriu permeabil care să faciliteze cooperarea și dezvoltare echilibrată

Programe

- *Dezvoltarea sistemelor integrate de transport și facilitarea legăturilor între cele două subzone ale Bucovinei*
- *Program de valorificare a cadrului natural și de dezvoltare a serviciilor turistice în relație cu specificul zonei*
- *Program de promovare și prezervare a culturii și tradițiilor specifice zonei Bucovinei*

- [illegible]

215

Exemple de proiecte specifice în cadrul Programului de valorificare a patrimoniului construit reprezentativ pentru istoria acestei zone

- *Circuit turistic feroviar (ocazional) pe relația Suceava -Cernăuți*
- *Circuit turistic feroviar (ocazional) pe relația Suceava -Dornești-Rădăuți -Putna*
- *Circuit turistic feroviar (ocazional) pe relația Suceava-Dărmănești-Cacica-Gura Humorului-Vatra Dornei*
- *Circuit turistic feroviar (ocazional) pe relația Cernăuți - Hliboca (Adâncata) - Storojineț - Berhomeț pe Siret*
- *Circuit turistic feroviar cu mocănița în Vatra Moldoviței*
- *Organizarea unor curse ocazionale pe "Drumul Sării", relația Cernăuți-Storojineț-Crasna-Vicovu de Jos-Marginea-Cacica-Gura Humorului-Vatra Dornei*
- *Amenajarea și promovarea circuitului turistic legat de minerit (Fundu Moldovei, Braniștea, Cârlibaba, Cicănești, Iacobenii, Crucea, Ostra*
- *Plutărit pe Bistrița Aurie*
- *Plutărit pe Prut (Vășcăuți-Cernăuți)*
- *Circuit de vizitare a obiectivelor industriale din Cernăuți*
- *Circuitul industriei alimentare Cernăuți, Carapciu, Hliboca (Adâncata), Dornești, Rădăuți, Solca, Cacica, Suceava.*
- *Centrul Cultural "Fabrica de bere" Cernăuți*
- *Atelierul de creație fabrica Steiner*
- *Centrul de afaceri Fabrica de zahăr Cernăuți*
- *Muzeul energiei în Hala Uzinei Electrice din Cernăuți*
- *Atelierul artiștilor plastici Fabrica de Teracotă Cernăuți*
- *Muzeul prelucrării lemnului Vatra Dornei*
- *Centrul tradițional de prelucrare a sticlei Putna*
- *Centrul de afaceri IRIC Suceava*
- *Centrul Cultural Uzina de Apă Suceava*
- *Școala și Centrul tradițional de prelucrare a lemnului Pojorâta*
- *Centrul de promovare internațională a potențialului Bucovinei*
- *Muzeele feroviare Cernăuți, Ițcani și Burdujeni*
- *Salina și baza de tratament Cacica*
- *Fabrica de spirt și muzeu Rădăuți*
- *Atelierul de creație Rădăuți*
- *Muzeul industriei alimentare Carapciu*

7.7. Concluzii

În cazul particular al teritoriului Bucovinei, valorificarea la scară teritorială a patrimoniului industrial trebuie realizată prin dezvoltarea unor forme de cooperare transfrontaliere și prin crearea unui cadru instituțional favorabil dezvoltării integrate. Este nevoie astfel de o dezvoltare în ansamblu a acestui teritoriu, peisajul cultural (inclusiv patrimoniul industrial) fiind astfel elemente de potențial important care aduc un plus de valoare zonei.

Valorificarea în parte a tuturor obiectivelor industriale reprezentative este condiționată de o serie de factori, cum ar fi: poziția în teritoriu, poziția în cadrul localității, accesibilitatea, vecinătățile imediate, suprafața, dar și conformarea volumetrică. Toate aceste elemente limitează aria de activități care pot fi inserate în cadrul acestor spații.

După cum s-a putut constata în cadrul analizei multicriteriale, în general obiectivele industriale localizate în marile centre urbane (în special Cernăuți și Suceava), au un potențial mult mai ridicat de localizare a unor activități diverse. Relația cu centrele urbane importante este în general un factor favorizant pentru localizarea unor activități importante, datorită accesibilității mai facile și a facilităților pe care acestea le oferă. Desigur sunt importante și nivelul de dezvoltare economică, dar și resursele umane care sunt concentrate în cadrul acestora.

În cadrul analizei mai sus amintite au fost identificate și o serie de obiective industriale, care au un potențial scăzut de valorificare, datorită limitărilor date de gradul de reprezentativitate a localității în care sunt amplasate, a accesibilității, a poziției în raport cu zonele de potențial sau a valorii arhitecturale. Acestea trebuie valorificate prin includerea în circuite turistice și prin integrarea în cadrul unor rețele tematice. Un important factor va fi cadrul natural înconjurător, care va asigura suportul dezvoltării turistice și deci a valorificării acestor obiective.

În ceea ce privește modul de intervenție, este importantă stabilirea unor priorități de dezvoltare, care odată puse în aplicare să constituie suportul unor dezvoltări ulterioare.

Cadrul instituțional amintit anterior, dar și dezvoltarea unei microregiuni (ca formă de cooperare între cele două subzone) va putea permite atât dezvoltarea integrată a acestui teritoriu, cât și atragerea unor surse de finanțare externe.

O altă prioritate este accesibilitatea fizică, aceasta condiționând în prezent mobilitatea pe direcția nord-sud și în cadrul subzonei de nord (datorită stării drumurilor).

La fel de importantă este și promovarea la nivel internațional a potențialului acestei zone, acest lucru ducând la dezvoltarea turismului și la creșterea economică a acestei zone.

Capitolul 8

CONCLUZII

8.1. Concluzii generale

Protecția și valorificarea patrimoniului industrial sunt astăzi esențiale pentru definirea politicilor de dezvoltare urbană și teritorială. Țările din vestul europei, cu o îndelungată tradiție în sectorul secundar, mizează pe păstrarea caracterului industrial al orașelor și al teritoriilor adiacente. Chiar dacă tendința firească este aceea de tranziție către sectorul terțiar, caracterul identitar al siturilor industriale oferă noi perspective de valorificare a spațiilor urbane și a teritoriului. Reutilizarea siturilor și construcțiilor industriale permite dezvoltarea unor noi activități importante, și în același timp, asigură păstrarea identității unor spații care sunt reprezentative pentru comunități. Varietatea de activități și de spații care sunt supuse proceselor de conversie funcțională, asigură astăzi condițiile dezvoltării urbane și teritoriale.

Deși limitat ca formă de manifestare, în estul europei, procesul de conversie funcțională începe să fie privit astăzi ca un important mijloc de revitalizare urbană. O serie de proiecte care sunt implementate în cadrul unor mari orașe, permite prezervarea și valorificarea unor obiective industriale, și în același timp, asigură condițiile dezvoltării generale.

Pe de altă parte însă, în lipsa unui cadru legislativ coerent și a unui sistem instituțional care să asigure protecția patrimoniului industrial, marea majoritate a acestor situri industriale devin extrem de vulnerabile sub presiunea investițiilor imobiliare. Valoarea istorică a clădirilor și instalațiilor industriale sunt de cele mai multe ori privite ca elemente care îngreșesc perspectivele de dezvoltare și din acest motiv se caută demolarea lor.

În România, se remarcă un proces aproape nesemnificativ de conversie a obiectivelor industriale, marea majoritate a acestor spații sunt fie demolate în perspectiva dezvoltării unor noi activități, fie sunt abandonate și neutilizate (în special în cazul spațiilor care nu sunt suficient de atractive). În această situație se află și patrimoniul industrial din Bucovina (inclusiv zona de nord a acesteia, aflată în Ucraina). Lipsa unor măsuri concrete de protecție conduce la degradarea acestor spații, iar interesele imobiliare constituie un adevărat pericol pentru integritatea lor fizică. Poate cel mai semnificativ pericol este lipsa inventarierii tuturor

obiectivelor industriale, și în directă corelare cu aceasta, a unor studii de specialitate care să evidențieze valoarea lor reală. În aceste condiții, scopul acestui studiu a fost acela de a crea bazele acestui proces și de a oferi un cadru metodologic care să permită valorificarea integrată a tuturor obiectivelor industriale de pe acest teritoriu.

8.2. Concluzii privind problematica patrimoniului industrial și utilitar din Bucovina

8.2.1. Contextul dezvoltării activităților productive

În raport cu perioada analizată (1774-1940), se poate remarca faptul că teritoriul Bucovinei a cunoscut o dezvoltare a activităților productive în acord cu politicile de dezvoltare impuse de autoritățile Imperiului Habsburgic și mai apoi, după anul 1918, cu cele ale Regalului României.

Una dintre cele mai importante resurse care au contribuit în mod deosebit la dezvoltarea economică a acestei zone a fost lemnul. Această resursă a facilitat modernizarea rețelei de localități și a infrastructurii, constituind în același timp o importantă sursă de energie pentru instalațiile de producție și de exploatare. În același timp, aceiași resursă a contribuit și la dezvoltarea activităților economice, fiind un important mijloc de susținere a exportului.

Activitățile productive dezvoltate în cadrul acestui teritoriu au ținut cont de două criterii importante: existența resurselor care puteau fi exploatate și nivelul de dezvoltare al localităților. Acest lucru a determinat o specializare și o concentrare a activităților în funcție de criteriile mai sus amintite. Pentru exploatarea resurselor subsolului a fost vizată zona de vest a teritoriului (zona montană), datorită bogatelor zăcămintele de minereu de fier, mangan, plumb, argint, cupru, etc. În aceeași zonă au fost localizate și cele mai multe instalații de exploatare și prelucrare a lemnului, datorită existenței unor bogate resurse forestiere.

În schimb, pentru industria alimentară, a fost vizată zona de est (de podiș și deal), datorită existenței condițiilor optime pentru dezvoltarea agriculturii. Importante resurse pentru dezvoltarea fabricilor de alcool, au fost spre exemplu plantațiile de cartofi. De asemenea, dezvoltarea culturilor de sfeclă de zahăr a contribuit la crearea unor importante fabrici de zahăr, care acopereau nevoile locale, dar și pe cele ale zonele învecinate. Tot în

această zonă au fost dezvoltate cele mai importante fabrici de bere, precum și cele mai reprezentative mori.

Această specializare nu a exclus dezvoltarea altor activități productive, care să asigure satisfacerea nevoilor locale. Spre exemplu, industria alimentară a pătruns (deși la o scară mai restrânsă) și în zona de vest a teritoriului, aici fiind construite abatoare, fabrici de mezeluri, fabrici de procesare a laptelui, mori, etc. La fel, în zona de est au fost dezvoltate fabrici de cherestea și mobilă, fabrici de prelucrare a metalelor (în general unelte de uz casnic), turnătorii, etc.

Un alt criteriu important în ceea ce privește localizarea activităților productive, a fost (așa cum am amintit și mai devreme) nivelul de dezvoltare al localităților. Aici trebuie subliniat faptul, că un important rol pentru susținerea dezvoltării anumitor așezări l-a avut administrația Imperiului Habsburgic. Acordarea statutului de oraș (târg), dar și organizarea unor importante târguri anuale, a permis stimularea economiei și localizarea unor meșteșugari.

La susținerea dezvoltării centrelor urbane, au contribuit în egală măsură și procesele de migrație sau colonizare care au avut loc de-a lungul timpului. Mixitatea etnică, care s-a dezvoltat în acest areal a contribuit într-un mod semnificativ la dezvoltarea economică a teritoriului. Dezvoltarea activităților meșteșugărești și mai apoi a celor industriale, a fost facilitată de migrația acestor meșteșugari din alte zone ale imperiului.

În interiorul centrelor urbane, un important criteriu de amplasare a activităților productive a fost accesibilitatea. Din acest motiv, până la dezvoltarea infrastructurii feroviare, au fost preferate drumurile importante care asigurau conexiunea în teritoriu. După dezvoltarea căilor ferate, activitățile productive s-au localizat în special în proximitatea lor. Astfel, prezența acestei infrastructuri a fost cea care a stimulat dezvoltarea activităților industriale, acestea mărindu-și suprafața de teren alocată și capacitatea de producție. Orașul Cernăuți este poate cel mai reprezentativ exemplu în acest sens. Localizarea celor mai multe obiective industriale, care au fost identificate până în prezent (provenite din acea perioadă), a ținut cont de accesul la infrastructura feroviară.

8.2.2. Bucovina de Nord și de Sud. Restricții ale dezvoltării și elemente de potențial

Dezvoltarea în ansamblu a Bucovinei, în intervalul 1774-1940, a fost favorizată de un cadru legislativ și instituțional puternic, dar și de un context general de stabilitate, care a creat premisele unei evoluții constante.

Toți acești factori au favorizat creșterea economică și dezvoltarea constantă a activităților industriale, procese care au avut efecte pozitive în cadrul rețelei de localități, a infrastructurii, dar și a fondului construit.

În contrast cu această perioadă de dezvoltare unitară (într-un cadru general stabil), după anul 1940, odată cu ocuparea părții de nord a Bucovinei, se constată un declin cu efecte extrem de negative atât în plan economic, cât și în plan social.

În zona de sud a Bucovinei, care a rămas în componența României, mixitatea etnică a scăzut și ea semnificativ datorită efectelor celor două Războaie Mondiale. Astfel, un efect al acestei diviziuni teritoriale a fost creșterea ponderii populației autohtone concomitent cu scăderea ponderii celorlalte etnii. Deci, o segregare etnică care astăzi nu constituie un avantaj în dezvoltarea unor forme de cooperare.

Deși cadrul general al dezvoltării a fost altul, efectele în zona de sud a Bucovinei, s-au văzut atât în dezvoltarea rețelei de localități, cât și în politica de dezvoltare industrială. Acest lucru, însă nu a presupus o reorientare radicală a activităților industriale. Exploatarea resurselor locale, dar și dezvoltarea unei tradiții pe anumite sectoare de producție a permis continuarea activităților profitabile. Acest proces a vizat industria extractivă, cea a prelucrării lemnului, a materialelor de construcții sau cea alimentară.

Un proces similar a avut loc și în partea de nord a Bucovinei, diversificarea activităților afectând în mică măsură specializarea industrială a diferitelor localități. De pildă, în orașul Cernăuți (cel mai reprezentativ pentru dezvoltarea industrială din Bucovina), mare parte a activităților industriale inițiale au fost continuate și chiar dezvoltate. Industria metalurgică (constructoare de mașini, în special) este printre cele mai importante ramuri industriale dezvoltate în paralel cu activitățile tradiționale, care au fost continuate.

Au existat în schimb și activități de mică amploare, care au dispărut odată cu trecerea timpului, fiind înlocuite de alte ramuri industriale mai dezvoltate. Spre exemplu, în Storojineț sau în Hliboca (Adâncata), aflate la sud de orașul Cernăuți, activitățile de mică amploare au fost înlocuite, în perioada postbelică, de altele mai reprezentative. Reorientarea a fost realizată în general pe industria alimentară, în acord cu specificul acestor zone.

Chiar dacă divizarea teritoriului a presupus un alt cadru instituțional și un nou sistem de conducere, există totuși similitudini în ceea ce privește dezvoltarea activităților productive din cele două părți ale fostei Bucovine. Direcția de dezvoltare impusă de un sistem centralizat, a dus în

ambele zone la naționalizarea activităților industriale și la dezvoltarea unor noi sectoare de producție. Acest proces a determinat dezvoltarea rețelei de localități, cu accent pe anumite centre urbane (în nord, în mod special orașul Cernăuți, iar în sud orașul Suceava).

După 1990 deschiderea către economia de piață liberă, a avut efecte extrem de negative în plan economic și social, datorită declinului activităților industriale. Mare parte a acestora și-au restrâns activitatea sau au fost închise, generând o creștere deosebită a ratei șomajului. Puținele fabrici care mai funcționează astăzi, acoperă un număr extrem de redus de locuri de muncă, în comparație cu nevoile reale. Din acest motiv, mare parte a acestor locuri de muncă necesare au fost reorientate către sectorul comercial, care se dezvoltă constant.

Un fapt extrem de important este intensificarea schimburilor comerciale dintre cele două zone, acest lucru atestând legăturile puternice care încă se mențin în acest areal (în special datorită comunităților de români).

Pe de altă parte, există și elemente care diferențiază fundamental cele două teritorii (începând cu anul 1940). Organizarea administrativ-teritorială, presupune un sistem de organizare diferit pentru cele două state (România și Ucraina), acest lucru creând dificultăți suplimentare în ceea ce privește o posibilă cooperare.

La nivel instituțional se pot identifica dificultăți în ceea ce privește posibilitățile reale de aplicare a deciziilor de interes local. Carta Europeană a Autonomiei Locale, adoptată atât de România, cât și de Ucraina, nu constituie o garanție a puterii reale de decizie, pentru nici una din părți. Aparatul administrativ este în continuare puternic influențat de factorul politic și de nivelul central de conducere.

Cadrul legislativ, este de asemenea un important impediment în ceea ce privește dezvoltarea unor forme de cooperare între cele două teritorii. Aderarea României la Uniunea Europeană a impus alinierea legislației la cea comunitară, chiar dacă încă există scăpări. Acest lucru se reflectă și în cadrul legislativ pentru protecția monumentelor istorice, care pune astăzi în poziții diferite cele două state. Un astfel de exemplu este lipsa patrimoniului industrial din lista monumentelor istorice din regiunea Cernăuți, în condițiile în care numărul acestor obiective este extrem de mare.

Cu toate aceste dificultăți, trebuie subliniat faptul că aceste două zone (care formau cândva Bucovina), beneficiază de un peisaj cultural deosebit care poate fi valorificat în comun. Astfel, acest teritoriu beneficiază de: un cadru natural extrem de bogat și divers, de un fond construit cu

valoare arhitecturală (care include și obiectivele industriale), de o infrastructură majoră de transport rutier și feroviar, dar și de un patrimoniu cultural deosebit.

Cadrul natural constituie o bogată resursă, calitatea acestuia contribuind la dezvoltarea turismului, în special în zona de sud a Bucovinei. Valorificarea acestui cadru natural nu ar fi fost posibilă în lipsa unui patrimoniu construit, reprezentativ la nivel național și internațional. Numărul foarte mare de biserici și mănăstiri, de cetăți, de construcții civile și construcții publice (o parte dintre ele incluse în Lista Patrimoniului Mondial), conferă acestui teritoriu un statut special în ceea ce privește potențialul turistic. Acestor elemente li se adaugă un număr mare de obiective industriale, realizate de la începutul Revoluției Industriale și până în prezent, care astăzi constituie o bogată mărturie a procesului de industrializare care a avut loc de-a lungul timpului în acest teritoriu.

Infrastructura de transport (drumuri și căi ferate, realizate în perioada analizată), constituie și ele repere la nivel teritorial, conferind astăzi o bună conectivitate atât în interiorul zonei cât și în relație cu zonele adiacente. În același timp însă, fragmentarea teritoriului survenită la nivelul anului 1940, reprezintă un impediment în ceea ce privește relaționarea celor două zone. Existența frontierei de stat și a punctelor de trecere, restricționează circulația auto, feroviară și pietonală, devenind un important factor de scădere a mobilității.

Patrimoniul cultural constituie și astăzi un element important, prin intermediul căruia această zonă poate fi valorificată. Existența unor importante comunități de români în zona de nord a Bucovinei, dar și a unor comunități de ucraineni, polonezi și germani în zona de sud a acesteia, poate constitui o importantă resursă pentru promovarea patrimoniului cultural al acestei zone.

Valorificare în comun a acestui teritoriu, în actualul context al extinderii granițelor Uniunii Europene către estul Europei, poate fi realizată cu ajutorul unor instrumente financiare, special create pentru dezvoltarea unor astfel de areale.

8.2.3. Obiectivele industriale și utilitare identificate pe teritoriul Bucovinei

Patrimoniul industrial de pe teritoriul Bucovinei, reprezintă o importantă resursă care poate fi valorificată. Dispersia acestor elemente la nivelul teritoriului constituie un avantaj dar și un impediment în ceea ce privește posibilitățile concrete de valorificare. Această dispersie este direct

legată de particularitățile de dezvoltare ale acestui teritoriu, dar și de nevoia de localizare în raport cu resursele.

În intervalul de timp care a trecut de la perioada analizată și până în prezent, multe dintre aceste obiective de tip industrial au dispărut. Concentrările de activități productive care caracterizau cândva dezvoltarea industrială au fost diminuate. Spre exemplu, activitățile de extracție și prelucrare a lemnului au fost reduse, din numărul extrem de mare de instalații care funcționau în zonă, în perioada analizată (140 la nivelul anului 1898), fiind identificate în prezent doar 4.

În același timp însă, anumite activități au fost dezvoltate. Spre exemplu industria extractivă (mangan, argint, plumb, etc.), a fost menținută și chiar dezvoltată, prin deschiderea unor noi puncte de lucru. Reprezentative sunt zonele Iacobenii, Cârlibaba, Fundu Moldovei, Ostra, Crucea, care astăzi păstrează foarte multe urme ale activității de extracție, o parte dintre acestea fiind încă în stare de funcționare.

Până în momentul de față au fost identificate un număr total de 37 de obiective industriale și utilitare (detaliat la Anexe), la care se adaugă elementele de infrastructură (rutieră, feroviară și amenajări de cursuri de apă).

Din punct de vedere al activității inițiale pot fi identificate 7 categorii, distribuite astfel: industria alimentară (12 obiective), industria extractivă (3 obiective), industria materialelor de construcții (4 obiective), industria prelucrării lemnului (4 obiective), industria metalurgică (3 obiective), amenajări tehnico-edilitare (9 obiective) și ateliere reparații CF (3 obiective).

În ceea ce privește localizarea acestora, se poate constata că 22 de unități de tip industrial se află pe teritoriul Bucovinei de sud și 16 pe cel al zonei de nord (din care 14 în Orașul Cernăuți). Astfel, aproximativ 37 % dintre aceste obiective sunt concentrate în Cernăuți, acest lucru atestând rolul acestui oraș în ceea ce privește dezvoltarea industrială a Bucovinei.

8.3. Potențialul global de reutilizare al patrimoniului industrial

Reutilizarea siturilor și construcțiilor industriale, a fost o necesitate determinată de nevoia de reintegrare a acestor spații în viața urbană și de redefinire a identității locului. Deși aceste operațiuni au fost văzute de multe ori ca inoportune datorită pierderii funcției inițiale, totuși nevoia de

relaționare a comunității cu aceste spații a condus la dezvoltarea unor proiecte reprezentative.

Un factor important, care a condus la amplificarea operațiunilor de conversie, a fost declinul industrial, care s-a manifestat la nivel mondial spre sfârșitul secolului al XX-lea, în special în anii '70 și '80. Acest declin a avut în primul rând efecte economice și sociale, și ca o rezultată a acestora, a determinat abandonul unor vaste zone industriale. Din acest motiv, politica de dezvoltare urbană și spațială a fost foarte curând reorientată către valorificarea acestor spații cu potențial deosebit. Așa cum am văzut și în cele trei studii de caz (din Germania, Polonia și Franța), pe primul plan a fost pus factorul economic. Revitalizarea economică a zonelor, în urma declinului activităților industriale, a fost prioritară pentru rezolvarea măcar parțială a problemelor sociale. Patrimoniul industrial a fost văzut mai degrabă ca o resursă, ca un element de particularitate care putea aduce beneficii suplimentare zonei.

Este important de remarcat din aceste studii de caz, că politica de dezvoltare macro-teritorială a mizat pe păstrarea identității industriale a zonei și chiar pe reutilizarea acestor spații. Păstrarea caracterului industrial, concomitent cu reorientarea către sectorul terțiar, prin creșterea ponderii serviciilor, a sectoarelor dedicate afacerilor, a cercetării și a înaltei tehnologii, a condus la dezvoltarea unei diversități care a asigurat stabilitate economică. În același timp însă, caracterul industrial al acestor zone nu a fost schimbat, mai ales pentru ramurile industriale care încă mai aduceau profit. Un astfel de exemplu este cel al voievodatului Silezia din Polonia, unde industria extractivă a cărbunelui este încă profitabilă, având o importantă pondere în economia zonei.

În comparație cu aceste zone, în Bucovina nu a existat o specializare pe anumite ramuri industriale. Este adevărat că există zone, unde anumite activități au fost preponderente. Decăderea industriei extractive din zona Iacobenii-Cârlibaba, spre exemplu, a produs efecte sociale similare cu cele din bazinul Ruhr-ului și din bazinul Sileziei, însă această activitate nu a fost extinsă la scară foarte mare, ca în cazul celor două zone.

În Bucovina s-au dezvoltat activități, care la nivelul întregului teritoriu au asigurat o diversitate, în ciuda condițiilor istorice defavorabile, care au periclitat dezvoltarea. Independent de acești factori, anumite ramuri industriale și-au continuat activitatea, cele care au fost rentabile fiind și astăzi în stare de funcționare. Industria materialelor de construcții, în special producția de cărămidă, este o activitate foarte bine reprezentată în Cernăuți, necesitățile de dezvoltare ale acestui oraș fiind asigurate în continuare de

aceste fabrici. În schimb, există foarte multe obiective industriale care au fost afectate de decăderea industrială din perioada postcomunistă, acest lucru asigurând un cadru propice pentru reutilizare.

Procesul de reutilizare al spațiilor industriale, la nivelul Europei, a fost inițial dedicat salvării acestor repere ale trecutului industrial. Transformarea în muzee tematice a unor obiective industriale, a contribuit la salvarea lor, însă acest proces nu putea acoperi un număr foarte mare de situri. Din acest motiv, reutilizarea în scopuri productive a fost prioritară, datorită avantajelor economice și sociale care rezultau. Numărul acestor intervenții a fost și el limitat de conformarea spațiilor și de costurile ridicate de transformare.

Cele mai numeroase exemple de reutilizare la nivel european, sunt cele în care aceste spații găzduiesc funcțiuni independente de activitatea inițială.

În România, se constată un proces similar, deși scara acestor intervenții este mult mai redusă în comparația cu alte țări din vestul Europei. Atunci când se realizează o conversie funcțională, există totuși o predilecție pentru reutilizarea în scopuri culturale, acest lucru reflectând lipsa unor spații alternative pentru manifestări artistice.

Din nefericire însă, cele mai multe intervenții asupra obiectivelor industriale, au condus fie la reconstrucția integrală a unor noi ansambluri (deci reutilizarea doar a terenului și a racordurilor la utilități), fie la preservarea unor mici elemente de fațadă, sau construcții. Factorul economic, și rentabilitatea investițiilor au fost puse pe primul plan, pe fondul unui cadru legislativ permisiv și interpretabil.

La nivelul teritoriului Bucovinei, obiectivele industriale realizate în intervalul 1774-1940, se pot împărți în patru mari categorii, după nivelul actual de utilizare:

- obiective industriale abandonate;
- obiective industriale cu o reutilizare inoportună ;
- obiective industriale cu o reutilizare oportună;
- obiective industriale active (în care se desfășoară activitatea inițială).

Dintre acestea, doar cele care sunt abandonate și cele care au o reutilizare inoportună, pot fi incluse în procese de conversie funcțională.

Din categoria obiectivelor industriale cu o reutilizare oportună, a fost identificat un singur exemplu, Centrul Cultural din Uzina de Apă Suceava.

În ceea ce privește modul de valorificare al patrimoniului industrial din Europa, se poate remarca faptul că în cadrul operațiunilor de revitalizare

care cuprind teritorii vaste, aceste obiective sunt tratate ca elemente secundare. Din acest motiv, exploatarea altor elemente de potențial prezente în cadrul acestui teritoriu (cadrul natural, patrimoniul construit și patrimoniul cultural), poate contribui în mod direct la valorificarea patrimoniului industrial. Valorificarea exclusivă a acestor obiective nu poate fi realizată în condițiile în care turismul industrial este unul de nișă. De asemenea, dezvoltarea unor rute tematice la nivel internațional, care vizează valorificarea anumitor tipologii de activități productive este extrem de benefică pentru exploatarea acestor resurse.

8.4. Valorificarea patrimoniului industrial în context transfrontalier

8.4.1. Premise ale cooperării

Așa cum a fost evidențiat în cadrul acestui studiu, cele două țări, pe teritoriul cărora se află vechile limite ale Bucovinei, dispun de un cadru instituțional și administrativ diferit. De asemenea, statutul acestor țări în ceea ce privește apartenența la Uniunea Europeană este și el diferit, România făcând parte din cadrul acestei structuri. Cu toate acestea însă, cele două state au dezvoltat diverse forme de cooperare. Dezvoltarea unor Euroregiuni, dar și derularea unor proiecte specifice, finanțate din Fonduri Europene, constituie suportul unor viitoare cooperări.

Un alt factor favorizant este, politica Uniunii Europene în ceea ce privește cooperarea transfrontalieră, prin promovarea dezvoltării unor microregiuni și a unor forme de cooperare pe astfel de teritorii. Construcția sistemului financiar a acestei organizații (Uniunea Europeană), permite dezvoltarea unor proiecte specifice, care pot fi eligibile pentru acordarea unui astfel de sprijin. În același timp, premisele aderării Ucrainei la Uniunea Europeană, fac posibilă întărirea cooperării între aceste două state.

8.4.2. Forme posibile de cooperare

În comparație cu celelalte exemple din Europa, care au fost evidențiate în cadrul acestui studiu, teritoriul Bucovinei a cunoscut condiții particulare de dezvoltare. Fragmentarea acestui teritoriu, a fost un factor de destabilizare cu implicații, economice, sociale și politice extrem de puternice. În acest context, nu se poate discuta despre o politică unitară de

valorificare a acestui potențial fără a aminti de condițiile diferite de dezvoltare a celor două zone care au aparținut odinioară Bucovinei.

Pentru valorificarea acestor elemente de potențial este nevoie de o formă de cooperare transfrontalieră și de crearea unei microregiuni, care să asigure cadrul de funcționare al unui sistem instituțional special creat pentru aceasta zonă. De asemenea, trebuie subliniat faptul că este nevoie de dezvoltarea unor proiecte pe un teritoriu aflat de-o parte și de alta a graniței Uniunii Europene, într-un cadru legislativ, instituțional și etnic diferit.

8.4.3. Inițiatorul procesului

În contextul valorificării în comun a acestui potențial, un element de particularitate îl constituie sistemul de organizare al acestui teritoriu. Dacă ne raportăm la palierul European, vom constata că unul dintre principiile care stau la baza unei bune cooperări este unitatea prin modalități comune de intervenție. Adică, dezvoltarea unor instrumente comune care să faciliteze rezolvarea unor probleme comune. În cazul de față, forma de cooperare cea mai eficientă, este cea a creării unei microregiuni, în paralel cu dezvoltarea unui cadru legislativ și instituțional adaptat la cerințele Uniunii Europene.

Această microregiune, presupune dezvoltarea unor sisteme instituționale echivalente ca structură și număr de membrii pentru ambele subzone, dar și o adaptare a legislației la cerințele unei astfel de forme de cooperare.

Scopul principal al acestei microregiuni nu este acela al promovării exclusive a patrimoniului industrial, ci al valorificării globale a potențialului acestui teritoriu prin intermediul unor instrumente de intervenție comune. În cadrul acestui proces, patrimoniul industrial devine una dintre principalele componente ale politicii de intervenție. Este importantă astfel, o valorificare globală a potențialului acestui teritoriu prin intermediul unor măsuri complexe de sprijin.

8.4.4. Instrumentele financiare

Principalele instrumente financiare, pe care se poate sprijini acest teritoriu, sunt Fondurile Europene. Pentru co-finanțarea proiectelor, este nevoie de sprijinul financiar al autorităților județene, respectiv regionale (din Ucraina), și de cel al potențialilor investitori privați.

8.5. Impactul favorabil al transformării

Din exemplele menționate în cadrul acestui studiu, putem consta că operațiunile de valorificare și conversie a ansamblurilor industriale au fost implementate atât la nivel local, cât și la nivel de oraș sau chiar teritoriu (prin ample operațiuni de revitalizare). În funcție de scara operațiunii, impactul pe care îl are în structura urbană, în viața comunității, dar și în economia locală, este diferit. Un lucru este cert, reactivarea unei zone, care s-a transformat de-a lungul timpului într-un spațiu rezidual, este în esență un câștig atât pentru oraș, cât și pentru comunitate. Sunt importante totuși și activitățile nou inserată în cadrul acestor spații. În funcție de acest aspect, impactul poate fi unul local (pentru un grup restrâns de oameni) sau unul general, prin inserția unor funcțiuni care se pot adresa întregii comunități și chiar unor potențiali turiști. Din acest motiv, operațiunile de revitalizare a Bazinului Ruhr-ului din Germania, au vizat atât aspectele economice și sociale (specifice unei astfel de operațiuni), cât și estetice și funcționale. Reorientarea profilului funcțional al acestei zone a fost susținută de ample operațiuni de amenajare peisagistică, dar și de activități cu caracter cultural. În acest mod, au fost vizate atât atragerea unor investiții în cercetare / dezvoltare, cât și în dezvoltarea turismului (și în mod particular a celui industrial). Un important câștig al acestor operațiuni a fost îmbunătățirea calității mediului, tranziția de la industria extractivă către sectorul terțiar realizându-se atât prin operațiuni de ecologizare, cât și prin reamenajarea unor importante suprafețe de spații verzi. Astfel de operațiuni coordonate, au în general un impact teritorial major, noile activități dezvoltate asigurând funcționarea în sistem a acestei zone.

La nivel local, impactul reamenajării unor astfel de spații poate fi punctual (limitat la suprafața parcelei) sau zonal, în funcție de activitățile inserate. Inserția unor funcțiuni adresate unui grup restrâns de oameni (locuințe, birouri, hoteluri, etc.), nu poate avea un impact major asupra zonei învecinate. Localizarea unor astfel de activități, poate determina (cel mult) dezvoltarea unor funcțiuni similare în imediata vecinătate și poate avea chiar efecte negative, prin creșterea fluxului de autoturisme. Astfel de intervenții, stau astăzi mărturie în majoritatea orașelor, unde siturile industriale au fost reutilizate în acest mod. În schimb, activitățile deschise utilizării pentru comunitate pot fi un factor favorizant pentru propagarea dezvoltării către zonele aflate în proximitate. Centrele culturale sunt printre cele mai reprezentative exemple de reutilizare atât la nivel european, cât și la nivel mondial.

În cazul teritoriului Bucovinei, diversitatea activităților industriale și dispersia acestora la nivelul teritoriului, impune identificarea unor soluții particulare de intervenție pentru fiecare obiectiv industrial în parte. Din acest motiv, se preconizează că intervențiile care pot fi realizate asupra acestor obiective, vor putea avea un impact diferit în funcție de mai multe criterii. Astfel, pentru evaluarea acestui impact, sunt importante următoarele aspecte: rolul orașului sau al comunei în structura rețelei de localități, amplasarea obiectivului industrial în raport cu localitatea și cu principalele căi de acces, cadrul general în care este localizat acest sit, suprafața alocată activității, activitatea inițială, conformarea spațiilor, posibilitățile concrete de conversie funcțională, dar și nevoile de deservire ale comunității. Toate aceste aspecte determină funcțiunile potențiale care pot fi inserate în fiecare spațiu în parte și impactul general pe care aceste intervenții îl poate avea.

8.6. Integrarea obiectivelor și siturilor industriale valoroase în rețele de interes zonal, național și european

Un important factor pentru valorificarea patrimoniului industrial este promovarea acestuia. Din acest motiv, o serie de organizații regionale care au militat pentru prezervarea și valorificarea patrimoniului industrial, au contribuit la promovarea acestuia la nivel local, național și internațional. Dezvoltarea turismului industrial, legat de diferitele activități productive, a permis crearea unor rute tematice care inițial s-au limitat la nivel regional. Țările din nordul Europei (în special Germania), au fost printre primele care au dezvoltat astfel de rute regionale, contribuind mai apoi la dezvoltarea unei organizații și a unor rute internaționale. Odată cu dezvoltarea acestor organizații internaționale, la care au fost afiliate mai multe țări, s-au creat condițiile organizării unor rute transnaționale, legate de diferite tipologii de activități productive.

Astăzi, în cadrul *European Route of Industrial Heritage (ERIH)*, este dezvoltată o platformă virtuală care permite informarea potențialilor vizitatori asupra trecutului celor mai importante obiectiv industrial în parte și asupra posibilelor rute tematice. De asemenea, promovarea acestui tip de patrimoniu în cadrul unor conferințe internaționale, contribuie în mare măsură la valorificarea acestor obiective.

Din nefericire, România este prezentă pe această platformă a ERIH, doar cu 6 obiective (toate muzee tehnice). Patrimoniul industrial, extrem de bogat din zona Transilvaniei și a Banatului, dar și din alte zone ale țării, nu beneficiază de o promovare la nivel internațional. De asemenea,

asociațiile naționale care promovează acest patrimoniu (în special Asociația pentru Arheologie Industrială din România), beneficiază de un suport extrem de scăzut al autorităților pentru dezvoltarea unor rute locale sau naționale.

8.7. Elemente specifice de management

Managementul procesului de preservare și valorificare a patrimoniului industrial, trebuie să fie realizat prin intermediul unor etape, care să permită luarea în considerare a tuturor aspectelor relevante.

Prima etapă extrem de importantă este identificarea tuturor obiectivelor industriale care au fost realizate în perioada istorică la care ne raportăm.

Cea de-a doua etapă, permite evaluarea obiectivelor industriale în raport cu mai multe criterii, în urma acestui proces rezultând potențialul teoretic de reutilizare al fiecărui obiectiv industrial în parte.

Identificarea actorilor este extrem de importantă pentru punerea în aplicare a strategiei de intervenție și pentru urmărirea procesului de implementare a acesteia.

Resursele din cea de-a patra etapă, se referă atât la cele financiare, cât și la cele umane, care poate fi utilizat în cadrul acestui proces. Pentru procesul de dezvoltare, este important ca potențialul uman să se raporteze la categoria de vârstă și la nivelul de educație / formare profesională.

Sistemul instituțional este extrem de important în cadrul procesului de valorificare a patrimoniului industrial, acesta având un rol hotărâtor în crearea condițiilor de dezvoltare. Același sistem are rolul de a coordona întregul proces, de a asigura managementul operațional și de a facilita promovarea acestui potențial. În directă corelație cu acest sistem este cel legislativ, acesta asigurând condițiile legale de asociere și de intervenție în cadrul unui teritoriu.

Identificarea surselor de finanțare este vitală pentru dezvoltarea unui teritoriu, din acest motiv este necesară identificarea posibilităților concrete de asigurare a acestora prin intermediul finanțărilor europene, a celor publice și a celor private (eventual prin parteneriat public-privat).

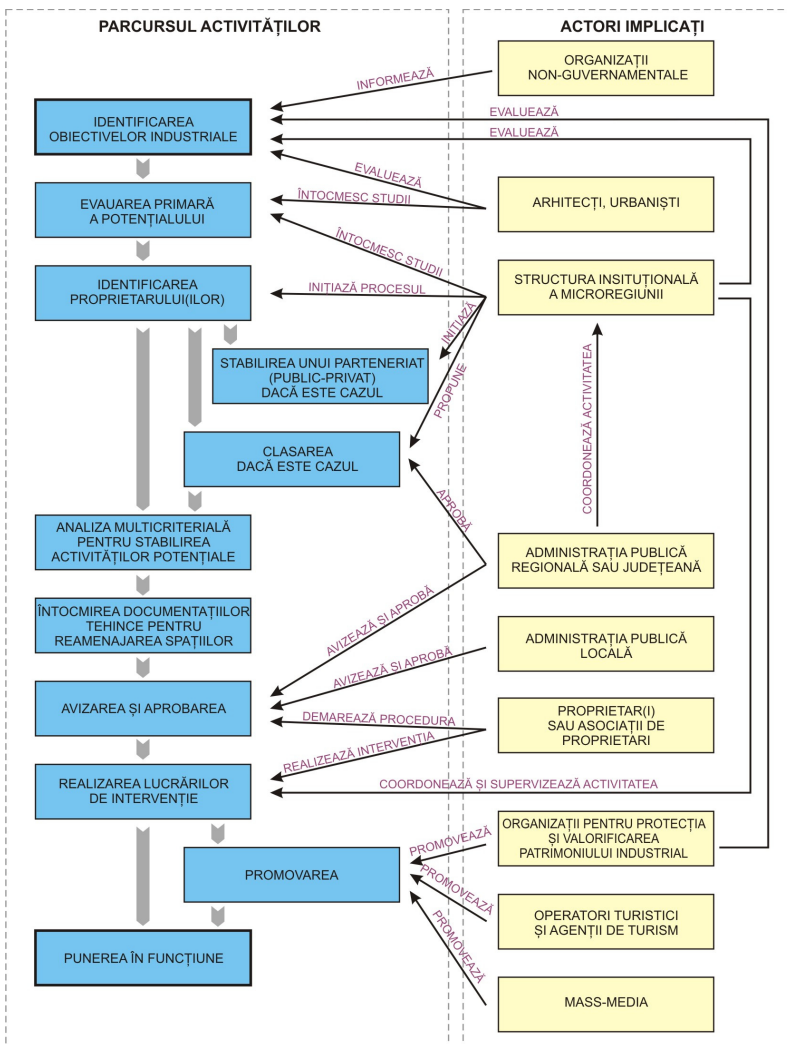

Fig. 42 - Schema de proces (Autor: A. Cioangher)

Pentru controlul implementării conversiei sunt importante de urmărit toate etapele principale (de la identificarea până la punerea în funcțiune a noii activități).

Delimitarea atribuțiilor tuturor actorilor implicați este și ea extrem de importantă, având în vedere complexitatea acestui proces și limitările de

timp și resurse financiare. Din acest motiv, în schema la figura nr. 42, au fost reprezentate principalele etape, principalii actorii implicați și competențele pe care aceștia le au în anumite etape ale acestui proces.

8.8. Delimitarea ariei de cercetare

Cercetarea de față își limitează aria de studiu la problemele generale legate de scara urbană și teritorială. Chiar dacă această abordare nu permite luarea în considerare a tuturor aspectelor de detaliu, această cercetare beneficiază de un relativ avantaj de a se raporta la o zonă cu o identitate constituită istoric. Acest lucru permite corelarea cu toate elementele care îi conferă specificitate acestei zone.

În acest context al abordării la scară urbană și teritorială a acestei teme, nu a fost urmărită analiza de detaliu a fiecărui sit industrial în parte, acesta constituind subiectul de cercetare pentru alte potențiale lucrări. De asemenea, datorită specificului acestei cercetări, nu au fost realizate evaluări legate de stilul și valoarea arhitecturală a acestor obiective industriale. Acesta este și motivul pentru care structura fișelor de prezentare a acestor obiective industriale (reprezentate în Anexe), nu a urmărit structura clasică a celor pentru monumente istorice.

Obiectivul major al acestei cercetări a fost acela al identificării construcțiilor industriale (realizate într-o anumită etapă istorică) și al definirii unor forme de preservare și valorificare integrată, în cadrul actualului sistem administrativ, instituțional, economic și social.

8.9. Concluziile în raport cu obiectivele studiului

Lucrarea de față contribuie la fundamentarea teoretică și conceptuală a problemei reutilizării spațiilor industriale prin redefinirea unor principii generale de intervenție la nivel macro-teritorial. Relaționarea patrimoniului industrial cu toate elementele de potențial ale teritoriului în care acesta este amplasat și valorificarea într-o formă integrată a acestuia, constituie elemente de particularitate a acestei lucrări. În același timp, identificarea unor principii de intervenție într-un teritoriu amplasat în cadrul a două entități statale diferite (cu un sistem administrativ, instituțional, economic și social diferit), este un element de noutate care contribuie la fundamentarea teoretică a acestui domeniu

Studiul evoluției fenomenului industrializării de pe teritoriul Bucovinei și corelarea cu alte date (cadru natural, rețea de localități,

demografie, economie, etc.) permit identificarea particularităților de dezvoltare ale diferitelor activități industriale. De asemenea, caracterul zonei în care aceste obiective au fost amplasate, dar mai ales nivelul de dezvoltare al centrelor urbane și rurale au permis evaluarea particularităților activităților.

Identificarea potențialului de valorificare a fiecărui obiectiv industrial în parte s-a realizat prin intermediul analizelor multicriteriale. Au fost importante astfel o serie de criterii: poziția în teritoriu, poziția în cadrul localității, rolul localității în sistemul de așezări, potențialul zonei învecinate, accesibilitatea, suprafața alocată activității, dar și conformarea spațială și volumetrică a ansamblului. Toate aceste elemente au determinat o serie de activități potențiale, care pot fi inserate în funcție de nevoile de deservire ale locuitorilor.

Recomandările privind valorificarea patrimoniului industrial au vizat dezvoltarea unei asocieri de tip microregional, crearea unui sistem instituțional care să faciliteze dezvoltarea, dar și elaborarea unei strategii care să poată orienta dezvoltarea în ansamblu a acestui teritoriu și valorificarea patrimoniului industrial.

8.10. Deschiderea unor direcții specifice de cercetare

Studiul de față și-a propus să evidențieze necesitatea prezervării și valorificării atât a obiectivelor industriale aflate pe *Lista Monumentelor Istorice* (și care se află într-un continuu proces de degradare), cât și a altor situri și construcții care merită a fi analizate în detaliu sau chiar protejate. Astfel, acest studiu își propune să constituie baza unor cercetări mai amănunțite, care să vizeze aspectele de detaliu privind valoarea arhitecturală și istorică a fiecărui obiect în parte.

În același timp modul de abordare al acestui studiu, poate permite continuarea cercetărilor din domeniu. Sistemul instituțional propus, dar și diversele forme de promovare și valorificare a acestui patrimoniu industrial, pot constitui suportul promovării la nivel național a tuturor obiectivelor industriale reprezentative pentru dezvoltarea industrială a acestei țări. De asemenea, dezvoltarea unor rute transnaționale (între România și Ucraina), pe teritoriul Bucovinei, pot constitui suportul dezvoltării unor rețele internaționale tematice.

Acest studiu și-a propus în același timp, să constituie baza unor viitoare forme de cooperare pe proiecte specifice, între România și Ucraina, care să contribuie la promovarea tuturor elementelor de potențial de pe vechiul teritoriu al Bucovinei.

8.11. Elemente de noutate

Studiul de față și-a propus să evidențieze problematica patrimoniului industrial într-un context mai larg, al unui teritoriu care a cunoscut de-a lungul timpului o serie schimbări. Scara la care se raportează studiul și condițiile particulare de dezvoltare ale activităților industriale, reprezintă elemente de noutate pentru astfel de cercetări.

Din punctul de vedere al abordării cercetării unor astfel de teritorii - scara spațială, problematica generală a (sub)dezvoltării, consistența evoluției istorice - lucrarea se constituie într-o bună măsură într-un studiu de caz/studiu-pilot. Aceasta constituie și un element de redefinire a metodologiilor pentru un studiu de fundamentare al proiectelor de dezvoltare teritorială.

De asemenea, acest studiu pune în discuție problematica valorificării unitare a unor obiective industriale, care s-au dezvoltat într-un cadru general stabil și care datorită unui context internațional defavorabil, sunt astăzi răspândite în două entități statale diferite. Din acest motiv, valorificarea prin cooperare transfrontalieră a patrimoniului industrial, în condițiile dezvoltării unei microregiuni și a unui sistem instituțional și administrativ propriu, reprezintă de asemenea un element de noutate pentru astfel de cercetări.

Propunerea acestei microregiuni pentru un astfel de teritoriu (fragmentat de o limită de frontieră statală și a Uniunii Europene) constituie de asemenea un element de noutate și de dezvoltare aplicativă a acestei cercetări.

BIBLIOGRAFIE

Acte normative

- *** [1] *Legea pentru conservarea și restaurarea monumentelor publice*, din 26 martie 1892 (adoptată prin decret regal)
- *** [2] *Legea pentru descoperirea monumentelor și obiectelor antice*, din 26 martie 1892 (adoptată prin decret regal)
- *** [3] *Legea nr. 2/1968 privind organizarea administrativă a teritoriului Republicii Socialiste România*, cu modificările și completările ulterioare
- *** [4] *Legea nr. 63/1974 - Legea ocrotirii patrimoniului cultural național al RSR*
- *** [5] *Ordonanța de Guvern nr. 68/1994 pentru protejarea patrimoniului cultural național*
- *** [6] *Legea nr. 5/2000 privind aprobarea PATN - Secțiunea III-a - Zone protejate*
- *** [7] *Legea nr. 182/2000 privind protecția patrimoniului cultural național mobil*, cu modificările și completările ulterioare
- *** [8] *Legea nr. 215/2001- Legea administrației publice locale*, cu modificările și completările ulterioare
- *** [9] *Legea nr. 350/2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul*, actualizată cu modificările și completările ulterioare
- *** [10] *Legea nr. 422/2001 privind protecția monumentelor istorice*, cu modificările și completările ulterioare
- *** [11] *Legea nr. 451/2002 pentru ratificarea Convenției Europene a Peisajului*
- *** [12] *Legea nr. 315/2004 privind dezvoltarea regională în România*, cu modificările și completările ulterioare
- *** [13] *Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 57/2007 (publicată în Monitorul Oficial nr. 442/29.06.2007) privind regimul ariilor naturale protejate, conservarea habitatelor naturale, a florei și a faunei sălbatice*
- *** [14] *Legea nr. 6/2008 (publicată în Monitorul Oficial, partea I nr. 24 din 11.01.2008) - Legea privind regimul juridic al patrimoniului tehnic și industrial*

Cărți, reviste, articole

- [1] Andronic, Mugur, *Un sat din Bucovina numit... Cacica*, Suceava, 2009
- [2] Anghel, Cristian, Pop, Carmen, Giosan, Victor, *Tendențe actuale pe plan mondial în finanțarea autorităților publice locale- Situația României*, Revista Transilvană de Științe Administrative, nr. 2(5)/2000

- [3] Bafoil, François, *Revival of the economy in Upper Silesia*, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Varşovia, 2010
- [4] Bazin, Marcel, *Patrimoine industriel et identité territoriale dans les Ardennes*, Territoire en mouvement Revue de géographie et aménagement, nr. 21/2014
- [5] Bergeron, Louis, Dorel-Ferre, Gracia, *Le Patrimoine Industriel, Un nouveau Territoire*, Editura Liris, Paris, 1996
- [6] Bernfeld, Dan, Lascu, Nicolae, *Privire critică asupra reabilitării și valorificării patrimoniului arhitectural. Arheologia industrială și patrimoniul sacru rural. Actele celui de-al IX-lea Colocviu European: București, 19-21 octombrie 2001*, Editura Universitară "Ion Mincu", București, 2003
- [7] Borkowska, Katarzyna, et al, *Slaskie w Liczbach (Slaskie in Numbers)*, Urząd Statystyczny w Katowicach, Katowice, 2014
- [8] Casanelles, Eusebi, *Transnational Heritage in Europe*, art. în *TICCIH Congress 2012. The International Conservation for the Industrial Heritage Series 2. Selected Papers of the XVth International Congress of the International*, Taipei, 2012
- [9] Chelcea, Liviu, *Bucureștiul postindustrial. Memorie, dezindustrializare și regenerare urbana*, Editura Polirom, București, 2008
- [10] Choay, Francoise, *Alegoria Patrimoniului*, Editura Simeria, București, 1998
- [11] Ciobanu, Petre, Prelipcean, Reveca, *Cupca, un sat din Bucovina. Studiu Monografic 1429-1944*, Braşov, 1995
- [12] Crăciun, Gavril, *Rădăuți 2009 – Repere monografice*, Editura Lidana, Suceava, 2009
- [13] Crețan, Ileana, *Putna de altădată. Monografie etnografică și folclorică*, Editura Simeria, București, 2000
- [14] Derer, Hanna, *Un alt fel de istorie. Valențele culturale ale patrimoniului construit*, Editura Universitară "Ion Mincu", București, 2007, pp.279-293
- [15] Diacon, Vasile, *Vechi așezări pe Suha Bucovineană Pagini Monografice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1989
- [16] Drăgușanul, Ion, *Povestea așezărilor bucovinene*, Editura Mușatinii, Suceava, 2012
- [17] Eckart, Karl, et al, *Social, Economical and Cultural Aspects in Dynamic Changing Process of Old Industrial Regions. Ruhr District (Germany), Upper Silesia (Ploand), Ostrava Region (Czech Republic)*, Editura LIT Verlag Münster, Münster, 2003

- [18] Edelblutte, Simon, *Reconversion et patrimoine au Royaume-Uni*, Revue Géographique de l'Est, vol. 48 / 1-2 (2008)
- [19] Hartmann, Christian, *Concerning the ex post evaluation of cohesion policy programmes 2000-2006, Case Study North Rhine-Westphalia (DE)*
- [20] Hudson, Kenneth, *Industrial Archaeology: An Introduction*, Editura John Baker Pbl., Londra, 1966
- [21] Iacobescu, Mihai, *Din istoria Bucovinei*, Editura Academiei Române, București 1993
- [22] Iamandescu, Irina, *Protecția patrimoniului industrial și arheologia industrială în România- scurtă privire de ansamblu* (in) Revista Muzeelor, nr.2/2006
- [23] Iamandescu, Irina, *Arheologia Industrială. Despre soarta patrimoniului industrial în România*, (în) Revista Arhitectura, nr. 61/2008
- [24] Ianăși, Liviu, *Intercomunalitatea și valențele culturale ale peisajului-Convenția europeană a peisajului ca text de referință și pretext*, în vol. Sârbu, Cătălin, *Peisaj cultural și dezvoltare*, Editura Universitară "Ion Mincu", București, 2011
- [25] Iorga, Elena, Moraru, Adrian, Giosan, Victor, *Bugetele autorităților locale din România la cote de avarie. Politici de finanțare incoerente și excesiva politizare a procesului de alocare a resurselor*, Institutul pentru Politici Publice București, București, 2010
- [26] Iorga, Nicolae, *Neamul românesc în Bucovina*, Editura institutului de arte grafice Minerva, București, 1905
- [27] Iosep, Ioan, Ursu, Constantin-Emil, Pologheanu, Simona – *Planul Districtului Bucovina în 72 de secțiuni întocmit după ridicările geometrice în anii 1773,1774,1775 de Departamentul Cezaro-Crăiesc al Statului Major General*, Editura Karl A. Romstofer, Suceava, 2011
- [28] Krajewski-Siuda, Krzysztof, et al, *The case of the Silesian Regional Sicknes Fund – did "social capital " determine the suces of health reform in the Silesian Voivodeship , Poland?*, Department of Health Policy, Faculty of Public Health, Medical University of Silesia, Bytom, 2006
- [29] Laborde, Marie, Francoise, *Architecture industrielle*, Editura Parisgramme, Paris, 2003
- [30] Lakatos, Andrei, Eugen, *Spații cu valență culturală în contextul conversiei funcționale a patrimoniului industial*, Editura universitară "Ion Mincu", București, 2013
- [31] Luchian, Dragoș, *Rădăuți vatră românească de tradiții și înfăptuiri socialiste*, Editura Litera, București, 1982

- [32] Moraillon, Sarah, *L'IBA Emscher Park Une démarche innovante de réhabilitation industrielle et urbaine*, Agence d'urbanisme pour le développement de l'agglomération lyonnaise, Lyon, 2008
- [33] Murgescu, Bogdan, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice 1500-2010*, Editura Polirom, București, 2010
- [34] Nistor, Ion, *Istoria Bucovinei*, Editura Humanitas, București, 1991
- [35] Oțoiu, Anca, *Arhitectura industrială, de la geometrie fizică la valoare arhitecturală*, Editura Universitară "Ion Mincu", București, 2002
- [36] Palmer, Marilyn, Neaverson, Peter, *Industry in the Landscape 1700 – 1900*, Editura Routledge, Londra & New York, 1994
- [37] Palmer, Marilyn, Neaverson, Peter, *Industrial Archaeology. Principles and practice*, Editura Routledge, Londra, 1998
- [38] Pascariu, Gabriel, *Structura și dinamica sistemelor de așezări umane și procesul de planificare teritorială*, Editura Universitară "Ion Mincu", București, 2012
- [39] Paquette, Sylvain, Poullaouec-Gonidec, Philippe, *IBA Emscher Park*, Université de Montréal, Montréal, 2010
- [40] Poncea, Traian, Valentin, *Repere istorico-geografice privind Bucovina, Ținuturile Herța și Hotin, Bugeacul și Insula Șerpilor*, lucrare în curs de apariție
- [41] Rix, Michael, *Industrial Archaeology*, The Historical Association, Londra, 1967
- [42] Sandu, Alexandru, *Sâmburele care face să crească*, Editura Fundației Arhitect design, București, 2007
- [43] Satco, Emil, Pînzar, Ioan, *Prefectura. repere istorice locale*, Editura Junimea, Iași, 1995
- [44] Sîrbu, Cătălin (coordonator), *Peisaj Cultural și Dezvoltare*, Editura Universitară "Ion Mincu", București, 2011
- [45] Schipor, Gheorghe, *Întreprinderea metalurgică Rădăuți. Studiu monografic*, Editura Sygnus, Suceava, 2009
- [46] Stan, Simina, *Arhitectura industrială în București - studiu de caz: Uzinele Ford România*, în vol. Derer, Hanna, *Despre conservarea și reabilitarea patrimoniului construit. De la istorie la probleme și soluții contemporane*, Editura Universitară "Ion Mincu", București, 2007, pp. 97-130
- [47] Sulimowska-Ociepka, Anna, *Industrial Heritage in the Landscape of the Upper Silesian Agglomeration*, Silesian University of Technology, Faculty of Architecture, Gliwice, 2013
- [48] Vitencu, Dragoș, *Cernăuțiul meu*, Complex muzeal Bucovina Editura Accent Print, Suceava, 2008

- [49] William R. Jones, *Dictionary of Industrial Archaeology*, Editura Sutton Publishing Ltd, Stroud, 2006
- [50] Wollmann Volker, *Patrimoniul preindustrial și industrial în România. Volumul I*, Editura Honterus, Sibiu, 2010
- [51] Wollmann Volker, *Patrimoniul preindustrial și industrial în România. Volumul II*, Editura Honterus, Sibiu, 2011

Teze de doctorat

- [1] Mirea, Delia, *Metode de evaluare a efectelor reconversiei peisajului industrial în starea mediului municipiului București*, Universitatea București – Facultatea de Geografie, București, 2012
- [2] Muntean, Simona, *Reconsiderarea siturilor postindustriale în dezvoltarea durabilă a organismului urban*, Universitatea de Arhitectură și Urbanism "Ion Mincu", București, 2011

Studii, proiecte, publicații, lucrări de cercetare

- *** [1] Academia Română Filiala Iași - Centru de Studii "Bucovina" Rădăuți, *Bucovina în primele descrieri geografice, istorice, economice si demografice*, Editura Academiei Române, București, 1998
- *** [2] Bucovina Tourism Association, *Research about Chernivsti Area. Summary of Research Findings*, Suceava, 2009
- *** [3] Committe for the Conservation of the Industrial Heritage, *Transnational Heritage in Europe*, Taipei, 2012
- *** [4] Conferința Europeană a Miniștrilor Însărcinați cu Planificarea Spațială / Regională, A 84 –a întrunire a comitetului funcționarilor superiori (CSO), *Anexă. Proiect de glosar al expresiilor cheie utilizate în domeniul politicilor de dezvoltare spațială din Europa*, Bratislava, 2006
- *** [5] Conseil Économique, Social et Environnemental Régional de Champagne-Ardenne, *Développer le tourisme de patrimoine en Champagne-Ardenne. Une région d'histoire tournée vers l'avenir*, Châlons-en-Champagne, 2013
- *** [6] Directorate-General for Internal Policies, Policy Department B: Structural and cohesion policies, *Industrial heritage and agri/rural tourism in europe*, 2013
- *** [7] European Parliament, Directorate-General for Internal Policies, Policy Department B: Structural and Cohesion Policies, Transport and Tourism, *Industrial Heritage and Agri/Rural Tourism in Europe*, Bruxel, 2013
- *** [8] Global Planners Network, *Development for habitat and social impacts of urban sprawl in Upper Silesia metropolitan region, Poland*.

- *** [9] *Local and regional government in Ukraine and the development of cooperation between Ukraine and the EU*, Birmingham, 2011
- *** [10] Urbanproiect, *Plan de Amenajare a Teritoriului Județean Suceava*, București, 1997
- *** [11] Urząd Statystyczny w Katowicach, *Ludność, Ruch Naturalny i Migracje*, Katowice, 2014

Documente, strategii, programe

- *** [1] Agenda Teritorială a Uniunii Europene - Reuniunea Informală a Miniștrilor Europeni Responsabili cu Dezvoltarea Urbană și Coeziunea Teritorială, *"Spre o Europă mai Competitivă și Durabilă a Regiunilor Diverse"*, Leipzig, 2007
- *** [2] Agenda Teritorială a Uniunii Europene 2020 - *"Spre o Europă inteligentă, durabilă și favorabilă incluziunii, compusă din regiuni diverse"*, 2011
- *** [3] Agenda Teritorială a Uniunii Europene 2030 - Reuniunea Informală a Miniștrilor Europeni Responsabili cu Dezvoltarea Urbană și Coeziunea Teritorială – *"Un viitor pentru toate teritoriile,,,"*, Germania, 2020
- *** [4] Anuarul Statistic al Județului Suceava 2012, Institutul Național de Statistică București, Direcția Județeană de Statistică Suceava
- *** [5] Carta de la Veneția pentru conservarea și restaurarea monumentelor și siturilor, 1964
- *** [6] Carta europeană a amenajării teritoriului - CEMAT, Torremolinos, 1983
- *** [7] Carta europeană a autonomiei locale, Strasbourg, 1985
- *** [8] Carta patrimoniului industrial, Moscova, 2003
- *** [9] Convenția Culturală Europeană, Consiliul Europei, Paris 1954
- *** [10] Convenția pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei, Consiliul Europei, Granada, 1985
- *** [11] Convenția europeană pentru protecția patrimoniului arheologic (revizuita), La Valetta, 1992
- *** [12] Convenția europeană a peisajului, Florența, 2000
- *** [13] Cooperarea la nivel transfrontalier - Consiliul Europei
- *** [14] Perspectiva Europeană de Dezvoltare Spațială (ESDP), *"Spre dezvoltarea echilibrată și durabilă a teritoriului Uniunii Europene"*, Potsdam, 1999
- *** [15] Strategia de Dezvoltare Economică și Socială a Județului Suceava, perioada 2011 – 2020
- *** [16] Strategia Europa 2020 - *O strategie pentru creștere inteligentă, ecologică și favorabilă incluziunii*, Bruxelles, 2010

Surse Web

- *** [1] <http://ticcih.org>
- *** [4] <http://rtsa.ro>
- *** [5] <http://www.europarl.europa.eu>
- *** [6] <http://www.mae.ro>
- *** [8] <http://www.cjbotosani.ro>
- *** [9] <http://buletinul.unap.ro>
- *** [10] <http://ec.europa.eu>
- *** [11] <http://czernowitz.ehpes.com>
- *** [12] <http://www.uzinadeapa.com>
- *** [14] <http://www.erih.net>
- *** [15] <http://katowice.stat.gov.pl>
- *** [16] <http://www.mir.gov.pl>
- *** [17] <http://www.patrimoineindustriel-apic.com>
- *** [18] <http://www.konzept-ruhr.de>
- *** [19] <http://www.rur.ro>
- *** [20] <http://www.champagne-ardenne.pref.gouv.fr>
- *** [21] <http://www2.cr-champagne-ardenne.fr>
- *** [22] <http://www.tourisme-champagne-ardenne.com>
- *** [23] <http://www.fonduri-structurale.ro>
- *** [24] <http://www.cjsuceava.ro>
- *** [25] <http://www.patrimoniu.sibiu.ro>
- *** [32] <http://e-zeppelin.ro>
- *** [33] <http://www.eurodite.com>
- *** [34] <http://www.libertytechpark.ro>
- *** [35] <http://www.fabricadepensule.ro>
- *** [36] <http://moara-rasarit.ro>
- *** [37] <http://www.bihon.ro>
- *** [38] <http://www.fabricadetimpliber.ro>
- *** [39] <http://www.fribourgcapital.com>
- *** [41] <http://centrulculturalbucovina.ro>
- *** [42] <http://www.artbuc.cv.ua>
- *** [43] <http://www.pndr.ro>
- *** [44] <http://www.dcz.gov.ua>
- *** [45] <http://database.ukrcensus.gov.ua>
- *** [46] <http://www.suceava.insse.ro>
- *** [47] <http://www.primariacampulung.ro>
- *** [48] <http://culturadata.ro>
- *** [49] <http://www.icomos.ro>

- *** [50] <http://www.memopatind.ro>
- *** [51] <http://arheologie-industriala.blogspot.com>
- *** [52] <http://www.cimec.ro>
- *** [53] <http://industrial-heritage.ro/ro/content/documentatii>
- *** [54] <http://www.agenda21c.gouv.qc.ca>
- *** [56] <http://www.raremaps.com>
- *** [57] <http://lazarus.elte.hu/hun>
- *** [58] <https://ec.europa.eu>

ANEXE

Fișele obiectivelor industriale cu valoare de patrimoniu

Notă:

Structura fișelor nu a urmărit aspectele de detaliu ale obiectului, ci a căutat să evidențieze siturile industriale ca un posibil spațiu cu valoare de patrimoniu (edificat într-o anumită etapă istorică), care poate fi valorificate la scară urbană sau teritorială. Din acest motiv, conținutul acestora nu urmăresc structura clasică a fișelor istorice, ele fiind gândită ca unele de observație, ce pot constitui punctul de plecare pentru cercetările de detaliu, care pot fi realizate mai departe în baza acestui studiu.

1

Fabrica de bacon "IRIC"- Municipiul Suceava, Județul Suceava

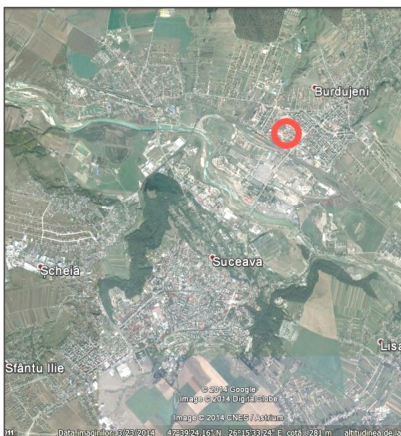
Tip activitate: Industrie ușoară - industrie alimentară

Poziția în localitate: În zona de nord-est a municipiului Suceava

An construcție: 1911

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Parțial funcțională - spații închiriate altor firme (birouri, depozite)

Observații :

Din ansamblul inițial s-au mai păstrat o serie de construcții și echipamente care sunt reprezentative pentru arhitectura industrială a acelei perioade. Dintre aceste construcții, ansamblul afumătoriei este cel mai reprezentativ, fiind un adevărat reper pentru zonă.

Celelalte construcții au suferit o serie de transformări, de cele mai multe ori cărămida aparentă fiind acoperită cu tencuială sau culoare.

În momentul de față, ansamblul este utilizat în alte scopuri, diferitele spații fiind închiriate unor firme care le folosesc pentru depozitare.

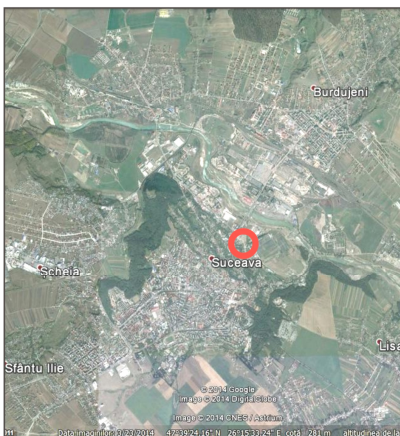
Tip activitate: Infrastructură tehnico-edilitară

Poziția în localitate: În zona de nord a zonei centrale a municipiului Suceava

An construcție: 1912

Grad de protecție: A fost recent inclusă în Lista Monumentelor Istorice

Funcțiunea actuală: Centru Cultural - OAR Filiala NE

Observații :

Prima uzină de apă a orașului Suceava a fost amplasată în lunca râului Suceava, aprovizionarea realizându-se pentru un număr restrâns de clădiri datorită întinderii limitate a orașului de la acea dată. În jurul anului 1950, acest ansamblu a fost abandonat, o dată cu realizarea unei noi uzine de apă adaptată noilor nevoi.

O parte din acest ansamblu a fost dat în folosință OAR Nord-Est, fiind transformat în sediu și Centru Cultural. În anul 2012, la 100 de ani de la darea în folosință a acestei construcții, a fost inaugurat oficial centrul cultural care a schimbat funcțiunea inițială.

3

Rezervorul de apă - Municipiul Suceava, Județul Suceava

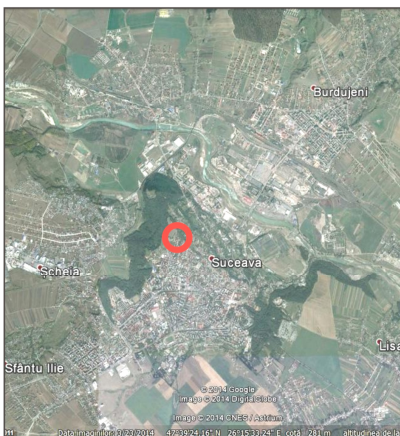
Tip activitate: Infrastructură tehnico-edilitară

Poziția în localitate: În zona de vest a zonei centrale a municipiului Suceava

An construcție: 1912

Grad de protecție: Nu este inculs în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Neutilizat

Observații :

Rezervorul de apă al orașului Suceava a fost construit în aceeași perioadă cu Uzina de Apă, realizată în lunca Sucevei.

De la uzina de apă, apa era trimisă prin pompare la acest rezervor, care la rândul său asigura distribuția mai departe.

Această construcție a fost realizată în zona cea mai înaltă a orașului de la acea vreme, distribuția apei către oraș realizându-se în sistem gravitațional. În momentul de față, această construcție se află în incinta distribuitorului local de apă, fiind neutilizată.

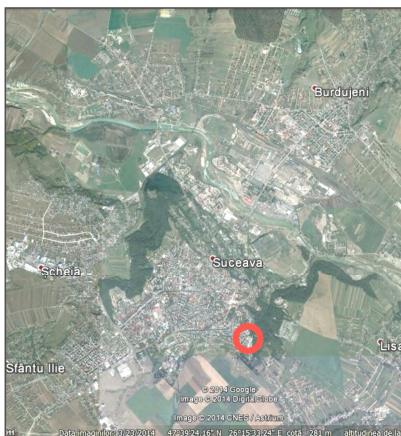
Tip activitate: Infrastructură tehnico-edilitară

Poziția în localitate: În zona de sud-est a zonei centrale a municipiului Suceava

An construcție: 1910

Grad de protecție: Nu este încusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Punct de transformare

Observații :

Uzina electrică din Suceava a fost una dintre cele mai importante investiții realizate în folosul locuitorilor de către reprezentanții autorităților austriece. Realizarea acestei uzine a făcut posibilă printru altele și darea în folosință a stației de distribuție a apei. De-a lungul timpului, această construcție a fost extinsă și integrată într-un ansamblu mai mare.

În momentul de față, aceasta este utilizată ca zonă de transformare și distribuție a energiei electrice.

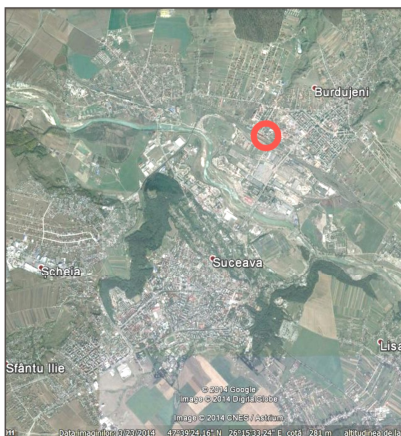
Tip activitate: Ateliere reparații CF

Poziția în localitate: În zona de nord-vest a municipiului Suceava

An construcție/ perioada: Începutul secolului XX (aproximativ 1902)

Grad de protecție: Nu este inculs în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Ateliere, locuințe de serviciu

Observații :

Acest ansamblu, aferent gării Burdujeni, a fost construit la începutul secolului XX, asigurând funcționarea optimă a infrastructurii feroviare, care la acea vreme se afla la frontiera României cu Imperiul Austro-Ungar.

Construcțiile care s-au păstrat se află într-o stare fizică bună, mare parte dintre ele fiind încă în stare de funcționare. Locuințele tip, aferente acestei funcțiuni sunt în stare bună, fiind indentificate mici intervenții asupra fațadei care au alterat

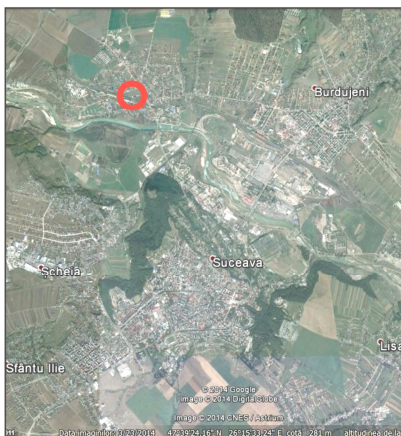
Tip activitate: Ateliere reparații CF

Poziția în localitate: În zona de nord-est a municipiului Suceava

An construcție / perioada: Sfârșitul secolului XIX (aproximativ 1871)

Grad de protecție: Nu este inclus în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Ateliere, locuințe de serviciu

Observații :

La doi ani după inaugurarea căii ferate Cernăuți- Suceava (Ițcani), a fost construită gara și mare parte din ansamblul aferent acesteia. Până la construirea Gării din Burdajeni (1902), o parte din acest ansamblu a fost utilizat ca punct de frontieră pentru ambele teritorii. În momentul de față ansamblul conține atât clădiri destinate reparațiilor cât și locuințe de serviciu. Mare parte dintre acestea se află în stare bună de funcționare.

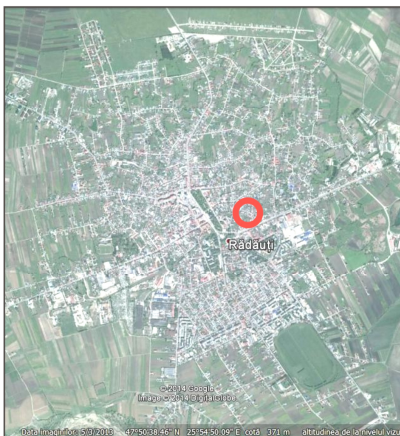
Tip activitate: Industrie ușoară - industrie alimentară

Poziția în localitate: În zona centrală a municipiului Rădăuți

An construcție: 1789

Grad de protecție: Este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Parțial fabrică de băuturi alcoolice

Observații :

Fabrica de spirt din Rădăuți, a fost construită în anul 1789, inițial ca fabrică de bere. Această fabrică a fost extinsă ulterior (în două etape: 1860- producție spirt și 1902 - producție lichior și rom), fiindu-i astfel diversificată activitatea inițială. În momentul de față, fabrica se află în stare de funcționare, mare parte a construcțiilor inițiale fiind încă păstrate.

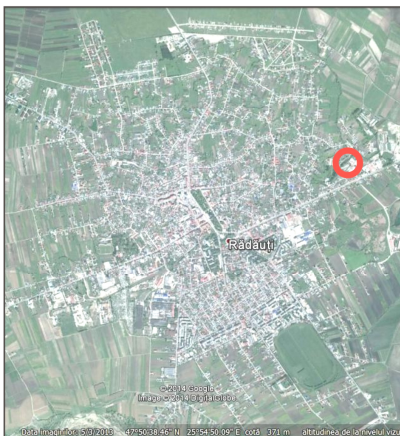
Tip activitate: Industrie ușoară

Poziția în localitate: În zona de nord-est a municipiului Rădăuți

An construcție: 1838

Grad de protecție: Este incursă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Sediul firmei

Observații :

Construită inițial ca fabrică de hârtie, această construcție a fost transformată mai apoi în moară pentru mălai. Această moară, împreună cu cea din localitatea învecinată, Dornești (specializată pe prelucrarea grâului) deserveau atât orașul Rădăuți cât și celelalte localități învecinate. În prezent, construcția este utilizată ca reprezentanță a unei firme și este inclusă în Lista Monumentelor Istorice.

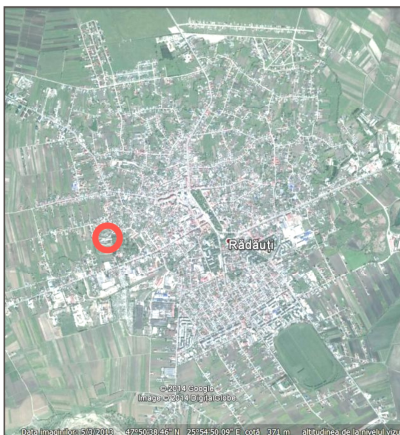
Tip activitate: Infrastructură tehnico-edilitară

Poziția în localitate: În zona de vest a municipiului Rădăuți

An construcție: 1912

Grad de protecție: Parțial inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Uzină electrică

Observații :

Ansamblul uzinei electrice se află în momentul de față în stare fizică bună. Clădirea administrativă a acestui ansamblu se află în momentul de față pe Lista Monumentelor Istorice. Corpul de clădire care găzduiește echipamentele electrice a fost ulterior extins.

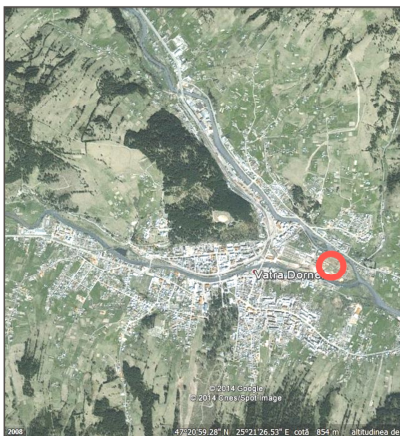
Tip activitate: Industrie ușoară - Prelucrarea lemnului

Poziția în localitate: În estul localității Vatra Dornei

An construcție / perioada: Începutul secolului XX

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Zonă în curs de amenajare - construcție centru comercial

Observații :

În prezent, zona aferentă acestei mari fabrici se află în curs de reamenajare. În locul acestui ansamblu s-au realizat în ultima perioadă o serie de spații comerciale și depozite. Singura construcție care mai amintește de vechea activitate, este o hală de producție care adăpostește utilajele de debitat cherestea.

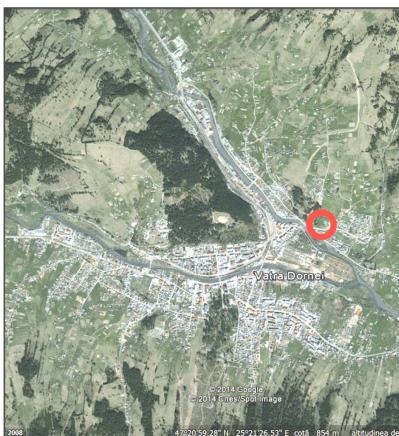
Tip activitate: Industrie ușoară - Industrie alimentară

Poziția în localitate: În nord-estul localității Vatra Dornei

An construcție / perioada: Începutul secolului XX

Grad de protecție: Nu este incusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Neutilizată, parțial grădiniță

Observații :

În momentul de față construcția este în proprietatea Primăriei și se află într-o stare fizică bună.

La mansarda unuia dintre corpurile ansamblului își desfășoară activitatea o grădiniță.

Intențiile administrației sunt de a extinde această funcțiune pentru toată construcția.

Acest sit dispune de o bună accesibilitate, fiind amplasat la una dintre străzile principale, iar apropierea față de gară constituie un avantaj.

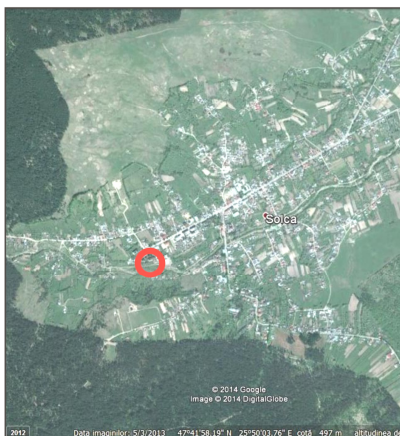
Tip activitate: Industrie ușoară - industrie alimentară

Poziția în localitate: În zona de vest a orașului Solca

An construcție: 1810

Grad de protecție: Este incursă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Neutilizată, în stare avansată de degradare

Observații :

Fabrica de bere Solca a fost dată în funcțiune în anul 1810, fiind astfel una dintre cele mai vechi de pe teritoriul Bucovinei.

Fabrica a fost modernizată și extinsă de-a lungul timpului, cele mai recente investiții fiind realizate în anii 1954, 1965 și 1966. Astfel, din vechiul ansamblu s-au mai păstrat până în prezent doar subsolurile, restul construcțiilor fiind realizate mai recente.

În momentul de față, fabrica este abandonată și se află într-o stare avansată de degradare.

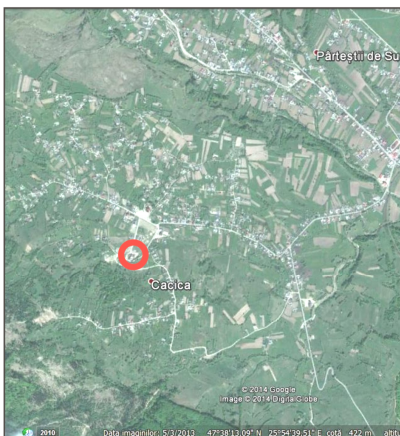
Tip activitate: Industrie extractivă - Extracția și prelucrarea sării

Poziția în localitate: În sud-vestul localității Cacica

An construcție: 1791

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Salină, bază tratament și muzeu

Observații :

Zăcămintele de sare de la Cacica au fost descoperite în anul 1790, iar exploatarea acestora a început un an mai târziu. Pentru extragerea sării se utilizau două metode: extragere brută și extragere saramurii. Pentru prelucrarea apei sărate se utilizau, instalații de evaporare. O astfel de instalație se mai păstrează și astăzi, fiind relativ bine conservată. Această salină este în stare de funcționare, iar vechile galerii sunt utilizate în prezent în scop turistic / tratament.

14

Mina Tolovanul - Comuna Ciocănești, Județul Suceava

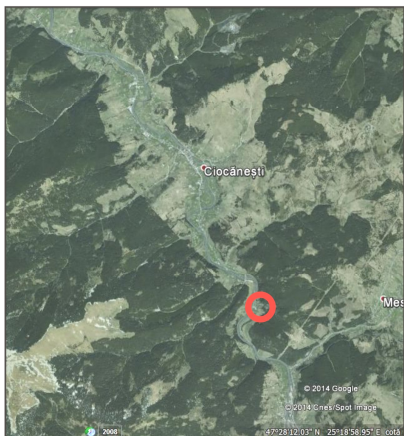
Tip activitate: Industrie extractivă

Poziția în localitate: În sudul localității Ciocănești

An construcție: 1937

Grad de protecție: Nu este incusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Neutilizată

Observații :

Exploatarea de mangan de la Tolovanul, a fost dată în folosință în anul 1937. Exploatarea din aceasta zonă a fost coordonată de grupul Manganul, care a fost înființat în anul 1930 și care a întreprins o intensă activitate și în alte zone din proximitate. În prezent, exploatarea nu are activitate, construcțiile supraterrane aflându-se într-o stare fizică bună.

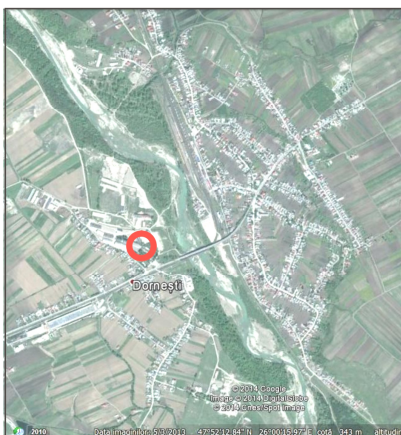
Tip activitate: Industrie ușoară - Industrie alimentară

Poziția în localitate: În zona de sud-est a comunei Dornești

An construcție / perioada: Sfârșitul secolului XIX

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Moară

Observații :

Moara de la Dornești este una dintre cele cinci mori sistematice construite în Bucovina în perioada ocupației austriece. Celelalte mori de același tip au fost construite la Cernăuți, Gura Humorului, Tereblecea și Vășcăuți. În momentul de față, această moară este funcțională, aparținând uneia dintre cele mai mari firme de panificație din județul Suceava.

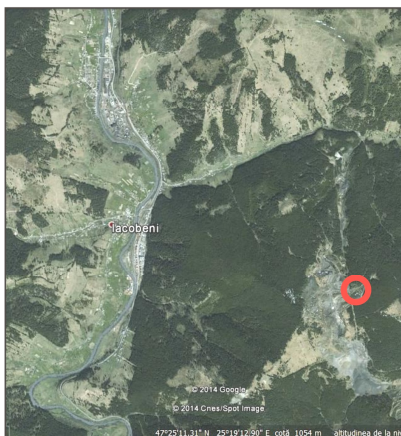
Tip activitate: Industrie extractivă

Poziția în localitate: În estul localității Iacobeni

An construcție: 1783

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Neutilizată

Observații :

Aceasta exploatare este una dintre cele mai vechi mine de pe teritoriul Bucovinei. Activitatea inițială a fost orientată către extragerea minereului de fier, în jurul acestei activități dezvoltându-se o întreagă industrie. Din instalațiile de prelucrare a minereului de fier s-au mai păstrat astăzi furnalele, construite în perioada industrișului Mantz. Acesta a desfășurat o intensă activitate în această zonă, dar și în altele din proximitate, fiind cel mai important investitor de profil din Bucovina. Începând cu anul 1871, activitatea este reorientată către extracția de mangan.

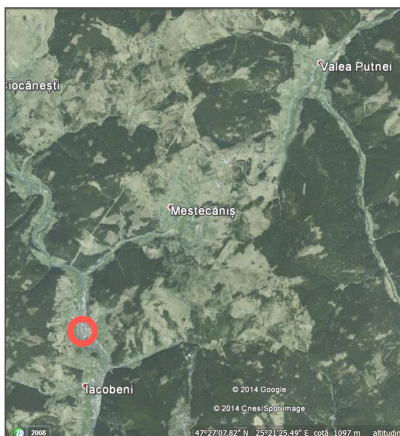
Tip activitate: Infrastructură tehnico-edilitară

Poziția în localitate: În comuna Iacobenii

An construcție / perioada: Începutul secolului XX

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Neutilizat

Observații :

Acest turn de apă face parte dintr-o serie de construcții tip care au fost realizate în relație cu calea ferată. Scopul lor a fost acela de a asigura aprovizionarea cu apă a locomotivelor cu aburi dar și a gărilor aferente. Pe acest traseu a mai fost construit un astfel de turn și în comuna Pojorâta.

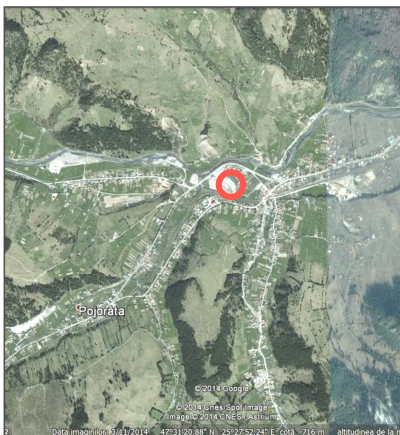
Tip activitate: Industrie ușoară - Prelucrarea lemnului

Poziția în localitate: În nordul localității Pojorâta

An construcție / perioada: Începutul secolului XX

Grad de protecție: Nu este incusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Sediul firmei de construcții și atelier de reparații

Observații :

La origine, fabrica avea utilajele acționate cu forța apei. Apa era direcționată printr-un canal care mai este vizibil și în prezent. Ulterior au fost introduse echipamente acționate de forța aburului și apoi echipamente acționate electric.

În momentul de față, ansamblul mai păstrează două hale de producție în interiorul cărora funcționează un service auto. Incinta este utilizată pentru depozitarea echipamentelor unei firme de construcții.

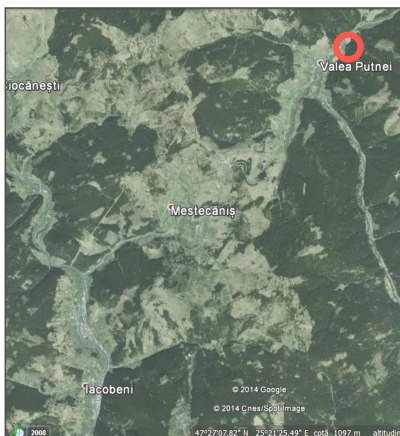
Tip activitate: Infrastructură tehnico-edilitară

Poziția în localitate: În localitatea Valea Putnei (Comuna Pojorâta)

An construcție / perioada: Începutul secolului XX

Grad de protecție: Nu este inclus în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Neutilizat

Observații :

Acest turn de apă face parte dintr-o serie de construcții tip care au fost realizate în relație cu calea ferată. Scopul lor a fost acela de a asigura aprovizionarea cu apă a locomotivelor cu aburi dar și a gărilor aferente. Pe acest traseu a mai fost construit un astfel de turn și în comuna Iacobei.

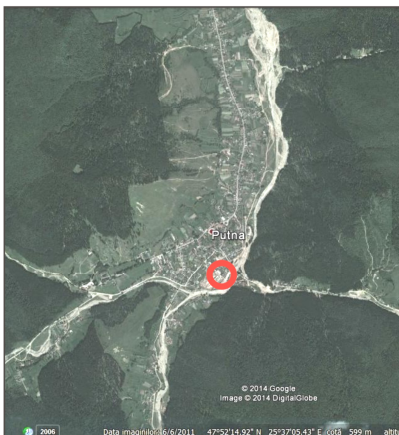
Tip activitate: Industrie ușoară - Prelucrarea lemnului

Poziția în localitate: În zona de sud-est a comunei Putna

An construcție / perioada: Sfârșitul secolului XIX

Grad de protecție: Este incursă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Fabrică de cherestea

Observații :

Fabrica de cherestea de la Putna este singura identificată până în prezent care este funcțională. Aceasta a fost una dintre cele mai importante fabrici de profil, investiția fiind realizată de către Fondul Bisericesc. În anul 1899, fabrica a fost racordată la calea ferată (Dornești-Putna) care a fost inaugurată în același an. De asemenea această fabrică avea legătura directă cu două trasee de calea ferată îngustă care asigurau transportul materiei prime din

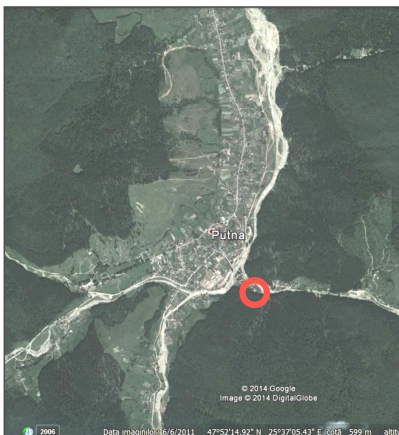
Tip activitate: Industrie grea

Poziția în localitate: În zona de sud-est a comunei Putna

An construcție: 1950 (Clădire din cărămidă aparentă, realizată în jurul anului 1835)

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Nefuncțională

Observații :

Turnătoria de fontă de la Putna, a fost realizată pe terenul unei vechi fabrici de sticlă care a fost dată în folosință în anul 1835. Fabrica de sticlă a prosperat până după Primul Razboi Mondial când din motive de rentabilitate a fost închisă. Din vechiul ansamblu al vechii fabrici de sticlă s-a păstrat corpul de clădire de cărămidă care a fost reutilizat în noul ansamblu al turnătoriei. În prezent, acest ansamblu se află într-o stare fizică bună chiar dacă este nefuncțional.

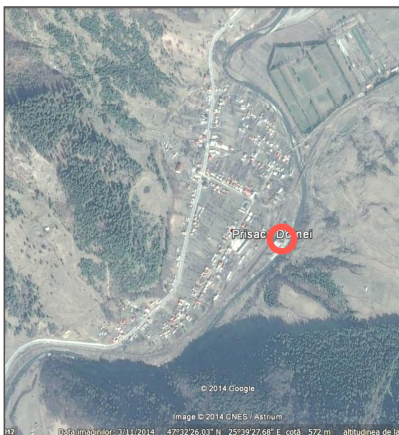
Tip activitate: Infrastructură tehnico-edilitară

Poziția în localitate: În estul localității Prisaca Dornei

An construcție / perioada: Începutul secolului XX

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Atelier

Observații :

Aceasta uzină electrică a fost construită pentru a asigura necesarul de energie electrică pentru mai multe localități de pe Valea Suhei. În momentul de față, construcția este utilizată ca sediu de firmă și depozit.

Tip activitate: Industrie ușoară - Materiale de construcții

Poziția în localitate: În zona de sud-est a orașului

An construcție / perioada: Sfârșitul secolului XIX

Grad de protecție: Nu este incusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Fabrică de cărămidă

Observații :

Fabrica de cărămidă nr. 1 este una dintre cele mai vechi fabrici de profil din Bucovina.

Din vechiul ansamblu al acestei fabrici, astăzi se mai păstrează furnalul și câteva clădiri de producție, amplasate către strada principală.

Mare parte a ansamblului inițial a fost dărâmat de-a lungul timpului.

Tip activitate: Industrie ușoară - Materiale de construcții

Poziția în localitate: În zona de sud-est a orașului

An construcție: 1936

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Fabrică de cărămidă

Observații :

Fabrica de cărămidă nr. 3 este astăzi cea mai renumită fabrică de profil din Cernăuți.

În cel de-al Doilea Război Mondial aceasta fabrică a fost bombardată fiind grav avariată. Reconstrucția acesteia s-a realizat în anul 1944.

Începând cu anul 1979 aceasta a fost extinsă cu noi corpuri de clădire, iar începând cu anul 2004 profilul fabricii s-a diversificat, fiind construită o secție pentru producția de ferestre și Iși din lemn.

Tip activitate: Industrie ușoară - Producție materiale de construcții

Poziția în localitate: În zona de nord-est a orașului

An construcție: 1886

Grad de protecție: Nu este încusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Depozit cu vânzare de teracotă

Observații :

În prezent, ansamblul se află într-o stare avansată de degradare. Datorită faptului că zona a rămas întipărită în memoria oamenilor, incinta fabricii este utilizată pentru depozitarea și vânzarea de teracotă produsă în altă parte. Această fabrică a fost ce-a de-a doua construită în Cernăuți, după cea realizată în anul 1860.

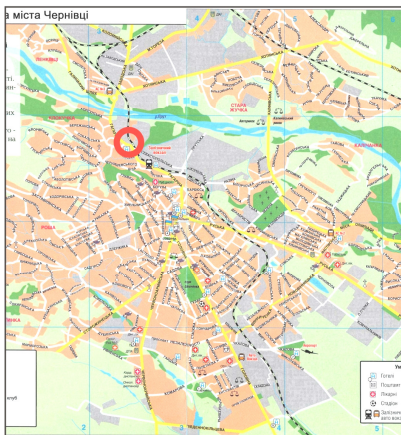
Tip activitate: Industrie ușoară - industria alimentară

Poziția în localitate: În zona de nord a zonei centale a orașului

An construcție: 1871

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: În mare parte neutilizată - parțial birouri

Observații :

În momentul de față, corpurile ansamblului sunt păstrate, însă se află într-o stare fizică rea. Excepție fac corpurile de construcție amplasate către stradă (clădirile administrative) care în prezent sunt utilizate ca birouri pentru diverse firme . Zona de producție și depozitare inclusiv infrastructură aferentă de încărcare sunt abandonate. Furnalul, amplasat în spatele ansamblului se află într-o stare fizică foarte bună și ca majoritatea construcțiilor similare din Cernăuți este utilizat ca suport pentru antenele de telecomunicații .

Tip activitate: Industrie ușoară - industria alimentară

Poziția în localitate: La limita de nord a zonei centale - Str. Iurie Gagarin nr. 13

An construcție: 1870

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: În mare parte utilizată ca birouri și spații comerciale

Observații :

Această fabrică a fost una dintre cele mai reprezentative din Bucovina. La momentul deschiderii era a doua ca nivel de producție din orașul Cernăuți, după fabrica lui Gheoble, aflat în vecinătate. Producția la nivelul anului 1870 se situa undeva pe la 6 milioane de litri de bere pe an.

În prezent, ansamblul acestei fabrici este foarte bine păstrat, în spațiile acesteia desfășurându-și activitatea o serie de firme.

Tip activitate: Industrie ușoară - industria alimentară

Poziția în localitate: La nord de râul Prut, în proximitatea autogării

An construcție / perioada: Sfârșitul secolului XIX

Grad de protecție: Nu este incusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Nefuncțională

Observații :

Această fabrică era singura de profil din Cernăuți, asigurand materia primă pentru fabricile de bere din proximitate.

În momentul de față, fabrica este nefuncțională, iar construcțiile ansamblului se degradează treptat.

Tip activitate: Industrie ușoară - industria alimentară

Poziția în localitate: În zona de nord a orașului

An construc/ie: 1901

Grad de protec/ie: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Func/iunea actuală: În mare parte demolată - Parțial depozitare

Observații :

La momentul deschiderii fabricii, aceasta era cea mai mare fabrică de profil din Bucovina. Ansamblul inițial era format dintr-un corp de clădire central dezvoltat pe P+2E, completat de o serie de construcții anexe dezvoltate în general pe P.

În prezent, ansamblul mai conține doar două corpuri de depozitare și furnalul. Restul construcțiilor au fost demolate, iar materialele de construcție, rezultate din demolarea acestora (cărămida) au fost recuperate și cel mai probabil vor fi reutilizate.

Tip activitate: Industrie ușoară - Prelucrări mecanice

Poziția în localitate: În zona de nord-est a orașului

An construcție: 1922

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Fabrică unelte

Observații :

Această fabrică a fost naționalizată în anul 1940, iar în anul 1944 a fabricat componente pentru armament.

În momentul de față, în această fabrică se realizează diferite componente metalice.

Tip activitate: Industrie ușoară - Produse de uz casnic

Pozitia in localitate: În zona de nord-vest a orașului - Str. Fabricii nr. 19

An constructie: 1912

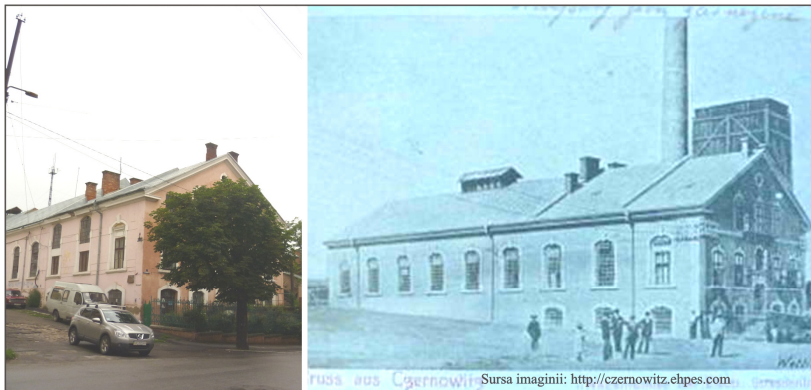
Grad de protectie: Nu este incusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuala: Producție de vase industria farmaceutică și pentru cea alimentară

Observații :

În prezent, o mare parte din incinta fabricii este neutilizată, iar halele de producție au început să se degradeze. Fenomenul este mai accentuat în zona din proximitatea căii ferate (zona din spate). Frontul către strada principală se afla într-o stare fizică mult mai bună. Una dintre explicații ar fi faptul că anumite zone au fost închiriate și sunt în prezent utilizate ca depozitare pentru alte firme. Dintr-un panou amplasat la intrare aflăm că inițial fabrica se chema "Tiva" și producea vase din zinc, iar din 1927 începe să producă vase emailate.

Tip activitate: Infrastructură tehnico-edilitară

Pozitia in localitate: În zona de vest a orașului - Str. Ucrainească

An constructie: 1896

Grad de protectie: Nu este incusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuala: În prezent stație de transformare

Observații :

Această uzină a fost construită pentru a asigura iluminarea orașului și a construcțiilor din zona centrală. Pentru alimentarea cu energie electrică a fabricilor și a uzinei de apă, a mai fost construită în anul 1912 o noua stație electrică în proximitatea Gării Centrale.

De-a lungul timpului, această clădire a suferit o serie de extinderi și modificări ale fațadei, iar coșul de fum, care asigura evacuarea gazelor rezultate de la instalația diesel, a dispărut și el odată cu re tehnologizarea acestei uzine.

Tip activitate: Infrastructură tehnico-edilitară

Poziția în localitate: În zona de nord a orașului - Str. Prutului nr. 28A

An construcție: 1912

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: În prezent neutilizată

Observatii :

În prezent, corpul de clădire care adăpostea instalațiile pentru producția de energie electrică este abandonat. În schimb zona administrativă a fost renovată și este în momentul de față utilizată ca spațiu pentru birouri. Dintr-un panou afișat în fața zonei administrative reiese faptul că inițial uzina electrică a fost dimensionată astfel încât să asigure electrificarea pentru diverse mici fabrici și pentru uzina de apă. După Primul Război Mondial capacitatea uzinei a fost mărită, acest lucru favorizând dezvoltarea industrială ulterioară.

Tip activitate: Ateliere reparații CF

Poziția în localitate: În zona de nord-est a orașului

An construcției / perioada: Sfârșitul secolului XIX

Grad de protecție: Nu este incusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Ateliere reparații CF

Observații :

În prezent, atelierele sunt funcționale asigurând întreținerea și reparația locomotivelor care deservește Gara Centrală.

Tip activitate: Industrie ușoară - Materiale de construcții

Poziția în localitate: În zona de nord-vest a orașului

An construcție: 1869

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Ateliere tâmplărie

Observații :

Această fabrică a fost inițial echipată cu motoare cu aburi, în planurile orașului de la începutul secolului XX, aceasta fiind identificată sub denumirea de "fierăstrăul cu aburi". Activitatea inițială a fost extinsă, apărând în mai multe etape o serie de construcții care s-au mai păstrat până în prezent.

În momentul de față, activitatea inițială a fost sistată, vechile ateliere fiind închiriate unor mici firme de profil.

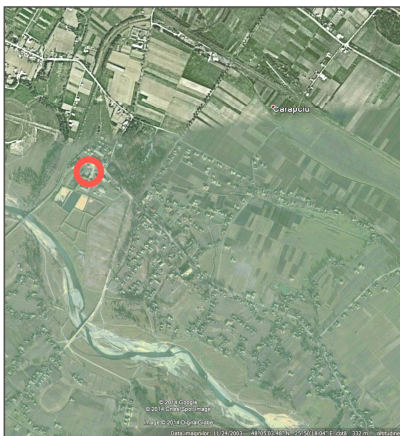
Tip activitate: Industrie ușoară - industria alimentară

Poziția în localitate: În zona de nord-vest a localității Carapciu

An construcție / perioada: Sfârșitul secolului XIX

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Nefuncțională

Observații :

Această fabrică a fost construită de către frații Modest și Gheorghe Grigorcea, inițial pentru producția de drojdie și cicoare. Ulterioar această fabrică a fost trecută pe producția de spirt.

În momentul de față, fabrica are activitatea oprită, clădirile și instalațiile intrând într-un accentuat proces de degradare.

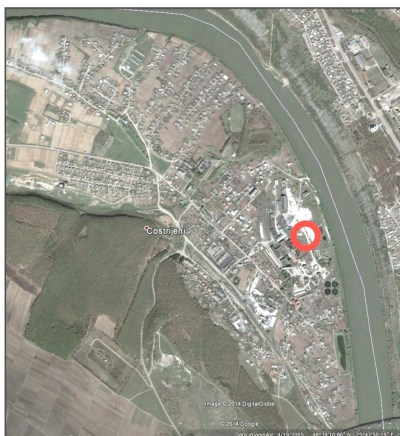
Tip activitate: Industrie ușoară - industria alimentară

Poziția în localitate: În zona de est a localității Costrijeni

An construcție: 1912

Grad de protecție: Nu este inclusă în lista monumentelor istorice

Funcțiunea actuală: Nefuncțională

Observații :

Fabrica a fost construită în anul 1912 de către un mare proprietar de terenuri, austriacul Markus Fischer. Această fabrică a condus la dezvoltarea localității Costrijeni, care devine astfel un important centru industrial al Imperiului Habsburgic. Această fabrică este în momentul de față neutilizată.